

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

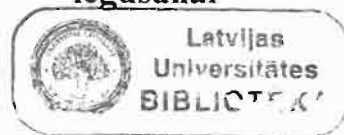
Ar rokraksta tiesībām

**SKOLOTĀJI — RAKSTNIEKI PEDAGOĢIJAS
TEORIJAI UN PRAKSEI
LATVIJĀ NO 1900. LĪDZ 1940. GADAM**

Vispārīgā pedagoģija (pedagoģijas vēsture)

**Promocijas darbs
pedagoģijas doktora zinātniskā grāda**

iegūšanai

Autore: Baiba Kaļķe

Zin. vad.: Dr. paed., LU asoc. prof. Aīda Krūze

Rīga

2002

SATURS

Ievads	4
1. Skolotāju — rakstnieku darbības analīze pedagoģijas teorijas un prakses kontekstā.....	12
1.1. Skolotāju — rakstnieku dzīvesdarbības un vēsturisko apstākļu mījsakarība...	12
1.2. Audzināšanas ideāli un uzdevumi skolotāju — rakstnieku darbos	25
1.3. Skolotāju — rakstnieku darbība jaunas, demokrātiskas didaktiskās paradigmas veidošanā	45
1.4. Skolotāju — rakstnieku radošās pedagoģiskās darbības atklāsme mācību grāmatās un mācību līdzekļos	57
2. Pedagoģiskās vērtības skolotāju — rakstnieku darbos	68
2.1. Abuls Pēteris	68
2.2. Adamovičs Fricis	73
2.3. Aistars Ernests	77
2.4. Apeļš Meikuls	87
2.5. Āre Antonija	93
2.6. Baltpurviņš Augusts	98
2.7. Bebru Juris	101
2.8. Bērziņš Ludvigs Ernests	114
2.9. Bērziņš Roberts	122
2.10. Birkerts Antons	125
2.11. Bračs Augusts	131
2.12. Brigadere Anna	137
2.13. Cakuls Jezups	144
2.14. Dievkociņš Jūlijs	147
2.15. Dorbe Herberts	153
2.16. Dziļleja Kārlis	159

2.17. Ezeriņš Jānis	165
2.18. Gilučs Pēteris	169
2.19. Jansons Fricis	174
2.20. Klaustiņš Roberts	184
2.21. Ķeniņš Atis	188
2.22. Naaizmērstule (Rozālija Tabine)	193
2.23. Paegle Leons	197
2.24. Plūdonis Vilis	204
2.25. Sīlis Jūlijs	209
2.26. Skalbe Kārlis	213
2.27. Turkopuļš Joņš	216
2.28. Valdis (Voldemārs Zālītis)	219
Nobeigums	224
Izmantotie avoti un literatūra	228

IEVADS

Manas Latvijas sētās daudz aku —
zaļiem akmeņu grodiem un vecas,
koka spainis uz vindas pleca,
zilās nātres un aizlaistas takas
un vectēva stādīti bērzi blakus.
Tās ir gudrās, tās ir teiksmu akas —
nevajag aizmirst vecās un gudrās,
smelsim ūdeni — dziļo urbumu balvu,
lai asinis sadzeļ vēsas skudras
un noskaidro galvu...

/J. Peters/¹

Pētījuma aktualitāte.

«Grūti izprast tagadni, ja nav pazīstama pagātne...»² Cilvēces vēsture ir viens no svarīgākajiem cilvēka garīgās dzīves avotiem. Katrs indivīds pasaules un savas tautas vēsturē atrod to, kas veido viņā drošu un ticamu ceļrādi. Vēsture bagātina garīgo dzīvi un palīdz izprast šodienas notikumus. Līdz ar to pagātne ļauj ieskatīties nākotnē caur šodienas notikumu prizmu. Tās saprašana un virzības apjausma veido dzīves pastāvēšanas nepieciešamu priekšnoteikumu, jo sekmē šodienas mērķu un uzdevumu, dzīves jēgas un ideālu realizēšanu. Cilvēks nevar izprast sevi, savas domas bez vēstures, kuras produkts viņš šodien ir. Vēsture audzina, dod padomus. Cilvēka tagadne nes sevī līdzī vakardienas atmiņas un dzīves izpratni, paražas un tikumības principus, politisko orientāciju un pasaules uzskatu. Šo atziņu pamatojusi profesore Rasma Garleja: «Vēsturiskuma princips ir svarīgākais jebkuras zinātnes

¹ Peters J. Svētā mierā, sāpēs mūžīgās. — R.: Liesma, 1989. — 15.lpp.

² Obšteins K. Pārdzīvotājus vēsture. Senatne un viduslaiki. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1929. — 5.lpp.

attīstības princips, jo pagātnes izpēte, tās salīdzināšana ar tagadni palīdz ne tikai labāk izprast mūsdienu parādību attīstības pamatposmus vai arī izmantot pagātnes sasniegumu vērtīgāko pieredzi, bet arī pasargā no kļūdu atkārtotības, palīdz vairāk pamatoti prognozēt veicamo nākotnē.»¹

Lai cilvēki būtu spējīgi spriest par šodienu, tiem jāmēģina izprast reālās šī brīža dzīves pretstats: pagājība. Īsteni pastāv tikai tagadnes notikumi. Tomēr tagadne ir tikai viena cilvēka dzīves un līdz ar to vēstures notikumu dimensija. Cilvēkam jāapzinās, ka viss pastāvošais šodien ir radies no tā, kas pirms tam ir pastāvējis. Vēsture ir viens no tiem izglītības faktoriem, kurš veido cilvēka personību, caur dvēseles radošu darbību šodienas notikumos krustojas pagātne un nākotnes dzīves jēgas izpratne. Tādēļ būtiski ir ne tikai zināt attiecīgus notikumus un tos slavēt vai pelt, bet gan meklēt to cēlonību. To prasa pati dzīve, lai cilvēku darbībā realizētu savu būtību — kļūtu par saprotošu, mērķtiecīgu darbību.²

Mūsdienu pedagoģiskais process nav iedomājams bez pagātnes atziņu izpētes, analīzes un izmantošanas. No metodoloģijas viedokļa katra pedagoģiskā parādība jāanalizē no tās rašanās, vēsturiskā attīstībā, jo tikai tā iespējams izprast to būtību, pārņemt šodienai noderīgo, prognozēt attīstības perspektīvas. Tāpēc pedagoģiskā mantojuma izpētei un izvērtējumam ir būtiska nozīme ne vien šī brīža problēmu risināšanā, bet arī lai mērķtiecīgi un radoši īstenotu nākotnes centienus jaunās paaudzes izglītībā un audzināšanā. Pedagoģiskās domas kā vienas no kultūras sastāvdaļām izpēte ļauj izprast sabiedrības un skolas mijattiecību raksturu konkrētā vēstures posmā, arī atsevišķu personību devumu pedagoģijas teorijas un prakses attīstībā, saglabāt un kopt pedagoģiskās vērtības.

Pagātne vienmēr ir klātesoša. Bez tās nebūtu pieredzes. Latvijai ir bagāta pedagoģiskā doma, un nepieciešams mūsu akumulēto pieredzi aktualizēt, paņemot no tās vērtīgāko, piemērotāko tagadnes uzdevumu risināšanai.

¹ Garleja R. Tautsaimniecības pedagoģija. — R.: LU Ekonomikas katedra, Latvijas Zinību biedrība, 1996. — 13.lpp.

² Tauriņš G. Vēstures filozofija. — R.: a/s «Preses nams», 1997. — 624 lpp.

Līdz 20. gadsimta sākumam Latvijā nebija monogrāfiska rakstura pētījumu par tautas izglītības un pedagoģiskās domas attīstību. Viens no pirmajiem latviešu skolu vēstures pētniekiem, kurš atstājis arī publicētus rakstus, ir Rīgas 1. apvienotās elementārskolas vēstures skolotājs Jānis Kriškāns, taču viņa darbību latviešu skolu vēstures izpētē pārtrauca pāragra nāve. Viņa vākums Jāņa Kronlina redakcijā izdots ārzemēs 1972. gadā ar nosaukumu «Tautskolu vēsture. No 13. gadsimta līdz 1905. gadam.». J.Kriškāna aizsākto darbu — Latvijas skolu vēstures pētniecību — neatkarīgās Latvijas laikā turpināja skolotājs, izglītības darbinieks Andrejs Vičs, uzrakstot Latvijas skolu vēsturi piecos sējumos. Vairāki dokumenti, uz kuriem savos pētījumos pamatojies A. Vičs, arhīvu pārvietošanas rezultātā gājuši bojā, un A. Viča darbi ieguvuši pirmavota statusu.

Nozīmīgus pētījumus skolu un pedagoģiskās domas vēsturē veikuši Jānis Anspaks, Boļeslavs Brežgo, Antonija Karule, Anna Kopeloviča, Jānis Ruberts, Arvīds Salmiņš, Alfrēds Staris, Vladimirs Ūsiņš, Leonards Žukovs. Vērtīgas atziņas, kas dod iespēju objektīvi izvērtēt vairākus līdz šim strīdīgus vai neskaidrus jautājumus, var gūt no trimdas latviešu zinātnieku un izglītības darbinieku pētījumiem. Te minami vēsturnieku E. Andersona un E. Dunsdorfa pētījumi, pedagogu L. Bērziņa un Ed. Pētersona publikācijas.

Taču mūsdienu metodoloģijas skatījumā nav veikts viengabalains zinātnisks pētījums par pedagoģiskās domas attīstību Latvijā no senajiem laikiem līdz mūsu dienām, tai skaitā arī par skolotāju — rakstnieku pedagoģisko darbību, viņu ieguldījumu pedagoģijas teorijas un prakses attīstībā.

Tā kā esmu ieguvusi filoloģisku izglītību, savā praktiskajā darbībā, stāstot par kādu personību, varēju sniegt skolēniem tikai informāciju par rakstnieku veikumu literatūrā un valodniecībā, taču, lai skolotāju — rakstnieku darbību varētu vispusīgi analizēt, nepieciešams izvērtēt arī viņu devumu pedagoģijā. Skolotājs turpina sevi savos audzēkņos, veidojot arī laikmetu. Ja viņa teorētiskās un praktiskās zināšanas nav pietiekamas, tad šī nesagatavotība pāriet nākotnē ar skolēnu starpniecību.

Savā promocijas darbā pievērsos 20. gadsimta I pusei (1900—1940) — laikam, kad Latvija piedzīvojusi un pārdzīvojusi radikālus politiskus un sociālekonomiskus pagriezienus, laikam, kad strauji attīstās pedagoģija kā zinātne, — lai šobrīd mēs nezaudētu tās pozitīvās pedagoģiskās idejas, kas veidojušās tajā laikā.

Pedagoģi visos laikos palīdzējuši veidoties pašam vērtīgākajam, pašam sarežģītākajam — cilvēkam, tikai katrā attiecīgā brīdī mainījušies akcenti uz dažādām pedagoģiskajām norisēm, šo parādību analīze ļauj noteikt prioritātes tagadnes izglītībā. J. A. Students rakstījis, ka mainās gadsimti, mainās dzīves apstākļi un cilvēku domas, bet vērtības nemainās, tādēļ svarīgi ir audzināt vērtību izpratnei.

Pedagoģiskās domas pētniecībā un analīzē nepieciešams skatīt pedagoģijas teorētiskās problēmas to veselumā un attīstībā, apzinoties personības vajadzību un sabiedrības vajadzību mījsakarību, audzināšanas mērķu un ideālu un sabiedrības izvirzīto prasību mījsakarību, mācību un audzināšanas darbības kā dzīvesdarbības formas un sabiedrības attīstības mījsakarību.

To atklāsmē viens no nozīmīgiem avotiem ir skolotāju — rakstnieku radošās darbības process un produkts. Pētnieciskā darba temata izvēli un aktualitāti noteica fakts, ka skolotāju — rakstnieku darbība šādā aspektā nav pētīta.

Pirmā problēma, veicot pētījumu, bija personību atlase. 20. gadsimta pirmajos 40 gados dzīvojuši daudzi skolotāji — rakstnieki (apmēram 130), taču tiek analizēta to personību darbība, kuru pedagoģiskā darbība sakrīt ar konkrēto laika posmu. Ikviens no viņiem veicinājis pedagoģisko procesa attīstību Latvijā caur katru savu skolēnu. Īpašu ieguldījumu devuši 28 — Pēteris Abuls (1860—1926), Fricis Adamovičs (1863—1933), Ernests Aistars (1899—1998), Meikuls Apeļs (1901—1942), Antonija Āre (1879—1953), Augusts Baltpurviņš (1871—1930), Juris Bebris (Bebru Juris) (1859—1951), Ludvigs Ernests Bērziņš (1870—1965), Roberts Bērziņš (1868—1935), Antons Birkerts (1876—1971), Augusts Bračs

(1880—1967), Anna Brigadere (1861—1933), Jezups Cakuls (1898—1942), Jūlijs Dievkociņš (1879—1906), Herberts Dorbe (1894—1983), Kārlis Dziļleja (1891—1963), Jānis Ezeriņš (1891—1924), Pēteris Gilučs (1907—1943 vai 1944), Fricis Jansons (1875—1957), Roberts Klaustiņš (1875—1962), Atis Ķeniņš (1874—1961), Naaizmērstule (Rozālija Tabine) (1890—1965), Leons Paegle (1890—1926), Vilis Plūdonis (1874—1940), Jūlijs Sīlis (1891—1975), Kārlis Skalbe (1879—1945), Joņs Turkopuļs (1899—1939), Valdis (Voldemārs Zālītis) (1865—1934), jo viņi ne vien praktiski strādājuši pedagoģisko darbu, bet sarakstījuši teorētiskus un metodiskus rakstus un darbus pedagoģijā, veidojuši mācību grāmatas.

Otra problēma — kā traktēt jēdzienu «rakstnieks»? Es balstos uz «Latviešu valodas vārdnīcā» doto skaidrojumu — «Rakstnieks — cilvēks, kas raksta daiļdarbus»,¹ neiekļaujot šai jēdzienā literatūrzinātniekus, literatūrkritiķus, bibliogrāfus, izdevējus, tulkotājus. Visu iepriekšminēto personību uzvārdi ievietoti biogrāfiskajā vārdnīcā «Latviešu rakstniecība biogrāfijās».² Tātad, ir atzīts viņu ieguldījums latviešu rakstniecībā.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido filosofijas, psiholoģijas, vēstures un pedagoģijas zinātnes aprobētās objektīvās likumsakarības par pagātnes mantojuma izvērtējuma nepieciešamību tagadnes problēmu izpratnē un nākotnes stratēģijas noteikšanā; par personībām kā sabiedrības attīstības ietekmējošo spēku, par radošas personības izpausmes individuālo stilu, par personības dzīves mērķi kā dzīvesdarbības virzītājspēku.

Pētījuma teorētisko pamatu veido M. un R. Kūļu, V. Solovjova un A. Toinbija filosofiskās koncepcijas par masu un personības attieksmēm, E. Semaņa pētījumu rezultāti par demokrātijas pamatprincipiem, E. D. Smita nacionālās identitātes koncepcija, J. A. Studenta filosofiskās un pedagoģiskās atziņas par

¹ Latviešu valodas vārdnīca. — R.: Avots, 1987. — 666.lpp.

² Latviešu rakstniecība biogrāfijās. — R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. — 413 lpp.

vērtību problēmu, audzināšanu un pašaudzināšanu, Ed. Pēterona didaktikas principi, A. Šponas audzināšanas teorija par personības attīstību un to ietekmējošiem faktoriem, Ā. Karpovas izstrādātā personības individuālā stila teorija, A. Krūzes, L. Žukova, A. Stara, V. Ūsiņa atklātās likumsakarības starp laikmetu un tautskolotāju kā sabiedrības virzošu spēku. Pētījuma pamatā ir vēsturiski loģiskā pieeja, kas nosaka darba struktūru, problēmu analīzi un rezultātu izvērtēšanu.

Pētījuma objekts.

Pedagoģiskās domas vēsture Latvijā 20.gs. I pusē.

Pētījuma priekšmets.

Skolotāju — rakstnieku darba procesa un rezultāta ietekme uz pedagoģijas teorijas un prakses attīstību Latvijā no 1900. līdz 1940. gadam.

Pētījuma mērķis.

Apkopot un izvērtēt skolotāju — rakstnieku dzīvesdarbību, radošās darbības procesu un rezultātu, izanalizēt pedagoģiskās vērtības, kas ietekmēja pedagoģijas teorijas un prakses attīstību Latvijā no 1900. līdz 1940. gadam.

Pētījuma uzdevumi.

1. Apzināt, izpētīt un izanalizēt katras skolotāju — rakstnieku konkrētās personības ieguldījumu pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā;
2. Apkopot un izvērtēt skolotāju — rakstnieku:
 - ieguldījumu Latvijas izglītības politikas veidošanās procesā 20.gs. I pusē,
 - darbību personības audzināšanas atklāsmē, ievērojot sabiedrības vajadzības,
 - devumu didaktisko principu un mācību metodiku pilnveidošanā,
 - veikumu mācību grāmatu un mācību līdzekļu izstrādē;
3. Izveidot antoloģiju «Skolotāji — rakstnieki 1900 — 1940».

Pētījuma metodes.

1. Teorētiskās metodes:

- vēsturiski salīdzinošā, vēsturiski loģiskā, vēsturiski strukturālā, kas ietver avotu un dokumentu salīdzināšanu un analīzi, skolotāju — rakstnieku literāro un pedagoģisko darbu analīzi;
- arhīvu dokumentu analīze;
- filosofiskās, pedagoģiskās, psiholoģiskās literatūras analīze.

2. Empīriskā metode:

- intervija.

Pētījuma posmi.

1.posms. Literatūras un avotu atlase, analīze, apkopojums. Skolotāju — rakstnieku darbu fragmentu atlase un analīze (1998 — 1999).

2.posms. Monogrāfijas veidošana par skolotāju — rakstnieku dzīvi, personībām, pedagoģisko darbību, disertācijas un kopsavilkuma noformēšana (2000—2002).

Pētījuma bāze.

Pētījuma gaitā izanalizēts 28 skolotāju — rakstnieku devums, pamatojoties uz 383 vienībām, kas atlasītas pētījuma gaitā un sastāv no Latvijas Valsts Vēstures arhīva fondu materiāliem (4 vienības), Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja arhīva dokumentiem (32 vienības), Latvijas Nacionālās bibliotēkas Retumu nodaļas arhīva dokumentiem (2 vienības), Ventspils Vēstures muzeja arhīva dokumentiem (2 vienības), LU Pedagoģijas muzeja arhīva dokumentiem (2 vienības), Radio fonda materiāla (1 vienība), Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas fondu materiāliem (340 vienības).

Teorētiskā novitāte.

Pedagoģijas teorijas un prakses kontekstā izvērtēts skolotāju — rakstnieku devums (1900—1940) pedagoģiskās domas attīstībā, noteiktas pedagoģiskās likumsakarības un vērtības, kas raksturīgas viņu darbībai.

Praktiskā nozīme.

Promocijas darbā ir apkopots pētījuma materiāls, ko var izmantot studenti pedagoģijas vēstures un filoloģijas studijās, latviešu valodas un literatūras skolotāji

mācību un audzināšanas procesā, kā arī citi interesenti, kurus saista mūsu tautas kultūrvēstures un pedagoģijas problēmas. Pētījumu rezultātu plašāku pieejamību nodrošina apstāklis, ka tie publicēti monogrāfijā «Latviešu skolotāji — rakstnieki 1900—1940» (—R.: RaKa, 2001.— 219 lpp.). Pētījuma rezultāti aprobēti 12 zinātniskajās konferencēs un 13 publikācijās.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes:

1. 20.gs. I puses skolotāju — rakstnieku teorētiskā un praktiskā darbība pārliecinoši atklāj mījsakarību starp sabiedrības vajadzībām un personības attīstības īpatnībām. Viņu dzīvesdarbība ir personībai nozīmīgas darbības apliecinātāja, kas kļūst par starpnieku starp sabiedrību un personību, jo sekmē augošas personības veidošanos radošuma un garīguma aspektos atbilstoši izvirzītajām prasībām.
2. Skolotāju — rakstnieku daiļdarbi, teorētiskie un metodiskie darbi pedagoģijā no 1900. līdz 1940. gadam ir līdzeklis, kas sekmē vispārcilvēcisko un latvisko audzināšanas mērķu realizāciju.
3. Skolotāju — rakstnieku teorētiskās un praktiskās darbības rezultātā mainās didaktiskā paradigma, akcentējot skolēna un skolotāja sadarbību, uzsverot patstāvību, radošumu, sistemātiskumu pretstatā dogmatiskajam mācību tipam.
4. Specifiskais skolotāju — rakstnieku darbībā un darbos (1900—1940) — patiesais, labais, skaistais kā latviskā garīguma pamats apstiprina klasiskās pedagoģijas likumsakarības vienotībā ar latviešu tautas pedagoģijas atziņām, kas saglabājušas aktualitāti līdz mūsu dienām.

1. SKOLOTĀJU — RAKSTNIEKU DARBĪBAS ANALĪZE PEDAGOĢIJAS TEORIJAS UN PRAKSES KONTEKSTĀ

1.1 SKOLOTĀJU — RAKSTNIEKU DZĪVESDARBĪBAS UN VĒSTURISKO APSTĀKĻU MIJSAKARĪBA

Cilvēka un sabiedrības savstarpējās attiecības bijušas daudzu filosofu redzeslokā. Arnolds Toinbijs (Arnold J. Toynbee), angļu filozofs (1889—1975),¹ uzskatīja, ka sabiedrība formējas caur indivīdiem, kuri pieder pie šīs sabiedrības.

Sabiedrība nav nekas cits kā starpnieks, ar kuras palīdzību atsevišķi cilvēki mijiedarbojas cits ar citu. Personības, ne sabiedrība veido cilvēces vēsturi. M. un R. Kūļi uzskata, ka «personības rašanās priekšnoteikums ir sevis izpratne, griba uz uzdrīkstēšanās».² Personība spēj kritiski izvērtēt sabiedrībā valdošās noskaņas un idejas, akli nepakļaujas kolektīvam spēkam. Pēc A. Toinbija, cilvēki, kuri rada mākslinieciskās daiļrades brīnumu, nodrošina sabiedrības, kam viņi pieder, augšanu. Šajā grupā iekļaujami arī skolotāji — rakstnieki. Pateicoties personības iekšējai attīstībai, cilvēks gūst iespēju veikt radošu darbību, kas arī nosaka sabiedrības attīstību. Tādā veidā individuālās radošās prasmes izplatīšanās makrokosmosā ir radošu pārmaiņu sekas mikrokosmosā.

Sabiedrība ir attiecību kopums starp indivīdiem, un šīs attiecības norāda uz individuālo darbības lauku saskaņu, bet tā liecina par sabiedrības kopēja pamata esību. Cik tālu individuālais darbības lauks ietver sevī paša indivīda daļu vai

¹ Тойнби А. Дж. Постигание истории. — М.: «Прогресс», «Культура», 1996. — стр.605

² Kūle M., Kūlis R. Filosofija. — R.: Zvaigzne ABC, 1998. — 601.lpp.

aspektu, tiktāl katrs atsevišķs indivīds kaut kādā veidā patiesi ir identisks visas sabiedrības kopumam.

Nepieciešamībai, kuras ietvaros radoša personība cenšas pārveidot citas, ir gan iekšējs, gan ārējs raksturs. Iekšējā nepieciešamība atrodama dzīves un darbības kopumā. Neviens nevar uzskatīt sevi par «Es pats», kamēr viņa būtība nav izpaudusies darbībā. Tajā pašā laikā cilvēka darbības lauks pārklājas ar citu cilvēku darbības laukiem, mijiedarbojas ar tiem, un tieši tādā veidā iekšējās nepieciešamības dēļ kāds cilvēks paceļas līdz ģenialitātes virsotnēm. Attīstības virzītājspēku A. Toinbijs meklē radošās personības un sabiedrības attiecības. Bieži radošās personības izsauc sociālu konfliktu, jo līdzcilvēki nepieņem jauno. Tomēr sabiedrībā nepieciešamas šādas personības, kas ir viens no faktoriem, lai rastos jauns process. Tikai tad, ja sabiedrībā būs atbilstoši apstākļi, radošās personības varēs piesaistīt sev citu uzmanību un atbalstu. Personības gara spēks ir tas, kas nosaka civilizācijas progresīvu augšupeju, spēj saprast esošo dzīvi un redzēt nākotni uz pagātnes izpratnes pamata.

Vladimirs Solovjovs (Владимир Соловьев), 19.gs. II puses krievu filozofs¹, personības un sabiedrības attiecības traktēja līdzīgi. Nevar pretstatīt personību un sabiedrību, nevar jautāt, kurš no abiem ir mērķis, kurš — līdzeklis. Cilvēks kā personība var pastāvēt tikai tad, ja ir saistīts bezgalīgi daudzām saitēm ar citiem cilvēkiem. Tāpēc viņa personību nevar atraut no šīm saitēm, jo bez tām personība vispār nepastāv. Viss, kas pastāv kopējā dzīvē (sabiedrībā), noteikti tādā vai citādā veidā iedarbosies uz katru atsevišķu indivīdu, tiks apzināts, un tikai viņā un caur viņu nonāks līdz galīgajai darbībai vai noslēgumam. No otras puses — personīgajā dzīvē viss tās reālais saturs īstenosies caur sabiedrību un ir noteikts tās konkrētajā stāvoklī. Tātad, sabiedrība ir papildināta vai paplašināta personība, bet personība — koncentrēta sabiedrība.

¹ Соловьев В. С. Сочинение. Т. 1. — М.: Мысль, 1988. — стр.893

Cilvēka dzīve pati par sevi ir piespiedu piedalīšanās cilvēces un pasaules eksistēšanā. Galvenais uzdevums — lai piespiestā līdzdalība kļūtu par brīvu, par saprātīgu līdzdalību, t.i., patiesi personīgi.

Sabiedrība nav nejauši blakusapstākļi personīgajā dzīvē, bet ietver pašu personības nosakāmību, kas pēc būtības ir prāta izziņas un tikumiski darbošais spēks. Tas viss iespējams tikai sabiedriskās esamības veidā.

Sabiedrība ir objektīvi realizējamais personības saturs. Personība variē sabiedrībā caur tikumību un darbu. Ar personības darbību, rīcību, uzvedību, dzīves veidu vēstures procesā īstenojas cilvēces vēsture. Tātad sabiedrība ir personības dzīves veida realizācija, un galvenokārt personības iekšējās tikumiskās būtības iemiesojums, sabiedriskā ideāla realizācijas produkts. No tā izriet, ka sabiedrība nav atsevišķu personību aritmētiska summa, bet gan nedalāms kopējās dzīves veselums.

Izmantojot A. Toinbija un V. Solovjova filosofiskās nostādnes, var secināt, ka personības attīstība notiek dzīvesdarbībā, kuras saturu lielā mērā nosaka ekonomiskā un politiskā dzīve, tās konkrētie apstākļi. Savukārt personība ietekmē sabiedrības sociālos procesus, ārējo un iekšējo politiku, materiālos un garīgos resursus. Latvijas sociālpolitisko apstākļu perturbācijas ietekmēja arī skolotāju — rakstnieku dzīvesdarbību, savukārt šīs personības determinēja kultūras norises.

20. gadsimta pirmie 40 gadi — laiks, kad Latvija piedzīvojusi radikālus politiskus pagriezienus, kam sekojusi gan ekonomikas un kultūras lejupslīde, gan uzplaukums.

Latviešu inteliģence kā jauna sociāla grupa sāka veidoties 19. gadsimtā. 19./20. gadsimta mijā lielu un sabiedriski aktīvu inteliģences daļu veidoja tautskolotāji, no kuriem daudzi kļuva par izcilām personībām latviešu kultūras dzīvē.

1900. gadā Latvijā iezīmējās krīze rūpniecības nozarēs. To pastiprināja krievu — japāņu karš (1904). Līdz ar to pastiprinājās bezdarbnieku skaits, īpaši Latgalē.

Strādnieki rīkoja uzbrūkoša rakstura streikus, kas bija saistīti ar ekonomiska rakstura jautājumiem. Sabiedriski politiskā dzīve Krievijas impērijā (t. sk. Latvijā) bija pakļauta stingriem ierobežojumiem. Netika pieļauta politisko partiju un organizāciju veidošanās. Nelegāli radās sociāldemokrātu pulciņi. Viņi nosodīja dažādas dzīves negācijas, to starpā arī tautas izglītības stāvokli. Progresīvi noskaņoti tautskolotāji vēlējās mācīt bērnus dzimtajā valodā, noraidot pārkrievošanas politiku, demokratizēt skolu.

Gan ekonomiskā krīze, gan Krievijas — Japānas karš, gan nacionālā dubultspiestība izraisīja 1905. gada revolūciju, kas «pieder pie ievērojamākām parādībām latviešu tautas dzīvē. Viņa dziļi saviļņoja tautas dzīvi un atsaucās dažādās tautas darbības nozarēs».¹ Organizējās inteliģence. Vislielāko aktivitāti izrādīja tautskolotāji, kuriem 1904. un 1905. gadā izdevās sasaukt vairākas nelegālas sapulces. 1905. gada februārī Rīgā notika skolotāju — LSDSP biedru un atbalstītāju konference, kurā ievēlēja latviešu sociāldemokrātisko skolotāju biroju. Aktīvi šajā partijā darbojās skolotājs — rakstnieks K. Skalbe.

1905. gada revolūciju kvēli atbalstīja arī skolotāji — rakstnieki J. Dievkociņš, V. Plūdonis, A. Āre, A. Ķeniņš, L. Paegle.

Skolas demokratizācijas tendences pastiprināja Vidzemes un Kurzemes tautskolotāju I kongress 1905. gada 10. — 14. novembrī, kurš varēja notikt, tikai pateicoties revolūcijai. Atļauju tā sasaukšanai saņēma skolotāji A. Ķeniņš un J. Dāvis. Tajā piedalījās ap 1000 tautskolotāju un citu inteliģences aprindu pārstāvju. Rezolūcijā tika pieņemtas prasības atbrīvot tautskolas no administratīvās pārraudzības, šķirt baznīcu no skolas, atcelt birokrātisko skolas pārvaldi, ieviest obligāto bezmaksas skolu bērniem no 8 līdz 14 gadiem, par mācību valodu atzīt latviešu valodu, paplašināt tautskolu programmu.²

¹ Bērziņš J. Latviešu tautskolotāji un 1905. gada revolūcija // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. — 1926. — 193. lpp.

² Višs A. Latviešu skolu vēsture. 5. sēj. — R.: Derīgu grāmatu nodaļas apgāds, 1940. — 76 lpp.

A. Ķeniņš kongresā iestājās par Latvijas autonomiju. Kongress apsprieda un pieņēma tā saucamo J. Asara jauno skolu programmu. Līdz ar to tika atzītas demokrātiskās pedagoģiskās atziņas.¹

Kongresā tika ievēlēts Tautskolotāju savienības centrālais birojs praktiskās darbības vadībai 15 cilvēku sastāvā, to vidū arī skolotāji — rakstnieki K. Skalbe, A. Ķeniņš, V. Plūdonis. Kā kongress, tā ievēlētais birojs aicināja skolotājus strādāt pēc pieņemtās programmas.

Pēc revolūcijas sekoja reakcijas laiks, kad carisms mēģināja atjaunot savas pozīcijas. Baltijas gubernās vairāk nekā trīs gadus pēc soda ekspedīciju trakošanas palika spēkā «nomierināšanas režīms». Tika meklēti un apcietināti revolūcijas dalībnieki, nebeidzās tiesas procesi un izrēķināšanās ar revolucionāriem, turpinājās izsūtīšana no Latvijas. Bez izmeklēšanas nošāva vai pakāra apmēram 1170 cilvēkus, simtiem nopēra, nodedzināja vairāk nekā 300 viensētas, konfiscēja mājlopus, lopbarību, izlaupīja māju iedzīvi, uzlika naudas sodus. Sevišķi smagi represijas skāra Latvijas tautskolotājus. Ap 30 skolotāju zaudēja dzīvības, tai skaitā arī skolotājs — rakstnieks J. Dievkociņš. A. Birkerts 1906. gada pirmo pusi kā politieslodzītais pavadīja Rīgas Centrālcietumā. K. Skalbe spiests emigrēt, taču, atgriežoties Latvijā, viņam piesprieda cietumsodu, un no 1911. gada līdz 1913. gada februārim viņš atradās termiņcietumā.

«Ar 1905. gada revolūciju latviešu vārds pirmoreiz izskanēja Eiropā un pasaulē. (...) Pati revolūcija un tās nesaudzīgā apspiešana uz ilgiem gadiem iegūla tautas atmiņā. Tādējādi tai bija liela morāla un psiholoģiska ietekme (...)»²

Pēc 1905. gada revolūcijas skolās nācās atgriezties pie vecajiem noteikumiem un kārtības. Rīgas mācību apgabala kurators G. Uljanovs draudēja slēgt skolas, kuras neievēros likumus mācību valodas un programmas ziņā, taču demokrātiskās iezīmes nebija iespējams izdzēst no vēstures. Šis bija grūts periods, jo skolās trūka

¹ Asars J. Mūsu tautskola. — R.: 1905. — 16 lpp

² 20. gadsimta Latvijas vēsture. I daļa — R.: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. — 537.lpp.

skolotāju, vairākas skolas ēkas bija nopostītas, izjūtami bija neveselīgi sadzīves apstākļi, kā arī liela mācību slodze (visi mācību priekšmeti bija jāapgūst krievu valodā).

Tomēr progresīvās idejas turpināja izplatīties, par tām diskutēja, centās iepazīt to būtību un attiecināt uz Latvijas apstākļiem. 1908. gadā darbu uzsāka jaunizveidotā Latvijas skolotāju biedrība. Valdē no skolotājiem — rakstniekiem darbojās P. Abuls. Biedrība strādāja aktīvi, izveidojot komisijas kursu, lekciju un citu pasākumu organizēšanai, atverot biedrības nodaļas ārpus Rīgas.

Latvijā sāka dibināties privātas latviešu vidusskolas, kur liela uzmanība tika pievērsta nacionālās pašapziņas veidošanai. L. Bērziņš nodibināja ģimnāziju Dubultos, A. Ķeniņš — Rīgā, P. Abuls — proģimnāziju Strenčos.

Smags stāvoklis bija Latgales skolās. Trūka skolotāju, tādēļ latgaliešu sabiedriskie darbinieki vērsās pie Vidzemes un Kurzemes skolotājiem ar aicinājumu strādāt Latgalē. Atsaucās daudzi. Tā rezultātā uzlabojās pedagogu sastāva profesionālā kvalitāte. Šie cilvēki sekmēja latviskas mentalitātes attīstību. Augšzemnieku dialektu viņi neprata, tādēļ līdz ar viņiem Latgalē ienāca Vidzemē un Kurzemē praktizētā latviešu valodas mācīšanas tradīcija, tika izmantota J. Dāvja ābece vai skolotāja — rakstnieka P. Abula ābece un latviešu valodas mācību grāmata «Skolas Druva».

Depresiju nomainīja saimnieciskā rosība. Attīstījās zinātne, īpaši eksakto nozaru zinātnieku darbība, ko nosacīja galvenokārt pilsētu (Rīgas) straujā izaugsme. Radoši strādāja arī humanitāro nozaru zinātnieki. Latviešu folkloras izpētē šajā laikā pakāpeniski iesaistījās skolotāji — rakstnieki L. Bērziņš un A. Birkerts, kuru darbs sekmēja latviskās identitātes veidošanu.

1914. gadā sākās Pirmais pasaules karš, kas daļēji paralizēja Latvijas ekonomisko dzīvi, kultūru un izglītību. Pirmais pasaules karš, pēc vēsturnieku domām, bija «ceturtā lielā tautas traģēdija pēc latviešu cilšu brīvības cīņām 13.

gadsimtā, kā arī ilgstošā Livonijas kara un mēra pavadītā Ziemeļu kara»¹. Karš dezorganizēja Latvijas izglītības iestāžu darbu, simtiem skolotāju demobilizēja. Daudzas skolas tika slēgtas vai evakuētas.

Bēgļu gaitās devās skolotāji — rakstnieki: uz Maskavu — A. Birkerts, A. Brigadere, uz Pēterburgu — F. Adamovičs, K. Dzilleja, uz Tērbatu — Bebru Juris, L. Bērziņš, Valdis, uz Veļikije Lukiem — H. Dorbe, kur turpināja strādāt izglītības jomā. Mācības bēgļu skolās ārpus Latvijas notika latviešu valodā, un skolotāji centās likvidēt rusifikācijas laika negatīvās iezīmes. 1915. gada septembrī Maskavā sāka iznākt bēgļiem domāts laikraksts «Dzimtenes Atbalss», kurā darbojās skolotāji — rakstnieki A. Brigadere un K. Skalbe. Tas bija lielākais latviešu bēgļu laikraksts, un ap to pulcējās patriotiski noskaņotā inteliģence. Avīze rīkoja tā saucamos inteliģences vakarus, kuri notika Maskavas Tautas universitātes telpās, un te pulcējās daudz klausītāju. Šajos vakaros latviešu inteliģenti (arī skolotāji — rakstnieki A. Ķeniņš un K. Skalbe) risināja aktuālas latviešu kultūras problēmas.

Mobilizēja F. Jansonu un J. Sīli, kurš piedalījās arī Latvijas brīvības cīņās. A. Birkerts 1916., 1917. gadā bija rakstvedis vienā no latviešu strēlnieku pulkiem.

Kara laikā tika dibinātas daudzas politiskās partijas, veidotas pēc nacionālā principa. No skolotājiem — rakstniekiem Nacionāldemokrātiskajā partijā iestājās A. Ķeniņš un K. Skalbe.

1915. gadā pie Bēgļu apgādāšanas Centrālkomitejas nodibināja Kultūras biroju, kura valdē ievēlēja arī skolotājus — rakstniekus A. Ķeniņu un K. Skalbi. Šī biroja izglītības nodaļas vadībā tika izstrādāts latviešu valodas programmas projekts (viens no tā autoriem — A. Ķeniņš), vēstures programmas projekts (viens no tā autoriem — L. Paegle), fiziskās audzināšanas projekts (autors — L. Paegle) un citi, kuros mēģināja ietvert demokrātiskās pedagoģiskās atziņas un latviešu tautas nacionālos centienus.

¹ 20. gadsimta Latvijas vēsture. I daļa. — R.: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. — 537.lpp.

1915. gada jūlijā tika parakstīta pavēle par latviešu brīvprātīgo bataljonu dibināšanu. K. Skalbe un A. Ķeniņš sarakstīja aicinājumu tautai «Pulcējaties zem latviešu karogiem!».

Kurzemē ar 1916. gada 9. janvāri ieviesa Prūsijas mācību plānus.¹ Līdz ar to latviešu valodas mācīšanai tika atvēlētas divas stundas nedēļā. Skolās varēja izmantot tikai noteiktus mācību līdzekļus. Starp tiem bija arī P. Abula mācību grāmatas «Skolas Druva» I un II daļa.

Cara patvaldības krišana 1917. gadā pavēra ceļu Latvijai uz patstāvību. Nekavējoties tika izvirzīts jautājums par skolu sistēmas un mācību satura pārveidošanu. No 8. — 13. jūnijam Tērbatā sanāca II Latvijas skolotāju kongress. Par pārstāvi Kurzemes padomes skolu nodaļā ievēlēja skolotāju — rakstnieku F. Adamoviču. Skolotāju savienības valdē ievēlēja V. Plūdoni, A. Birkertu un citus. Kongresa laikā tika izvirzītas prasības Pagaidu valdībai piešķirt Latvijai autonomiju, jo bez tās nevar pastāvēt brīva demokrātiska skola. Tika izstrādāti latviešu nacionālās skolas pamati un skolu dažādo pakāpju pēctecība, kā arī pieņemts lēmums par obligātās izglītības apguves sistēmu.²

1918. gada novembrī izveidojās labvēlīga situācija neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanai. 17. novembrī 8 dažādas latviešu politiskās partijas vienojās par Latvijas Tautas padomes izveidošanu. Nacionāldemokrātu partiju tajā pārstāvēja J. Akuraters un skolotājs — rakstnieks A. Ķeniņš.

18. novembrī tika proklamēta Latvijas Republika. Lielinieku uzbrukuma dēļ 1919. gadā nodibināja Pagaidu valdībai pakļautu Izglītības komisiju. Tās vadītājs bija J. Laudāns, no skolotājiem — rakstniekiem tajā darbojās K. Skalbe un J. Bebris.³

20. gadsimta 20. — 30. gados, Latvijas pirmās brīvvalsts laikā, tika veidota jauna demokrātiska un nacionāla izglītības sistēma. Šajā laikā radās pirmie

¹ Amis. Kurzemes skolas vācu okupācijas laikā // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts (turpm IMM) — 1920. — Nr. 5.

² Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi. — Tērbata: Ed. Bergmaņa drukātava, 1917. — 48 lpp.

³ Blanks E. Latvijas valsts sagatavošanas laikmets // Latvija desmit gados. — R.: 1928. — 27 lpp.

fundamentālie darbi latviešu pedagogijā (J. A. Studenta «Vispārīgā pedagogija», E. Pēterona «Vispārīgā didaktika», A. Dauges «Audzināšanas ideāls un īstenība» u.c.). Latvijas kā neatkarīgas valsts pastāvēšana ienesa būtiskas pārmaiņas visās sabiedrības dzīves nozarēs. Notika strukturāla pārkārtošanās tautsaimniecībā, veidojās un nostiprinājās nacionāla, demokrātiska valsts un atvērtas sabiedrības pamatstruktūra. Tā rezultātā radās būtiskas izmaiņas visos sektoros, arī izglītībā. Izglītības politikas pamatā 20. gadsimta 20. gados bija prasības, ko noteica nacionālas valsts veidošanās un attīstība. 1919. gadā pieņemtais likums «Par Latvijas izglītības iestādēm» noteica, ka obligāta izglītība ir visiem bērniem vecumā no 6 līdz 16 gadiem. Skolēniem ar īpašām vajadzībām tika ierīkotas speciālas audzināšanas un mācību iestādes. 20. gados veiksmīgas izglītības politikas rezultātā pieauga tautskolotāju un skolēnu skaits, kā arī uzlabojās skolotāju izglītības līmenis.

1934. gadā valdība izdeva likumu «Par tautas izglītību»¹. Par prioritāti tajā tika atzīts veicināt tautas izglītību un latvisku audzināšanu. Skolotāju uzdevums bija ieaudzināt skolēnos nacionāli valstisko apziņu un patriotismu. Likums paredzēja arī paplašināt praktisko izglītību, tādēļ nekavējoties palielināja arodskolu tīklu un mēģināja skolas tuvināt lauku dzīvei. Uz šiem būtiskajiem rīkojumiem atsaucās arī skolotāji — rakstnieki un mēģināja tos iedzīvināt skolās.

Īpaši strauji izplatījās dažādas populāras un novatoriskas pasaules pedagogiskās atziņas, kā arī paliekošu vērtību apliecinošas idejas no senajiem laikiem, renesanses un apgaismības. Skolotāju — rakstnieku darbos tā bija kvalitatīva pedagogiskās domas kontinuitāte nacionālās izglītības ietvaros.

J. A. Komenska, J. H. Pestalocija un J. Herbarta prasību pēc uzskatāmības savos darbos akcentējuši F. Adamovičs, Bebru Juris un P. Abuls, pamatojot to ar praktiskajā darbībā iegūto pieredzi. Uzskatāmība izmantojama ikvienā stundā skaidrākai, patiesākai, ātrākai lietu un parādību uztverei. Jebkurai mācīšanai

¹ Likums par tautas izglītību // Valdības Vēstnesis. — 1934. — Nr. 156.

jābalstās uz novērojumiem un pieredzi un jāvirzās uz secinājumiem un vispārinājumiem.

F. Adamovičs mācību grāmatās ģeogrāfijā un dabaszinātnēs ievietojis zīmējumus, fotogrāfijas, tabulas, diagrammas, lai svešais bērnam kļūtu pazīstams, tādā veidā vieglāk uztverams, Bebru Juris uzsvēris, ka ļoti svarīga ir aplūkošanas mācība (uzskatāmība mācībās). Tās mērķis ir radināšanās domāšanā un runāšanā.

P. Abuls, ievērojot ābecēm izvirzītās didaktikas prasības, katram mācāmajam burtam pievienojis bērnam pazīstama priekšmeta attēlu. Lai vieglāk uztvertu lasīto un raisītos fantāzija, P. Abuls savā mācību grāmatā «Skolas Druva» ievietojis pazīstamu latviešu mākslinieku oriģinālzīmējumus (J. Rozentāla, K. Kundziņa), kas zināmā mērā varēja ietekmēt arī skolēnu māksliniecisko gaumi.

Šo didaktisko principu netieši savos darbos ievērojuši visi skolotāji — rakstnieki, kas veidojuši mācību grāmatas un mācību palīglīdzekļus.

J. H. Pestalocija pedagogiskās atziņas popularizējis Ludis Bērziņš, savas audzinātāja darbības pamatos likdams uzticību un apzinādamies, «ka nekas cilvēka zemākos instinktus tā neatraisa kā neuzticība un nekas neuzliek tik lielas saistības kā uzticība»¹. Skolotājam ir jārāda piemērs, jo viņa labvēlības pilnā attieksme pret bērnu radīs viņā vēlēšanos veidot līdzīgas attieksmes.

Eksperimentālās pedagogijas pārstāvja vācieša Augusta Laja izstrādātā vienkāršā darba principa psiholoģiskais formulējums — «iespaids — pārstrādājums — attēlojums» — ir pamatā A. Birkerta (kopā ar J. Broku un J. Lancmani) sastādītajai mācību grāmatai «Apkārtnes mācība». Katrai stundai te dota skice, kuras uzdevums ir sniegt tikai galvenos pieturas punktus. Skolotāja uzdevums ir individuāli to tālāk izstrādāt. Ikvienā skicē iezīmēts mērķis, viela, pārstrādājums, kopsavilkums, attēlojums.

Īpašu atsaucību pedagogu vidū ieguva darba skolas ideja. Pētāmo personību darbos iezīmējas abi darba skolas virzieni: pirmo virzienu — teorētisko mācību

¹ Bērziņš L. Kā man klājies ar skolu dibināšanu un vadīšanu // Audzinātājs. — 1931. — Nr. 7/8. — 182. lpp.

saistību ar fizisko darbu — vairāk akcentējis Leons Paegle, Kārlis Skalbe, otru virzienu — skolēnu izziņas darbības sekmēšanu mācību procesā — Bebru Juris. Kārlis Dziļleja, taču striktu robežlīniju starp šiem abiem virzieniem autoru darbos novilkt nevar.

Sekojošā Georga Keršenšteina atziņai, ka skolās jārada iespēja skolēniem nodarboties ar roku darbu, Leons Paegle gan skolās, gan arī teorētiski savās mācību grāmatās centās iestrādāt praktiskās nodarbības, teorētiskās zināšanas saistīt ar praksi, ar konkrētu darbu. Tā bija skolas mācību turpināšana darba dzīvei. Bieži viņš rīkoja ekskursijas uz rūpnīcām un dažādām darbnīcām.

Kārlis Skalbe rakstā «Domas par mūsu skolu» savukārt risinājis jautājumu par inteliģences pārprodukciju, ietverot šeit arī vienu no darba skolas uzdevumiem — palīdzēt skolēniem apgūt arodu. K. Skalbe uzskatījis, ka nepieciešams vairumu skolēnu virzīt uz amata apgūšanu.

Arī Kārlis Dziļleja aizstāvējis darba skolas ideju. Rakstā «Aroda izvēle» izkristalizējas viņa pozitīvā attieksme pret arodizglītību, un, pēc viņa domām, tās mērķis ir dot jaunatnei tādu skolu, lai dotu iespēju nostāties «uz savām kājām» praktiskajā dzīvē un nopelnīt dienišķo maizi.

Domrakstu mācīšanas metodikā K. Dziļleja ir aizstāvējis brīvo domrakstu, realizēdams Hugo Gaudiga domu par skolēnu pašdarbību, t.i., spēju pašam izvirzīt mērķi, izvēlēties līdzekļus un noteikt darbības gaitu.

Bebru Juris šo pašdarbības principu izmantojis dziedāšanas mācībā, izsakot vērā ņemamu tēzi — muzikālā inteliģence nav iemācāma, tā izveidojas vienīgi novērošanas un pašdarbības ceļā. Īpaši mūsdienīgi skan viņa atziņa, ka bērniem nekas nav jādod gatavs, bet viss jāatrod, jāiegūst pašiem.

Antonija Āre savā pedagoģiskajā darbībā akcentējusi darba skolas principus — pašdarbību, roku darbu. Ābece, kura tapusi sadarbībā ar vīru Kārli Āri, domāta darba skolai. Šajā ābecē izmantota vēl viena atziņa no darba skolas — diskusiju izmantošana mācību stundās, jo ābecē zīmējumos ietverts saturs, ko katrs bērns

varētu atstāstīt, veidot jautājumus, atbildēt uz tiem, interpretējot no savas pieredzes. tā attīstot spēju sazināties sabiedrībā, paust un aizstāvēt savu viedokli.

Antonija Āre sekojusi Marijas Montessori idejām par sensorās kultūras attīstību, uzskatījusi, ka svarīgi mācību procesā sekmēt sajūtu attīstību — ožu, garšu, tausti, redzi, dzirdi. Vienu dienu nedēļā viņa veltījusi bērnu maņu orgānu attīstībai, organizējot īpašas nodarbības (piemēram, dzirdes attīstībai — viss un visi ir klusi, audzinātāja čukstus lūdz izdarīt bērniem kādu darbiņu).

Starptautiskās sadarbības rezultātā pedagogi ienesa Latvijā jaunas vēsmas, ko arī mēģināja šeit īstenot. Ati Ķeniņu ieinteresēja Dānijā un Zviedrijā iekārtotās tautas augstskolas, tādas viņš gribēja dibināt arī Latvijā, taču iespējams bija atvērt tikai vienu — Krišjāņa Barona tautas augstskolu.

Skolotāji — rakstnieki bija aktīvi sabiedriskās un politiskās dzīves veidotāji. A. Ķeniņš bija izglītības un tieslietu ministrs (1931 — 1933), K. Skalbe — deputāts 1. un 4. Saeimā.¹ M. Apeļš no 1929. gada līdz 1938. bija žurnāla «Latgolas Škola» redaktors. Šim izdevumam bija liela nozīme kultūras un pedagoģiskā darba sekmēšanā Latgalē.

No 1930. līdz 1934. gadam M. Apeļš bijis apvienotās Latgales skolotāju un pašvaldības darbinieku slimības kases valdes priekšsēdētājs, 1934. gadā viņš ticis iecelts par Tautas labklājības ministrijas pilnvarnieku kasē. Viņš ir Latgales centrālā muzeja pamatlicējs. A. Bračš 20. — 30. gados Raunā vadījis kori, rīkojis teātra izrādes, nodibinājis un vadījis stīgu orķestri.

1940. gadā notika kārtējais, krasākais pagrieziens Latvijas vēsturē 20. gadsimta I pusē — okupācija un Otrais pasaules karš (Latvijā — 1941. — 1945. g.). Tā rezultātā pilnībā tika pārtraukts skolotāju — rakstnieku darbs pedagoģijas teorijas attīstībā.

¹ Rubenis A. Latvijas skola laikmeta griežos. 1917. — 1914. — Valmiera: Liesma, b/g. — 423.lpp

Deportēti tika A. Ķeniņš un M. Apeļs, koncentrācijas nometnē Salaspilī ieslodzīts P. Gilučs. Bebru Juris tika pasludināts par buržuāzisko reakcionāru, arī H. Dorbem bija jāaiziet no darba skolā.

Kā radošas personības skolotāji — rakstnieki dziļi un sāpīgi uztvēra pārmaiņas Latvijā un nespēja, negribēja pielāgoties jaunajām prasībām, tādēļ viņu turpmākais devums pedagoģijā aprobežojās ar praktisko pedagoģisko darbību.

Emigrācijā devās E. Aistars, L. Bērziņš, K. Dziļleja, F. Jansons, K. Skalbe. Trimdā sarakstītajos darbos akcents likts uz tautiskuma saglabāšanu latviešu skolās svešumā.

Pētījums liecina, ka skolotāju — rakstnieku dzīvesdarbība izriet no konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem un realizējas pastāvīgā mijiedarbībā ar tiem, sekmējot sabiedrības attīstības procesu.

1.2. AUDZINĀŠANAS IDEĀLI UN UZDEVUMI SKOLOTĀJU — RAKSTNIEKU DARBOS

Radošas personības iet vienu soli tagadnei pa priekšu, viņu idejas, domas dzīvo nākotnei. Skolotāji — rakstnieki 20. gadsimta pirmajos 40 gados ir viens no sabiedrības attīstības virzošajiem spēkiem, kas savos darbos apliecinājuši audzināšanas konkrēto laiku apsteidzošo raksturu. Viņi pauž tās pedagoģiskās vērtības un ideālus, kas esošajā laika posmā vēl nav sasniedzami, līdz ar to rosinot līdzcilvēkus tiekties pēc tiem, jo tiek radīta pretruna starp jauno un veco, pretruna starp negatīvo parādību pārvarēšanu un pozitīvo tendenču nostiprināšanos.

Audzinašanas mērķis parasti tiek izvirzīts kā abstrakts un vispārināts ideālais modelis. Mērķis un ideāls atrodas ciešā mijsakarbā, jo virzība uz progresu ir ceļš uz ideālu un audzināšanas mērķis ir ideāls, uz kuru tiekties, kas iekļauj sevī vispārcilvēciskas vērtības. Katrā sabiedrībā mērķis ir atšķirīgs un atbilst sabiedrības vajadzībām. Līdz ar vēsturiskām, politiskām, ekonomiskām pārmaiņām vienmēr mainās arī audzināšana. Latvijā no 1900. līdz 1940. gadam vairākkārt mainījusies vēsturiskā un sabiedriski politiskā situācija, tādēļ vienu mērķi, kas būtu atbilstošs visam šim laika posmam, nevar izvirzīt. Taču skolotāju — rakstnieku darbos tiek determinēta prasība pēc harmoniskas un vispusīgas personības, jo, mainoties apkārtējai sociālai videi, šāds cilvēks spēj mainīties līdzī pasaulei, viņš kļūst brīvs savā rīcībā un apziņā, pārveido pasauli.

Kādaī pēc skolotāju — rakstnieku domām jābūt ideālai personībai?

Vispirmām kārtām — tikumiskai. Šī prasība jau determinēta latviešu folklorā. Īpaši nozīmīgs tikumiskās audzināšanas aspektā ir Annas Brigaderes veikums. Viņas darbi vēl aizvien ietekmē mācību un audzināšanas procesu Latvijā. Pasaku lugās un trilogijā «Dievs. Daba. Darbs.» mācība izriet no varoņu rīcības un pauž vērtības — patieso, labo, skaisto. «Varoņi ir kāvušies ar nelabajiem, ka dzirkstis vien šķīst, bet nekur aiz viņiem nav palikušas asiņainas sliedes, beigās kaut kā

salīgts ar labu.»¹ Lūk, patiesa vērtība, īpaši mūsu laikmetā. Šī ideja par nevardarbīgu rīcību izskanējusi arī UNESCO starptautiskās komisijas dokumentā «Izglītība 21. gadsimtā». Tā ir visas pasaules problēma, kuru skāris arī K. Skalbe literārajās pasakās. Viņš aicinājis meklēt augstākas debesis nekā Miera un Pieticības malā, priecāties par labi padarītu darbu, neaizstāt sirds siltumu ar naudas skaitīšanu un katru dienu dzīvot ar domu: «Kāpēc vairojot sāpes? Lai vairojas labāk prieks!»²

Skolotāji — rakstnieki tikumisko audzināšanu uzskatīja par mērķtiecīgu tikumiskas uzvedības veidošanas procesu, mazāk uzsvērtā paša bērna kā aktīva līdzdalībnieka loma.

Skolotāju — rakstnieku darbos izkristalizējas audzināšanas ideāls — pedagoģu vadībā jāveidojas tikumiski, estētiski un garīgi attīstītām personībām, dziļi humānam cilvēkam. Estētiskā audzināšana, to cieši saistot ar ētisko, pētāmajā laika posmā tikusi izvirzīta kā viena no būtiskām tautas dzīves un personības attīstības daļām. L. Ausējs jaunajam valsts pilsonim izvirzījis uzdevumu kļūt pilnīgam ētikas ziņā, veidot raksturu, veidoties par personību, ieaugt augstāku vērtību pasaulē, rīkoties saskaņā ar augstākas morāles prasībām.³

A. Brigaderes darbi veido tikumisko, estētisko apziņu, izkopj domāšanas un jūtu kultūru. Prāts, griba un jūtas darbojas vienībā. Te iezīmējas viena no audzināšanas darbības funkcijām — personalizācija. Pētāmajā laika posmā, tāpat kā šodien, aktuāla ir bijusi prasība pēc jūtu un gribas audzināšanas, «sirds audzināšanas». Annas Brigaderes Vēja māte Sprīdītim māca «klusu ciest un izturēt». Pateicoties gribai, cilvēks spēj veikt darbību pēc iepriekš plānota mērķa, savaldīt savu emociju ārējās izpausmes vai izrādīt pretējas un attiecīgi organizēt savu psihisko darbību.

¹ Birze M. Darba dziesmu pasaulē // Karogs. — 1986. — Nr. 10. — 118.lpp.

² Skalbe K. Pasakas. — R.: Liesma, 1970. — 90.lpp.

³ Ausējs L. Vēlamais un sasniedzamais skolā. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1938. — 22.lpp.

Lasot A. Brigaderes daiļdarbus, izkristalizējas atziņa, ka «audzināt par personību nozīmē saskaņot miesas un gara spēkus, saskaņojot spējas. Katra personība ir mākslas darbs, kas kļūst pilnīgāks, ja tā labā nes upurus.»¹ Harmoniska personība ir personība, kurā intelektuālais (prāts), emocionālais (jūtas) un griba ir līdzsvarā. Vispirms vecāki, tad skolotāji var ietekmēt šī līdzsvara attīstību.

Izcilais pedagogs Aleksandrs Dauge 20. gadsimta 20. gados konstatējis Latvijas izglītībā tendenci — pieaugot zināšanu daudzumam, cilvēki kļūst gudrāki, bet ne labāk audzināti kā līdz šim, «(..) arvien vairāk gūstot zināšanu un veiksmju. reizē daudz zaudē no tā, kas vajadzīgs dvēseles dzīves izkopšanai un tikumiska rakstura attīstībai»².

Arī skolotājs — rakstnieks Jezups Cakuls, saskatot Latvijas skolās tendenci uz skolēnu intelektuālu attīstību, ieteicis neaizmirst sirds un rakstura audzināšanu. Rakstā «Izglītība un audzināšana» viņš izsacījis domu, ka nepietiek tikai bērņus mācīt klasē, sniedzot pēc programmas paredzētu mācību vielas daudzumu. Galvenais pedagoga uzdevums ir jaunās paaudzes pareiza audzināšana.

Ļoti emocionāli un trāpīgi audzināšanas un mācīšanas (sirds un prāta) līdzsvaru 1909. gadā akcentējis Augusts Bračs: «Skolotājam nav jāaudzina radījumi, kuriem galva būtu kā gaisa kuģis un sirds piederētu pie rudimentārajiem orgāniem, vai arī tādi, kuriem sirds jāved līdzī uz ratiņiem kā kurdjuku aitām aste, kamēr galva ir kā kniepadatas, jo tie būtu kropļi.»³

Valda stāsts «Staburaga bērņi» pauž viņa pedagogisko ideālu — tautas dzīvē sakņotu, humānu personību. It kā vienkāršais stāstījums par divu zēnu — Marča un Janča — kopīgi pavadīto gadu Vīgantes muižā ietver sevī mūžam vajadzīgās atziņas par draudzību, nesavtību, dabas mīlestību. Šodien, kad daudzas morālās vērtības ir zaudējušas savu spožumu, kad arī bērņu kolektīvos ienācis cinisms,

¹ Freijs A. Annas Brigaderes reliģiskās un ētiskās atziņas. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1938 — 146.lpp

² Dauge A. Audzināšana kā profesija // Audzinātājs. — 1926. — Nr. 7/8. — 173.lpp

³ Bračs A. Proza un poēzija kā lasāmviela // Izglītība. — 1909. — Nr. 3. — 220.lpp.

nežēlība, skaudība, brutalitāte, Valdis liek aizdomāties par to, kā saglabāt un veidot cilvēciskas attiecības.

H. Dorbe «Uzdevumos (tematos) rakstu darbiem pamatskolās» iesaka tādus tematus kā «Vieta, gar kuru jāiet ar līkumu», «Netikumi, no kuriem jātiek vaļā», kuros cieši saaudies ētiskais ar estētisko un kuri liek bērniem pārdomāt savas rīcības sekas.

Arī E. Aistars, iesakot proporcionāli rakstīt gan brīvos, gan nebrīvos domrakstus, domājis par to, lai vairāk uzmanības tiktu pievērsta subjektīvajam momentam, jūtām, jo «bērns savu apkārtni grib skatīt pats savām acīm».¹

Pēteris Abuls mācību grāmatā «Skolas Druva» ievietojis īsas pasaciņas un stāstiņus, kas noder ne tikai raksturojot priekšmetu, bet arī lai audzinātu tikumību un attīstītu jūtas.

Jāņa Ezeriņa (kopā ar J. Grīnu) lasāmajā grāmatā «Valodiņa» stāstījumi izvēlēti tā, lai modinātu skolēnos labestību, līdzcietību.

Naaizmērstule latgaliešu bērniem rakstījusi stāstiņus un pasakas, tajos dominē dievticības tēma, kura ļoti cieši saistīta ar morāles jautājumiem. Viņas darbi aicina uz labo — būt iecietīgiem, kārtīgiem, labestīgiem, centīgiem, godīgiem.

Dzimtenes mīlestība — savas zemes patriota pamatvērtība. Pedagoģijas vēsturnieks A. Vičs par mums, latviešiem, teicis, ka esam maza tauta, bet ne mazvērtīga, «mums jāaudzina dzimtenes mīlestība, jāmāca, kā un cik karsti jāstrādā pie viņas skaistumu aizsargāšanas, kopšanas un izdaiļošanas.»² 20. gadsimta sākumā ievērojamais latviešu pedagogs J. A. Students rakstījis, ka patriotisma uzliesmojumi visbiežāk novērojami tad, kad tautu apdraud ārēji ienaidnieki vai kad tai jānokrata verdzinātāju jūgs. Ievērojot vēsturisko situāciju Latvijā 20. gadsimta I pusē, tas ir viens no iemesliem, kāpēc tautiskā audzināšana tiek izvirzīta priekšplānā. Otrs iemesls ir jaunas neatkarīgas Latvijas veidošanās, kad latvieši pēc

¹ Aistars E. Latviešu domraksts. Domraksta mācību principi un prakse — R.: Valtera un Rapas apgāds, 1937. — 63 lpp.

² Tautas audzināšana. — R.: Latvijas Nacionālo skolotāju centrs, 1923. — 141.lpp.

700 verdzības gadiem varēja celt savu — brīvu valsti. Patriotisms īpaši spilgti uzliesmo tautas atdzimšanas brīžos. Jaunas valsts veidošanās noteica vajadzību pēc personīgi nozīmīgas darbības latviskās vides veidošanā.

Katrs cilvēks pieder konkrētam laikam un konkrētai vietai. Nacionālā identitāte ir sarežģīta, vienmēr mainīga cilvēku dzīves sastāvdaļa, no kuras nevar ne aizbēgt, ne izvairīties. Laika posmā no 1900. līdz 1940. gadam nacionālais jautājums mainījis saturu un raksturu. 1905. gada revolūcijā bija ievērojams nacionālo prasību spēcīgs akcents — ne tikai nacionālu kultūru un izglītību, bet iekšēju nacionālu pašpārvaldi. No 1908. līdz 1914. gadam īpaši saasinājās nacionālās attiecības, jo revolūcija un tās apspiešana šo problēmu neatrisināja. Jūgs bija divkāršs. Vairāk uzmanības veltīja latviešu — baltvāciešu attiecībām. Krievu šovinisma uzbrukuma briesmas netika pienācīgi novērtētas.

1910. — 1914. gadā Krievijas valdība pastiprināja pārtautošanas aktivitātes. Pirmais pasaules karš radīja Latvijā pirms tam neparedzētu un negaidītu nacionālā noskaņojuma gaisotni. Smagajos kara gados latviešu inteliģence izvirzīja aizvien augstākas prasības savas tautas labā — Latvijas zemju nedalāmību, kas ir nācijas turpmākās pastāvēšanas priekšnoteikums.

Pēc 1918. gada valsts nacionālās intereses bija reducētas uz valdošās etnonācijas kultūras interešu apjomu. Skolotājs — rakstnieks K. Skalbe kritizēja dažādās pieejas nacionālā jautājuma risinājumā. «Nacionālisms nav nekādas šauras grupas piederums. Tā ir visas tautas ideja, viņas dzīves kopsajūta, dziļāka iedvesma.»¹ Arī K. Dziļleja nostājās pret radikālajiem uzskatiem.

1925. — 1929. gadā vadlīnija bija stiprināt latviešu nacionālo pašapziņu, padarot minoritātes lojālākas pret nacionālu valsti un latviešus — iejūtīgākus pret cittautiešiem. A. Birkerts šajā laikā izvērtējis latviešu nacionālās apziņas sākumposmu darbā «Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās».

¹ Skalbe K. Nacionālisti // Jaunākās Ziņas. — 1922. g. 18. III

M. Skujenieka vadītā valdība sāka īstenot jaunu nacionālās politikas kursu uz Latvijas latviskošanu, minoritāšu ietekmes samazināšanu, īpaši izglītības jomā. Izglītības ministrs skolotājs — rakstnieks A. Ķeniņš (1931—1933) centās šo politiku strikti ievērot. Jau 20. gadsimta pirmajos 20. gados viņš aicināja veidot nacionālu skolu (raksts «Kādās skolās sūtīt mūsu bērnus?»). Viņš uzskatīja, ka neviena cita skola nespēj attīstīt tādu nacionālo pašapziņu un pašcieņu latviešu bērnos kā latviešu skola. Īpaši nozīmīga šī atziņa ir laikā, kad cariskā Krievija negribēja ļaut pašiem latviešiem lemt par savu izglītību. A. Ķeniņš aicināja veidot pašu uzturētas vispārlatviskas skolas, mudināja vienoties par skolu programmām.

Savos rakstos «Būsim taisnīgi, bet — neatlaidīgi» (1932) un «Latviešu pārtautošana ar valsts ziņu un līdzekļiem» (1933) viņš pauda domas par minoritāšu skolu skaita samazināšanu, par apvienoto visu tautību vidusskolu veidošanu, par arodskolu veidošanu ar latviešu mācību valodu. Viņa mērķis — panākt minoritāšu izaugšanu valsts ideoloģijā, tuvināšanos latviešiem. 1933. gadā viņam no ministra amata jāatkāpjas.

1934. gada 15. maijā valsts apvērsuma rezultātā veidojās jaunu attiecību situācija — autoritārais nacionālisms. Sāka īstenoties Latvijas latviskošanas politika — neapspiežot citas tautas, stiprināt latvietību, palielinot tās vietu valsts dzīvē, pakāpeniski veidot vienotu latviskas valsts nāciju.

Skolotāji — rakstnieki ar savu dzīvesdarbību veicināja indivīda un kultūras identitātes vienības veidošanos, kurā katrs varēja apzināties savu iekšējo identitāti un kopējās psihiskās konstrukcijas radīto intimitāti vienībā ar apjēgsmi par piederību latviešu tautai. Skolotāju — rakstnieku darbība bija līdzeklis šo valsts vajadzību apmierināšanai.

Tautiskuma ideju audzināšanā 19. gadsimtā pamatoja krievu pedagogs K. Ušinskis: «(..) audzināšanai, ja tā negrib būt bezspēcīga, ir jābūt tautiskai.»¹ «Audzināšanai ir darīšana ar visu cilvēku, kāds viņš ir, ar visām viņa tautiskajām

¹Ušinskis K. Par tautiskumu sabiedrskajā audzināšanā Pedagoģisko rakstu izlase. 1.sēj. — R.: 1959. — 105.lpp.

un individuālajām īpašībām — viņa miesu, dvēseli un prātu, audzināšana pirmām kārtām pievēršas cilvēka raksturam; un raksturs ir tieši tā augsne, kurā sakņojas tautiskums»¹.

Patriotismā var audzināt tikai tie, kuru pašu nacionālā pašapziņa ir stipra, jo liela ietekme ir skolotāja personības strāvojumam. Ikviens skolotājs — rakstnieks ir sakņots savā zemē. Bebru Jura darbos izkristalizējas audzināšanas mērķis: jaunatne jāaudzina tikuma, daiļuma (sasaucas ar iepriekšminēto), pareizas latviešu tautas izpratnes un Tēvzemes mīlestības garā.

Nacionālās identitātes apzināšanās paaugstina cilvēka pašapziņu — svarīgu personības veidošanās faktoru, tādēļ Anna Brigadere Sprīdītim liek atgriezties laimīgajā zemē — mājās — plašākā nozīmē — Latvijā.

Herberts Dorbe visu mūžu ir bijis savas Dzimtenes, sava dzimtā Ventspils novada patriots un šo mīlestību mācījis saviem skolēniem ar domrakstu palīdzību, dodot tematus par latviešu svētkiem, paražām.

Pētera Abula mācību grāmatai «Skolas Druva» nenoliedzami ir milzīga nozīme nacionālajā audzināšanā. 20. gadsimta pirmajos piecdesmit gados skolās dominēja krievu impērijas vēsture. Nacionālās pašapziņas veidošanos sekmē iekļaušanās savas tautas vēstures izpētē. P. Abuls mācību grāmatās stāstīja skolēniem par latviešu senatni — Tāļivaldi, Beverīnas pili. Ar personīgo piemēru veicināja tautiskumu, jo kājām apceļojis un apskatījis visus Latvijas pilskalnus, meklējot Beverīnas pils īsto atrašanās vietu.

Vērā ņemama ir P. Abula atziņa, ka bez lasīšanas jāmāk arī atstāstīt, jāsaprot teksts, kas būs iespējams tikai tad, kad lasāmos gabalus vairs neuzskatīs kā nolemtus mehāniskai lasīšanai, bet tos «pareizi izlietos kā līdzekli iemācīt bērniem tautas dzīvo valodu»². Tātad, kopta, pareiza latviešu valoda veicinās latviskumu.

¹ Ušinskis K. Par tautiskumu sabiedriskajā audzināšanā. Pedagoģisko rakstu izlase. 1.sēj. — R.: 1959. — 46.lpp

² Abuls P. Skolas Druva.I daļa. — R.: Valtera un Rapas ake sabiedrība, 1923. — 4 lpp.

Ernests Aistars ar domrakstu palīdzību gribēja veidot skolēnu personību un likt pamatus viņu ētiski latviskajam dzīves uzskatam.

Nacionālās pašapziņas veidošanos sekmē arī iepazīšanās ar savas tautas kultūras vērtībām, kas ir personības garīgās identitātes pamats. Šo tēzi realizējis Augusts Bračs ar mācību grāmatas «Rakstniecības teorija» palīdzību, jo vēlējas akcentēt mūsu tautas garamantas un audzināt mīlestību uz latviešu vēsturiskajiem darbiniekiem.

J. Ezeriņa mācību grāmatā «Valoda» ievietoti gan teksti ar Latvijas dabas tēlojumu, gan tautas dzīves un Latvijas valsts tapšanas atveidojums, kas palīdzēja veicināt nacionālās skolas svarīgu uzdevumu risināšanu.

Taču nacionālisms nedrīkst būt šovīnistisks, tam jāapvienojas ar cieņu pret citām tautām. Uz to norāda R. Klaustiņš, kura mērķis ir izaudzināt latvieti par patstāvīgu un savdabīgu personību citu tautu vidū.

Izsenis latviešu tautai darbs ir viens no cilvēka vērtības mēriem, tādēļ bērns ir jāieved darbā, jāaudzina viņā darba mīlestība. Mūsdienīgi skan Annas Brigaderes vārdi rakstā «Pārdomas par rakstura audzināšanu»: «Darbam pieiet ar mīlestību un aizraušanos — sen aizmirsti jēdzieni, kas jāiemācās par jaunu. (..) Nekas tev netiks dots, ko tu pats sev nenopelnīsi!»¹.

A. Āre arī uzskata, ka bērns jāiesaista darbā, kas būtu piemērots viņa interesēm, — «viņa gara un miesas spējām. Lai darbs bērnam būtu mīļš un saistošs, viņam jāizteicas bērnam tuvu stāvošu rotaļu lietišķu pagatavošanā un jānostāda tā, lai darbs un rotaļa sakristu kopā. Arī materiāls šim darbam ņemams no bērnam pazīstamiem avotiem, pats bērns jārosina uz materiālu vākšanu un krāšanu p.p. zīles un kastaņus salasīt birzē, zeltainos salmiņus labības laukā, gliemežu vāciņus upmalā, sārtās lapas rudenīgajā dārzā. Būdamis dabas vidū, bērns ātri iemīlēs dabu,

¹ Brigadere A. Pārdomas par rakstura audzināšanu // Daugavas Gada Grāmata. — 1933. — 126.lpp.

novēros augus, stādus, salīdzinās, mācīsies atšķirt citu no cita un liks sevī pamatu pirmajām dabas zinībām.»¹

Visumā skolotāju — rakstnieku izvirzītais personības ideāls sakrīt ar 1934. gada likumā «Par tautas izglītību» izteiktajiem principiem — izkopt jaunatnes intelektuālās, tikumiskās, estētiskās, fiziskās spējas un audzināt tos tēvzemes un darba mīlestībā.

Audzināt pilnvērtīgas personības nozīmē rūpēties vispirms par to veselību. Zinot 20. gadsimta sākuma problēmas skolu uzturēšanā un iekārtošanā atbilstoši skolēnu veselībai, Meikuls Apeļs, dzīvodams un strādādams Latgalē — tajā laikā vismazāk ekonomiski attīstītākajā Latvijas novadā, izvirzījis prasību katrai apriņķa valdībai pieņemt darbā 3—4 skolu ārstus, kas apbraukātu katrs savu iecirkni, jo 95% Latgales skolu ārstu nav bijis. Viņš iezīmējis arī nākotnes perspektīvas — jo vairāk rūpēsies par bērniem skolas vecumā, jo mazāk līdzekļu būs jāizdod vēlāk pieaugušu cilvēku ārstēšanai.

Par piemērotu telpu iekārtojumu rakstījis Fricis Jansons darbā «Par audzināšanu» — tām jābūt ērtām, higiēniskām, gaišām, soliem jābūt skolēnu augumam atbilstošiem, katrā skolā — ārstam ar attiecīgi iekārtotu kabinetu, kārtīgai un pareizai skolēnu ēdināšanai.

Šajā laikā uzmanību sāka pievērst arī jautājumam par skolēnu pārpūli. Gan Fricis Jansons, gan Kārlis Skalbe norādījuši, ka nepieciešams izstrādāt tādas mācību programmas, kas skolēnus nepārslogotu, jo tad zūd interese, uzmanība, līdz ar to mācību un audzināšanas process vairs nav efektīvs.

Cilvēka veidošanos ietekmē četri savstarpēji saistīti faktori: ģimene, skola, kultūrvide un daba.² Visiem šīs sistēmas elementiem jādarbojas saskaņoti. Kultūrvides un dabas iespaidu uz personības veidošanos īpaši uzsvēris Meikuls Apeļs. Viņš aizstāvējis kultūrvēsturisko pieeju mācībās un audzināšanā, uzskatot,

¹ Āre T. Darbi bērniem. — R.: Jesens, b/g, — 5 lpp.

² Špona A. Pedagoģiskā prakse — studijas — zinātne // Skolotājs. — 1997. — Nr. 5. — 5 lpp

ka bērniem Latgalē jāveido citādas mācību programmas un mācību saturs nekā pārējos Latvijas novados, jo tās vēsturiskie un sociālekonomiskie apstākļi bijuši citādi.

Antons Birkerts un Jānis Ezeriņš savukārt akcentējuši lauku un pilsētas skolēnu savdabību, veidojot divas saturā nedaudz atšķirīgas mācību grāmatas.

Tā kā pētāmās personības ir literāti, viņi lielu uzmanību veltījuši skolēnu pozitīvas attieksmes veidošanai pret daiļliteratūru un tās ietekmei uz topošo personību. Šī prasība akcentēta arī A. Dauges darbā «Audzināšana kā profesija»: «Sevišķi liela vērtība jāpiegriež skolnieku lasāmai vielai (...)»¹

Jezups Cakuls uzskatījis, ka pedagogs ar savu piemēru un arī pamudināšanu rosina skolēnus uz šādu darbību, taču bieži vien «sastopamas vēl tādas skolas, kur bibliotēkas guļ mierīgi un zirneklis auž tajās savus tīklus».²

Anna Brigadere paudusi domu, ka visdziļākie iespaidi tiek iemantoti no grāmatām.

Pirms Jūlija Dievkociņa nevar nosaukt nevienu kultūras darbinieku, kas tik daudz būtu popularizējis bērnu un jaunatnes literatūru. Darbā «Par bērnu literatūras veicināšanu» viņš vērsies pret didaktiski sausām, klaji pamācošām, pseidopatriotiskām grāmatām, pret diletantiskiem sacerējumiem, uzsvēris bērnu estētisko audzināšanu ar piemērotu daiļdarbu palīdzību. Viņš skatījis arī jautājumu, kas saistīts ar skolēnu lasīšanas gaumi, kuras veidošana lielā mērā atkarīga no skolotājiem un rakstniekiem.

«Bet ko mēs redzam, ja paraugāties uz mūsu bērnu literatūru? Mūsu labākie rakstnieki ar dažiem izņēmumiem, tā sakot, novēršas. Saka: «Kas citiem labs, bērniem pietiekošs». Varam nu iedomāties, cik pietiekoša ir mūsu bērnu literatūra, tur pie viņas strādā gandrīz bez izņēmuma vājākie rakstniecības darbinieki. No mūsu labākajiem rakstniekiem tikai daži tieši piedalījušies pie mūsu bērnu rakstu

¹ Dauge A. Audzināšana kā profesija // Audzinātājs. — 1926. — Nr. 7/8. — 176.lpp.

² Cakuls J. Školotājs un grāmota // Latgolas Škola. — 1931. — Nr. 9. — 14.lpp.

uzdevumiem. Tas vispārīgi liecina, ka arī mūsu rakstnieki, tāpat kā skolotāji, daudz neinteresējas par to, kas tiek sniegts mūsu bērniem un kā viņu mākslas garša tiek attīstīta. Viņi vienaldzīgi pret mūsu nākošajiem pasaules pilsoņiem. To pārdomājot, man paliek tā savādi ap sirdi. Vienmēr kā laikrakstos, tā arī Zinību Komisijas vasaras sapulcēs dzirdama žēlošanās par tautas neizglīto garšu, par to, ka laikraksti tiek maz abonēti, ka labās grāmatas tiek maz pirktas, labāko dzejnieku darbi tautā netiek cienīti, turpretī visādas sēnalas izplatās tūkstošos eksemplāros, visādas dažādu rebinieku izdotās vissalkanākās mīlestības gaudu ziņģes tiek lasītas bēdīgi lielā mērā. Par to tiek spriests gadu no gada, gada no gada tiek meklēts pēc šādas bēdīgas parādības cēloņiem. Vieni uzkrauj vainu pašai tautai. Kāpēc? — Nezin. Citi par vainīgiem tura mūsu grāmatu tirgotājus, ka tie maz izdod derīgas grāmatas, ka tiem trūkstot ideālisma, tie neskatoties uz derīgumu, bet tikai — uz savu naudas maku. Beidzot, citi vaino pašus rakstniekus, ka tie nerakstot tā, ka tauta varētu saprast viņu darbus un sajūsmināties par tiem, viņi neprotot piemēroties tautas garīgām interesēm. Varbūt vienā otrā ziņā šiem pārmetumiem taisnība, to negribu liegt. Bet gandrīz nesaprot vai negrib saprast šīs bēdīgās parādības galvenos cēloņus. Tie, pēc manām domām, kā jau aprādīju, ir — skolotāju un rakstnieku nepiedodamā vienaldzība pret mūsu jauno paaudzi, pret mūsu bērniem, cilvēka jūtas vislabāki un vissekmīgāki izdaiļojamas bērībā, cilvēka prāts attīstāms jaunībā. To negrib likt vērā mūsu skolotāji, to negrib saprast mūsu rakstnieki, kā līdz šim to ik dienas pierādījuse viņu nepiedodami vienaldzīga izturēšanās pret šo savu uzdevumu.»¹

Fricis Jansons savos publicistiskajos darbos uzsvēris, ka bērns ir citāds grāmatu lasītājs nekā pieaugušais, jo dzīve, kas norisinās grāmatā, ir patiesa dzīve bērnam. Tādēļ rūpīgi jāatlasa materiāls. Skolēni jāieinteresē daiļliteratūras lasīšanā. To var paveikt bibliotekāre kopā ar skolotāju. Pie tam šim darbam jārisinās divos virzienos — vienā — jāaudzina bērns nacionālā garīgā kultūrā, otrā — jāaudzina

¹ Dievkociņš J. Par bērnu literatūras nozīmi // Apskats. — 1903. — Nr. 26. — 374 lpp.

arī vecāki. Šis darbs, norādījis E. Jansons, nav veicams tikai klasē, nepietiek ar to, ka skolotājs norāda bērnam attiecīgo literatūru, jo skolēnu vairāk interesē pati fabula, bet darba pamatdomu tas ne vienmēr uztver. «Ja nu mēs gribam, lai bērns iemācītos pats meklēt šo kodolu un to izlobīt, ja gribam, lai bērns patiesi izprot un sevī nostiprina tās vērtības, ko rakstnieks savā darbā ielicis, tad, vismaz pirmā sākumā, audzinātājam un skolotājam jābūt bērnam palīdzīgam.»¹ Viņš norādījis uz atšķirībām bilžu grāmatu veidošanā. «Lai nu bilžu grāmata sasniegtu savus īstos mērķus un veiktu savus patiesos uzdevumus, tad, bilžu grāmatas sastādot, vajag iet roku rokā trim nopietniem faktoriem: paidagogam, māksliniekam un dzejniekam. Paidagogs izvēlēs un noteiks vielu, mākslinieks to izteiks bildē, dzejnieks ietērs dzejā vai prozā. Turklāt paidagogam piederēs pēdējais vārds, noteicot, vai mākslinieka un dzejnieka darbs būs īsti paidagoģisks, t.i., audzinošs, bērnu vecumam, psihei un attīstībai atbilstošs. Bet arī māksliniekam un dzejniekam tādā grāmatā jābūt ar stipru paidagoģisku instinktu, lai pieietu bērnam un viņa gara pasaulei. Tikai tā varēsīm sagaidīt, ka izdodamā bilžu grāmata būs laba un visus savus mērķus patiesi arī sasniegs.»²

Šo skolotāju — rakstnieku darbos akcentēta vispārcilvēcisko un latvisko vērtību, kas rodamas literārajos darbos, un skolēnu vērtību veidošanās mijsakarība. Ja skolēns, sākotnēji pedagoga vai vecāku vadībā, saskatīs, izpratīs, izvērtēs daiļdarbā paustās vērtības, tās var kļūt par viņa personīgajām vērtībām.

Panākumus personības veidošanā nenoliedzami nodrošina pareiza pedagogoģiskā vadība. Šis ir process, kurā nepārtraukti saskaras vadīšana un brīva augšana. Skolotāju — rakstnieku praktiskā darbība apliecina pedagogoģiski vadītas attīstības un brīvas bērna augšanas mijsakarību. Caur pedagogoģisko dzīvesdarbību notiek bērnu dzīvesdarbības formu veidošanās.

Pēc J. A. Studenta domām, audzināšana ir zinātne un audzināšana ir māksla.

¹ Jansons Fr. Vairāk sirsnības // Nākotnes Spēks. — 1931. — Nr. 12. — 574.lpp.

² Jansons Fr. Bilžu grāmata mazbērna audzināšanas darbā // Nākotnes Spēks. — 1932. — Nr. 4. — 207.lpp.

Un vislabāk ir tajā gadījumā, kad audzināšanas zinātne un audzināšanas māksla ir savienotas vienā personā. Daudzi skolotāji — rakstnieki ir ievērojami ar saviem pedagoģiskajiem rakstiem, mācību grāmatām, bet reizē viņi ir pazīstami arī kā labi skolotāji — praktiķi (izņēmums no 28 skolotājiem — rakstniekiem ir V. Plūdonis, kas spējis būt tikai skolotājs — teorētiķis, praksē diemžēl panākumus viņš nav guvis rakstura īpašību dēļ un no reālās dzīves attālinātā redzespunkta dēļ, jo vairāk nodevies savam dzejnieka aicinājumam). Viņi mēģinājuši atrast sadarbības aspektus kā zinātnē, tā mākslā. Viņi bijuši audzinātāji, kas spēj modināt skolēnā tieksmi pēc labā, cildenā, stiprināt pozitīvās rakstura īpašības, izraisīt līdzdarbošanās prieku. Mācību stundās, kā liecina bijušo skolēnu atmiņas, skolotāji — rakstnieki izkropuši intelektuālās spējas, paplašinājuši pasaules redzējumu, padziļinājuši izziņas intereses. Daudzi no viņiem ir bijuši ne tikai attiecīgā mācību priekšmeta atziņu izklāstītāji, bet arī organizētāji, vadītāji, vērtētāji, t.i., palīgi grūtajā mācību darbā. Viņus raksturo prasme modelēt un realizēt savu darbību, augsta kultūra, liela erudīcija, spēja nodot savas zināšanas citiem, enerģija, mērķtiecība, radošā attieksme pret darbu. «Ikviens skolēns uz atdarināšanas psiholoģiskā mehānisma, arī mērķtiecīgi un apzināti sevī ir veidojis skolotāju labākās īpašības, uzvedības kultūru, sabiedriskumu, mācīties mācīties, strādāt.»¹

Bērni atdarina pieaugušo paraugu, tādēļ Jezups Cakuls izvirzījis augstas prasības skolotājam — viņam jābūt erudītam savā mācību priekšmetā, profesionālās prasmes nepārtraukti pilnveidojot, jāapzina un jāizprot sabiedrībā notiekošais, jābūt skolēnu padomdevējam un paraugam, jo tas ir pārliecināšanas ietekmīgs līdzeklis. Viņa domas šajā jautājumā sakritušas ar novadnieces, ievērojamās latgaļu pedagoģes Valerijas Seiles (1891—1970) uzskatiem par skolotāja priekšzīmi skolēnu audzināšanā.

Skolotājam pašam ir jābūt personībai. Daudzi skolotāji — rakstnieki ietekmējuši audzēkņus ar savu klātbūtni ikdienas pedagoģiskā procesā. To pierāda

¹ Špona A. Audzināšanas teorija un prakse. — R.: Ra Ka, 2001. — 135 lpp.

bijušo skolēnu pozitīvās atmiņas. Īpaši pieminami Ernests Aistars, Augusts Baltpurviņš, Bebru Juris, Ludis Bērziņš, Jūlijs Dievkociņš, Herberts Dorbe, Jānis Ezeriņš, Naaizmērstule, Leons Paegle, Jūlijs Sīlis, Valdis, «kuri, izvadot no skolas sienām jaunos pilsoņus darbā un dzīvē, nekad neaizmirst iedot līdzī patiesības lāpu. (...) kuri pēdējās savas dvēseles drumstalas atdod saviem skolēniem»¹.

E. Aistaru viņa audzēkņi tik ļoti cienījuši un mīlējuši, ka, uzzinot par klases audzinātāja iecelšanu inspektora amatā, uz tāfeles uzrakstījuši:

«Ak kungs, kāpēc tu mūs esi atstājis?

Kā avis brēc pēc sava gana, tā mēs tiecamies
pēc tevis, ak kungs.»²

Diez vai tikai labam sava mācību priekšmeta pazinējam un grāmatu autoram var tikt veltīti tik emocionāli vārdi. Tos var izpelnīties tikai Skolotājs — Mākslinieks, kas iedziļinājies savu skolēnu priekos un bēdās, kurš nav audzinājis autoritāri, bet ļāvis augt katram pašam gudrā pedagoģiskā vadībā.

A. Baltpurviņš iejucis starpbrīžos savu skolnieku vidū, jo vienmēr bijis kaut kas pārvaicājams, skaidrojams. Neapmierinātību un neiecietību izrādījis tikai pret nevīžību un gara kūtrumu.

Autoritāte saviem skolēniem bija arī J. Sīlis. Kā atceras viņa skolniece, dzejniece O. Lisovska:

«Skaļu un dzīvespriecīgu meiteņu pilna klase. Zvans jau atskanējis, bet kņada vēl nenorimst, jo kāda no mums allaž vaktē aiz durvīm, kad koridora galā parādīsies Jūlija Sīļa mazliet sagumušais augums. Tad atskan sauciens: «Jūlis nāk!» Trokšņainais haoss neticami ātri sakārtojas solos, un 2. vidusskolas literatūras skolotājs atver durvis uz pilnīgi klusu un saspringti gaidošo klasi.

Tā mēs viņu gaidījām. Ikreiz. Un, lai gan savā starpā dēvējām par Jūli, šajā iesaukā nebija ne mazākās ironijas. Jūlijs Sīlis mums bija autoritāte, visām, arī tām

¹ Giluēš P. Ceļi un gājēji // Latgolas Škola. — 1930. — Nr. 11./12. — 242.lpp

² LU Pedagoģijas muzejs, fonda Nr. 317.

skolniecēm, kurām literatūra nelikās mīļākais priekšmets. Jo viņš bija dzimis audzinātājs, skolotājs pēc aicinājuma, skolotājs, kādu mums šodien gauži pietrūkst.

Literatūras stundas gaidījām ar interesi, jo tās neatkārtojās. Viņa stundas — tas bija tā, kā lasīt aizraujošu grāmatu, jo nekad nevarēja zināt, par ko tiks runāts, kas tiks mums atklāts, kur tiksīm aizvadītas ar katru viņa ienācienu. Viņš apbrīnojami prata noskaņot klasi tā vai cita literāta pieteikumam, un savā šodienas skatījumā saku — tas bija talants.»¹

Arī L. Bērziņš saskarsmē ar skolēniem bijis viņu draugs, padomdevējs. Konfliktsituācijas risinājis ātri, saskatot to rezultātu, pratis atrast īsto veidu, kā rīkoties katrā atsevišķā gadījumā.

Skolotāji — rakstnieki pievērsušies arī jautājumam — kādam jābūt pedagogam. M. Apeļš uzskatījis, ka labs skolotājs un audzinātājs būs tikai tas, kurš pietiekami labi būs iepazinis vidi, kurā skolēni dzīvo, tai skaitā arī izloksni, kurā bērni sazinās.

«Ir pilnīgi skaidrs, ka latgaliešu skolās ar apmierinošiem panākumiem varēs strādāt tikai tādi skolotāji, kuri labi pazīstami ar tiem apstākļiem, to dzīves iekārtu, kādā auga un veidojās skolēni. Skaidrs arī tas, ka skolotājam pietiekami labi jāpārvalda skolēnu mātes valoda — latgaliešu izloksne. Lai šīs skolas darbam nepieciešamās zināšanas iegūtu, nākošam latgaliešu jaunatnes audzinātājam ir jāaug vai ilgāku laiku jādzīvo latgaliešu tautas vidē. Skolotājs, kurš mācījis un dzīvojis citādos apstākļos, Latgales skolā ienācis, būs svešs bērniem, kā arī bērni tam. Ka patiesībā tā ir, tas ir pierādīts no daudziem piedzīvojumiem pagātnē, pārskatot iebraukušo no Baltijas skolotāju darba gaitas pirmos gadus.

Parasti skolotājs baltiets, skolā ienācis pirmo reizi, dzird latgaliešu runu no bērniem un bērna vecākiem, kuri sarunā ar skolotāju savukārt pirmo reizi dzird

¹ Lisovska O. Skolotājs // Karogs. — 1981. — Nr.10. — 185.lpp

baltiešu valodu. Pie tādiem apstākļiem kā starp skolotāju un bērnu vecākiem, tā sevišķi starp skolotāju un jaunāko klašu skolēniem valda pilnīga nesaprašana. Skolotājs vai no ādas lien, lai izstāstītu pirmziemniekam kādu pašu vienkāršāko jēdzienu, bet skolēns skolotāju kā nevar, tā nevar saprast un baidīdamies saņemt pienācīgu strāpi par skolotāja nesaprašanu, gatavs vai no skolas bēgt projām.»¹

J. Cakuls apliecināja, ka skolotājs — audzinātājs skolās ir nepieciešamāks nekā tikai skolotājs — mācību priekšmeta pasniedzējs:

«Lai skolotājs neuzskata tikai to vien par pienākumu, kā mācīt bērnus klasē, pasniedzot viņam pēc programmas paredzētu vielas daudzumu un stundu skaitu. Nē! Ar to vien skolotājs nedrīkst apmierināties. Galvenais skolotāja uzdevums — jaunas paaudzes pareiza audzināšana.»²

Skolotājam jābūt emocionāli tuvam ar bērniem. To norādījis L. Bērziņš: «Vismazāk gan derēs vienaldzīgais skolotājs, jo bērni ar smalku instinktu nojauš, vai skolotāji — tie ir cilvēki, ar kuriem tas meklē kontaktu, vai tikai vienības, kas aizpilda zināmu vietu skolā un klases žurnālā. Kādreiz mūžā, kad man bija laime vadīt skolu ar sevišķi labu skolotāju sastāv, šim sastāvam bija it kā vienprātīgi pieņemts atzinums, ka bērni visu ko piedod, tikai ne vienaldzību.

Gluži citādi izskatās klases seja, ja skolotājam ar klasi kontakts un pret bērniem noteikta labvēlība. Tā jāmana ir bez teikšanas, un kur to pamana, tur baušļi vairs nav grūti, t.i., skolotāja rīkojumi nerada opozīciju, bet vēlēšanos tos piepildīt.»³

Referātā «Mūsu skolu politika»⁴ L. Paegle uzsvēris skolēnu pašvaldību nepieciešamību un prasību pēc skolotāja — autoritatīva biedra:

¹ Apeļs M. Latgaliešu skolotāju trūkums un tā novēršana // Latgolas Škola — 1929. — Nr. 10. — 16. (422) lpp.

² Cakuls J. Skolotāji un tautiski nacionālā apziņa // Latgolas Škola. — 1930. — Nr. 2. — 43 lpp.

³ Bērziņš L. Skola un disciplīna // IMM. — 1936. — Nr. 1. — 17 lpp.

⁴ Paegle L. Kopotie raksti. 5.sēj. — R. Latvijas Vasts izdevniecība, 1958. — 21 — 32 lpp.

«Skolotājam vislabāk būt par autoritatīvu biedru savu skolnieku starpā. Ja skolēni raudzīsies uz viņu kā uz biedru, kam var ticēt, un kā uz autoritāti, uz kuru var paļauties, tad viņa sekmes kā audzinātājam ir nodrošinātas.»¹

Turpinot domu par skolotāja lomu audzināšanas un mācību procesā, Leons Paegle rakstījis:

«Tādēļ arī no skolotāja tiek daudz prasīts. Viņam ne tikai vien labi jāpārzin savs priekšmets, bet jāpazīst arī bērnu psiholoģija, jāprot rīkoties ikkurā gadījumā.»²

Tātad, skolotājam jāizprot otra viedoklis, jāprot sevi kontrolēt, jā saglabā tuvība ar bērnu, jādzīvo harmonijā ar sevi un apkārtējiem, jāpazīst un jāmīl skolēni. Skolēni no skolotāja iegūst sociālo pieredzi, kā rīkoties dažādās situācijās. Katrai tautai ir izveidojies savs cilvēka ideāls, kurš visprecīzāk atbilst kādas tautas mentalitātei. Šo ideālu skolotāji cenšas īstenot. Taču, lai cik liela nozīme ir skolotājam, pamats cilvēka pamatvērtībām un pamatorientācijai tiek ielikts ģimenē.³ Vecāku primāro lomu personības veidošanā akcentējuši arī skolotāji — rakstnieki.

L. Bērziņš rakstā «Skola un skolas gars» kā galveno audzināšanā izvirza māti un tēvu, jo «no tevis paša atkarīgs, kāds tavš bērns taps».⁴ A. Brigadere vecāku māju uzskatījusi par stipru klinti, kas dos atbalstu bērniem šaubu gadījumā. Ja tēvs un māte kā savu vienīgo uzdevumu izvirzīs bērna materiālo nodrošināšanu, tad skolotāji daudzkārt būs nespēcīgi kaut ko bērnam mainīt. «Mūsu vecāki gaida no skolas ļoti daudz. Vai visu. Skola jau gan izmācīs. Pēcītis mājā bijis nekārtīgs, nepaklausīgs, bet, lūk, skola to tā pārvērs, ka nevar ne pazīt. Pēcīti pārsteidzis kolektīvais piemērs: Kā tie citi, tā es ar. Bet rakstura plaisas var palikt neizlīdzinātas, jo ne visi skolotāji ir arī audzinātāji, un arī priekšzīmīgāko

¹ Paegle L. Kopotie raksti. 5.sēj. — R.: Latvijas Vasts izdevniecība, 1958. — 29.lpp.

² Turpat

³ Vilciņa A. Klases audzinātājs, vecāki, bērns. — R.: Zvaigzne, 1991. — 11.lpp

⁴ Bērziņš L. Skola un skolas gars // Ceļš. — 1948. — Nr. 10./11. — 319.lpp

audzinātāju laiks un iespējas ir ierobežotas, jo skola pirmā kārtā ir formas darbnīca.»¹

Arī Herberts Dorbe leģitimējis, ka visa pirmsākums ir vecāki (rakstā «Nepārprotama valoda»). J. Čakuls šo domu apstiprina ar latviešu tautas sakāmvarda palīdzību: «Ābols no ābeles tālu nekrīt.» Bebru Juris rakstā «Audzināšana paklausībā» vecākiem izvirza vairākus pienākumus un prasības — viņiem jābūt paraugam saviem bērniem, jābūt modriem, saprātīgiem, gudriem, taisnīgiem, stingriem, noteiktiem.

«Paklausība vai nepaklausība ir zināms attiecību viedoklis vecāku un bērnu starpā. Lai šis viedoklis būtu normāls, kā vecākiem, tā bērniem jāizpilda zināmi pienākumi un prasības. Un tie būtu:

1. No vecākiem varam prasīt, lai viņi būtu paraugs saviem bērniem. Parauga lielo audzinošo nozīmi atzinušas jau senlaiku tautas. Parauga spēks meklējams atdarīšanas un godkārības dzinulī. Paraugs sniedz bērnam pamācošu, viegli aplūkojamu tēlu no tā, kas tam jādara un kā jādara. Tātad īstas tikumības aplūkošanas mācība. Tas paraugs, ko tēvs un māte sniedz bērnam, pamudina uz izdarīšanu. Tēvs, māte ir bērna acīs stiprākie, gudrākie, tikumīgākie, labākie cilvēki pasaulē. (..)

Būt par skaistu, cēlu paraugu nav viegla lieta. Tādēļ vecākiem — audzinātājiem, jāaudzina vispirms pašiem sevi; un, redzot bērnu kļūdas, jāpārlicinās, vai tās nav viņu pašu parauga attēls.

2. Vecākiem jābūt modriem. Vecākiem jābūt nomodā par sevi un saviem bērniem; jābūt nomodā par tām parādībām, kas var traucēt kārtīgu dzimtas dzīvi un audzināšanas darbu. Neviens vārds lai nenāk neapdomāts, neapsvērts pār vecāku lūpām bērnu klātbūtnē.(..)

Vecākiem jābūt modriem ne tikai par sevi, bet vēl vairāk par saviem bērniem. Vispirms vecākiem jā rūpējas par savu bērnu uzvedību. Viņiem jāzina, ko bērni

¹ Brigadere A. Pārdomas par rakstura audzināšanu // Daugavas Gada Grāmata, 1933. — 126 lpp

runā un dara. Vecāku vērīgam skatam nedrīkst nekas paiet nepamanīts garām. Viņiem jāredz un jādzird visi bērna centieni un dziņas. Tikai tad viņi varēs tos vadīt vēlamā virzienā.

3. Vecākiem jābūt saprātīgiem, gudriem. Gudri viņi būs tad, ja centīsies visus audzināšanas jautājumus apsvērt ar prātu; ja viņi nepārsteigsies savās pavēlēs un rīkojumos.

4. Vecākiem jābūt taisniem. Taisnības principam vajag būt par pamatu visā sarežģītā audzināšanas darbā. Taisnais audzinātājs prasīs no bērna tik to, kas tā spējām piemērots; novērtēs, algos vai sodīs bērna darbu pēc tā iekšējās vērtības. Vecākiem vajag būt pret saviem bērniem vienādi taisniem.(..)

5. Vecākiem vajag būt stingri noteiktiem. Noteiktība visās pavēlēs un liegumos visai svarīga. Bērnam jāzin noteikti, ko audzinātājs no viņa prasa. Jāraugās stingri, lai zināmās prasības tiktu noteiktā laikā un kārtībā stingri izpildītas. Nevar šodien to liegt, ko vakar atļāva, ja apstākļi to neprasa. Nepaklausība izaug no vecāku nenoteiktības. Ar pavēlēm un liegumiem nevar svaidīties.

Visas minētās labās vecāku īpašības redzot un izjūtot, bērni pieķersies saviem vecākiem, tos mīlēs un cienīs. Un, ja tas sasniegts, tad turpmākā audzināšanas darbā nav ļaunas parādības sagaidāmas. Vecāku autoritāte, t.i., stiprākā gara pārākums par vājāko, rada uzticību un paļāvību, rada pieķeršanos un mīlu labajam tēvam un mīļajai māmuļai. Šīs 5 prasības stingri izpildot, vecāki gūs cienību.»¹

Jāpanāk, lai skolas un vecāku mērķi bērna izglītošanā un audzināšanā sakristu. Lai skolotājs būtu «prasmīgs un veikls kapteinis», lai viņa vadītais kuģis resp., skola «laimīgi nokļūtu no klints, lai viļņi to nesaskaldītu drupanās.»² Tikai tad skolotāja audzināšanas darbs būs sekmīgs, kad «būs vairāk, daudz vairāk pašapzinīgu māmiņu, pilnā šā vārda nozīmē, kuras, pirmkārt, bērna dvēselē visu

¹ Bebru Juris. Audzināšana paklausībā // Nākotnes Spēks. — 1934. — Nr. 11./12. — 220.—221.lpp.

² Čakulis J. Izgleiteiba un audzinošana. // Latgolas Škola. — 1932. — Nr. 7. — 9.—11.lpp.

ieliks, ko spēj un var spēt ideāla saite — tad skolotājam paliks tikai pabeigt, izveidot.»¹ Tā uzskatījis J. Čakuls.

Audzināšana būs veiksmīga tikai tad, ja skolas un vecāku mērķi un uzskati kādā jautājumā sakrītīs vai būs līdzīgi. Tādas heterogēnas grupas kā vecāki un skolotāji bieži pārstāv dažādus uzskatus. Ja skola būs tikai mācīšanas iestāde, kas norobežosies no sabiedrības, ja vecāki graus skolotāju autoritāti, ja sabiedrība neinteresēsies par skolu, tad audzināšanas potenciāls būs ļoti zems.

Sadarbībai ir vienojošs raksturs. Jānosaka kopīgi mērķi sadarbības procesā iesaistītajām pusēm, kopīga darbība to sasniegšanā. Tās rezultātā nedrīkst pieļaut skolēna pretnostatīšanu skolai vai vecākiem.

«Nedrīkst pieļaut, lai skola un māja paliktu katra par sevi, un bērni, kuru labā tik daudzi vecāki gribētu darīt visu labāko, strādātu un augtu divās nošķirtās, varbūt naidīgās pasaulēs.»²

Skolas un ģimenes sadarbībai nevar būt gadījuma raksturs. Šim procesam jābūt sistemātiskam. Ģimenei un skolai jāatrodas mijattiecībās, lai nodrošinātu bērna pirmās vajadzības un pamatintereses, sekmētu intelektu, spēju, prasmju, interešu attīstību. Jaunās skolas veidošana 20. gados nebija iespējama bez skolas un ģimenes sadarbības. Tā kā divpusīga procesa organizācija ir atkarīga gan no skolotājiem, gan no vecākiem. To uzsvēris arī Bebru Juris: «Kamēr skola un māja pilnīgi nesapratīsies, audzināšanas un mācības lieta skolā būs nenormāla, un grūti būs skolu nostādīt uz pareiziem pamatiem.»³

Pētījums apliecina, ka skolotāji — rakstnieki bija audzināšanas teorijas un prakses tālākattīstītāji 20. gadsimta pirmajos 40 gados Latvijā. Viņi savos darbos un praktiskajā darbībā iezīmējuši humānas, brīvas, demokrātiskas, radošas personības veidošanās iespējas, kurās ievērotas tās individuālās vajadzības un spējas, kas harmoniski apvienojas ar sabiedrības interesēm.

¹ Čakuls J. Izgleiteiba un audzyņošona. // Latgolas Škola. — 1932. — Nr. 7. — 9.—12.lpp

² Jansons Fr. Vecāki un skola // Nākotnes Spēks. — 1924. — Nr. 7.—18.lpp

³ Bebru Juris. Kādu sadarbību no skolas un ģimenes prasa jaunie laiki // Latvijas Skola. — 1939. — Nr. 1.—24.lpp

1.3. SKOLOTĀJU — RAKSTNIEKU DARBĪBA JAUNAS, DEMOKRĀTISKAS DIDAKTISKĀS PARADIGMAS VEIDOŠANĀ

Jaunās valsts veidošanās priekšnosacījumi izvirzīja jaunu pieeju cilvēkam un prasību pēc dogmatiskās mācīšanas maiņas. Līdz šim skolās galvenokārt mehāniskā darbā ieguva zināmas veiklības. Ļoti maz vērības pievērsa zināšanām, kas iegūtas, patstāvīgi izziņot un pētīt, darbojoties radoši. Dogmatisko mācību tipu pakāpeniski nomainīja ilustratīvi izskaidrojošais, kurš bija vairāk piemērots laikmeta izvirzītajām prasībām un kuram raksturīga informācijas avotu un līdzekļu izmantošana, kas ietekmē jēdzienu zinātnisko veidošanos, runas attīstību, sekmē domāšanu, aktivitāti zināšanu apgūvē, mobilizē uzmanību un novērošanas spējas.

Netiešu norādi uz to, ka skolotāji — rakstnieki savā praktiskajā darbībā sekmējuši ilustratīvi izskaidrojošā mācību tipa ieviešanu skolā, sniedz viņu bijušie skolēni. Par E. Aistaru bērni, kuri pie viņa iepriekš nebija mācījušies, vaicājuši vecāko klašu audzēkņiem, kāds tad viņš esot. Atbilde bijusi: «O! Tur tu uzmanies. Tas ir nazis. Ieliks tev «cāli» ar smaidu, un tu nemaz nemanīsi, kas ir noticis. Tur ar zināšanām vien nepietiek. Tur vajag arī saprast!»¹ Tātad, ievērots būtiskais ilustratīvi izskaidrojošā mācību tipā — ne tikai uztvert un iegaumēt, bet — galvenais — apjēgt.

Krasas pārmaiņas pedagoģijā notika didaktiskajā aspektā, jo mainījās attiecības starp skolēnu un skolotāju. K. Dziļleja norādīja, ka klasē jāmaina lomas: lai runā skolēni, ne skolotājs, jo viņš klasē nav likts par runātāju mašīnu, bet par dzīvei derīgu pilsoņu audzinātāju. Un dzīvē vairs nevarēs paņemt skolotāju līdz vai atbildēt uz iepriekš sagatavotiem jautājumiem. Tur būs pašam katrā brīdī jāorientējas saviem spēkiem.

¹ LU Pedagoģijas muzejs, fonda Nr. 318, I. Freimaņa atmiņas

Mainījās arī mācību metodes un organizācijas formas, akcents tika likts uz skolēna individualitātes ievērošanu mācību un audzināšanas procesā.

Ernests Aistars par centrālo elementu mācību procesā izvirzīja skolēnu un lielu uzmanību pievērta tā individualitātei. Viņš norādīja, ka «nekad nav iespējams veselu klasi bez izņēmumiem ietvert kaut kādā kopīgā nodalījumā».¹ Viņš ieteica dot pēc iespējas daudz tematu domrakstiem, lai katrs skolēns varētu izvēlēties sev piemērotāko.

Ļoti aktuāla arī mūsdienās ir prasība ievērot zēnu un meiteņu dzimumu noteiktās atšķirības gan kognitīvajā, gan emocionālajā, gan motivācijas aspektā. E. Aistars iesacīja tematus formulēt saistībā ar bērnu (lai tie būtu viņa tuvākās attīstības zonā, lai bērns tajos būtu vairāk vai mazāk ieinteresēts).

Brīvība — demokrātijas iezīme — sākas tur, kur ir izvēles iespējas. «Kur nav brīvība, tur cilvēka spējas nevar izpausties radošā darbā.»²

«Padevība un bijība vajadzīgas tikai tur, kur ir kāda vara, kas neatbilst visas nācijas interesei. Demokrātiskā valstī šīs prasības ir liekas, jo ikkatrs pilsonis par sevi var teikt: «Es esmu valsts!» Ikkatram pilsonim ir tiesības izteikt savas domas, ikkatram pilsonim ir garantēta viņa pārlicība un ikkatrs pilsonis, šā jeb tā, var piedalīties valsts iekārtas izveidošanā un viņas iekšējā un ārējā dzīves noteikšanā. Demokrātiskas valsts pilsonis ir brīvs, un viņam nav vajadzīgs nekam padoties; un demokrātiskas valsts pilsonis ir dzīves noteicējs, un viņam nava vajadzīgs ne kaut kādas citas varas, kas stāv ārpus tā, būties. Saprotams, brīvība te nav domāta tāda, ka nu cilvēks var darīt visu, kas tikai viņam ienāktu prātā. Brīvība te domāta apzinīga, tāda, kas neaizskar citu pilsoņu intereses, kas netraucē citu līdzpilsoņu dzīvi un darbu. Bet bijība te jāsaprot, kā sava pienākuma skaidra un noteikta apziņa un skaidra, apzināta un apzinīga sava pienākuma izpildīšana. Un tāpēc — ja skola

¹ Aistars E. Domraksta mērķis // Audzinātājs. — 1936. — Nr. 7/8. — 460.lpp.

² Dreimanis P. Demokrātija un skola // Tautas audzināšana. 3. daļa. — R. Latvijas Nacionālo skolotāju centrs, 1926. — 98.lpp.

audzina savai nācijai un valstij apzinīgi brīvus un apzinīgus pienākuma cilvēkus. tad viņa nostājusies uz nācijas demokrātiski valstiskas audzināšanas ceļa.

Bet nācijai un demokrātiskai valstij vajadzīgi arī patstāvīgi locekļi. Varbūt mūsu vecākās paaudzes lielākais trūkums ir mūsu nepastāvība. Audzinātāji vecajā padevības un bijāšanas garā, kad par mums domāja un gādāja augstākas varas, par kurām mēs nedrīkstējām prasīt, vai tās nes mums labu vai ļaunu, kad mums pilsoniskā dzīvē nebija pašiem savas noteikšanas, tagad, iekļuvuši citā atmosfērā, mēs jūtamies, it kā zeme būtu izrauta mums no kāju apakšas, un nezinām, kurp iet, ko teikt, ko darīt, kam pievienoties, ko noraidīt. Un tāpēc mēs viegli padevāmiešiem tiem «vadoņiem», kas, patiesībā savas intereses aizstāvēdami un rēķinādamies ar mūsu nepastāvību, mums bieži vien uzmauc mums kaklā savas sakas un liek mums vilkt paši savu vezumu pretēji mūsu pašu interesēm. Ja nu skola modina, attīsta un nostiprina savos aprēķinos viņu patstāvību spriedumos un darbos, tad tā ir ceļā uz nācijas un demokrātiski valstisku audzināšanu.» rakstījis Fr. Jansons.¹

To savā darbībā akcentējis arī Kārlis Dziļleja — skolēniem tiek dota brīvība gan domraksta tematam, gan formas izvēlē.

Viens no galvenajiem mācību procesa uzdevumiem ir skolēna iesaistīšana aktīvā izziņas procesā. «(...) jādara viss iespējamais, lai ļautu skolēniem patstāvīgi meklēt un spriest, kur tik vien ir izdevīgs gadījums.»² Mūsdienās šī doma vairs nav jauna, taču vēl 19. gadsimta beigās skolotājs bija zināšanu devējs, bet skolēns — pasīvs to uzņēmējs. Visintensīvāk zināšanas padziļinās un paplašinās intensīvas izziņas darbības rezultātā. Viens no faktoriem, kas ietekmē aktivitāti, ir intereses radīšana skolēnos. Tā Antons Birkerts mācību grāmatu «Latvijas vēstures hrestomātija» papildinājis ar teikām, pasakām, tautasdziesmām, lai vēstures vielu padarītu saistošāku. Savukārt Leons Paegle mācību grāmatu «Vālodzes šūpulis» veidojis tā, lai skolēni ne tikai mācītos lasīt, bet arī minētu mīklas, ietu rotaļās,

¹ Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs (turpmāk RLMVM) Fr. Jns. R. 3/3 517752 («Par audzināšanu»)

² Ausējs L. Vēlarnais un sasmiedzamais skolā. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1938. — 12 lpp.

veidotu priekšmetus no māla un papīra, jo «tas viss modinās arī daudz lielāku interesi par lasāmo vielu».¹ Šeit ir iekodēts apzinīguma, radošas aktivitātes un skolotāja vadības princips. Fricis Adamovičs ģeogrāfijas un dabasmācības grāmatas veidojis tā, lai skolēni, apgūstot jaunu vielu, būtu aktīvi līdzdalībnieki (paši meklētu, salīdzinātu, veidotu slēdzienus). Skolēnu iesaistīšanos mācību procesā palielina arī novērojumi. Tos F. Adamovičs iedalīja trīs grupās:

- 1) novērojumi, kurus skolēni izdarījuši mājās bez iepriekšēja nolūka, skolā tie jānoskaidro un jāpadziļina,
- 2) novērojumi, kas izdarīti skolotāja klātbūtnē, bet to ierosmei jāizriet it kā no pašu skolēnu ziņkārības (tātad nepieciešama prasmīga skolotāja vadība),
- 3) skolotāja piedāvātie patstāvīgie novērojumi ar noteiktu mērķi.

Viņš norādījis, ka aktīvas mācības pieradinās skolēnu visu pašam pārbaudīt un akli neticēt katram drukātam vai izsacītam vārdam. Šādi apgūtas zināšanas būs apjēgtas un paliks atmiņā.

Skolēnu aktivitāte bieži tiek saistīta ar pašdarbību un radošumu. Bebru Juris norādījis, ka skolēniem nekas nav jādod gatavs, viss ir jāatrod pašiem. Viņaprāt, skolēna radošā darba sekmēšana ir galvenais uzdevums skolas dzīvē. Ja bērnu pastāvīgi radina zināšanas un prasmes apgūt gatavā veidā, tad pēc kāda laika cilvēks vairs nespēj izmantot savas iedzimtās radošās spējas, tādēļ ļoti mūsdienīgi skan Bebru Jura teiktais rakstā «Mūsu skolas psiholoģiskie pamati», ka «bērni skolā mācās radīdami un rada mācīdamies».²

R. Klaustiņš proponējis, ka skolēniem nekas nav sniedzams gatavs (šeit par valodas mācības, rakstniecības vēstures un teorijas likumiem), kas nebūtu pašu bērnu izanalizēts, apjēgts, viņu pašu valodā, ne grāmatu vai skolotāja, izteikts un formulēts.

Antons Birkerts «Apkārtnes mācības metodikā» norādījis, ka jaunās skolas

¹ Paegle L., Laicens L. Vālodzes sūpulis. — R.: Daile un darbs, 1923. — 3 lpp.

² Bebru Juris. Mūsu skolas psiholoģiskie pamati // Latvis. — 1922. — Nr. 3. — 367 lpp.

uzdevums ir audzināt pilsoņus radošam darbam. Tā pamatā, viņaprāt, ir darba princips, kas pamatojas uz skolēna tieksmēm (dziņām) un interesēm. «Ja gribam bērnu ierosināt uz darbību, tad nav jāstrādā pret viņa dziņām un interesēm (...) Nav tādu grūtību, kuras bērns nepārvarētu ar prieku darbā, ja uzdevums nodarbina kādu no viņa dziņām un interesēm».¹

A. Brigadere rakstā «Smilšu pīrādziņi» uzsvērusi, ka bērna pasaule ir neizsmeļami bagāta, bērns katru mirkli ir radošs, bērns — arhitekts, inženieris, mākslinieks, katrs bērns ir brīnumbērns zināmā attīstības stadijā. Viņa brīdinājusi vecākus un skolotājus šos brīnumpasaules vērtus neielauzt par agru.

Norāde, ka skolēnam mācību procesā jābūt aktīvam tā dalībniekam, kurš meklē, pārdomā, analizē, salīdzina, atrodama Viļa Plūdoņa latviešu valodas mācību grāmatas priekšvārdā: «(...) nelikt skolniekiem mutē neko «gatavu», bet visu skolnieka zinību iegūšanu dibināt uz viņa pašdarbību.»² Gatavā veidā iegūtu zināšanu apjoms un pēc parauga apgūtās prasmes nevar nodrošināt cilvēka radošās potences. Skolēnu pastāvīgi jāradina apgūt zināšanas un prasmes meklējumdarbības ceļā.

Šo atziņu skolotāji — rakstnieki realizēja ikdienas saskarsmē ar audzēkņiem. Augusta Baltpurviņa pedagoģiskā devīze bijusi: «Pārlicinies pats! Izmēģini! Atrisini!» Viņš lielu uzmanību veltījis arī bērna individualitātei un akumulētajai pieredzei: «Ja vari, piekrīti man, ja nevari — paliec pie savām domām, bet tikai zini: kāpēc tu piekrīti un kāpēc tu nepiekrīti? Neaizmirsti — visi mēs spriežam pēc saviem īpatnējiem piedzīvojumiem un pieredzējumiem».³ Skolēnam jāspēj vērtēt pasauli ap sevi un sevi pasaulē, analizēt savu darbību.

Aktuāla arī mūsdienās ir Kārļa Skalbes tēze: «Mācību daudzums nekad nedrīkst būt tik liels, ka tas paņem bez atlikuma visus spēkus vai pat nomāc.

¹ Birkerts A., Broka J., Lanemanis Z. Apkārtnes mācība I klasei. — R.: A. Gulbis, 1930. — 3.lpp.

² Plūdonis V. Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā. — Valmiera — Cēsis: K. Dūņa apgādībā. 1923. — 7.lpp.

³ RLMVM Baltp. I 1/3 88331.

Arvienu kaut kas vēl jāatstāj brīvai pašdarbībai, jo, kur nav pašdarbības, tur nav gara.»¹

Skolotāji — rakstnieki savos darbos ievērojuši arī vairākus citus principus (mācību procesam izvirzītās pamatprasības), īpaši uzsverot sistemātiskumu un pēctecību. Tas akcentēts daudzu mācību līdzekļu un grāmatu priekšvārdos un pēcvārdos (P. Abula, F. Adamoviča, M. Apeļa, Bebru Jura, R. Klaustiņa, V. Plūdoņa u.c.). Bieži šis princips iekodēts vārdos «no tuvākā uz tālāko». Piemēram, lasāmais materiāls P. Abula mācību grāmatā «Skolas Druva» izkārtots no tuvākā un pazīstamākā (vecāki, māja, mājdzīvnieki) uz tālāko un svešāko (skola, baznīca, pilsētas, zemes virsa, daba, dzimtene).

Ļoti svarīgi ir saskaņot mācību priekšmetu programmas skolā, lai apgūstāmā mācību viela secīgi, loģiski un zinātniski tiktu uztverta, apjēgta un iegaumēta. Īpaši aktuāls šis jautājums bija 20. gadsimta 20. — 30. gados, kad tika veidota vēl nebijusi mācību sistēma Latvijā.

«Arī mūsu skolu programma ir tālu no pilnības, vai varat iedomāties, ka vienā mācības iestādē vienā dienā pasniedz i militāro audzināšanu, i ticības mācību? Vai varat iedomāties, kas par haosu vārās skolēnu galvās, kad viens kā ideālu nostāda Kristu un Asīzes Francisku, otrs — Bismarku, trešais — Darvinu, ceturtais — Napoleonu, piektais — Nīči.

Reliģijas stundās māca par pasaules radīšanu 7 dienās; ģeoloģijas — Kanta — Laplasa teoriju; bioloģijas stundās dzīvības izcelšanās teorija arī tālu nesaskan ar konfesiju sludinātājiem un pasaules dzīvības radīšana notikumiem.

Vienā stundā runā par Pestalociju, par pašai dziedību un mīlestību, bet otrā stundā stāsta, ka karš ir jautra mūzika, kas snaudošo cilvēci pamodina no miega.

Redzot visu šo haosu, mēs nebrīnīsimies, ka tādus pat nenoteiktus cilvēkus sagatavo mūsu skola.»² Pret šādu nepārdomātu mācību programmu salikumu

¹ Skalte K. Mūsu skolu programma // Jaunākās Ziņas. — 1924. — Nr. 155. — 1. lpp.

² Ģilučs P. Ceļi un gājēji // Latgolas Škola. — 1930. — Nr. 11/12. — 246.—247. lpp.

iestājās P. Gilučs.

Leons Paegle uzmanību pievērsis mācību saistībai ar dzīvi, organizējot dažādas ekskursijas, lai nodrošinātu teorijas un prakses organisku saistību. Arī Vilis Plūdonis uzskatījis, ka nevar eksistēt tikai teorētiskas zināšanas, nepieciešams veidot prasmes un tās praktiski pielietot. Tikai tad skolēns apzināti apgūst zināšanas, ja tās mijiedarbojas ar dzīvi, tiek izmantotas praksē. Zināšanu nozīmīguma apzināšanās pastiprina interesi par mācību procesu. K. Dziļleja norādījis, ka visu pakāpju skolām — kā pamatskolai, tā vidusskolai — jā rūpējas, lai bērni iegūtu to, kas būs vajadzīgs dzīvei. Skolā zināšanas jāiegūst ne tikai no skolotāja stāstījuma un grāmatām, bet arī no personīgās prakses.

Būdami mākslinieciski virzīti cilvēki, skolotāji — rakstnieki gan savā praktiskajā, gan teorētiskajā darbībā centušies ievērot pozitīva mācību emocionāla fona principu. Ernests Aistars iesaka domrakstus rakstīt tad, kad ir radīta īpaša noskaņa, ko var panākt skolotājs, kas dzīvo savu skolēnu pasaulē, skolotājs — rakstnieks, kas uzbur vajadzīgo ainavu vai motīvu ar dzejoļa palīdzību vai dziesmu. «(...) daži sekmīga darba priekšnoteikumi, kas jāapzinās ikvienam latviešu valodas skolotājam. Pirmā vietā te jāmin skolotāja un viņa klases tiešais, garīgais kontakts. Īsts skolotājs var būt tikai tas, kas spēj atkal un atkal atgriezties un dzīvot savu bērnu pasaulē, kam bērnu interese un valodas nelielas sīkas un nenozīmīgas. Kopīgas noskaņas radīšana galu galā taču nav nekas cits kā šāda savstarpēja garīga kontakta izcelšana.

Par klases noskaņošanas paņēmieniem runājot, pirmā vietā jāmin paša skolotāja izdoma un tēlojums. Uz brīdi viņam it kā jāaizmirstas un jāklūst par tēlotāju mākslinieku, kas uzbur domātai noskaņai vajadzīgo ainavu vai motīvu. (...) Katram gadījumam ir savi īpaši apstākļi, un skolotājiem tie jāredz un jāizprot.

Samērā ērti variējams un daudzpusīgi izmantojams noskaņošanas līdzeklis ir piemērots dzejolis. (...)

Ja skolotājam un klasei tuvs ir dziesmu gars, tad arī ar kopīgu dziesmu daudz var panākt. (...)

Bez visa minētā skolas dzīvē ir vesela rinda dažādu atsevišķu gadījumu un izcilu dienu, ko viegli var izmantot domrakstiem. Te pieejā nav jāmeklē nekādi aplinkus ceļi. Ja skolotājam ir dzīvs garīgs kontakts ar klasi, ja dienā viņš vēriģi seko tās interešu un noskaņu «pulsam», tad bieži vien viņam pietiks ar pāris vārdiem, lai īstai reizei rastu īsto pieeju.»¹

Skolotāju ieinteresētība bērna izaugsmē, radoša pieeja darbam, humora izjūta, paraugs veido piemērotus, labvēlīgus apstākļus, lai realizētos šis princips. Stundās īpašu emocionālu fonu radījuši Ernests Aistars, Ludis Bērziņš, Jānis Ezeriņš, Naaizmērstule, Valdis.

Mācību emocionalitāti, it īpaši pirmskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem, palielina didaktiskās rotaļas. Antonija Āre nodarbībās bieži izmantojusi rotaļu un aicinājusi to darīt arī citus skolotājus. «Rotaļa dod iespēju apstrādājamo mācību materiālu pārdzīvot. Daždien temats rādās pelēks, mazsaistošs, bet rotaļa spēj viņu padarīt par interesantu un dzīvības pilnu»,² jo rotaļa ir iztēle darbībā.

Mācību vide, kas izgājusi ārpus skolas klašu telpām, var palielināt mācību efektivitāti. 20. gadsimta pirmajos 40 gados aktuāla bijusi tāda mācību organizācijas forma kā ekskursija — interdisciplināra darbība, kas sniedz skolēniem iespēju dabiskos apstākļos novērot un izpētīt dažādas darbības, procesus, priekšmetus, pašiem redzēt situāciju. Ekskursijās tiek attīstītas skolēnu izziņas intereses, parādības tiek aplūkotas to savstarpējās sakarībās, tiek paplašināts skolēnu redzesloks, emocionālā pieredze. Ekskursijas pamatā ir uzskatāmības un pašdarbības principi, kuri īpaši svarīgi pārejas posmā no dogmatiskā mācību tipa uz ilustratīvi izskaidrojošo. Tikpat nepieciešami ir saistīt teorijā iegūtās zināšanas ar praksi. Ekskursija palīdz pilnīgāk apjēgt skolā iegūtās zināšanas, prasmes un

¹ Aistars E. Latviešu domraksts. Domrakstu mācību principi un prakse. — R.: Valtera un Rapas apgāds, 1937 — 57. lpp.

² Āres T. un K. Kā rotaļa ietilpst skolas darbībā // Mūsu Nākotne. — 1923. — Nr. 7. — 201. lpp.

iemanaš. M. Apeļš, analizējot tās ietekmi uz mācību un audzināšanas procesu, akcentējis pozitīvās iezīmes — tā var paātrināt bērna attīstību, jo iespējams izmantot visus galvenos maņu orgānus — redzi, dzirdi, ožu, tausti, garšu, var audzināt nākamā pilsoņa mīlestību uz savu dzimteni un dot viņam iespēju saprast dabu.

R. Bērziņš mudinājis skolotājus organizēt ekskursijas ne tikai uz upi vai mežu, vai kauju vietām, bet arī uz mūsu tautas darbinieku piemiņas vietām.

«Parastie mērķi, kurus atzīst vairākums, ir dzimtenes mīlestības modināšana, zināšanu paplašināšana ģeogrāfijā, atpūta brīvā dabā, bet man šķiet, ka visi šie mērķi ar to vēl nav uzskaitīti, viņus varētu paplašināt.

Ņemsim sekojošu piemēru. Skolēni pavada dienu uz upes krasta vai mežā, pie tam skolas gados par divām un vairākas reizes apmeklējami vienu un to pašu vietu. Bez meža, upes un ezera skolēniem, sevišķi pilsētniekiem, jārāda arī ziedoši tīrumi, ganāmi pulki, lauku apstrādāšana, labības kulšana, linu laušana.

Tālāk ekskursija varētu vest pie ievērojamu vīru kapu vietām. Līdz šim, kas pilnīgi pareizi, apmeklētas tikai kaujas vietas. Vai, aplūkodami dzimtenes dabu, zemnieku darbu un tīrumus, skolēni, piemēram, nevarētu galvas noliekt pie Kronvalda, R. Kaudzīša Piebalgā, Lerha — Puškaiša Džūkstē Pienavā? (...) Ja pie šī gadījuma skolotāji iepazīstinās skolēnus ar zināmā tautieša dzīves gaitu un nopelniem un rādīs tās pēdas, pa kurām viņš staigājis, tad šis apstāklis atstās neizdzēšami svētas pēdas bērna dvēselē.»¹

Arī Fricis Jansons akcentējis ekskursijas pozitīvo lomu mācību procesā.

Īpaši pirmskolas un jaunāko klašu skolēniem nepieciešams novērojums, lai veidotu priekšstatus, iegūtu pieredzi, tādēļ Antonija Āre bieži vedusi savus audzēkņus ekskursijās, reizēm tās bijušas netradicionālas, jo varējušas notikt telpā, kur bērni uzturējušies, vai skatoties pa logu, kad novērojuši kādu parādību (var saukt par ekskursijām, jo tās raksturo pārvietošanās iemesls un sekas). Pedagoģe

¹ Bērziņš R. Skolēnu ekskursijas // Rīgas Ziņas. — 1925. — Nr. 114. — 2.lpp.

ļoti rūpīgi plānojusi ekskursijas, kad bērni vesti ārpus mācību un audzināšanas iestādes teritorijas, jo ekskursantu ietekmē gan iekšējie faktori (uztvere, attieksme, motivācija, vērtības, intereses, ...), gan ārējie faktori (ģimene, sociālā piederība, kultūrvide, skola, ...). Vienmēr bijis jāpārdomā, «kā novadīt bez piespiešanas bērnu uzmanību dabīgi pie nodomātā priekšmeta, lai tiem rastos dzīva interese uz to, lai paši tie nepiespiesti vērotu, taujātu, salīdzinātu, meklētu»¹.

Ekskursijas veido skolēnos pasaules kopainu un vienotu izpratni. Arī mācību priekšmetu integrācija ir viens no veidiem, kā panākt kopveselumu. Fricis Jansons savos darbos atbalstījis integrētās mācības jaunākā skolas vecuma bērniem. Viņš veidojis savdabīgu ģeogrāfijas un vēstures mācību grāmatu 3. klasei, kurā mēģinājis apvienot izklāstu, piemēram, tematā «Ūdeņi» konkrētā mācību viela tiek aplūkota no ģeogrāfiskā viedokļa, pārejot uz vēsturisko — kā ūdeņi palīdzējuši valsts aizsardzībā no ienaidniekiem.

V. Plūdonis mēģinājis integrēt vidusskolas mācību grāmatā «Latvju literatūras vēsture» tādus mācību priekšmetus kā latviešu valodu, literatūru un vēsturi.

Pedagogam jāvērtē skolēnu darbs. Šī problēma bijusi aktuāla visos laikos. Īpaši sarežģīti izvērtēt tādu darbu, kuram grūti piemērot normatīvo vērtēšanu, t.i., radošo darbu, piemēram, domrakstus.

Kārlis Dziļleja izvirzījis domu, ka tos nevajag labot un vērtēt ar atzīmi, ka ielikta atzīme skolēniem neko daudz neizsaka un tā bērnus nerosina jaunam darbam. Viņaprāt, labāk būtu divās trīs rindās atklāt šī darba pozitīvās un negatīvās iezīmes. Viņa domām oponējis Augusts Baltpurviņš, uzskatot, ka vairums bērnu strādā tikai tāpēc, lai dzirdētu pietiekami ātri cita spriedumu par savu darbu, tāpēc atzīme ir nepieciešama. Abus iepriekšminētos spriedumus sintezējis Bebru Juris, norādot, ka atzīme apmierina ziņkāri, kam personīgs, aktuāls raksturs, taču ideālākais un pilnīgākais vērtēšanas veids būtu katra atsevišķa darba vispusīgs

¹ Ares T. un K. Kā rotaļa ietilpst skolas darbā // Mūsu Nākotne. — 1923. — Nr.7.—20. lpp.

vārdisks raksturojums, tajā pašā laikā brīdinot no šabloniskuma saturiskajā vērtējumā.

Lai skolā tiktu nodrošināta sekmīga mācību un audzināšanas darbība, lai tiktu realizēti ievirzītie mērķi un uzdevumi, nepieciešama disciplīna. Šobrīd, baidoties būt «nedemokrātiski», pedagogi pieļauj dažādu atkāpšanos no tās. Taču demokrātija nav visatļautība, bet brīva darbošanās noteiktos ietvaros, tādēļ, pēc Bebru Jura domām, skolēnos jāaudzina paklausība, jo tā «ir bijusi cēlākais tikums pieaugušajiem un bērniem visos laikos no cilvēces sākuma līdz mūsu dienām.»¹

Interesantas ir viņa domas par nepaklausības un ļaunuma rašanos audzināšanā Latvijā. To Bebru Juris saistījis ar 1905. gada revolūciju, kad bērni pieredzēja neiedomājamu nežēlību, vardarbību. Viņš uzmanību pievērsis sodiem, tos iedalot trīs grupās: goda, brīvības, miesas. Par pēdējiem runājot, viņš tos pieļauj lietot vecākiem, taču «kur tie nevietā un neapdomāti lietoti, tur tie var atnest ļaunu».²

Ludis Bērziņš latviešu skolotāju kongresā 1936. gadā referātā «Skola un disciplīna» atgādinājis, ka «disciplīna ir lejasgals tai kāptuvei, pa kuru cilvēks, uz augšu kāpdams, nāk pie personīgas un sabiedriskas kultūras»³. Disciplīnas nodrošināšanai nav priekšrakstu, tas ir skolotāja personības noslēpums. Atbalstot tās nepieciešamību, viņš to negrib pārspīlēt, jo skolās jāvalda saulei un priekam, bet īstu prieku nevar iemantot, atsakoties no prasībām, jo «izlaista dzīve kā mazvērtīga apnīkst skolniekiem pašiem, kurpretim prātīga disciplīna viņiem sniedz dzīves balstu».⁴ Viņa vārdiem sakot, «nevar bez disciplīnas pastāvēt organizēta valsts dzīve, nevar bez disciplīnas būt arī skola».⁵

Pētījuma rezultātā var secināt, ka skolotāju — rakstnieku teorētiskās un praktiskās darbības rezultātā mainījās didaktiskā paradigma. Akcentēta zināšanu apguve par dabas, sabiedrības un cilvēka attiecību mījsakarībām,

¹ Bebru Juris. Audzināšana paklausībā // Nākotnes Spēks. — 1934. — Nr. 9/10. — 216.lpp.

² Turpat

³ Bērziņš L. Skola un disciplīna // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. — 1936. — Nr. 1. — 17.lpp.

⁴ Turpat, — 19.lpp.

⁵ Turpat

kas veicina tikumisko, latvisko audzināšanu. Par vadošajiem izvirzīti apzinīguma, radošās aktivitātes, sistemātiskuma, mācību saistības ar dzīvi, pozitīva mācību emocionālā fona principi.

1.4. SKOLOTĀJU — RAKSTNIEKU RADOŠĀS PEDAGOĢISKĀS DARBĪBAS ATKLĀSME MĀCĪBU GRĀMATĀS UN MĀCĪBU LĪDZEKĻOS

«Katrā konkrētajā laika brīdī personības izpausmes kvalitātes nosaka viņa iekļaušanās paša izvēlētajos darbības veidos, produktivitāte tajos...»¹.

Skolotāji — rakstnieki, laikmeta konkrēto apstākļu ietekmēti un savas radošās pedagoģiskās darbības virzīti, veidoja un sastādīja mācību grāmatas un mācību līdzekļus, kas iezīmēja vērtīgu un nozīmīgu inovāciju šajā aspektā.

Skolotāji — rakstnieki mācību līdzekļus radījuši caur savu radošās darbības prizmu, un tie ir viņu pedagoģiskā darba rezultāti.

Pētījums pierāda, ka Latvijas skolās 20. gadsimta pirmajos 40 gados trūktu apstākļiem piemērotu, saturā un formā atbilstošu mācību materiālu, ja skolotāji — rakstnieki nebūtu aktīvi iesaistījušies šīs problēmas praktiskajā risināšanā. Īpaši tas jāsaprotams, jo vairums literātu ir humanitāras ievirzes cilvēki un viņu pasaules redzējums, darbības areāls saistīts ar šo konkrēto jomu.

1898. gadā iznāca Pētera Abula «Skolas Druva. Ābece». Par tās popularitāti liecina fakts, ka no 1898. gada līdz 1938. gadam grāmata izdota 22 reizes. No šīs grāmatas mācoties, rakstīšanas prasme tika apgūta vienlaicīgi ar lasīšanas prasmi. Kritikās tomēr minēti arī daži šīs ābece trūkumi: valodas kļūdas, teksts ne vienmēr piemērots un saprotams ābece lietotājiem, nesaprotamie jēdzieni nav skaidroti. P. Abuls aicina izmantot skaņošanas metodi (katram burtam piešķir tā īsteno skaņu). Noteikti šajā darbā kā palīg līdzeklis jāizmanto saliekamā ābece. Ievadā teikts, ka «lasīt mācītājam pie sava darba jāķeras ar prieku, mīlestību un patikšanu. — tad darbam būs sekmes.»²

¹ Karpova Ā. Personība un individuālais stils. — R.: Latvijas Universitāte, 1994. — 116.lpp.

² Abuls P. Skolas Druva. Ābece. — R.: Valters un Rapa akciju sabiedrība apgāds, 1938. — 64.lpp.

Kā turpinājums ābecei sekoja «Skolas Druvas» I, II, III daļa. Šīs mācību grāmatas priekšvārds atklāj P. Abula nostādnes metodiskajos jautājumos. Viņš uzskatījis, ka pirmajā lasāmajā grāmatā nedrīkst trūkt mazu, īsu aprakstu par ikdienas dzīvē sastopamiem priekšmetiem, jābūt ievietotiem stāstiņiem un pasaciņām ar audzinošu saturu.

«Latviešu valodas mācība pilsētu un lauku skolām», kuru arī sastādījis P. Abuls, tika izdota 12 reizes (1902—1923). Šo grāmatu veidojot, autors izmantojis 20. gadsimta sākumā Eiropā pazīstamo koncentrisko riņķu metodi — ap svarīgo problēmu kā ap centru tiek grupēti tie jautājumi, kas problēmai tuvāki un ir organiskā saistībā ar to. Šī metode piešķir saturam lielāku viengabalainību un veido tā iekšējo sakarību. Nosacīti pirmajā grāmatas daļā tiek sniegts sākotnējais priekšstats, pati svarīgākā, būtiskākā informācija par kādu valodas parādību. II daļā sākotnējais priekšstats tiek padziļināts.

P. Abuls noteicis arī lasāmās grāmatas pedagogiskos uzdevumus — ne tikai iemācīt skolēnus labi lasīt (kas ir tās primārais uzdevums), bet arī mācīt valodu. Skolotājam jāseko, lai tā kļūtu par bērnu pastāvīgu īpašumu, lai viņi saprātīgi un pareizi spētu izteikt savas domas dzimtajā valodā.

Ernests Aistars savā pedagogiskajā darbībā lielu uzmanību pievērsis tieši domrakstu mācīšanai. «Latviešu domraksts» ir vienīgais teorētiski praktiskais darbs par šo tēmu 20. gadsimta 20.—30. gados. Grāmatā viņš aizstāv tolaik novatorisku domu — skolēniem ir jāraksta ne tikai tā saucamie «nebrīvie domraksti», liela uzmanība jāveltī brīvajam domrakstam, kuros skolēni atklāj paši savas jūtas, domas, pieredzi. Grāmata bija metodisks palīgs skolotājiem.

Meikula Apeļa sarakstītā «Latgaliešu literatūras vēsture» (1935) ir vienīgā tāda veida grāmata līdz 1945. gadam. Šeit skolēni un citi interesenti varēja iegūt pilnīgāku, izsmeļošāku un kompleksāku informāciju par latgaļu rakstniecību. Kopā ar Bronislavu Spūļu un Joņu Turkopuļu viņš 1929. gadā izdevis mācību grāmatu «Dzimtine». Tās sastādīšanas mērķis bijis latgaļu bērniem piemērota mācību saturs

izstrāde un iepazīstināšana ar latgaliešu rakstnieku darbiem (Dominika, Jurdža, Pužula, Naaizmērstules u.c.).

Šī grāmata paplašina bērna garīgo apvārsni, te ir ne mazums notikumiem un piedzīvojumiem bagātas vielas, kas ņemtas no bērna tuvākās apkārtnes, tādēļ šī grāmata, kā norādījuši autori, izmantojama arī apkārtnes mācību stundās.

«Ābeci mājai un skolai» (1930) sastādījusi Antonija Āre kopā ar Kārli Āri. Kā autori norādījuši pēcvārdā, tā domāta darba skolai. «Kad bērni ievadīti skaņu valstī un tur jūtas brīvi, tad izceļamas artikulētās skaņas, šo skaņu ārējās zīme, bilde, burti saliekami no skaliņiem, klūdziņām, kurus bērni paši sagatavo, pēc tam veidojami no māla un beidzot zīmējami.»¹

Ludis Bērziņš veidojis divas mācību grāmatas latviešu valodā — «Vārds un teikums» (1934) un «Tēvu valoda» (1934).

Paliekoša vērtība ir Augusta Brača sarakstītajai «Rakstniecības teorijai» (1920) un «Īsai rakstniecības mācībai» (1921—1922), ar kuru palīdzību viņš centies ieaudzināt mīlestību pret latviešu kultūru un veidot skolēnu māksliniecisko gaumi. Pieminama arī A. Brača «Pareizrūnas mācība» (1922) — palīg līdzeklis tiem, kas grib iemācīties pareizu, no izlokšņu savdabībām brīvu, latvisku izrunu. Šī ir pirmā tāda veida grāmata, jo II daļā doti teksti (J. Jaunsudrabiņa, R. Blaumaņa, F. Bārdas, K. Skalbes u.c.) paralēli parastajā rakstu valodā un fonētiskajā transkripcijā.

Pedagoga darbībā uzkrāto pieredzi un savas metodiskās atziņas popularizējis Herberts Dorbe 1929. gadā izdotajā «Uzdevumi (temati) rakstu darbiem pamatskolā». Grāmatas mērķis bijis skolēnus ieinteresēt aktīvam, radošam darbam un palīdzēt viņiem pakāpeniski izkopt un paplašināt garīgo redzesloku. Uzdevumos viņš iekļāvis arī praktiskas, katram dzīvē nepieciešamas zināšanas un prasmes — uzrakstīt sludinājumu par dzīvokļa izīrēšanu, tirgotavas izkārtnes tekstu... Tas sasaucas ar prasību izglītībai pēc tādām zināšanām, kas derīgas dzīvei.

¹ Ābece mājai un skolai. Sastādījuši A. un K. Āre. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1930. — 64.lpp.

1930. gadā tiek izdots H. Dorbes veidotais mācību palīglīdzeklis «Diktāti pamatskolām». To tekstos izmantoti latviešu rakstnieku darbu fragmenti, paša autora veidoti teksti un dzejoļi. Ar nesarežģītu, saprotamu piemēru palīdzību skolēns apgūst latviešu valodas gramatikas pamatlikumus, un vienlaicīgi skolēns tiek audzināts, bagātināta viņa valoda, attīstīta uztvere un domāšana.

Pieminama H. Dorbes sastādītā ābece «Gaismiņa» un «Ābece mājas mācībai», par kuru izdevējs A. Jesens recenzijā rakstījis: «Šī ābece atšķiras no citām ne tikvien ar savu interesanto saturu, bet arī ar to, ka tās teksts viscaur ilustrēts krāsainām bildēm. Šāda veida ābece šī ir pirmā.»¹

20. gadsimta 20. gados skolās bija populāra K. Dziļlejas sastādītā latviešu daiļliteratūras hrestomātija «Darbs un dzīve» vairākās daļās (1922). Viņš mēģinājis «iet jaunu ceļu» latviešu literatūras mācību grāmatu izveidē, saistot mūsu literatūru ar citu tautu literatūru. Pēc šādiem principiem veidota viņa «Latviešu literatūras vēsture. Sakarā ar galvenajām pamācībām cittaupu vēsturē» (1931). Tā kā pētāmajā laika posmā skolās nav plašu bibliotēku, kur skolēniem un arī skolotājiem smelt papildus zināšanas poētikas jautājumos, tad 1923. gadā tiek publicēta K. Dziļlejas mācību grāmata «Mazā poētika pamatskolām» ar teoriju un uzdevumiem — tematiem, praktiskiem darbiem.

Populāras bijušas arī mācību grāmatas «Mazais valodnieks» pamatskolas 1.—4. klasei (1926). Arī šeit K. Dziļleja neatkāpjas no izvirzītajiem radošuma un skolēnu ieinteresētības darbā principiem.

Lasāmās grāmatas pirmsskolai un pamatskolas sešām klasēm «Valoda» sastādījis Jānis Ezeriņš kopā ar Jāni Grīnu. Abi autori veidojuši arī ābeci un pirmo lasāmo grāmatu «Valodiņa», kurai ir divas daļas — pirmajā uzmanība vairāk tiek pievērsta rakstīšanas prasmei, otrajā — lasīšanas un stāstīšanas prasmēm.

Fricis Jansons sarakstījis dzimtās valodas mācību grāmatas «Mazais valodnieks» 1.—4. klasei (1926). Interesanta šī grāmata ar to, ka nav ievietoti

¹ Dorbe H. Ābece mājas mācībai. — R.: A. Jesens, b/g. — 5.lpp

gramatikas likumi, tie doti stāstiņu veidā (aprakstoši). Lai skolēnu ieintrigētu, F. Jansons veidojis saistošus virsrakstus nodaļām, piemēram, «Nepazīstamu vārdu šķira», ar to domādams divdabjus. Populāras bijušas viņa ābece un lasāmgrāmatas «Soli pa solim» (1933), kurās ievietotas īsas rakstnieku biogrāfijas, portreti un atsevišķi darbi vai to fragmenti. Kā ļoti pozitīvi jāvērtē praktiskā rokasgrāmata skolotājiem un vecākiem darbā ar mācību grāmatu «Soli pa solim».

Roberts Klaustiņš strādājis par latviešu valodas un literatūras skolotāju (1912—1924), un no skolā pieredzētā izaugusi nepieciešamība veidot šajā mācību priekšmetā grāmatas. Viņš sarakstījis «Ievadu latvju rakstniecībā» (1922—1932), kura mērķis bijis nodarbināt un darbā izveidot skolēnu prātu, jūtas un valodas izteiksmes spējas. Viņa mācību grāmata «Latviešu rakstniecības vēsture» (1907), kas izveidota vecāko klašu skolēniem, rosinājusi audzēkņus uz patstāvīgu zināšanu apguvi mājās — aiz paragrāfiem norādīta literatūra, kurā bērni iegūtu papildu ziņas par kādu literāro darbinieku.

R. Klaustiņa sastādītā «Poētika pamatskolām» (I d. — 1925, II d. — 1927) ir viegli pārskatāma, jo ir izcelti apakšvirsraksti un svarīgākie jēdzieni retinātā drukā tā, ka skolēni ātri var orientēties tajā, atrast meklējamo informāciju. Lai skolēni dziļāk iepazītu mūsu tautas garamantas, R. Klaustiņš veidojis «Latvju folkloras hrestomātiju» (1927), ievietojot tajā gan piemērus no folkloras, gan apcerējumus par to.

Leona Paegles bilžu ābece «Vālodzīte» (b/g) bijis pedagoģiskajā un literārajā ziņā jauns meklējums, kurā ievēroti šādi principi: lai mācīšanās kļūtu interesanta, lai tiktu savienoti redzes un dzirdes iespaidi, lai lasāmā viela tiktu saistīta ar rotaļām un patstāvīgo darbu. Kā turpinājums ābecei tikušas izdotas vēl trīs daļas — lasīšana, rotaļas un darbs pirmsskolā un pamatskolas pirmajā un otrajā klasē «Vālodzes šūpulī» (b/g) un «Vālodzes šūpulis» (1922—1923).

Piecus izdevumus piedzīvojusī Viļa Plūdoņa latviešu valodas mācību grāmata «Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā» (1923). Pamatskolai

viņš sastādījis literatūras grāmatu «Mūsu burtniecība un rakstniecība» (1933) un lasāmo grāmatu (1930). V. Plūdoņa mācību grāmata vidusskolām «Latvju literatūras vēsture» (1908) ir pirmais darbs, kas devis sistemātisku pārskatu par latviešu folkloras žanriem un literatūru līdz 19. gadsimta 70. gadiem. Tā kā Vilis Plūdonis ir viens no izcilākajiem aliterāciju un asonanšu izmantotājiem lirikā, viņa darbi ir vieni no skanīgākajiem latviešu literatūrā, viņš vēlējis arī skolēniem izklāstīt daiļrunas likumus grāmatā «Deklamācija jeb daiļlasīšana» (1913). Autors sniedzis arī kritērijus, pēc kuriem varētu noteikt labāko daiļlasītāju klasē vai literāros vakaros: «Par labāko daiļlasītāju būs, zināms, jāatzīst tas, kas visdziļāki nogremdējies lasāmā gabala domu un jūtu dzīlē, kas pārdomājis visus viņa sīkumus, nojautis vistuvāk lasāmā gabala noskaņu, izpratis viņa dvēseli un tad ar teicamiem līdzekļiem attēlojis.»¹

Sākotnēji bijuši iecerēti tikai īsi norādījumi par daiļlasīšanu kā pielikums kādai dzejas antoloģijai, taču darbs kļuvis daudz plašāks un bijis jāizdod atsevišķā grāmatā. Tas ir pirmais «teorētiskais vadonis» daiļlasīšanā.

Paliekošu darbu veicis Jūlijs Sīlis latviešu literatūras metodikā, sarakstot «Vispārīgo literatūru» (1933) un «Latviešu rakstniecības vēsturi» (1932—1937). Autora nodoms bijis ar iespējami daudziem citātiem un piemēriem izcelt katra rakstnieka individuālo stilu, nepārsātināt saturu ar biogrāfiskiem sīkumiem un nostiprināt skolēnu atmiņā izlasīto.

Pats grāmatu autors J. Sīlis «Vispārīgās literatūras» ievadā raksta: «Vispārīgās rakstniecības pārskatu centos sniegt vidusskolu programmā norādītos apmēros, tomēr kopējā literatūras vēstures attīstības gājiena attēlojumā bija jāievēro arī viens otrs mazāks novirziens vai tā pārstāvis. Rakstnieku sagrupējumu kārtībā jaunākā laikā turējos pēc attiecīgiem virzieniem, bet pilnīga noteiktība šinī ziņā neiespējama. Sacerējumu analīzē aprobežojos tikai ar izciliem darbiem. Lai vairāk izceltu plašo vielu, diezgan daudz kavējos satura pārskatā, bet ne ar tādu nolūku, lai

¹ Plūdonis V. Deklamācija jeb daiļlasīšana. — R.: Zolta apgādībā, 1913. — 184.lpp.

attiecīgs darbs nebūtu skolniekiem jālasa. Bez literatūras vēstures faktiem un virzieniem analizē galveno vērtību piegriežu estētiskiem un ētiskiem jautājumiem.»¹

No iepriekšminētā var secināt, ka skolotāji — rakstnieki 20. gadsimta pirmajos 40 gados veidojuši vairāk nekā 35 mācību grāmata un mācību palīg līdzekļus dzimtajā valodā un literatūrā. Līdz ar to Latvijas skolotājiem tika dota izvēles iespēja.

Visiem latviešu valodas mācību grāmatu veidotājiem, īpaši 20. gadsimta sākumā, lielas grūtības sagādāja latviešu valodniecības termini. Bija dažādi mēģinājumi latviskot terminus, taču tie bija samāksloti, neveikli. 1901. gadā skolotājs — rakstnieks P. Abuls rosināja skolotājus un valodniekus unificēt latviešu valodniecības terminus, kurus pieņēma 1901. gadā. Tos tūdaļ ieviesa skolu mācību grāmatās.²

Vairākus mācību līdzekļus skolotāji — rakstnieki veidojuši citos mācību priekšmetos. Fricis Adamovičs, kurš studējis Pēterburgas skolotāju institūtā un pēc tam 1909. gadā izturējis speciālu pārbaudījumu ģeogrāfijā Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas nodaļā, sastādījis vairākas mācību grāmatas ģeogrāfijā un dabaszinātnēs pamatskolām: «Dzīvā daba» (3., 4., 5. klasei) (1933—1934), «Nedzīvā daba» (5., 6. klasei) (1931), «Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija» (6. klasei) (1934), «Āreiropas zemes» (5. klasei) (1934), «Eiropa un matemātiskā un fiziskā ģeogrāfija» (5. klasei) (1933), «Dabas mācība un lauksaimniecība» (2., 3., 4. klasei) (1935—1936), «Dzimtenes mācība» (3.klasei) (1927). Tās ievadā F. Adamovičs norādījis, ka, iesākot jaunu vielu, skolotājam kopā ar skolēniem jāveic mēģinājumi, kuros pierādītais apstiprinās un papildinās mācību grāmatas saturu. Te autors uzsvēris skolēnu pašdarbību mācību procesā, īpašu nozīmi piešķirot skolēnu veidotajiem zīmējumiem, skicēm, diagrammām.

¹ Sīlis J. Vispārīgā literatūra. Vidusskolu kurss. — R.: Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva ģenerālkomisijā, 1933. — 3.lpp.

² Paegle Dz. Latviešu valodas mācībgrāmatu paaudzes. — R.: Zvaigzne ABC, 1999. — 95.lpp.

Viņš veidojis arī atlantus un sienas kartes Latvijas skolām.

Antons Birkerts pievērsies tajā laikā populārās apkārtnes mācības metodikai. Kopā ar J. Broku un Z. Lancmani izveidojuši tāda paša nosaukuma mācību grāmatu. Šeit vērojami pirmsākumi mūsdienās tik populārajām darba burtnīcām. Skolēni šajās grāmatās ierakstījuši savus vērojumus, zīmējuši, veikuši salīdzinājumdarbību.

Paliekama pedagoģiska vērtība ir arī viņa devumam vēstures mācīšanas metodikā. «Latvijas vēstures hrestomātijā» (1919—1921), «Latvijas vēsturē» (1926) un «Mazajā Latvijas vēsturē» (1925) viņš apkopojis daudz no tā, kas 1918. un 1919. gadā par šo tematu bija publicēts gan zinātniskajos, gan publicistiskajos izdevumos. Antons Birkerts «Latvijas vēstures hrestomātijā» apliecina savu māksliniecisko pasaules skatījumu, jo katra šīs grāmatas daļa sākas ar kādu no Raiņa dzejoļiem, tā liekot bērniem nojaust, kas attiecīgajā laika posmā ir visnozīmīgākais (aizvēsturi ievada «Senatne», bet feodālisma laikus — «Karaļmeita»). Kā redzams, vēsturisko faktu atspoguļojumā Antons Birkerts pārņēmis jaunlatviešu tradīcijas.

Interesanta ir viņa veidotā mācību grāmata «Latvijas vēsture», kurā ir vairāk par 90 ilustrācijām. Kādēļ? Uz jautājumu atbild pats autors grāmatas priekšvārdā:

«1) rādīt, tā sakot, mūsu vēsturi bildēs,

2) lai katra bilde dotu vielu pārrunām, kas papildina vai ilustrē pārējo grāmatas saturu.»¹

Par galveno sasniegumu šajā grāmatā A. Birkerts uzskata, ka «izdevies atrast katrā vēstures laikmetā arī latviešu tipus vai skaitļus no latviešu dzīves. Šis princips konsekventi izvests mūsu vēstures literatūrā te pirmoreiz.»²

Savdabīga ir F. Jansona integrētā ģeogrāfijas un vēstures mācību grāmata «Mana dzimtene» pamatskolas 3. klasei (1936). Piemēram, tematā «Ūdeņi» mācību

¹ Birkerts A. Latvijas vēsture. Pamatskolas kurss. — R.: A. Gulbja apgādībā, 1926. — 4. lpp

² Turpat

viela aplūkota no ģeogrāfiskā viedokļa, pārejot uz vēsturisko — kā ūdeņi palīdzēja valsts aizsardzībā.

Pirmās dziedāšanas programmas izstrādāšanā līdzdarbojies Bebru Juris, viņš sarakstījis pirmo plašāka apjoma dziedāšanas mācību metodiku (1922), kurā skolotāji varēja un vēl aizvien var smelties teorētiskās un praktiskās atziņas dziedāšanas mācībā. Grāmatā autors analizējis tolaiku dziedāšanas mācību, sniedzis ieskatu dziedāšanas fizioloģijā un higiēnā, vārdu pareizā izrunā dziedot, dziesmu teksta sagatavošanā. Analizējis arī dažādas mācību metodes un paņēmienus dziedāšanas apguvē. Interesanti ir viņa piedāvātie mācību līdzekļi — nošu tāfele, bīdāmā nots, krāsu tāfele, smuika (vijole) — lai atvieglotu skolēniem dziedāšanas apguvi.

Bebru Juris sarakstījis arī vēstures metodiku pamatskolām, jo «vēstures pasniegšanas veidi neapmierina jaunāko laiku pedagogijas prasības».¹ Šajā, tāpat kā dziedāšanas mācību metodikā, pievērsies dažiem didaktikas jautājumiem. Bebru Juris kā primāro mācību principu šajā metodikā izvirza pašdarbību, tam pakārtota prasība pēc sistemātiskuma, pārejas no tuvākā uz tālāko. «Bērni paši apersepcijas un analogijas ceļā, uz jau agrāk iegūtās vielas pamata, skolotāja vadībā, sarunas veidā, cenšas uztvert un atrisināt dotās parādības izveidošanos».²

Vēstures mācīšana jāsāk ar sev mīļa priekšmeta vēsturi, piemēram, pirmās lasāmās grāmatas vēsturi, tad jāpāriet uz skolas vēsturi, tuvākās apkārtnes (pagasta) vēsturi, neaizmirstot sākumposmā arī savas dzimtas vēsturi. Vērā ņemamas un joprojām izmantojamas ir arī Bebru Jura apkopotās didaktiskās prasības vēstures mācību grāmatai:

- 1) lai tā sniedz programmā prasīto mācību vielas daudzumu,
- 2) lai palīdz skolēnam patstāvīgi, sistemātiski piesavināties vēsturiskas zināšanas.

¹ Bebru Juris. Vēstures mācības metodika pamatskolām. — R.: A. Gulbja apgādībā, 1925. — 3. lpp

² Turpat. — 46 lpp

- 3) lai tā varētu stāties skolotāja vietā, ja skolēns nokavējis vēstures stundu,
- 4) mācību grāmatai jābūt klasē izņemtās vielas īsam, sistemātiskam sakopojumam (konspektam),
- 5) saturam jābūt noteikti lietišķam, bez gariem prātojumiem un izplūdumiem,
- 6) vēstures fakti sakārtojami epizodiski,
- 7) uzņemami svarīgākie vēsturiskie notikumi, neizslēdzot to personu biogrāfijas, ap kurām grupējas vēsturiski notikumi,
- 8) valoda lai ir tīra, skaidra, tekoša, saistoša.¹

Brāļi Ludis un Roberts Bērziņi pievērsušies vācu valoda mācību metodikai. Ludis Bērziņš kopā ar P. Meiju un M. Bruņinieku sastādījuši «Vācu valodas mācību» (1922). Viņš īpaši interesējies par valodas apguves metodiku (valodas mācīšanu saistībā ar piedzīvojumiem). Roberts Bērziņš veidojis vācu valodas lasāmo grāmatu vidusskolai un pašmācībai «Jaunības dārzs» (1922). Tai pievienota atsevišķā izdevumā vārdnīca. Autora nolūks, sastādot grāmatu, bijis ne tikai palīdzēt skolēniem apgūt svešvalodu, bet arī iepazīstināt ar tautu, kuras valodu bērni mācās, tādēļ grāmatas otrajā daļā ievietoti materiāli par Vāciju. R. Bērziņš iestājies par nopietnu, pamatīgu svešvalodu apguvi, mēģinājis šo jautājumu risināt, ierosinot konkursa eksāmenus dažos mācību priekšmetos, tai skaitā arī svešvalodā, iestājoties vidusskolā. Tad pieaugtu skolēnu apzinīgums un atbildība par mācību rezultātiem pamatskolā.

Fricis Jansons pievērsies arī tādām mūsdienās nepelnīti aizmirstam jautājumam kā daiļrakstīšana skolā. 1930. un 1932. gadā izdotas divas viņa grāmatas — «Kā iemācīties skaisti rakstīt» un «Daiļrakstības augstskola». Te doti padomi, kā veidot šādus rakstus, paraugi, kā arī kaligrāfiskās rakstītmācības plāns skolām — sākot no bērnodārziem un beidzot ar pamatskolas 6. klasi.

¹ Bebru Juris. Vēstures mācības metodika pamatskolām. — R.: A. Gulbja apgādībā, 1925. — 58.lpp.

Tāpat kā tagad, daudzo mācību grāmatu piedāvājums (dzimtajā valodā un literatūrā vairāk nekā 35 tikai skolotāju — rakstnieku sastādītas) radījis zināmas grūtības — vispirms jau grāmatu izvērtēšanā — kura labāka, piemērotāka konkrētajam gadījumam, un, otrkārt, komercija izglītībā. Kā rakstījis Pēteris Gilučs, — ja ģimenē ir vairāki bērni, katru gadu jāpērk arī jaunas mācību grāmatas, un mājas tad ir pilnas «ar izgājušām no modes grāmatām, par kurām pirms dažiem gadiem maksāta barga nauda...».¹

Mācību grāmatu metodiskajā izveidē vērojami mēģinājumi mācību vielu piemērot skolēnu vecumam. Skolotāji — rakstnieki mācību saturu sakārtoja no vienkāršākā uz sarežģītāko, no tuvākā uz tālāko, no vieglākā uz grūtāko. Īpaši tas sakāms par apkārtnes mācībā un vēsturē veidotajām grāmatām.

Vērojama tendence palielināt vingrinājumu skaitu, lai bērni iegūtās zināšanas spētu pielietot praktiski. Šiem uzdevumiem ir reproducējošs raksturs, tomēr atzīmējami arī radoši darbi — pašiem veidot stāstījumu, ievietot piemērotus vārdus, veikt novērojumus, salīdzināt, analizēt.

Mācību grāmatu un mācību līdzekļu analīze parāda, ka skolotāji — rakstnieki atbilstoši laikmeta izvirzītajām prasībām turpinājuši risināt aktuālas metodiskas problēmas, izvērtējuši izglītības virzību, mērķus un papildinājuši mācību saturu, iezīmējot arī cilvēka izpratnes, vērtību un attieksmju maiņu.

¹ Gilučs P. Kad izgleiteības lītas vada... komersanti // Latgolas Škola. — 1932. — Nr. 5./6. — 7.lpp.

2. PEDAGOGISKĀS VĒRTĪBAS SKOLOTĀJU — RAKSTNIEKU DARBOS

2.1. PĒTERIS ABULS

(1860 — 1926)

Pedagogs Pēteris Abuls dzimis 1860. gadā Trikātas pagasta Vecpridulos. Mācījies Trikātas draudzes skolā. Beidzis Baltijas skolotāju semināru Rīgā 1881. gadā. Strādājis par skolotāju Allažu pagasta skolā (1881—1882), Mēdzulas pagasta skolā (1882 —1891), no 1891. gada — dažādās Rīgas skolās (1909.—1926.—10. pamatskolas pārzinis).

1914. gadā viņš par saviem līdzekļiem nodibinājis Strenču progimnāziju.

60 gadu vecumā iestājies Latvijas Universitātes Filosofijas un filoloģijas fakultātē.

Daudz rakstījis presē par valodnieciskiem, etnogrāfiskiem, sadzīves jautājumiem, pētījis Latvijas pilskalnu atrašanās vietas, īpaši viņu nodarbinājis jautājums par Beverīnas pils atrašanās vietu.

P. Abuls aktīvi darbojies Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā.

Miris 1926. gadā Parīzē, kur aizbrauca veseloties, apbedīts Trikātā.

P. Abuls sarakstījis vairākas mācību grāmatas. 1898. gadā iznāca «Skolas Druva. Ābece». Par tās popularitāti liecina fakts, ka no 1898. līdz 1938. gadam grāmata izdota 22 reizes. Lai iemācītu skolēnus lasīt, P. Abuls aicina izmantot skaņojamo metodi (katram burtam piešķir tā īsteno skaņu). Noteikti šajā darbā kā palīglīdzeklis jāizmanto saliekamā ābece. Ievadā teikts, ka «lasīt mācītājam pie sava darba jāķeras ar prieku, mīlestību un patikšanu, — tad darbam būs sekmes»¹.

¹Abuls P. Skolas Druva. Ābece. – R.: Valters un Rapa ake. sab. apgāds, 1938. – 64 lpp.

No šīs ābece mācoties, rakstīšanas prasme tiek apgūta vienlaicīgi ar lasīšanas prasmi. Kritikās minēti tomēr arī daži šīs ābece trūkumi: valodas kļūdas, teksts ne vienmēr piemērots un saprotams, nesaprotamie jēdzieni nav izskaidroti.

Kā turpinājums ābecei seko «Skolas Druvas» I, II un III daļa. Šīs mācību grāmatas priekšvārds atklāj P. Abula nostādnes metodiskajos jautājumos. Viņš uzskata, ka pirmajā lasāmajā grāmatā nedrīkst trūkt «stāstiņu un pasaciņu ar pamācošu raksturu, viņā arī nedrīkst trūkt tautas dziesmiņu un mīklu, kuras pati tauta darinājusi. (...) nedrīkst trūkt mazu, īsu aprakstu no mūsu ikdienas dzīvē sastopamiem priekšmetiem.»¹

P. Abuls ievēro arī prasību pēc uzskatāmības — aplūkojot pazīstama priekšmeta zīmējumu, bērni daudz vieglāk iemācās burtus. Lai vieglāk uztvertu lasīto un raisītos fantāzija, P. Abuls savā mācību grāmatā ievietojis pazīstamu latviešu mākslinieku oriģinālzīmējumus (J. Rozentāla, K. Kundziņa), kas zināmā mērā varēja ietekmēt arī skolēnu māksliniecisko gaumi.

Lasāmais materiāls šajā mācību grāmatā izkārtots no tuvākā un pazīstamākā (vecāki, māja, mājdzīvnieki) uz tālāko un svešāko (skola, baznīca, pilsēta, zemes virsa, daba, dzimtene).

Vērā ņemama ir P. Abula atziņa, ka bez lasīšanas jāmāk arī atstāstīt, jāsaprot teksts, kas būs iespējams tikai tad, kad lasāmos gabalus vairs neuzskatīs kā nolemtus mehāniskai lasīšanai, bet tos «pareizi izlietos kā līdzekli iemācīt bērniem tautas dzīvo valodu»².

«Latviešu valodas mācība pilsētu un lauku skolām», kuru arī sastādījis P. Abuls, tika izdota 12 reizes (1902—1923).

Šo grāmatu veidojot, autors izmantojis 20. gadsimta sākumā Eiropā pazīstamo koncentrisko riņķu metodi:

¹ Abuls P. Skolas Druva I daļa. – R.: Rapas akc. sabiedrība, 1898. – 3.lpp.

² Abuls P. Skolas Druva. I daļa. – R.: Valtera un Rapas akc. sabiedrība, 1923. – 4.lpp.

«Gramatiku esmu iedalījis divās daļās vai pareizāk — divos koncentriskos riņķos, kurā katrā atrodas gan vārdu mācība, gan teikumu mācība.»¹

Tātad nosacīti I daļā tiek sniegts sākotnējs priekšstats, pati svarīgākā, būtiskākā informācija par kādu valodas parādību. II daļā sākotnējais priekšstats tiek padziļināts.

P. Abuls aktīvi darbojas Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā, kā rezultāts šim darbam tapa «Terminoloģija latviešu gramatikā»², kurā autors salīdzina 7 gramatiku autoru (Spalviņa, Stērstu Andreja, Skuju Jāņa, Laimiņa, Kalniņa, Cukura, Mīlenbaha) lietotos terminus. Galvenais P. Abula mērķis bija norādīt uz lielo dažādību gramatikas terminoloģijā un vērst Zinību komisijas uzmanību šo dažādību novēršanai, lai atvieglotu skolēnu mācību darbu, sniegtu gramatiku vienādos, vienkāršos, bērniem saprotamos gramatikas terminos.

Skolas druva

Ievadījums

Skolotāju starpā par lasāmās grāmatas metodi pastāv divējādi uzskati. Vieni ieskata, ka bērnu pirmai lasāmai grāmatai par vielu jāņem tikai stāstiņi un pasaciņas. Tādi lasāmi gabali bērnos modinot interesi pie lasīšanas un viņas attīstot fantāziju un tikumību. Otri turpretim ieteic ņemt īsus aprakstus no mūsu ikdienišķā dzīvē sastopamiem priekšmetiem. Stāstiņi, bet sevišķi pasaciņas un teikas kā, piemēram: par prinčiem, raganām utt. attīstot gan fantāziju, bet viņu saturs nepiederot vairs pie mūsu dienu reālās dzīves, kur priekšroka dota zinībām un tiešamībai. Nevar liegt, ka tiklab pirmiem, kā arī otriem sava daļa patiesības.

Pirmā bērnu lasāmā grāmatā nedrīkst trūkt stāstiņu un pasaciņu ar pamācošu saturu; viņā arī nedrīkst trūkt tautas dziesmu, teiku, parunu un mīklu, kuras pati

¹ Latviešu valodas mācība pilsētu un lauku skolām. Sastādījis P. Abuls – R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1922 – 3.lpp

² Abuls P. Terminoloģija latviešu gramatikā. – R.: drukājuši Kalniņš un Denčmans, 1901 – 24.lpp

tauta darinājusi. Šajos pašas tautas ražojumos valoda sendienām nogludināta, vienkārša un bērniem visvieglāk saprotama. Tomēr bērnu pirmā lasāmā grāmatā arī nedrīkst trūkt mazu, īsu aprakstu no mūsu ikdienišķā dzīvē sastopamiem priekšmetiem. Kā lai gan bērnam būtu pilnīgi saprotama pasaciņa vai stāstiņš par tādu priekšmetu, kura viņš nav redzējis ne dabā, ne zīmējumā. Ja bērns kādu priekšmetu sīkāk apskatījis un ar viņu tuvāk iepazīsies, tad arī pasaciņa vai stāstiņš par šo pašu priekšmetu viņam būs daudz saprotamāks. Šo ievērojot, aprakstiem no ikdienišķas dzīves priekšmetiem jābūt pirmā lasāmā grāmatā. tā sakot, par serdi un kauliem, bet stāstiņiem, pasaciņām, teikām, tautas dziesmām utt. jāizpilda trūkstošās miesas vieta .

Tā kā visas citas mācības skolās jā māca uzskatoši, tad šāda metode jāievēro arī pie lasīt mācīšanas. Uzskatot pazīstama priekšmeta zīmējumu, bērni daudz vieglāk iemācās burtu nosaukumus. Arī pie lasīt mācīšanas jāiesāk ar priekšmetiem, kuri bērniem vistuvāk un kuri atrodas, tā sakot, bērnu acu priekšā. Šo ievērojot, «Skolas Druvas» lasāmais materiāls tā iekārtots, ka viņš iet pamazām no tuvākā un pazīstamākā uz attālāko, bērnu dzīvē svešāko un grūtāko. Tā paši pirmie lasāmie gabali ņemti no bērnu un ganu dzīves un bērnu kopdzīves ar vecākiem. Tālākos gabalos atrodas gan apraksti, gan arī stāstiņi par māju un mājas dzīvniekiem, par skolu, baznīcu, pilsētu, meža kustoņiem, putniem, rāpuļiem, zivīm, kukaiņiem, kokiem, saknēm, labību, sēnēm, zemes virsu, dabu, dzimteni un tēviju. Lai dažādo priekšmetu apraksti bērniem būtu saprotami un vieglāk paturami, tad skolotājam šie priekšmeti jau iepriekš jāparāda vai nu dabā, vai arī zīmējumos. Tādam nolūkam «Skolas Druvā» ievietoti vairāki zīmējumi. Ņemdams zīmējumu par paraugu, skolotājs jautādams izņem uzdodamo gabalu un tad tikai skolēnam to liek lasīt. Caur šādu uzskatīšanas mācību apraksts bērniem paliks interesants. Pēc katra apraksta nāk viens vai vairāki stāstiņi un pasaciņas, kuri gan sīkāk raksturo aprakstīto priekšmetu, gan arī noder tikumības un jūtu attīstīšanai un pamācībai.

Par lasāmās grāmatas uzdevumu jāsaprot, ka svarīgākais viņas uzdevums gan ir iemācīt skolēnus labi lasīt, tomēr viņa ne mazāk kalpo kā līdzeklis pie valodas iemācīšanas. Lasāmā grāmata jāpielīdzina strautiņam, kur tek dzīva tautas valoda. Caur tulkotāja jautājumiem un izskaidrojumiem, kā arī caur bērnu atbildēm un atstāstījumiem jāmēģina, ka lai šis strautiņa ūdens neaiztecētu garām, bet lai paliktu par bērnu pastāvīgu īpašumu.

Skolotāja svēts pienākums ir ne vien darīt izlasītā gabaliņa saturu bērniem pilnīgi saprotamu, bet arī skolēnus pievest pie tā, ka viņi izlasīto gabaliņu saviem vārdiem varētu atstāstīt, ka varētu dot pareizas atbildes, un beidzot, ka varētu saprātīgi un pareizi izteikt savas domas mātes valodā. Un tas viss tikai būs panākams, kad lasāmos gabalus neuzskatīs vairs tikai kā nolemtus mehāniskai lasīšanai, bet viņus pareizi izlietos kā līdzekli iemācīt bērniem tautas dzīvo valodu.

Bibliogrāfija

1. Abuls P. Skolas Druva. I daļa. — R.: Valtera un Rapas ak.sab., 1898. — 64 lpp.
2. Abuls P. Skolas Druva. II daļa. — R.: Valtera un Rapas ak.sab., 1901. — 196 lpp.
3. Abuls P. Skolas Druva. III daļa. — R.: Valtera un Rapas ak.sab., 1906. — 104 lpp.
4. Abuls P. Terminoloģija latviešu gramatikā. — R.: drukājuši Kalniņš un Denčmans, 1901. — 24 lpp.
5. Latviešu valodas mācība pilsētu un lauku skolām. Sast. P. Abuls. — R.: Valtera un Rapas ak.sabiedrības izdevums, 1922. — 124 lpp.
6. Skolas Druva. Ābece. Sast. P. Abuls. — R.: Valters un Rapa akciju sabiedrības apgāds, 1938. — 64 lpp.
7. Vadonis latviešu valodas pareizrakstībā. Sast. P. Abuls. — R.: J. Brigadera ģenerālkomisija Berga bazārā, 1910. — 144 lpp.
8. Vēsturnieka Pētera Abula piemiņai // Akadēmiskā Dzīve. — 1968. — Nr. 11. — 114. — 115 lpp.
9. Videnieks K. «Skolas Druva» ābece // Mūsu Nākotne. — 1925. — Nr. 1. — 30. — 32 lpp.

2.2. FRICIS ADAMOVIČS

(īst. v. Fridrihs Adamovičs)

(1863 — 1933)

Pedagogs un literāts Fricis Adamovičs dzimis 1863. gadā Dundagas pagasta Rīzemes mājās kalpa ģimenē. 5 gadu vecumā viņš mājās lasījis jau citiem priekšā grāmatas. Liela loma viņa dzīvē bijusi krusttēvam (tēva brālim) Fricim Adamovičam, K. Barona māsas vīram, kurš mudinājis tiekties pēc izglītības. F. Adamovičs beidzis Dundagas draudzes skolu un Baltijas skolotāju semināru Rīgā (1883), kur kopā ar viņu mācījušies Bebru Juris, J. Purapuķe, Sudrabu Edžus un citi.

No 1883. līdz 1886. gadam viņš studējis Pēterburgas skolotāju institūtā.

Pēc atgriešanās Latvijā viņš pieņemts darbā Bauskas pilsētas skolā par skolotāju. Te F. Adamovičs aktīvi iesaistījies arī sabiedriskajā darbībā — bijis Bauskas labdarības biedrības priekšnieks, bieži ticis ar apkārtnes tautskolotājiem. Kā atceras pedagogs: «Kad bija atļauts mācīt latviešu valodu pilsētas skolā ārpus citām stundām, divas stundas nedēļā, es tūlīt šo tiesību izmantoju. Tikai tad, kad skolas inspektors man paziņoja, ka latviešu valoda jā māca krievu valodā, biju spiests šīs stundas pārtraukt.»¹

Kad pārkrievošanās tendences pastiprinājās, Fricim Adamovičam bijis ass konflikts ar tautskolu inspektoru — par tikšanos ar trimdā izsūtīto tolstojeti Birjekovu viņš nonācis policijas uzraudzībā. Iepriekšminētā rezultātā 1899. gadā viņš pārgājis darbā uz Palijaņas komercskolu (Polijā) par skolotāju.

Kad 1906. gadā F. Adamovičs atgriezies Latvijā, viņš sācis strādāt Olava komercskolā Rīgā, pasniedzis stundas arī Ķeniņa tirdzniecības skolā. 1909. gadā, izturot speciālu pārbaudījumu ģeogrāfijā Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas nodaļā, viņš ticis apstiprināts par Olava skolas štata inspektoru.

¹ Atziņas. Latvju rakstu biogrāfijas. I. daļa. – Cēsis – Rīga: O. Jēpes apgādība, 1923. – 150 lpp

Kopā ar šo skolu viņš 1915. gadā evakuējies uz Pēterburgu, kur darbojies arī Centrālā bēgļu apgabala nodaļā.

Kad nodibinājās Latvijas valsts, F. Adamovičs sāka strādāt kā skolu inspektors Jelgavā un Jelgavas apriņķī, pasniedzis stundas Jelgavas ģimnāzijā.

1919./20. mācību gadā viņš bijis tautskolu direktora biedrs Rīgā, bet no 1920. gada strādājis gan Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā, gan Olava komercskolā, lasījis lekcijas Rīgas skolotāju institūtā un Latvijas Universitātē.

Miris 1933. gadā Rīgā, apbedīts Sesavā (Jelgavas rajonā).

F. Adamovičs sastādījis vairākas mācību grāmatas ģeogrāfijā un dabaszinātnēs — pamatskolām: «Dzīvā daba» (3.,4.,5. klasei), «Nedzīvā daba» (5.,6.klasei), «Cilvēks» (6. klasei), «Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija» (6.klasei), «Dzimtenes mācība» (3.klasei), «Eiropa un matemātiskā un fiziskā ģeogrāfija» (5.klasei), «Dabas mācība un lauksaimniecība» (2.,3.,4.klasei).

Viņš veidojis arī atlantus un sienas kartes Latvijas skolām.

Visās iepriekšminētajās grāmatās autors balstījies uz šādiem principiem:

- visu skatīt cēloniskā sakarībā,
- skolēni, apgūstot jaunu mācību vielu, ir aktīvi, (paši meklē, salīdzina, veido slēdzienus),
- viss mācāms uzskatāmi, tādēļ ikvienā F. Adamoviča veidotajā mācību grāmatā ir zīmējumi, fotogrāfijas, tabulas, diagrammas, lai svešais kļūtu pazīstams.
- uzdevumi ir diferencējami — ne visus izpilda visa klase, grūtākie domāti spējīgākajiem skolēniem.
- skolēniem pašiem ir jāveic mēģinājumi, novērojumi. Tādēļ kā visefektīvāko mācību formu viņš iesaka ekskursijas skolotāju vadībā.

«Apraksts no otra mutes nekad nevar atsvērt to, ko pats redzējis un izmēģinājis (...) Šādi apgūtas zināšanas būs apzinīgas un paliks māceklim par mūža

īpašumu. Turklāt šāda mācība pieradinās pašam visu pārbaudīt un saprātīgi neticēt katram sacītam un drukātam vārdam.»¹

Fricis Adamovičs sarakstījis arī vairākus rakstus ģeogrāfijas mācīšanas metodikā, izmantojot vācu pedagogu atzinumus.

Populārzinātniskās sērijas «Jaunais zinātnieks» ietvaros iznākušas divas viņa grāmatas — «Karstās joslas mūža meži»² un «Svešo zemju kultūras augi»³ —, kurās zinātkārāki bērni var iegūt papildu informāciju mācību stundām.

Dzimtenes mācība

Priekšvārds

(..) Dzimtenes mācība aptver skolas un skolēnu dzīves vietas apkārtni, cik tālu tie paši to var apskatīt, novērot, pētīt. Šis šaurākais aploks, cik iespējams, jāpaplašina ar *ekskursijām* pagasta robežās, apriņķī un raksturīgos Latvijas apvidos.

Dzimtenes mācībā galvenā loma piekrīt skolēnu novērojumiem un šo novērojumu iztīrīšanai. Tā viņi induktīvā ceļā noskaidro ģeogrāfijas pamatjēdzienus, mācās izprast zemes dabu, saimniecību, saimniecības atkarību no zemes dabas. Dzimtenes mācībā skolēni iegūst drošus atbalstus salīdzinājumiem ar zemēm, ko tie paši nevar apskatīt.

Skolēnu novērojumus var iedalīt trijās šķirās:

1. Vispirnā kārtā jāizmanto novērojumi, ko tie izdarījuši savu vecāku mājās. Šie novērojumi nav skolotāju ierosināti un uzdoti, nav izdarīti ar noteiktu nolūku. Skolā tie jānoskaidro, jāpadziļina, jāsaved kārtībā, sistēmā.

¹ Adamovičs F. Gaiss. Ievads dabas mācībās pašdarbībai un pašmācībai. – R.: Derīgu grāmatu nodaļa, 1908. – 3 lpp.

² Adamovičs F. Karstās joslas mūža meži. – R.: A/s Valters un Rapa izdevums, 1930. – 77 lpp.

³ Adamovičs F. Svešo zemju kultūras augi. – R.: A/s Valters un Rapa izdevums, 1931. – I d. – 104 lpp., II d. – 80 lpp.

2. Otrai šķirai pieskaitāmi novērojumi, kas izdarīti skolotāju klātbūtnē un vadībā; tie vadāmi tā, ka ierosme izriet no pašu skolēnu ziņkārības.
3. Trešajā šķirā ietilpst skolēnu patstāvīgie novērojumi: skolotājs uzliek skolēniem par pienākumu izdarīt novērojumus ar noteiktu nolūku, noteiktos laika sprīžos, piemēram, liek tiem novērot gaisa un ūdens temperatūru, gaisa spiedienu, apskatīt zināmā laikā upi, avotu utt.

Novērojumus, kas dienu no dienas turpinās ilgāku laiku vai pat visu mācības gadu, skolēni izdara grupās, pie kam grupas mainās noteiktā kārtībā. Skolēni tos ieraksta īpašos žurnālos un novērojumu pareizību apstiprina ar savu parakstu. Še pieskaitāmi novērojumi par laiku (temperatūras, gaisa spiedienu, nokrišņiem utt.). Trešās klases skolēni var izmantot arī iepriekšējo gadu un augstāko klašu novērojumus vai no meteoroloģiskās stacijas iegūtos datus.

Pie patstāvīgiem novērojumiem pieder arī tie, ko katrs skolēns izdara savā dzīves vietā — lauku mājās. Pēc tam, kad klasē kāds jautājums iztirzāts, katrs skolēns ievāc ziņas un izdara novērojumus mājās, kur tas dzīvo: par pļavām, mežiem, lauku iekārtu, sējumiem utt.

Daudzas ģeogrāfijas parādības ievadāmas ar *mēģinājumiem*. Šinī mācības grāmatā ir vairāk tādu mēģinājumu.

Svarīga nozīme piešķirama skolēnu veidojumiem, zīmējumiem, skicējumiem, diagrammām. (..)

Bibliogrāfija

1. Adamovičs F. Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija. Pamatskolas IV klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1938. — 190 lpp.
2. Adamovičs F. Āreiropas zemes. Ģeogrāfija pamatskolām V klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1934. — 145 lpp.
3. Adamovičs F. Cilvēks. Pamatskolas VI klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1935. — 85 lpp.

4. Adamovičs F. Dzimtenes mācība. Ģeogrāfija pamatskolām III klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1927. — 78 lpp.
5. Adamovičs F. Daži jautājumi no ģeogrāfijas. Skola un Zinātne. — II — 1927. — 60. — 66. lpp.
6. Adamovičs F. Dzīvā daba. Pamatskolas III. un IV klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1933. — 127 lpp.
7. Adamovičs F. Dzīvā daba. Pamatskolas V klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1934. — 114 lpp.
8. Adamovičs F. Eiropa un matemātiskā un fiziskā ģeogrāfija. Pamatskolas V. klases ģeogrāfijas kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1933. — 127 lpp.
9. Adamovičs F. Gaiss. Ievads dabas mācības pašdarbībai un pašmācībai. — R.: Derīgu grāmatu nodaļa, 1908. — 64 lpp.
10. Adamovičs F. Karstās joslas mūža meži. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1930. — 77 lpp.
11. Adamovičs F. Latvijas ģeogrāfijas programma pašmācībai // Ārpuskolas Izglītība. — 1928. — Nr.6./7. — 193. — 198. lpp.
12. Adamovičs F. Nedzīvā daba. Pamatskolas V. un VI. klasei. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1931. — 120 lpp.
13. Adamovičs F. Svešo zemju kultūras augi. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1931. I. d. — 104 lpp., II d. — 80 lpp.
14. Adamovičs F., Bērziņš J. Dabas mācība un lauksaimniecība. Pamatskolas II klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1935. — 55 lpp.
15. Adamovičs F., Bērziņš J. Dabas mācība un lauksaimniecība. Pamatskolas III klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1935. — 100 lpp.
16. Adamovičs F., Bērziņš J. Dabas mācība un lauksaimniecība. Pamatskolas IV klases kurss. — R.: Valters un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1936. — 126 lpp.
17. LVVA, apraksta Nr.5, lieta 81, Adamovičs Fricis.
18. RLMVM, F. Ad. II 88303; 88305; 88306; 88307.

3

2.3. ERNESTS AISTARS

(īst.v. Ernests Anševics)

(1899 — 1998)

Pedagogs un rakstnieks Ernests Aistars dzimis Sārnatē, Užavas pagasta Tomdēlu mājās saimnieka ģimenē.

Pirmo izglītību ieguvis vietējā pagastskolā. Vecāki gan bija cerējuši, ka dēls paliks par saimnieku dzimtajās mājās, taču izglītības alkas bijušas pārāk stipras. Vispirms ar mātes atbalstu, nedaudz vēlāk arī tēva Ernests Aistars mācījies Ventspils ģimnāzijā.

1929. gadā beidzis Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes Filosofijas un psiholoģijas nodaļu. Pēc gada uzsācis studijas Baltu filoloģijas nodaļā (1930 – 1934).

1931. gadā iznāk Aistara grāmata «Iejūtas aistētika», kurā viņš vairāk gan pārstāsta vācu zinātnieku Meimaņa, Lippa, Volkelta domas.

Studijām seko skolotāja gaitas Ludzas, Dobeles, Aglonas ģimnāzijās, Jaunjelgavas komercskolā, hercoga Pētera ģimnāzijā Jelgavā, Rīgas skolotāju institūtā (1935—1938).

Rīgas skolotāju institūtā 2 gadus viņš bija klases audzinātājs 47 puikām un meitenēm.

Kā atceras E. Aistara skolēns Imants Freimanis¹ — viņš ir bijis gaišs cilvēks. domātājs, ar nacionāliem uzskatiem, viņš neaudzināja, bet ļāva augt katram pašam. Viņš audzināja ar savu personību, ar saviem uzskatiem.

Dzīvojis līdzī visām skolēnu bēdām un priekiem, aizstāvējis tos, atbalstījis, glābis no nedarbiem.

E. Aistara 75 gadu jubilejā ASV Artūrs Neparts, bijušais skolēns, atcerējās:

« .. jautāju draugam gadu vecākā klasē: «Kas tad īsti ir ar to latviešu valodu un Aistaru? «Viņš tā neticīgi, kā izbrīnā un kā no augšas uz mani noskatījās, bet tad atplauka un, zinīgi smīnēdams, teica: «O! Tur tu uzmanies. Tas ir nazis. Ieliks tev «cāli» ar smaidu, un tu nemaz nemanīsi, kas ir noticis. Tur ar zināšanu vien nepietiek. Tur vajag arī saprast.»²

Un, kad pirmajā stundā klasē «ienāk slaidis, pagars, izskatīgs kungs, tad visiem kļūst skaidrs, ka te nekādi joki un žagošanās nebūs»³.

Kad Rīgas skolotāju institūtu 1938. gadā likvidē un pārceļ uz Cēsīm, Aistars tiek uzaicināts tur par inspektoru.

¹ LU Pedagoģijas muzejs, fonda Nr. 317.

² LU Pedagoģijas muzejs, fonda Nr. 318.

³ Turpat.

To uzzinot, viņa klases audzēkņi Cēsīs pirmajā mācību dienā uz tāfeles uzrakstījuši:

« Ak kungs, kāpēc tu mūs esi atstājis?

Kā avis brēc pēc sava gana, tā mēs

brēcam pēc tevis, ak kungs!»¹

Diez vai katram skolotājam šādā situācijā skolēni veltītu tik emocionālus vārdus. Tos var izpelnīties tikai Skolotājs.

No 1940. gada līdz 1943. gadam Ernests Aistars ir Jelgavas skolotāju institūta inspektors, bet 1943./1944. mācību gadā — tā direktors, jo iepriekšējais direktors Kupčs sāk strādāt Izglītības ministrijā.

E. Aistars audzinājis un mācījis daudz personību. Viņa pedagoģiskos principus precīzi četrpindē raksturojis dzejnieks Eduards Patvaldnieks:

«Ne soģis būt, bet līdzī just un žēlot,

Ne spaidus ciest, bet gara alkas brīvot,

Ne snaudā stingt, bet rades kaismē spīvot –

Tu audzis neklausot un nepavēlot.»²

1944. gadā kopā ar ģimeni — dzīvesbiedri Lidiju un četriem dēliem — dodas emigrācijā uz Vāciju, bijis Augsburgas bēgļu nometnes Ausekļa ģimnāzijas direktors.

1949. gadā pārceļas uz dzīvi ASV Čikāgā. Līdz aiziešanai pensijā 1967. gadā strādājis par dzelzceļa ierēdni.

Tad kā dzīves vietu izvēlējis Kalamazū, nodevis literārajam darbam un katru vasaru Garezera latviešu vasaras ģimnāzijā mācījis latviešu valodu.

Atstājis bagātu literāro mantojumu — stāstu krājumu, 12 romānus, kuros atspoguļoti dažādi periodi Latvijas vēsturē, risinātas trimdas latviešu problēmas.

Miris 1998. gada vasarā, mūža 99. gadā.

¹ LU Pedagoģijas muzejs, fonda Nr. 317. lpp.

² Radio pārraide Latvijas radio I programmā. V. Vecgrāvis. E. Aistara piemiņai. 1998. g.03.08.

«Visās skolās Ernests Aistars ir iemīlēts ne tikai kā teicams sava priekšmeta speciālists, bet arī kā izcils audzinātājs un gaiša personība.»¹

E. Aistars ir arī izcils latviešu valodas un literatūras metodīķis 20. gs.30. gados. «Darbos atklāj savus pedagoga, jaunatnes audzinātāja darba principus — audzināt latvisku, kulturālu, garīgi bagātu, domājošu jaunietai.»²

Savā pedagogiskajā darbībā lielu uzmanību pievērsis tieši domrakstu mācīšanai. «Latviešu domraksts» ir vienīgais teorētiski praktiskais darbs par šo tēmu 20. — 30.gados. Ir vērts ieklausīties E. Aistara atziņās.

Viņš uzsver, ka domrakstu nevar vienkārši iemācīt, kā ģeogrāfijā kādu nodaļu.

« .. visā skolas darbā — to var teikt pavisam droši — nav vairs otra tik savdabīga un ar tik daudz individuālām īpatnībām saistīta uzdevuma, kāds ir latviešu domraksts savā tapšanas gaitā.»³

Aistars pirmais noliedz mehānisku standartveida pieeju un uzsver, ka nav domrakstā vispārēji kanoni un kritēriji, tos rada skolēna individualitāte.

Kāds tad ir domraksta mācīšanas mērķis? Pedagogiem ir atšķirīgi viedokļi — pareizrakstības vispusīga nostiprināšana, lietišķi skaidras izteiksmes izkopšana, estētiski gleznainas un emocionālas izteiksmes veidošana.

Ernests Aistars uzskata, ka visi iepriekšminētie mērķa formulējumi sevī neietver psiholoģiskos priekšnoteikumus. Pēc viņa domām, domraksta mērķis ir «izkopt līdz iespējami augstākai pakāpei ikvienā skolēnā tos dabīgos izteiksmes līdzekļus, kas vispilnīgāk atbilst viņa personīgai gara dzīvei, un reizē ar to likt arī pamatus viņa ētiski latviskajam dzīves uzskatam»⁴.

Tik pamatīgi un pamatoti izstrādāts domraksta mērķis nav sastopams vēlāko gadu metodiskajā literatūrā.

Interesantas un vērā ņemamas ir viņa domas par domrakstu individualizāciju.

¹ Kalniņš N. Bagāts devējs // Laiks. - 1989. - Nr.80.

² Aistars E. Savā zemē. J. Anerauda pēcvārds. - R.: Zvaigzne, 1990. - 293.lpp.

³ Aistars E. Domraksta mērķis // Audzinātājs. - 1936. - Nr.7/8. - 454 lpp.

⁴ Turpat, — 460.lpp.

«..nekad nav iespējams veselu klasi bez izņēmumiem ietvert kaut kādā kopīgā nodalījumā.»¹

Šodien, veidojot domrakstu tematus, bieži tiek aizmirsts par zēnu un meiteņu domāšanas, interešu atšķirībām. Ernests Aistars iesaka veidot pēc iespējas daudz apakštematu, lai ikviens skolēns varētu izvēlēties sev piemērotāko.

Visus domrakstus pedagogs iedala:

- brīvajos,
- nebrīvajos, norādot abu pozitīvās un negatīvās iezīmes.

Brīvie domraksti biežāk rakstāmi jaunākajās klasēs, jo «(..) bērns savu apkārtni grib skatīt pats savām acīm, un to nedrīkst viņam liegt»².

Taču tie noder tikai līdz zināmai pakāpei. Domrakstam jākalpo izglītības idejai un mērķim. Aistaraprāt, patiesi izglītota cilvēka drošākā pazīme nav vis tā, ka viņš veikli prot stāstīt par visu, ko redzējis un piedzīvojis. To varot darīt arī veci matroži. Dziļāko izglītību raksturo domāšanas veids. Brīvajos domrakstos vairāk uzmanības tiek pievērsta subjektīvajam momentam, objektīvi loģisko pusi atstājot novārtā. Šī elementa izkopšanai kalpo nebrīvie domraksti, kuri rakstāmi tad, kad skolēns sasniedzis rakstu kultūras augstāku pakāpi.

Bieži skolotāji uzdod sarežģīti formulētus tematus (tas sakāms arī par eksāmena tematiem). E. Aistars apgalvo, ka šādā darbā skolēns cīnās veltīgi, jo domraksts būs bāls, izmocīts, frāzains, apnicīgs. To var apliecināt jebkurš latviešu valodas skolotājs. Tātad E. Aistars iesaka tematus formulēt saistībā ar bērnu (lai tie būtu viņa tuvākās attīstības zonā, lai bērns tajos būtu vairāk vai mazāk ieinteresēts, lai tie būtu konkrēti).

¹ Aistars E. Domraksta mērķis // Audzinātājs. – 1936. – Nr 7./8. – 460. lpp.

² Aistars E. Latviešu domraksts. Domrakstu mācības principi un prakse. – R: Valters un Rapa, 1937. –63 lpp.

Vai plānu vajag vai nevajag? — ļoti bieži dzirdēts jautājums. Jāpiekrīt E. Aistaram:

«Bez plāna var rakstīt (...), bet tas ir slinkums, garīgs slinkums savas domas disciplinēt.»¹

Atzīmējami arī viņa uzskati par domrakstu vērtēšanu. Skolēni parasti apskata saņemtās balles, reizēm pajautā klases biedram:

«Cik tev?»

«Tā ir tikai īpaša ziņkāre ar ļoti personīgu, aktuālu raksturu.»²

Ideālākais un pilnīgākais vērtēšanas veids būtu katra atsevišķa darba vispusīgs vārdisks raksturojums, taču E. Aistars brīdina arī no šabloniskuma.

«Savā būtībā Ernests Aistars varbūt visvairāk bijis un palicis pedagogs, gan ilgajos darba gados, kurus ar prieku atceras daudzi viņa audzēkņi, gan attieksmē pret pasauli, augsti turot savas misijas apziņu.»³

Pedagogu un rakstnieku nozīmīgās dzīves jubilejās vienmēr apsveica bijušie skolēni, jo viņš «rakstījis audzēkņu dvēselēs tā, ka audzēkņi no Aistara, šī lieliskā pedagoga un metodiķa, ieguvuši gaišu, zelta graudiem līdzīgu, paliekamu mantojumu.»⁴

Latviešu domraksts

Skolotāja loma domraksta stundā

Atkarībā no skolēnu vecuma un no ikreizējā domraksta uzdevuma un veida ļoti dažādi var būt arī skolotāja uzdevumi domrakstu stundā. Vecākajās klasēs, kur skolēni jau ir patstāvīgāki un kur domrakstam ne katru reizi vairs ir jāizaug no iepriekšējām noskaņām, bet kur tam bieži vien jau jāatspoguļo zināms intelektuāls

¹ Anševics E. Latviešu valodas domraksti mūsu vidējās mācības iestādēs // IMM — 1931. — Nr.3. — 336.lpp.

² Aistars E. Latviešu domraksts. Domrakstu mācības principi un prakse. — R: Valters un Rapa, 1937. —148.lpp.

³ Kalnačs B. E.Aistara vārds // Karogs. — 1993. — Nr.11. — 123.lpp.

⁴ Zimītis E. Rakstniecības seniors // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. — 1985. — Nr. 3 — 30.lpp.

darbs, resp., spējas loģiski organizēt domas, skolotāja uzdevums ir citāds nekā jaunākajās klasēs. Tomēr tie varētu būt visai reti īpaša rakstura gadījumi, piem., pārbaudījumi vai kas cits tamlīdzīgs, kad viss skolotāja darbs domraksta stundā varētu aprobežoties vienīgi ar tematu paziņošanu. Ja arī ne taisni pašā domraksta stundā, tad vismaz tuvākajās iepriekšējās stundās šādā vai tādā veidā skolotājam arī no savas puses ir jāveic kāds priekšdarbs.

Par ierosinātāju un idejisku vadītāju skolotājam jābūt ikvienā domraksta stundā un ikvienā klasē, bet dzīvākai un reizē arī daudzpusīgākai viņa ierosmei, protams, jābūt tais klasēs, kur paši rakstītāji vēl mazi un nevarīgi. (..)

Kopīgais pamattemats

Brīvībai un ikviena rakstītāja personīgajām interesēm gan ir ļoti svarīga nozīme skolēnu domrakstos, tomēr nekad to nedrīkstam pārspīlēt. Mums pat nebūtu vairs tiesību runāt par kaut kādu domrakstu mācību, par skolotāju kā vadītāju utt., ja klases un mājas domrakstos bērniem vienmēr ļautu rakstīt par visu, ko vien tie kuru reizi vēlas. (..) Skolotājam tad arī būtu laupīta iespēja gādāt par kādu kopīgu noskaņu vai arī sniegt savai klasei ierosinājumus ar kaut cik vispārīgāku nozīmi.

Kopīgais pamattemats turpretī visu to pilnā mērā atļauj, un skolotājam atliek tikai izvēlēties īsto tematu īstajā reizē. Vecākajās klasēs, kur viņam kā latviešu valodas skolotājam jau jāievada skolēni arī mūsu nacionālās kultūras svarīgākajos jautājumos, viņš lielā mērā savu audzēkņu gara dzīvi var padziļināt ar domrakstu palīdzību. Te pamattematu izvēlei jābūt sevišķi labi pārdomātai un reizē arī pieskaņotai tām pārrunām, kas saskaņā ar mācības kursu pašlaik visdzīvāk nodarbina audzēkņu prātus.

Bez šādiem kopīgiem pamattematiem sistemātisks darbs nemaz nav iespējams, jo bez tiem skolotājam grūti dot savai klasei vēlamo gara virzienu, resp.,

padziļināt tās intereses, kas jau modinātas citās stundās. Bez kopīgā pamattemata klases domas un noskaņas izkaisās un pazūd visos četros debess vējos.

Saprotama lieta, ka nav nekāda vajadzība krist arī pretējā ekstrēmā, sīki un šaursirdīgi turoties pie vienas pašas norobežotas domu stidziņas.

Noskaņas radīšana

(..) Pat fiziskā darbā noskaņai sava nozīme. Lai salīdzinām tikai gausi un vienaldzīgi kustošu strādnieku grupu tā saucamajos sabiedriskajos darbos ar draudzīgu kaimiņu ļaužu talku kādas lauku mājas tīrumā vai pļavā! Kamēr vieni savu darbu pagalam apnikuši un dara to īgni un nevērīgi, tamēr otri to veic spraigā sacensībā un ar prieku. Un tas viss tikai dažādas noskaņas dēļ.

Bet vēl lielāka nozīme šai noskaņai ir garīgā darbā.

No visiem skolas darbiem un uzdevumiem domraksts, kā zināms, mēdz prasīt vislielāko koncentrāciju un garīgu patstāvību. Tāpēc arī viegli saprast, ka iepriekšējai noskaņai šeit parasti lielāka nozīme nekā jebkur citur. Ikviens latviešu valodas skolotājs reizū reizēm būs dabūjis labot domrakstus, kas rakstīti bez šādas labvēlīgas un brīvas darba noskaņas, bez rakstītāja paša aktīvas koncentrācijas. Cik viss tur tad iznācis samocīts un nesakarīgs. Gluži vienkārši: bērnam nekā nav bijis ko teikt, jo viņam darbā nav bijis ne ierosinājumu, ne arī vajadzīgās noskaņas.

Bet, ja klasē šādu neizdevušos darbu ir daudz, tad vaina nav jāmeklē pašos rakstītājos.

Iepriekšējas noskaņas radīšana pamatskolas domrakstu stundā ir vajadzīga.

(..) daži sekmīga darba priekšnoteikumi, kas jāapzinās ikvienam latviešu valodas skolotājam. Pirmā vietā te jāmin skolotāja un viņa klases tiešais, garīgais kontakts. Īsts skolotājs var būt tikai tas, kas spēj atkal un atkal atgriezties un dzīvot savu bērnu pasaulē, kam bērnu intereses un valodas neliekas sīkas un nenožīmīgas.

Kopīgas noskaņas radīšana galu galā taču nav nekas cits kā šāda savstarpēja garīga kontakta izcelšana.

Par klases noskaņošanas paņēmieniem runājot, pirmā vietā jāmin paša skolotāja izdoma un tēlojums. Uz brīdi viņam it kā jāaizmirstas un jāklūst par tēlotāju mākslinieku, kas uzbur domātai noskaņai vajadzīgo ainavu vai motīvu.(..)
Katram gadījumam ir savi īpaši apstākļi, un skolotājam tie jāredz un jāizprot.

Samērā ērti variējams un daudzpusīgi izmantojams noskaņošanas līdzeklis ir piemērots dzejolis.(..)

Ja skolotājam un klasei tuvs ir dziesmu gars, tad arī ar kopīgu dziesmu daudz var panākt.(..)

Bez visa minētā skolas dzīvē ir vesela rinda dažādu sevišķu gadījumu un izcilu dienu, ko viegli izmantot domrakstiem. Te pieejā nav jāmeklē nekādi aplinkus ceļi. Ja skolotājam ir dzīvs garīgs kontakts ar klasi, ja dienu dienā viņš vērīgi seko tās interešu un noskaņu «pulsam», tad bieži vien viņam pietiks ar pāris vārdiem, lai īstai reizei rastu īsto pieeju.

Domraksta mērķis

Domraksts ir taisni tas darbs visu pārējo mācības priekšmetu vidū, kas pilnīgāk attīsta skolēna garīgo aktivitāti, kas māca viņu patstāvīgi domāt, patstāvīgi savas domas organizēt, patstāvīgi kārtot, saskaņot un veidot to daudzpusīgo vielu, ko viņam snieguši pārējie mācību priekšmeti. Nav vairs otra tāda uzdevuma visā skolas darbā, kur skolēns vēl tā tiktu atstāts pats savai ierosmei un paša aktivitātei vielas izkārtošanā un veidošanā.

Ja esam runājuši par dzīves uzskata veidošanas sākumiem jau pamatskolā, tad jāatzīst, ka latviešu domraksts vecākajās klasēs ir taisni tā programmas daļa, kas saprātīga skolotāja vadībā šim lielajam pasākumam izraisa un vingrina pirmos aktīvos spēkus. Reti vēl ar ko skolotājs var savu audzēkņu interesi tik dzīvi un

spēcīgi pievērst mūsu kultūras dzīves jautājumiem un idejām kā ar pareizi nostādītu latviešu domrakstu. Spēcīgu ierosu dabūjuši, šeit modinātie spēki tad vēlākajā dzīvē varēs augt un darīt tālāko.

Ir tik ļoti parasta parādība, ka, skolu beidzot, jauniešiem nomet kaktā arī savas grāmatas, lai par grāmatām vispārī savā mūžā nekad vairs neinteresētos. Var redzēt, ka skola tādā jauniešiem nav varējusi modināt kaut cik dzīvāku interesi par vienu vai otru gara kultūras jautājumu. Visu, ko viņš tur mācījies, viņš piesavinājis pilnīgi pasīvi, un skolas uzdevumi viņu tikai nepatīkami apgrūtinājuši.(..)

Šķiet neviens arī nopietni nedomā, ka jau no pamatskolas pusaudžiem varētu «iztaisīt» personības vārda pilnā nozīmē. Par pilnvērtīgu personību skolas absolventi varēs izveidoties tikai paša dzīvē. Bet arī tur tikai viens otrs, tikai retais. Viss lielais vairums vēlākā dzīvē izkaisīsies un apsīks kā smiltīs; liela tiesa tur būs viduvēji un daži pat pavisam mazi un sīciņi cilvēciņi. Ar to jāsamierinās jau iepriekš, jau skolā. Bet tikpat labi arī jāzina, ka līdzās ģimenei taisni skola un taisni visvairāk latviešu valodas stundas ir tā vieta, kur topošās personības darbs jāaizsāk un jāievirza pareizā gultnē. Kā jau teikts, personību šī vārda pilnā nozīmē latviešu valodas skolotājam tiešajā skolas darbā nav iespējams no sava skolēna izveidot, bet par kaut cik pareizu skolēna ievirzi šai iespējamā izveidošanas darbā viņš tomēr atbildīgs. Tas nemaz nedrīkst būt par latviešu valodas skolotāju, kas ne vismazākā mērā nespēj modināt savos audzēkņos patstāvīgu interesi par latviskā gara rosmēm, latviešu kultūras cīņām, sasniegumiem un vērtībām.(..)

Latviešu domraksta mērķis galu galā tātad ir izkopt līdz iespējami augstākai pakāpei ikvienā skolēnā tos dabīgos izteiksmes līdzekļus, kas vispilnīgāk atbilst viņa personīgai gara dzīvei, un reizē ar to likt arī pamatus viņa ētiski latviskajam dzīves uzskatam.

Bibliogrāfija

1. Aistars E. Domraksta mērķis //Audzinātājs. — 1936. — Nr.7./8. — 454. — 460.lpp

2. Aistars E. Latviešu domraksts. Domrakstu mācības principi un prakse. — R.: Valtera un Rapas akc. agāds, 1937. — 155.lpp.
3. Aistars E. Mani 5 gadi Hercoga Pētera ģimnāzijā./Rakstu krājums. Hercoga Pētera ģimnāzija. Academia Petrina 1775. — 1975.— Ziemeļblāzma, 1974. — 82. — 86.lpp.
4. Aistars E. Savā zemē. — R.: Zvaigzne, 1990. — 299 lpp.
5. Anševics E. Latviešu valodas domraksti mūsu vidējās mācības iestādēs // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. — 1931. — Nr.3. — 331. — 338.lpp.
6. Anševics E. Referāts «Latviešu rakstu darbi vidusskolā» // Audzinātājs.— 1932. — Nr.5./6. — 149. — 150.lpp.
7. Es pieredu laimīgajai paaudzei... Pedagoģa un rakstnieka Ernesta Aistara atcerei // Laiks.— 1974. — Nr.81. — 5.lpp.
8. I.V. Rakstnieka un audzinātāja godināšana // Laiks. — 1959. — Nr.78. — 3.lpp.
9. Kalnačs B. E. Aistara vārds... // Karogs. — 1993. — Nr.11. — 123. — 124.lpp.
10. Kalniņš N. Bagātais devējs // Laiks. — 1984. — Nr.80. — 5.lpp.
11. Kalniņš N. Ceļi un gadi // Laiks. — 1979. — Nr.74. — 3.lpp.
12. LU Pedagoģijas muzejs, fonds Nr. 317. I. Freimaņa atmiņas
13. LU Pedagoģijas muzejs, fonds Nr. 318. I. Freimaņa atmiņas
14. Radio pārraide Latvijas radio 1.programmā. V.Vecgrāvis. E.Aistara piemiņai. 1998.g. 03.08.
15. Zaļinskis A. «Goda dienas» autoram goda diena. Ernestam Aistaram Kalamazū 75 gadi // Laiks. — 1974. — Nr.74. — 3.lpp.
16. Zirnītis E. Rakstniecības seniors // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. — 1985. — Nr.3. — 30. — 33.lpp.

2.4. MEIKULS APEĻS

(1901 — 1942)

M. Apeļš ir viens no darbīgākajiem pedagoģiskās domas, kultūras, sabiedriskās dzīves veidotājiem Latgalē 20. gadsimta 20. — 30.gados.

Meikuls Apeļš dzimis 1901. gada 4.decembrī Kaunatas pagasta Mukānu sādžā. Izglītību ieguvis Asanišku 3—gadīgajā pamatskolā, Rēzeknes augstākajā 4—gadīgajā pamatskolā. Beidzis 9 mēnešu skolotāju kursus. Strādājis par skolotāju Pinopoles skolā (tag. Rudzāti), 10 gadus — Stoļerovā (1920—1930). No 1929. līdz 1938. gadam bijis žurnāla «Latgolas Škola» redaktors. Šim izdevumam bija liela nozīme kultūras un pedagoģiskā darba veidošanā Latgalē.

No 1930. līdz 1934. gadam Apeļš Meikuls bijis apvienotās Latgales skolotāju un pašvaldības darbinieku slimības valdes priekšsēdētājs. 1934. gadā viņš ticis iecelts par Tautas labklājības ministrijas pilnvarnieku kasē.

Latgaliešu periodikā 20. un 30. gados iespiesti daudzi M. Apeļa publicistiskie raksti, dzejoļi, tēlojumi. Viņa sarakstītā «Latgaliešu literatūras vēsture» (1935) ir vienīgā pirmskara periodā.

M. Apeļš ir Latgales centrālā muzeja pamatlicējs.

Daudz ideju palika nepiepildītas, piemēram, ierīkot Rāznes ezera krastā skolotāju atpūtas un ārstniecības iestādi, jo 1941. gadā Apeļu Meikuli deportē uz Sibīriju, kur 1942. gadā apraujas ievērojamā kultūras darbinieka mūžs.

«Meikuls Apeļš tika turēts par liberālu un progresīvu. Viņš tāds arī bija, viņš bija cilvēks ar savu raksturu un pārliecību un nebija vadājams pie rociņas.»¹

Viņš organizējis skolotāju kongresus Latgalē, kursus, rūpējies par Latgales bērnu izglītību, viņš ir patiess savas dzimtās puses patriots.

Savus pedagoģiskos vērojumus, ieteikumus visbiežāk paudis žurnālā «Latgolas Škola».

Apeļš Meikuls aizstāv domu, ka izglītība bērniem sniedzama mātes valodā, respektīvi, latgaliski. Viņš ir viens no nedaudzajiem pedagogiem, kas aizstāv kultūrvēsturisko pieeju mācībās un audzināšanā. Latgalē skolās nevar būt tādas pašas mācību programmas un mācību saturs kā tas ir citos Latvijas novados. Īpaši tas akcentēts rakstā «Kaidi papyldynojumi byutu ivadami Latvijas vestures programmā»². Latgales skolās vēsture jāsāk mācīt, iepazīstinot skolēnus ar Latgales īpatnējiem vēsturiskiem faktiem, jo «pamatā skolēnu pirmiem soļiem vēsturē jāņem viela, par kuru atmiņas vēl tautā dzīvas un kura tāpēc skolēniem var būt tuva un saprotama».³

Latvijā mūsdienu pedagoģiskajā procesā kultūrvēsturiskās atšķirības starp novadiem netiek ievērotas. Reizēm tās tiek īstenotas ar lokālā jeb vietējā mācību satura komponenta palīdzību, taču tas ir tikai subjektīvs faktors — vai to skolotājs

¹ Latkovskis L. Atmiņas par Meikuli Apeli // Dzeīve. – 1957. – Nr.29. – 12.lpp.

² Apeļš M. Kaidi papyldynojumi byutu ivadami Latvijas vestures programmā // Latgolas Škola. – 1928. – Nr.8 – 5 – 7.lpp.

³ Turpat. – 6.lpp.

izmanto, vai nē, tas atkarīgs tikai no viņa.

Ļoti cieši ar iepriekšminēto saistīta M. Apeļa prasība, lai latgaļu skolās strādātu tie skolotāji, kas labi pazīst šos apstākļus un zina latgaļu valodu. Skolotāji īpaši jā sagatavo darbam Latgalē — viņiem jā saprot latgaliski, jā izprot parašas, tradīcijas¹. 1937./1938. gada vasarā Aglonā tika organizēta atpūtas nometne bērniem, lai stiprinātu viņos latgalisku stāju. To organizēja M. Apeļš.

Viņš savos rakstos aicinājis visus skolas vecuma bērnus mācīties un vecākus laist bērnus skolā.

Īpaši pievērsis uzmanību skolēnu veselībai, norādot, ka katrai apriņķa valdībai vajadzētu pieņemt darbā 3 — 4 skolu ārstus, kuri apbraukātu katrs savu iecirkni, jo 95% Latgales skolu ārstu nav.

«Jo vairāk būs gādāts par mazajiem pilsoņiem viņu skolas gados, jo mazāk vēlāk būs jā izdod līdzekļu pieaugušu cilvēku ārstēšanai.»²

Kā īpašu darba formu M. Apeļš atzīmējis ekskursijas, ar kuru palīdzību var paātrināt attīstību, var audzināt nākošā pilsoņa mīlestību uz savu dzimteni vai dot viņam iespēju saprast darbu.

M. Apeļš ir arī mācību grāmatas «Dzimtine» autors. To sarakstījis kopā ar B. Spūļu un J. Turkopuļu.³

Šī grāmata piesaista uzmanību jau vizuāli, jo to ilustrējis Kronenbergs. Tās sastādīšanas mērķis — lai latgaļu bērniem tiktu izveidota piemērota grāmata: lai iepazīstinātu skolēnus ar latgaliešu rakstnieku darbiem (Dominika, Jurdža, Pužula, Naaizmērstules). Šī grāmata paplašina bērna garīgo apvārsni, te ir ne mazums notikumiem un piedzīvojumiem bagātas vielas, kas ņemtas no bērna tuvākās

¹ Apeļš M. Latgaleišu skolotāju tryukums un tā nūverzšana // Latgolas Škola. — 1929. — Nr. 10. — 16. — 22 lpp.

² Apeļš M. Dumas par skolas orštim // Latgolas Škola. — 1923. — Nr. 3. — 11 lpp.

³ Spūļš Br., Turkopuļš J., Apeļš M. Dzimtine. Losomō grāmota Latgolas školom. — Reigā: A/S Valter & Rapa izdevums, 1929. — 162 lpp.

apkārtnes, tādēļ šī grāmata, kā norādījuši autori, izmantojama arī apkārtnes mācības stundās.

Turpinot iesākto darbu latgaļiem piemērota mācību satura izstrādē. Apeļš Meikuls 1935. gadā saraksta «Latgaliešu literatūras vēsturi», jo nevienā literatūras vēsturē (A. Upīša, T. Zeiferta) nav pilnīgu, izsmeļošu, nesaraustītu ziņu par latgaļu literatūru.

Viņš izstrādā arī latgaliešu rakstniecības mācīšanas programmu pamatskolā.¹ «Šis klusais, mierīgais un nepretenciozais darba darītājs veicis milzu darbu gan Latgales skolotāju savienībā, gan citās organizācijās, gan žurnālā «Latgolas Škola.»²

Latgaliešu skolotāju trūkums un tā novēršana

Ir pilnīgi skaidrs, ka latgaliešu skolās ar apmierinošiem panākumiem varēs strādāt tikai tādi skolotāji, kuri labi pazīstami ar tiem apstākļiem, to dzīves iekārtu, kādā auga un veidojās skolēni. Skaidrs arī tas, ka skolotājam pietiekami labi jāpārvalda skolēnu mātes valoda — latgaliešu izloksne. Lai šīs skolas darbam nepieciešamās zināšanas iegūtu, nākošam latgaliešu jaunatnes audzinātājam ir jāaug vai ilgāku laiku jādzīvo latgaliešu tautas vidē. Skolotājs, kurš mācījies un dzīvojis citādos apstākļos, Latgales skolā ienācis, būs svešs bērniem, kā arī bērni tam. Ka patiesībā tā ir, tas ir pierādīts no daudziem piedzīvojumiem pagātnē, pārskatot iebraukušos no Baltijas skolotāju darba gaitas pirmos gados.

Parasti skolotājs baltiets, skolā ienācis pirmo reizi, dzird latgaliešu runu no bērniem un bērnu vecākiem, kuri sarunā ar skolotāju savukārt pirmo reizi dzird baltiešu valodu. Pie tādiem apstākļiem kā starp skolotāju un bērnu vecākiem, tā

¹ Apeļš M. Pizeimes pi latgaliešu rakstniecības vestures pasnegšonas pamatškolās // Latgolas Škola – 1928. –Nr.7 – 13. – 15.lpp.

² Bukšs M. Meikuls Apeļš viņšaulē // Dzeive. – 1956. – Nr. 25. – 3.lpp.

sevišķi starp skolotāju un jaunāko klašu skolēniem valda pilnīga nesaprašana. Skolotājs vai no ādas lien, lai izstāstītu pirmziemniekam kādu pašu vienkāršāko jēdzienu, bet skolēns skolotāju kā nevar, tā nevar saprast un baidīdamies, saņemt pienācīgu strāpi par skolotāja nesaprašanu, gatavs vai no skolas bēgt projām.

Kad skolotājs un skolēns pēc kāda laika arī iemācās puslīdz viens otru saprast, tomēr ikkatru stundu iznāk pārsteidzoši pat anekdotiski kuriozi tāpēc, ka viena vai otra puse svešā izloksnē izteiktu vārdu sapratusi pa savam un iztulkojusi kā vārdu, tā arī visu teikumu pavisam citādi, kā īstenībā ir. Piemēram, man personīgi gadījās dzirdēt šādu sarunu starp skolotāju un skolēniem.

Vingrošanas stundā skolotājs vaicā skolēniem: «Es atnesu jums bumbu. Kas prot labi sviest, nākat!» Daži bērni pieskrien pie skolotāja un viens no tiem jautri stāsta: «Es protu dīzen labi svīst. Cik uz skolu eju, vienmēr slapjš kā nopērts.»

Bet šajos gadījumos skolotājs vēl var pakāpeniski pārpratumu novērst un kaut ar lielu mācības laika tēriņu un pūlēm bērnam tomēr savas domas darīt saprotamas. Pavisam bezizejas stāvoklī paliek latgaliešu izloksnes nepārvaldošais skolotājs tad, kad tam iznāk dzirdēt bērna atbildes pavisam tam nesaprotami, īpatnējiem latgaliskiem vārdiem vai arī no pārlatgaliskotiem polismiem un rusicismiem darinātos teikumos.

Paiet daži gadi — skolotājs, kurš neprata latgaliešu dialekta un ieradumu, iemācās latgaliešu dialektu, iepazīstas ar latgaliešu sadzīvi, un visi tie nelabvēlīgie apstākļi, kas agrāk kavēja skolas darbu, tiek novērsti. Protams, ir arī tādi gadījumi, kur vairāk gadu Latgalē strādājušais skolotājs — baltiņš negrib iemācīties latgaliešu dialektu, ne iepazīties ar latgaliešu sadzīves tradīcijām un ieražām, bet pie tādām nevēlamām parādībām pedagogiskā darbā apstāsimies citu reizi. Tomēr, neskatoties uz to, ka ar laiku sākumā aprādītās grūtības, pateicoties skolotāja neatlaidībai, tiek novērstas, cik gan enerģijas un pūļu nebija pielicis skolotājs pirmos gados un cik gan ļaunuma šajos gados nebija nodarīts nekur nevainīgajiem

bērniem. Ne vienam vien skolēnam šāds nepedagoģisks darbs skolu un izglītību padarīja par atbaidošu bubuli.

Apsverot visus tos negatīvos faktorus, kādi pagājušos 10 gados Latgales skolās bija novērojami aiz tā apstākļa, ka ar latgaliešu bērniem bieži strādāja skolotāji bez latgaliešu izloksnes zināšanas un latgaliešu dzīves pazīšanas, rodas vaicājumi: Vai nevarēja nevēlamās parādības novērst, pieprasīt ejošiem uz Latgali strādāt skolotājiem latgaliešu dialekta un latgaliešu kultūrvēstures pietiekošu zināšanu. Atskatoties uz nacionālās skolas izveidošanas darbu Latgalē, jāsaka, ka pirms nacionālās skolas izveidošanas gados to izdarīt bija grūti. Sagatavoto skolotāju — latgaliešu bija pavisam nedaudz. Lai tādus daudz maz lielākā skaitā sagatavotu, katru gadu bija jāriko speciāli īsāki vai garāki skolotāju sagatavošanas kursi, kuršos iestājās un pēc zināma laika nāca tautskolotāju darbā dažādās mācības iestādes beiguši un ar dažādu priekšizglītību jaunekļi. Tomēr arī šie skolotāju sagatavošanas kursi nedeļa pietiekoša latgaliešu skolotāja skaita. Lai apmierinātu pamodušās plašās tautas masu tieksmi pēc izglītības, kā arī lai izveidotu un nostiprinātu nacionālo skolu, bija nepieciešami vajadzīgs dot pietiekošu skaitu skolotāju.(..)

Lai panāktu latgaliešu skolotāju sagatavošanas attiecīgu palielināšanu, tiek minētas šādas iespējamības:

- 1) paralēlklašu nodibināšana pie skolotāju institūta pēdējās klases, kur tiktu uzņemti vidusskolu absolventi;
- 2) skolotāju institūtu kursa pagarināšanas līdz sešiem gadiem atcelšana, atstājot pagaidām 5 — gadīgu kursu, lai tādā kārtā institūtu absolventu skaitu uzturētu vismaz tādu, kāds tas bija līdz šim;
- 3) Latgales centrālā pedagoģiskā institūta dibināšana Rēzeknē, kur būtu dota iespēja vidusskolas absolventiem iegūt skolotāju tiesības;
- 4) viengadīgu vai vasaras skolotāju kursu dibināšana, kur varētu būt uzņemti vispārizglītojošo vidusskolu absolventi.

Bibliogrāfija

1. Apeļš M. Aprīņa skolotāju konference Rēzeknē 26. un 27. septembrī // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. — 1924. — Nr.11. — 519. — 520.lpp.
2. Apeļš M. Dumas par šolas orštim // Latgolas Škola. — 1923. — Nr.3. — 11. — 12.lpp.
3. Apeļš M. Kaidi apstokļi kavej obligatoriskās izglieības realizēšanu Latgolā, un kas byutu dorams, lai tūs nuvarstu // Latgolas Škola. — 1928. — Nr. 9./10. — 32. — 33.lpp.
4. Apeļš M. Kaidi papyldynoјumi byutu ivadami Latvijas vestures programmā // Latgolas Škola. — 1928. — Nr. 8.—5. — 7.lpp.
5. Apeļš M. Latgalīšu školōtōјu tryukums un tō nūverzšona // Latgolas Škola. — 1929. — Nr.10. — 16. (422.) — 22. (428.)lpp.
6. Apeļš M. Ūrzemјu školōs (īspaidi) // Latgolas Škola. — 1923. — Nr. 4.—3.—7.lpp.
7. Apeļš M. Par školānu ekskursijam // Latgolas Škola. — 1923. — Nr.4 — 30.—31.lpp.
8. Apeļš M. Pizeimes pi latgalīšu rakstniecības vestures pasnegšonas pamatškolōs // Latgolas Škola. — 1928. — Nr.7. — 13.—15.lpp., Nr.8. — 16.—18.lpp.
9. Apeļš M. Stropet vai nastropet bārnų vacokūs par barnų nasyuteišonu školā // Latgolas Škola. — 1929. — Nr.7.,8.
10. Apeļš M. Školotāјu tīseibu igyušonas vaicōјums // Latgolas Škola. — 1935. — Nr.3. — 1.(1463.) — 2. (1464.)lpp.
11. Bunkšs M. Meikuls Apeļs viņsauļi // Dzeive. — 1956. — Nr.25. — 3.— 4.lpp.
12. Ūelpe J. Latviešu rakstniecības vēsture. Latvijas neatkarības laiks. — R.: «Grāmātrūpnieks», 1939. — 193. — 195.lpp.
13. Latkovskis L. Atmiņas par Meikulu Apeli // Dzeive. — 1957. — Nr.29. — 9.—13.lpp.
14. Mednis K. Meikuls Apeļs. Tāvu zemes kalendars. 1991.g. — Rēzekne:Latgolas kulturas centra izdevniecība, 1990. — 64. — 65.lpp.
15. Spūļs Br.,Turkopoļs J., Apeļs M. Dzimtine. Losomō grāmota Latgolas školom. — Reigā: A/S Valter & Rapa izdevums, 1929. — 162.lpp.

2.5. ANTONIJA ĀRE

(1879 — 1953)

Skolotāja un bērnu rakstniece Antonija Āre (pseidonīms Ārija) dzimusi Zaļenieku pagasta zemnieka Kūlmaņa ģimenē. Viņa mācījusies Zaļenieku draudzes skolā, tālāk izglītību turpinājusi Jelgavas meiteņu ģimnāzijā, taču gala eksāmenus nav nolikusi, jo saslimusi ar plaušu karsoni. 1901. gadā abiem ar brāli ticis pieņemts repetitors¹ Kārlis Āre (vēlāk pazīstams skolotājs, bērnu dārzu darbinieks — metodīkis), kurš tā paša gada rudenī kļūst par Antonijas Āres dzīvesbiedru un

¹ LNB Retumu šifrs: R v/85 4/15 vēstules A.Melnalksnei

domubiedru. Daudzi publicistiskie raksti un ābece tapuši abu ciešā sadarbībā.

Par aktīvu dalību 1905. gada revolūcijas notikumos Antonija un Kārlis Āres Latvijā tikuši vajāti, tādēļ pārcēlušies uz Iekškrīeviju, Poltavu. No 1908. līdz 1920. gadam viņi dzīvojuši Perejeslavā — Hmeļnickā (Ukrainā). Antonija Āre nodibinājusi un vadījusi pirmo bērnudārzu Ukrainā.

Atgriezusies Latvijā, pedagoģe strādājusi Jelgavas Bērnu draugu biedrības bērnudārzā Raiņa klubā, vasarās bērnu atpūtas nometnē Jūrmalā, kur nereti viesi bijuši Aspazija un Rainis.

No 1931. līdz 1934. gadam viņa strādājusi Rīgas 5. īpatnējā bērnu skolas pirmsskolas klasē. Pēc 1934. gada apvērsuma skolotāja no darba tikusi atlaista.

Tad Antonija Āre nodibinājusi vienas grupas bērnudārzu, kur audzināšanu veikusi viņa viena pati, aktīvi darbā iesaistot vecākus.

No 1940. līdz 1948. gadam viņa darbojusies par konsultanti bērnudārzu jautājumos.

Mirusi 1953. gadā, apglabāta Rīgā Meža kapos. Literārais devums (apmēram 900 dzejoļu un 89 bērnu ludziņas) cieši saistīts ar A. Āres pedagoģisko darbību.

«Viss radītais cieši saistīts ar dziļu bērnu psiholoģijas pazīšanu, dzejā cauri skan gaišs, bērniem saprotams humors, audzinoša, bet ne uzsvērti didaktiska mērķtiecība.»¹ Savā pedagoģiskajā darbībā Antonija Āre akcentējusi 20. gadsimta sākumā populārās pedagoģiskās strāvas — darba skolas principus (pašdarbību, roku darbu).

Ābece, kā autori Antonija un Kārlis Āres norādījuši pēcvārdā, domāta darba skolai. «Kad bērni ievadīti skaņu valstī un tur jūtas brīvi, tad izceļamas artikulētās skaņas. Šo skaņu ārējā zīme, bilde, burts saliekami no skaliņiem, klūdziņām, kurus bērni paši pagatavo, pēc tam veidojami no māla un beidzot zīmējami.»² Šis princips gan ābecē ir grūti saskatāms. Kritiķi³ atzīmējuši dažas šīs ābece īpatnības.

¹ Zviedre R., Ločmelis A. Ārijas atcerei // Karogs. – 1969. – Nr. 11. – 176. lpp.

² Ābece mājai un skolai. Sast. T. un K. Āre. – R.: Valtera un Rapas a.s., 1930. – 64. lpp.

³ Videnieks K. Ābece mājai un skolai. Sast. A. un K. Āre // Mūsu Nākotne. 1930. – Nr. 11./12. – 361.–363. lpp.

Pirmkārt, citādi burti, tā saucamie, antikva, otrkārt, ilustrējums (māksliniece Zina Āre, autoru meita) ir melnbalts, taču katrā zīmējumā ietverts saturs, ko katrs bērns varētu atstāstīt, interpretējot no savas pieredzes. Tātad izmantota vēl viena atziņa no darba skolas — diskusiju izmantošana mācību stundās.

Antonija Āre bērnu garīgajā attīstībā uzsvērusi brīvo stāstīšanu.¹ Viņa akcentējusi dažus brīvās stāstīšanas attīstīšanas paņēmienus, piemēram, pieaugušajam šādos gadījumos jābūt kā bērnam, jāredz kā bērnam, jājūt kā bērnam un jārunā kā bērniem par viņiem tuviem notikumiem, nedrīkst pārtraukt bērna stāstījumu, lai labotu valodas kļūdas, jābūt ieinteresētam notiekošajā, jānudina uz tālāku domas attīstību, īsiem izsaučieniem jānovērš «jau pāri kūšājošo, neceļos nokļuvušo fantāziju.»²

Praktiskajā darbā A. Āre bieži izmantojusi rotaļu un aicinājusi to darīt arī citus skolotājus. «Rotaļa dod iespēju apstrādājamo mācības materiālu pārdzīvot. Daždien temats rādās pelēks, mazsaistošs, bet rotaļa spēj viņu padarīt par interesantu un dzīvības pilnu.»³

Īpaši pirmsskolas vecuma bērniem un jaunāko klašu skolēniem nepieciešams novērojums, lai veidotu priekšstatus, iegūtu pieredzi, tādēļ A. Āre bieži vedusi savus audzēkņus ekskursijās, tās reizēm bijušas nedaudz netradicionālas, jo ekskursijas varējušas notikt arī telpā, kur bērni uzturējušies, vai caur logu, kad novērojuši kādu parādību. Ļoti rūpīgi audzinātāja plānojusi tās ekskursijas, kad bērni vesti ārpus mācību iestādes teritorijas. Vienmēr bijis jāpārdomā, «kā novadīt bez piespiešanas bērnu uzmanību dabīgi pie nodomātā priekšmeta, lai tiem rastos dzīva interese uz to, lai paši tie nepiespiesti vērotu, taujātu, salīdzinātu, meklētu»⁴.

Antonija Āre savā darbā izmantojusi arī atziņas no M. Montesori pedagoģiskās sistēmas, kuras galvenais mērķis ir attīstīt bērnos sensoro kultūru.

¹ Āre T. Bērnu brīvā stāstīšana jaunās skolas darbā // Mūsu Nākotne – 1930. – Nr.15. – 431. – 433.lpp.

² Turpat.

³ Āres T un K. Kā rotaļa ietilpst skolas darbā // Mūsu Nākotne. – 1923. – Nr.7. – 201.lpp.

⁴ Turpat.

Vienu dienu nedēļā A. Āre veltījusi bērnu maņu orgānu attīstībai, organizējot īpašas nodarbes (piemēram, dzirdes attīstībai — viss un visi ir klusi, audzinātāja čukstus lūdz izdarīt bērniem kādu darbiņu).

Lai attīstītu bērnu roku veiklību, lai rosinātu viņu radošumu un iztēli, lai dotu bērniem iespēju strādāt, negarlaikoties, A. Āre izveidojusi grāmatu «Darbi bērniem»¹, kurā vecākiem un bērniem māca no vienkāršiem materiāliem veidot interesantus priekšmetus. Šai tēmai veltīti arī vairāki raksti presē («Darbs — rotaļa»², «Mazo roku lielie darbi»³ u.c.).

Praksē vēroto un piedzīvoto pedagoģe aprakstījusi dažādos publicistiskos rakstos. Šajos darbos nav situāciju teorētiskas analīzes, bet autore sniedz ieskatu problēmu konkrētā risinājumā, ko varētu izmantot citi skolotāji un audzinātāji, sastopoties ar līdzīga rakstura notikumiem (piemēram, «Ielasbērns»⁴, «Untumainais bērns»⁵, «Iebaidītais bērns»⁶). Jebkurā situācijā A. Ārei vienmēr vissvarīgākie bijuši viņas audzēkņi, to domas, jūtas.

Darbi bērniem

Ievadam

Cik bieži tēvi sūdzas, ka bērnu trokšņošanas dēļ nevar mājā garīgu darbu strādāt. Arī mātes nepacietīgi sauc: «Jel rimsties! Ļauj man drusciņ miera, ej rotaļāties!» Bērnu uzskata kā mazu mājas despotu, kas traucē pieaugušo darbu un

¹ Āre T. Darbi bērniem. — R.: Jessens, b/g. — 104 lpp.

² Āre T. Darbs - rotaļa // Jaunais Cīrulītis - 1927. — Nr. 1. — 12 lpp.

³ Āre T. Mazo roku lielie darbi // Latvija. — 1930. — Nr. 2. — 8 lpp.

⁴ Āre T. Ielas bērns // Nākotnes Spēks. — 1929. — Nr. 1. — 18.—24. lpp.

⁵ Ārija Untumainais bērns // Māja un Skola. — 1931. — Nr. 7. — 111.—113. lpp., Nr. 8. — 135.—137. lpp., Nr. 10. — 150.—152. lpp., Nr. 11./12. — 168.—170. lpp.

⁶ Āre T. Iebaidītais bērns // Nākotnes Spēks. — 1929. — Nr. 8. — 337.—340. lpp.

gaitas.

Bērnā sakrājas enerģija un dzīves prieks laužas uz āru, prasa izeju un — ja to neievada pareizās sliedēs — izpaužas trokšņošanā, klaigā, padara māju nepaciešamu citiem ģimenes locekļiem.

Šis «pareizās sliedes» ir darbs, kam jābūt piemērotam bērna interesēm, viņa gara un miesas spējām. Lai darbs būtu bērnam mīļš un saistošs, viņam jāizteicas bērnam tuvu stāvošu rotaļu lietišķu pagatavošanā un jānostāda tā, lai darbs un rotaļa sakustu kopā. Arī materiāls šim darbam ņemams no bērnam pazīstamiem avotiem, pats bērns jārosina uz materiālu vākšanu un krāšanu p.p. zīles un kastaņus salasīt birzē, zeltainos salmiņus labības laukā, gliemežu vāciņus upmalā, sārtās lapas rudenīgajā dārzā. Būdams dabas vidū, bērns ātri iemīlēs dabu, novēros augus, stādus, salīdzinās, mācīsies atšķirt citu no cita un liks sevī pamatu pirmajām dabas zinībām.

Arī viss tas, ko māte daudzkārt nevēlēti — pa roku galam — met mēslu kastē kā lieku un nevajadzīgu, bieži noder bērna darbam kā vērtīgs materiāls p.p. tukšas diega spolītes, dažādas kastītes, olu čaumalas. Ja bērnā būs modusies tieksme darbam materiālus krāt, viņš jau agrā bērnībā kļūs par kolekcionāru, vāks ziedus kā bite savam darbam. Viņš vēlēti aplūkos katru priekšmetu, iekams to projām metīs: pag, vai nevar ko no viņa izmantot? (...)

Bibliogrāfija

1. Ābece mājai un skolai. Sast. T. un K. Āre. — R.: Valtera un Rapas a.s., 1930. — 64 lpp.
2. Āre A. Fiziskie darbi un maņu temini. LNB, Retumi, šifrs A—231, N18, N24.
3. Āre T. Bērnu brīvā stāstīšana jaunās skolas darbā // Mūsu Nākotne. — 1930. — Nr.15. — 431.—433.lpp.
4. Āre T. Darbi bērniem. — R.: Jessens, b/g — 104 lpp.
5. Āre T. Darbs — rotaļa // Jaunais Cīrulītis. — 1927. — Nr.1. — 22.—23.lpp., Nr.2. — 53.lpp., Nr.3. — 83.—84.lpp., Nr.5. — 150.lpp., Nr.6./7. — 194.lpp., Nr.8. — 233.—234.lpp., Nr.9. — 263.—264.lpp., Nr.10. — 195.—296.lpp., Nr.11. — 324.lpp., Nr.12. — 355.lpp.
6. Āre T. Darbs - rotaļa veido bērnu // Māja un Skola. — 1931. — Nr.1. — 5.—7.lpp., Nr.3. — 21.—22.lpp., Nr.3. — 37.—38.lpp., Nr.4. — 56.—57.lpp., Nr.7. — 114.—115.lpp., Nr.8. — 137.—138.lpp., Nr.10. — 152.—153.lpp., Nr.11/12. — 170.lpp.

7. Āre T. Iebaidīts bērns // Nākotnes Spēks. — 1929. — Nr.8. — 337.—340.lpp.
8. Āre T. Ielasbērns // Nākotnes Spēks. — 1929. — Nr.1. — 18.—24.lpp.
9. Āre T. un K. Kā rotaļas ietilpst skolas darbā // Mūsu Nākotne. — 1923. — Nr.7. — 201.—205.lpp.
10. Āre T. Ko dod audzinātājas bērnu novērošana viņu darbā // Mūsu Nākotne. — 1930. — Nr.1. — 10.—13.lpp.
11. Āre T. un K. Kolektīvie darbi bērnu dārzā // Mūsu Nākotne. — 1923. — Nr.10. — 305.—308.lpp.
12. Āre T. un K. No ekskursijas pārdzīvojumiem // Mūsu Nākotne. — 1923. — Nr.13./14. — 373. — 376.lpp.
13. Ārija. Untumainais bērns // Māja un Skola. — 1931. — Nr.7. — 111.—113.lpp., Nr.8. — 135. —137.lpp., Nr.10. — 150.—152.lpp., Nr.11./12. — 168. — 170.lpp.
14. LNB Retumu šifrs: R x/85 4/15 vēstules A.Melnalksnei.
15. Videnieks K. Ābece mājai un skolai. Sastādījuši T.un K.Āres // Mūsu Nākotne. — 1930. — Nr.11./12. — 361.— 362.lpp.
16. Zviedre R., Ločmelis A. Ārijas atcerei // Karogs. — 1969. — Nr.11. — 176.—177.lpp.

2.6. AUGUSTS BALTPURVIŅŠ

(1871 — 1930)

Rakstnieks un skolotājs A. Baltpurviņš dzimis 1871. gadā Bērzaunes draudzes Lautera pagasta Kulītēnu mājās.

4 ziemas mācījies vietējā pagastskolā (1880—1884), tad Vestienas draudzes skolā (1884—1886) un vēl vienu gadu Bērzaunes Mestienos pie skolotāja J. Straumes.

Ap gadsimta miju pārgājis uz Rīgu, kļuvis par daiļkrāsotāju. Patstāvīgi papildinājis zināšanas.

1907. gadā sācis strādāt Ķeniņu reālskolā par latviešu valodas skolotāju, taču pietrūkst zināšanu pedagogijā. Bijis spiests turpināt strādāt par daiļkrāsotāju.

Pēc 10 gadiem kļuvis otrreiz par skolotāju, nu jau uz visu mūžu. Strādājis Madonā, pēc tam Alūksnē (1920—1926) un Gaujienā (1926—1930) par latviešu valodas skolotāju.

Nepārtraucot darbu skolā, ieguvis vidusskolas skolotāju tiesības (1923)¹.

¹ RLMVM Baltpurviņš. R17111375

Kā atceras viņa audzēkņi, «stundas vienmēr bija saistošas un interesantas.»¹ Kā vien prazdams, Augusts Baltpurviņš mudinājis un rosinājis mīlēt literatūru. Ja kāds skolēns bijis talantīgs, to visādi mēģinājis atbalstīt. Ar skolēnu domrakstiem, kas bija īpaši izdevušies, viņš iepazīstinājis visu klasi, tad sekojusi šo darbu analīze, un stundas pagājušas nemanāmi.

«Viņš labāk iejuka arī starpbrīžos savu skolnieku (šoreiz — pareizāk — audzēkņu) vidū. Viņam vienmēr bija kaut kas runājams un skaidrojams.

Pārliecinies pats! Izmēģini! Atrisini! — tādas bija Baltpurviņa prasības. Vienīgais, ko viņš necieta, bija nevīžība un garīga kūtrība.

Ja vari, piekrīti man, ja nevari — paliec pie savām domām, bet tikai zini: kāpēc tu piekrīti un kāpēc tu nepiekrīti? Neaizmirsti — visi mēs spriežam pēc saviem īpatnējiem piedzīvojumiem un pieredzējumiem.»²

Baltpurviņa valoda bijusi spirta, skaidra, pareiza, to mācījis arī saviem audzēkņiem. Ja klasē ieradās jauni skolēni, viņš prasījis «priekšastādīšanos» — skaidri un gaiši nosaukt savu vārdu. Ja tas neizdevās, lūdzis atkārtot otrreiz. Valodas kļūdu gadījumos mūsu skolotājs tūlīt no galvas nosauca attiecīgo paragrāfu J. Endzelīna latviešu valodas mācību grāmatā.»³

Savus skolēnus aicinājis vākt un skaidrot apvidvārdus.

Augusts Baltpurviņš rakstījis kritiskus apcerējumus vai piezīmes par latviešu un ārzemju autoru jaunākajām izdotajām grāmatām pedagogijā (Plūdoņa «Latviešu literatūra vidusskolā»⁴, Ģiezena «Latviešu gramatika»⁵, G. Keršenšteintera «Audzinātāja dvēsele un skolotāja izglītības jautājumi»⁶ un citām).

¹ Plunka E. Atmiņas par Augustu Baltpurviņu // Oktobra Karogs. — 1971. — Nr. 75. — 3.lpp.

² RUMVM Baltp. 11/3 88331

³ Kļaviņš E. Atmiņas par Baltpurviņu // Karogs. — 1971. — Nr.6. — 155.lpp

⁴ Baltpurviņš A. Plūdonis. Latvju literatūras vēsture vidusskolām. I daļa // Latvju Grāmata. — 1925. — Nr. 5. — 369.lpp.

⁵ Baltpurviņš A. A. Ģiezena latviešu gramatika // Latvju Grāmata. — 1925. — Nr.2. — 129.—130.lpp.

⁶ Baltpurviņš A. Georgs Keršenšteiners. Audzinātāja dvēsele un skolotājas izglītības jautājums // Latvju Grāmata — 1925. — Nr.3. — 208.—209.lpp

Visās recenzijās aizrādījis par valodas kļūdām. Dažos apcerējumos paudis savas domas pedagogijā. Tā, piemēram, oponējis K. Dziļlejas kādā rakstā izskanējušai domai, ka domrakstus nevajag labot un vērtēt, rakstot, ka «vairums bērnu strādā tikai tāpēc, lai dzirdētu citu spriedumu par savu darbu un grib to ātri dzirdēt, cik iespējams ātri.»¹

«Ja darbs nav izdevies, bērns grib drīzumā laboties, ja labs — uzrakstīt vēl labāk. Ja spriedums ilgi nokavēts, skolēnu interese atslābusi, — daudz pazaudēts.»²

«Lielāko mūža daļu strādādams par paidagogu, viņš uzrakstījis dažu nedzēšamu rakstu jauniešu sirdīs.»³

Miris 1930. gadā Gaujienā, apbedīts Rīgā Meža kapos.

Georgs Keršenšteiners

«Audzinātāja dvēsele un skolotāju izglītības jautājums»

Savā laikā Vācijā pastāvēja dzejas skolas un uz dzeju skatījās kā uz amatu, kas katram iemācāms. Vēlāk viss uzskats izmainījās, atzīstot, ka nepietiek vien teorētiskas un tehniskas izglītības, ka vajadzīgas arī zināmas dzejnieka tieksmes un spējas jeb talants («dzejnieks no Dieva žēlastības», kā pie mums parasts izteikties). Ja arī par skolotāja amatu domāja un domā, ka tam vajadzīga tikai attiecīga aroda izglītība, tad populārais vācu pedagogs G. Keršenšteiners augšā minētā grāmatā prasa arī no skolotāja vairāk, prasa audzinātāja dvēseli, t.i., zināmas audzinātāju tieksmes un spējas, kas dod tiesību būt par audzinātāju (...). Grāmatas pirmā pusē Keršenšteiners centies noskaidrot audzināšanas uzdevumu un sakarā ar to tās personīgās īpašības, kas raksturo īstu audzinātāju. Grāmatas beigās apskatītas arī

¹ Baltpurviņš A. K. Dziļleja. Brīvie domraksti // Latvju Gadagrāmata. — 1924. — Nr.4. — 358.—359.lpp

² Turpat. — 359.lpp.

³ Mauriņa Z. Kautrā dvēsele — Augusts Baltpurviņš. Latviešu eseja. — Upsala. Dzintars, 1953. — 244.lpp.

skolotāja izglītības pamata prasības, kurās, kā vispār grāmatā, izpaužas nesavtīga meklētāja brīvais gars. — Šī grāmata var interesēt ikvienu, kas interesējas par audzināšanas jautājumiem, kaut gan pasmagais stils prasa no lasītāja zināmu pacietību. Šķiet pats par sevi saprotams, ka skolotājiem un tiem, kas par tādiem grib tapt, te ierosinātas domas nedrīkst būt svešas.

Bibliogrāfija

1. Ancītis V. Augustu Baltpurviņu pieminot // Karogs. — 1971. — Nr.6. — 153.—154. lpp.
2. Baltpurviņš A. A. Ģiezena Latviešu gramatika // Latvju Grāmata. — 1925. — Nr.2. — 129.—130.lpp.
3. Baltpurviņš A. Atziņas : Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. — Cēsis — Rīga: 1924. — 98.lpp.
4. Baltpurviņš A. Georgs Keršenšteiners. Audzinātāja dvēsele un skolotāja izglītības jautājums — // Latvju Grāmata. — 1926. — Nr.3 — 208.—209.lpp.
5. Baltpurviņš A. K. Dziļleja. Brīvie domraksti // Latvju Gadagrāmata. — 1924. — Nr.4. — 358.—359.lpp.
6. Baltpurviņš A. Plūdonis. Latvju literatūras vēsture vidusskolām. I daļa // Latvju Grāmata. — 1925. — Nr.5. — 369.lpp.
7. Kļaviņš E. Atmiņas par Baltpurviņu // Karogs. — 1971. — Nr.6. — 155.lpp.
8. Mauriņa Z. Kautrā dvēsele — Augusts Baltpurviņš. Latviešu eseja. — Upsala: Dzintars, 1953. — 242.—244.lpp.
9. RLMVM Baltp. II/3 88331.
10. RLMVM Baltp. R1/7 111375.
11. RLMVM Baltp. R1/5 59183

2.7. BEBRU JURIS

(īst.v.Bīderu Juris)

(1859 — 1951)

Bebru Jura «šūpulī Laimes māte ielika spožu pedagoga un rakstītāja talantu, lielu cilvēkmīlestību un ilgu dzīves gaitu»¹.

Sirmais Bebru tēvs — tā viņu dēvēja daudzi — bija iecienīts pedagogs un literārs darbinieks. Par ieguldījumu pedagogijā un literatūrā viņš apbalvots ar Triju

¹ Kleina M. Tēvzemes balvas laureāts – Bebru Juris // Jūrmalas Nedēļas Avīze – 1994. – 14.–20.apr.–13.lpp

Zvaigžņu ordeni, Vitauta Dižā ordeni un 1939. gadā ar izcilu brīvās Latvijas godalgu — Tēvzemes balvu.

Pedagogs un sabiedriskais darbinieks Bebru Juris (īstajā vārdā Bīderu Juris) dzimis 1859. gadā Vidzemes pusē Cesvainē Ludzes mājās saimnieka ģimenē. Pirmo izglītību viņš ieguvis Cesvaines pagastskolā. No 1877. līdz 1881. gadam mācījies Baltijas skolotāju seminārā Rīgā par valsts stipendiju, te kopā ar F. Adamoviču, Sudrabu Edžu, J. Purapuķi un citiem darbojies literārā pulciņā.

Pēc tam viņš strādājis par skolotāju Rucavā Šenbergas proģimnāzijā (1884—1888), Palangas kroņa pirmmācības skolā un kroņa proģimnāzijā (1888—1903), te iesākušās viņa literāta gaitas, rakstot laikrakstiem, vācot leišu dainas un tās tulkojot latviski.¹

No 1903. gada Bebru Juris strādājis Liepājas pilsētas elementārskolā par pārzini, veidojis un vadījis pilsētas Latviešu biedrību. 1915. gadā, sākoties I. pasaules karam, evakuējies uz Tērbatu, kur mācījis skolēnus Lomonosova un Draudziņas sieviešu ģimnāzijās. 1918. gadā viņš atgriezies Liepājā un turpinājis strādāt Liepājas elementārskolā. 1919. gadā ir bijis žurnāla «Jaunatnes Domas» un neilgu laiku laikraksta «Kurzemes Vārds» redaktors. Nedaudz vēlāk viņš iecelts par Liepājas apriņķa pamatskolu inspektoru. Viņš bijis arī žurnāla «Audzinātājs» līdzstrādnieks.

Bebru Jura pedagoģiskās un organizatoriskās spējas tikušas novērtētas, jo 1920. gadā viņu uzaicināja strādāt par tautskolu inspektoru Rīgas apriņķī, vēlāk Rīgas pilsētā.

1933. gadā skolotājs atstājis valsts dienestu, aizgājis pensijā. Mūža beigu gadi aizritējuši vientulībā. Sieva Natālija un dēls ir miruši, otrs dēls 1944. gadā deportēts, abas meitas — Austrālijā.

Padomju varas gados tiek pasludināts par reakcionāru nacionālistu.

Bebru Juris miris mūža 92. gadā, 1951. gadā.

¹ LVVA, fonda Nr. 1632. Apraksta Nr. 5, lietas Nr. 138. "Juris Bebris".

Jau no bērnības Bebru Jurim patikusi dziedāšana, kad dievlūgšanā mēdīņu dūcis līdzī. Mācoties Cesvaines skolā, «dziedāšana bija mūsu mīļākais priekšmets». Tā Bebru Juris apgalvojis savā autobiogrāfiskajā darbā «Ganuzēns skolā un darbā.»¹

II dziesmu svētkos 1880. gadā viņa vadībā Baltijas skolotāju semināra vīru koris izpelnījās I godalgu. Dziesmas mīlestība nepaliek tikai praktiskā līmenī, jo Bebru Juris līdzdarbojies pirmās dziedāšanas programmas izstrādāšanā, sarakstījis pirmo plašāka apjoma dziedāšanas mācības metodiku², kurā skolotāji varēja un var vēl aizvien smelties teorētiskas un praktiskas atziņas dziedāšanas mācīšanā. Pedagoģs uzskatījis, ka dziedāšanai jāieņem «skolas mācību sastāvā pēc mātes valodas pirmā vieta»³, jo «tā veicina cilvēka fiziskās, garīgās, tikumiskās, estētiskās, sabiedriskās tieksmes un spējas»⁴.

Grāmatā autors sniedzis plašu tolaiku dziedāšanas mācības stāvokļa apskatu. dziedāšanas fizioloģiju un higiēnu, vārdu izrunu, dziesmu teksta sagatavošanu. Aplūkotas arī dažādas mācību metodes un paņēmieni. Bebru Juris ieteicis izmantot arī tādus mācību līdzekļus kā nošu tāfeli, bīdāmo noti, krāsu tāfeli, smuiku (vijoli). Šī grāmata palīdz risināt praktiskā darba uzdevumus, izprast kļūdas dziedāšanas apgūvē, to cēloņus un labošanas iespējas, piemēram, ko darīt ar kliezozo dziedāšanu.

Kā galveno darba principu dziedāšanas mācībā Bebru Juris uzskatījis: «Bērniem nekas nav jādod gatavs, bet viss jāatrod, jāiegūst pašiem. Viss, kas rakstāms vai zīmējams uz lielas tāfeles, jāizdara bērniem pašiem ... protams, saprātīgā, apdomīgā skolotāja līdzdarbībā un vadībā»⁵. Patstāvīgas un radošas darbības nepieciešamību pedagogs uzsver arī citos darbos. Tā rakstā «Mūsu skolas

¹ Bebru Juris. Ganuzēns skolā un darbā. – R.: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1944., faksimilūpa izdevums – R.: Vaidelote, 1993. – 11. lpp.

² Dziedāšanas mācības metodika. Sar. Bebru Juris. – R.: A. Gulbja apgādība, 1922. – 72 lpp.

³ Turpat. – 8. lpp.

⁴ Turpat. – 6. lpp.

⁵ Turpat. – 69. lpp.

psiholoģiskie pamati» viņš pauž atziņu, ka «bērni skolā mācās radīdami un rada mācīdamies»¹.

Pēc Bebru Jura domām, skolēnu radošais darbs ir galvenais uzdevums skolas dzīvē.

Viņa rakstos izkristalizējas audzināšanas mērķis: jaunatne jāaudzina tikuma, daiļuma, pareizas latviešu tautas izpratnes un Tēvzemes mīlestības garā.

Viņš saskatīja audzināšanas mērķa vēsturisko un nacionālo raksturu, norādīdams, ka «dažādu tautu audzināšana pamatojas uz zināmas idejas par cilvēku, kādam tam vajag būt pēc tautas ieskatiem dažādos attīstības laikmetos. Katrai tautai ir savs cilvēku ideāls, ko tā caur audzināšanu cenšas sasniegt»².

Lai sasniegtu šo audzināšanas ideālu, Bebru Juris norādījis, ka ļoti svarīga loma ir ģimenei, tās sadarbībai ar skolu. «No šīs sadarbības atkarājas audzināšanas sekmes. Kā viena darba darītājam skolai un ģimenei jāsaprotas un jāiet audzināšanas darbā roku rokā.»³.

Lai gan raksts publicēts 1939. gadā, problēmas mūsdienās šajā jomā ir līdzīgas.

Vecāki uzskata, ka ar bērnu audzināšanu jānodarbojas tikai skolai, uz vecāku sanāksmēm neierodas, vecāki mājās nepamatoti grauj skolotāja autoritāti. Bebru Juris nonācis pie secinājuma: «Kamēr skola un māja pilnīgi nesapratīsies, audzināšanas un mācīšanas lieta skolā būs nenormāla, un grūti būs skolu nostādīt uz pareiziem pamatiem.»⁴

Bebru Juris bijis demokrātisks gan kā skolotājs, gan kā pamatskolu inspektors.

«Es neesmu gribējis būt inspektors, bet vecākais darba biedrs.»⁵

Taču demokrātija nav visatļautība, bet brīva darbošanās noteiktos ietvaros, tādēļ, pēc Bebru Jura domām, skolēnos jāieaudzina paklausība, jo tā «(...) ir bijusi

¹ Bebru Juris. Mūsu skolas psiholoģiskie pamati // Latvis. – 1922. – Nr.3. – 367.lpp.

² Mūsu audzināšanas ideāli: No Bīdera Jura // Austrums. – 1900. – 127.lpp.

³ Turpat. – 131.lpp.

⁴ Bebru Juris. Kādu sadarbību no skolas un ģimenes prasa jaunie laiki // Latvijas Skola. – 1939. – Nr.1. – 24.lpp.

⁵ Sprancis J. Bebru Juris // Skola un Dzīve. Pedagoģisku - sabiedrisku rakstu krājums. – 1933. – Nr.3. – 110.lpp.

cēlākais tikums pieaugušajiem un bērniem visos laikos no cilvēces sākuma līdz mūsu dienām.»¹

Interesantas ir viņa domas par nepaklausības, ļaunuma rašanos audzināšanā Latvijā. To Bebru Juris saistījis ar 1905.gada revolūciju, kad skola «ar nepiedzīvotām varmācībām un jaunām idejām, pārspīlētu brīvības jēdzienu no vienas un apspiedēja varas darbiem no otras puses – tika ierauta ļaunākās sliedēs»². Tādēļ ir jāmeklē līdzekļi šo negatīvo audzināšanas parādību novēršanai. To palīdz īstenot pavēles, liegumi, balvas, sodi.

Īpaša uzmanība jāpievērš sodiem, jo «pārkāpumi mēdz būt ļoti dažādi. Tādiem jābūt arī sodiem».³ Tie jāsamēro, un tiem jābūt dabiskiem, tādiem, kas izriet tieši no pārkāpuma.

Bebru Juris visus sodus iedala 3 grupās:

- 1) goda.
- 2) brīvības,
- 3) miesas.

Par pēdējiem runājot, Bebru Juris atzīst: «Kur tie nevietā un neapdomāti lietoti, tur tie var atnest ļaunu. Bet ir taču gadījumi, kur bērni, ielas dzīves iespaidoti, izdara pārkāpumus, par kuriem mati ceļas kājās un kur vecāku humānā izturēšanās nekā nespēj.»⁴

Bebru Juris, savā praktiskajā pedagoģiskajā darbībā sastapies ar kreīļiem, aplūkojis ar šiem bērniem saistītos jautājumus, sniedzot kā teorētiskus, tā arī praktiskus padomus (piemēram, kreīļu noteikšanas paņēmieni — aizsien acis, paceltās rokās ieliek vienāda svara priekšmetus. Labrocim kreisajā rokā ieliktais priekšmets šķītīs smagāks, kreilim — labajā). Viņš iestājas pret tolaik populāro uzskatu – visiem kreīļiem jāklūst par labrociem, respektīvi, tie jāpārmāca.

¹ Bebru Juris. Audzināšana paklausībā // Runa latviešu vecāku biedrībā // Nākotnes Spēks – 1934. – Nr.9./10. – 216.lpp.

² Turpat.

³ Bebris J. Audzināšana paklausībā // Nākotnes Spēks. – 1934. – Nr.11./12. – 218.lpp

⁴ Turpat.

«Skolā nav jācenšas kreīlus nicināt, par viņiem zoboties un pārvērst viņus par labročiem. Otrādi: jāpieliek visas pūles, lai abas rokas vienādi attīstītos. tad arī valodas centri nostiprināsies un netraucēti darbosies. Ar to mēs veicināsim savu audzēkņu fizisko un garīgo attīstību, kas mūsu tiešais uzdevums.»¹

Bebru Juris sarakstījis arī vēstures metodiku pamatskolām. jo «vēstures pasniegšanas veidi neapmierina jaunāko laiku paidagoģijas prasības».² Šajā, tāpat kā dziedāšanas mācības metodikā, viņš pievērsies dažiem didaktikas jautājumiem. Bebru Juris kā primāro mācību principu izvirza pašdarbību, tam pakārtota prasība pēc sistemātiskuma, pārejas no tuvākā uz tālāko. «Bērni paši apercepcijas un analogijas ceļā, uz jau agrāk iegūtās vielas pamata, skolotāja vadībā, sarunas veidā. cenšas uztvert un atrisināt dotās parādības izveidošanos.»³

Vēstures mācīšana jāsāk ar sev mīļa priekšmeta vēsturi, piemēram, pirmās lasāmās grāmatas vēsturi, tad jāpāriet uz skolas vēsturi, tuvākās apkārtnes (pagasta) vēsturi, neaizmirstot sākumposmā arī savas dzimtas vēsturi. Vērā ņemamas un šobrīd izmantojamas ir arī Bebru Jura apkopotās didaktiskās prasības vēstures mācību grāmatai:

- 1) lai tā sniedz programmā prasīto mācības vielas daudzumu.
- 2) lai palīdz skolēnam patstāvīgi, sistemātiski piesavināties vēsturiskas zināšanas,
- 3) lai tā varētu stāties skolotāja vietā, ja skolēns nokavējis vēstures stundu,
- 4) mācības grāmatai jābūt klasē izņemtās vielas īsam, sistemātiskam sakopojumam (konspektam),
- 5) saturam jābūt noteikti lietišķam, bez gariem prātojumiem un izplūdumiem,
- 6) vēstures fakti sakārtojami epizodiski.

¹ Bebru Juris. Kreīļi //Audzinātājs. – 1930. – Nr.1. – 23.lpp.

² Bebru Juris. Vēstures mācības metodika pamatskolām. – R. A. Gulbja apgādībā, 1925 – 3.lpp

³ Turpat, — 46.lpp

7) uzņemami svarīgākie vēsturiskie notikumi, neizslēdzot to personu biogrāfijas, ap kurām grupējas vēsturiski notikumi.

8) valoda lai ir tīra, skaidra, tekoša, saistoša.¹

Bebru Juris, pamatodamies uz Komenska, Pestalocija, Herbarta un Bēkona izteiktajām atziņām, uzskatījis, ka ļoti svarīga ir aplūkošanas mācība (uzskatāmība mācībās). Tās mērķis ir radināšanās domāšanā un runāšanā jeb sagatavošanās uz skolas arodu nopietnu mācīšanu.²

Jāsecina, ka ļoti daudzpusīga ir bijusi Bebru Jura pedagoģiskā darbība 20. gadsimta I pusē (īpaši 1900—1940).

«Lūdz Dievu un strādā: uzticies tik sev un saviem spēkiem, esi uzticams savam pienākumam. Tikai nepadoties izmisumam, tikai neliekties un nelūgties, tikai neglaimot un no cita ko lūgt!»³

Tāds ir bijis Bebru Jura dzīves moto un vēlējums citiem.

Dziedāšanas mācības metodika

Dziedāšana ir māksla, vecākā un pilnīgākā no visām mākslām. Viņa ir tikpat veca, kā pati cilvēce. Dziedāšanā saistās harmoniskā vienībā mūzika un dzeja, viena otru papildinādamas, viena otru, kur vajadzīgs, izceldamas. Ir atzīta patiesība, ka katrai mākslai piemīt daiļojošs, audzinošs spēks. Arī dziedāšanai audzināšanā nenoliedzams svars. Tā veicina cilvēka fiziskās, garīgās, tikumiskās, estētiskās un sabiedriskās tieksmes un spējas.

Dziedot vingrinājas elpošanas, balss, dzirdes un redzes orgāni. Caur vingrināšanu tie attīstās un izdaiļojas, un tādā kārtā top spējīgi pilnīgāki kalpot savam uzdevumam. Dziedāšana nekavē, bet veicina indivīda fizisko attīstību.

¹ Bebru Juris. Vēstures mācības metodika pamatskolām. – R.: A. Gulbja apgādībā, 1925. – 58 lpp.

² Aplūkošanas mācība. No Bebru Jura // Austrums. – 1898. – 104 lpp.

³ Bebru Juris. Ganuzēns skolā un darbā. Jaunības atmiņas. – R.: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1944, faksimiltipa izdevums, –Vaidelote, 1993. – 112. – 113 lpp.

Dziedāšana ar savām daudzējādām formām un uzdevumiem ņem jo dzīvu dalību cilvēka garīgas dzīves izkopšanā. Mācoties jālasa un jāievēro skaņu zīmes: tās jāpārvērš skaņās, jāievēro takts, ritums, spars un maigums. Pareizi vadīta dziedāšanas mācība veicina vārdu un skaņu atmiņu. Dziedāšana pati prasa skaidru izrunu, pareizu, noskaņotu uzsvaru un meldijas pareizu uztveršanu un noskaņošanu pēc dziesmas satura prasībām, tāpat — ātru, izveicīgu abstrakcijas un izveidošanas spēju. Nav šaubu, ka dziedāšana vingrina apķērību un dvēseles spēju harmonisku kopdarbību.(..)

Dziedāšana veicina sirds jeb jūtu izdaiļošanu, jo dziesmā visspilgtāki atspoguļojas cilvēka jūtas.(..)

Dziesmas daiļi skanoša meldija iekustina jūtu vissmalkākās stūdiņas un modina daiļuma un harmonijas nojautu. Patriotiskā dziesmā iesilstam priekš tautas un tēvijas; reliģiskā — jūtam dievības tuvumu.(..)

Dziedāšanā arī fantāzijai plašs darba lauks, jo katru meldiju var dažādi uztvert. Izprast un izveidot.

Daiļa dziesma sniedz vispirms — kā īsts mākslas darbs — garīgu baudu. Dziesmā noklausoties, cilvēks aizmirst zemās, ikdienišķās rūpes; paceļas pār netīro ikdienišķību, jūtas apmierināts un laimīgs, pats labāks un daiļāks. Tālāk viņā rodas tieksme uz daiļumu un riebums pret neķītrību; mostas dzinulis izvairīties no visa, kam trūkst daiļuma, mostas tikumiska dziņa uz to, kas labs un daiļš.(..)

(..) Arī skolas dzīvē dziesmai liela nozīme. Ar dziesmu skolā darbu mēdz sākt, ar dziesmu beigt. Dziesmā bērni jūtas kā vienā kopībā, vienā saimē. Kopības jūtas aizdzen neapzinības un nepatstāvības sajūtu, modina kopības garu un savstarpēju cienību un uzticību. Dziedāšana, ja tā vesta sakarā ar citiem mācības priekšmetiem, sevišķi ar reliģijas mācību un vēsturi — tos papildā un padziļina. Valodas mācība un dziedāšana paliks vienumēr nešķiramas biedrenes. Dziedāšana ar izteiksmi, lasīšana ar uzsvaru, tīra, skaidra izruna un dziedāšana ar saprātīgu teksta izrunu, nosvēršanu un pieturas zīmju ievērošanu; skaņa, bet ne kļedzoša lasīšana un

dziedāšana ir parādības, kuru savstarpēja atkarība un radniecība katram jāatpazīst.
(..)

Ievērojot lielo dziedāšanas nozīmi kā atsevišķa cilvēka, tā sabiedriskā dzīvē, dziedāšanai jāieņem skolas mācību sastāvā pēc mātes valodas pirmā vieta. Tautiskā audzināšanā dziedāšanai liels un neizdzēšams iespaids, ko katrā atgadījumā nākas veicināt.

Dziedāšanas mācībai plašs darba lauks. Vispirms — veicināt vispārējo cilvēces izglītību. Bez šiem vispārējiem uzdevumiem dziedāšanas mācībai jāpiekopj savi īpatnējie uzdevumi. Viņai jāveicina, kā to augšā redzējām, fiziska un garīga jaunatnes izglītība, jāvingrina atmiņa, fantāzija, jāizglīto jūtas, jānostiprina cieta, nelokāma griba.

Bet to visu dara arī citi mācības priekšmeti; tā tie nav dziedāšanas mācības galvenie un tiešie uzdevumi. Viņas galvenais uzdevums ir ievadīt bērnus skaņu valstī; dot tiem iespēju tur orientēties un patstāvīgi rīkoties: izglītot muzikālo dzirdi, attīstīt muzikālo atmiņu, radināt bērnus pareizi valdīt savus balsis orgānus: mācīt izšķirt daiļu dziedāšanu no nedaiļas; iepazīstināt ar mūzikas zīmēm un ierādīt to patstāvīgu lietošanu un beidzot dot līdz dzīvē krietnu, daiļu tautas un mākslas dziesmu krājumu.

Darba princips dziedāšanas mācībā

Ne tas bērnus attīsta un izdaiļo, ko viņi iemācās, sekojot skolotāja priekšzīmei, nokopējot skolotāja darbību, bet tas, ko tie iegūst pašdarbības ceļā. Tādēļ dziedāšanas stundās jāpiegriež sevišķa vērība darba principam. Bērniem nekas nav jādod gatavs, bet viss jāatrod, jāiegūst pašiem. Viss, kas rakstāms vai zīmējams uz lielas tāfeles, jāizdara bērniem pašiem. Meldijas skaņu virknējumi un intervālu uztveršana, trijskaņu un akordu izveidošana, dažādo toņu kārtu skalu apzīmēšana jāatrisina bērniem pašiem; protams, saprātīgā, apdomīgā skolotāja līdzdarbībā un

vadībā. Tikai tad dziedāšanas mācībai būs labi panākumi, ja tā būs nostādīta uz drošiem pašdarbības pamatiem.

Pašdarbību veicina lielā mērā tā sauktie skaņu diktāti.

Viņi var būt:

1. Nosaukto skaņu uzrakstīšana.
2. Spēlēto vai dziedāto skaņu nosaukšana. Piem.: skolotājs dzied vai spēlē skaņu c un to nosauc; nākošā dziedamā skaņa (piem.,g) skolēniem patstāvīgi jānosauc un uz tāfeles jāuzraksta.
3. Nosaukto skaņu uztveršana. Piem.: skolotājs liek uz tāfeles rakstīt skaņu e un teic : «mēs tagad dziedāsim e — » un visi dzied; tālāk dziedat jūs d, g, f, a, g u.t.pr.
4. Spēlēto vai dziedāto skaņu un paužu vērtības noteikšana pēc dotas takts.

Dziedāšanas mācības galvenais mērķis ir muzikālās inteliģences attīstība un izdaiļošana. Muzikālā inteliģence nav iemācāma. Tā izveidojas vienīgi novērošanas un pašdarbības ceļā.

Dziedāšana ir māksla. Māksla nav mācāma; viņa ir iekšējo pārdzīvojumu izteiksme, iekšējās garīgas dzīves ārējais veidols. Tātad arī dziesmas izpildījumu varam uzskatīt kā iekšķīga pārdzīvojuma izteiksmi.

Audzināšana paklausībā

Paklausība vai nepaklausība ir zināms attiecību viedoklis vecāku un bērnu starpā.

Lai šis viedoklis būtu normāls, kā vecākiem, tā bērniem jāizpilda zināmi pienākumi un prasības. Un šie būtu:

1. No vecākiem varam prasīt, lai viņi būtu paraugs saviem bērniem. Parauga lielo audzinošo nozīmi atzinušas jau senlaiku tautas. Parauga spēks

meklējams atdarīšanas un godkārības dzinulī. Paraugš sniedz bērnam pamācošu, viegli aplūkojamu tēlu no tā, kas tam jādara un kā jādara. Tātad īstas tikumības aplūkošanas mācība. Tas paraugs, ko tēvs un māte sniedz bērnam, pamudina uz izdarīšanu. Tēvs, māte ir bērna acīs stiprākie, gudrākie, tikumīgākie, labākie cilvēki pasaulē.(..)

Būt par skaistu, cēlu paraugu nav viegla lieta. Tādēļ vecākiem — audzinātājiem, jāaudzina vispirms pašiem sevi; un, redzot bērnu kļūdas, jāpārlicinās, vai tās nav viņu pašu parauga attēls.

2. Vecākiem jābūt modriem. Vecākiem jābūt nomodā par sevi un saviem bērniem; jābūt nomodā par tām parādībām, kas var traucēt kārtīgu dzimtas dzīvi un audzināšanas darbu. Neviena vārds lai nenāk neapdomāts, neapsvērts pār vecāku lūpām bērnu klātbūtnē.(..)

Vecākiem jābūt modriem ne tikai par sevi, bet vēl vairāk par saviem bērniem. Vispirms vecākiem jā rūpējas par savu bērnu uzvedību. Viņiem jāzina, ko bērni runā un dara. Vecāku vērīgam skatam nedrīkst nekas paiet nepamanīts garām. Viņiem jāredz un jādzird visi bērna centieni un dziņas. Tikai tad viņi varēs tos vadīt vēlamā virzienā.

3. Vecākiem jābūt saprātīgiem, gudriem. Gudri viņi būs tad, ja centīsies visus audzināšanas jautājumus apsvērt ar prātu; ja viņi nepārsteigsies savās pavēlēs un rīkojumos.

4. Vecākiem jābūt taisniem. Taisnības principam vajag būt par pamatu visā sarežģītā audzināšanas darbā. Taisnais audzinātājs prasīs no bērna tik to, kas tā spējām piemērots; novērtēs, algos vai sodīs bērna darbu pēc tā iekšējās vērtības. Vecākiem vajag būt pret saviem bērniem vienādi taisniem.(..)

5. Vecākiem vajag būt stingri noteiktiem. Noteiktība visās pavēlēs un liegumos visai svarīga. Bērnam jāzin noteikti, ko audzinātājs no viņa prasa. Jāraugās stingri, lai zināmās prasības tiktu noteiktā laikā un kārtā stingri izpildītas. Nevar šodien to liegt, ko vakar atļāva, ja apstākļi to neprasa.

Nepaklausība izaug no vecāku nenoteiktības. Ar pavēlēm un liegumiem nevar svaidīties.

Visas minētās labās vecāku īpašības redzot un izjūtot, bērni pieķersies saviem vecākiem, tos mīlēs un cienīs. Un, ja tas sasniegts, tad turpmākā audzināšanas darbā nav ļaunas parādības sagaidāmas. Vecāku autoritāte, t.i., stiprākā gara pārākums par vājāko, rada uzticību un paļāvību, rada pieķeršanos un mīlu labajam tēvam un mīļajai māmuļai. Šīs 5 prasības stingri izpildot, vecāki gūs cienību.

Kreīli

Cilvēkus, kam kreisā roka stiprāka par labo, ka to darbā lieto parastās labās rokas vietā, sauc par kreīliem. Sabiedrība, vecāki un skolotāji raugās uz skolnieku kreīli kā uz mazvērtīgu sabiedrības locekli. Vecāki un skolotāji cenšas bērnus kreīlus pieradināt pie labās rokas lietošanas un, lai to panāktu, lieto bieži vien bargus līdzekļus. Lielākā daļa pieaugušo, arī bērnu, lieto labo roku; kā nu var viens, divi lietot kreiso?(..)

Audzināšana un radināšana bieži pārveido kreīlus par labročiem. Tomēr lielāko daļu tik ārēji. Pietiekošs niecīgs impulss, lai tie atgrieztos pie kreisās rokas lietošanas. Tādam bijušajam kreīlim pietiek redzēt otru ar kreiso roku strādājam, un viņš pamet labo un sāk atkal lietot kreiso roku.

Lai noteiktu, vai bērns ir labrocis vai kreīlis, lieto dažādus paņēmienus. Visbiežāk lieto sekojošo: bērnam aizsien acis un liek paceltās rokās vienāda svara priekšmetus. Labrocim liekas kreisā rokā liktais priekšmets smagāks nekā labajā, kreīlim — labās rokas priekšmets smagāks, nekā kreisās rokas priekšmets.

Bērniem divi valodas centri, katrā lielo galvas smadzeņu pusē pa vienam. Vingrinot labo un atstājot bezdarbībā kreiso roku, labais valodas centrs panīkst, neattīstās. Ja nu kaut kāda iemesla dēļ sāk arī kreisais centrs nīkuļot, tad ar kreisās rokas pastāvīgu vingrināšanu labais centrs atspīrgst un sāk kārtīgi darboties. No tā

redzams, ka labās puses valodas centrs atkarīgs no kreisās un kreisās puses valodas centrs no labās rokas attīstības un darbības. Padarīt kreiso roku līdzvērtīgu labai nozīmē tik daudz, ka stiprināt otro (labo) valodas centru.

Šai parādībai skolā jāpiegriež nopietna vērība. Ja gribam, lai mūsu audzēkņi izaug par garīgi spējīgām personībām, mums jācenšas viņu abus iedzimtos valodas centrus pareizi attīstīt un nostiprināt. Skolā tas panākams, abas rokas vienādi vingrinot rakstīšanā, zīmēšanā, dažādos rokdarbos un vingrošanā.(..)

Abu roku vienādības ideja nav jauna. To atzinušas jau senās tautas un ievērojami vīri no senatnes līdz pat mūsu dienām. Jau Platons prasa abu roku vienvērtīgu attīstību un lietošanu. Seniem skitiem abu roku vienādā attīstība un lietošana bija likumā noteikta. Angļu karaliene Viktorija rakstīja un zīmēja abām rokām.(..)

No visa teiktā izriet slēdzieni. Skolā nav jācenšas kreīlus nicināt, par viņiem zoboties un pārvērst viņus par labročiem. Otrādi: jāpieliek visas pūles, lai abas rokas vienādi attīstītos; tad arī abi valodas centri nostiprināsies un netraucēti darbosies. Ar to mēs veicināsim savu audzēkņu fizisko un garīgo attīstību, kas mūsu tiešais uzdevums.

Bibliogrāfija

1. Aplūkošanas mācība. No Bīderu Jura // Austrums. — 1898. — 104.—108.lpp.
2. A. V. Bebru Juris // Audzinātājs. — 1931. — Nr.7/8. — 185.lpp.
3. Bebru Juris. Audzināšana paklausībā (Runa Latviešu vecāku biedrībā) // Nākotnes Spēks. — 1934. — Nr.9./10. — 137.—143.lpp.
4. Bebru Juris. Audzināšana paklausībā // Nākotnes Spēks. — 1934. — Nr.11./12. — 215.—221.lpp.
5. Bebru Juris. Bēms un meli // Sievietes Pasaule. — 1935. — Nr.16. —17.lpp.
6. Bebru Juris. Ganuzēna darbi un nedarbi. Bērības atmiņas. — R.: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1942. — 96 lpp.
7. Bebru Juris. Ganuzēns skolā un darbā. Jaunības atmiņas. — R.: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1944.; R.: Faksimiltipa izdevums, Vaidelote, 1993. — 116 lpp.
8. Bebru Juris. Kādu sadarbību no skolas un ģimenes prasa jaunie laiki // Latvijas Skola. — 1939. — Nr.1. — 24.—28.lpp.
9. Bebru Juris. Kreīli // Audzinātājs. — 1930. — Nr.1. — 20.—23.lpp.
10. Bebru Juris. Latvijas tautskolu programmu projekts // Latvijas Vēstnesis. — 1921. — Nr.187.

11. Bebru Juris. Mūsu audzināšana // Jēkabpils Vēstnesis. — 1927. — Nr.26.
12. Bebru Juris. Mūsu skolas psiholoģiskie pamati // Latvis. — 1922. — Nr.367. — 3.lpp.
13. Bebru Juris. Skola un audzināšana // Latvijas Vēstnesis. — 1925. — Nr.105.
14. Bebru Juris. Vēstures mācības metodika pamatskolām. — R.: A. Gulbja apgādība, 1925. — 65 lpp.
15. Dziedāšanas mācības metodika. Sarakstījis Bebru Juris. — R.: A. Gulbja apgādība, 1922. — 72 lpp.
16. Grimms O. Skolas druvas kopējam atvadoties // Latvijas Jaunatne. — 1933. — Nr.2. — 38.lpp.
17. Kleine M. Tēvzemes balvas laureāts — Bebru Juris // Jūrmala. — 1994. — 14.— 20.apr. — 13.lpp.
18. Lapāne D. Jauna grāmata // Atmoda Atpūtai. — 1993. — 4.dec. — 21.lpp.
19. LVVA, fonda Nr.1632, apraksta Nr.5, lietas Nr.138.
20. Mūsu audzināšanas ideāli. No Bīderu Jura // Austrums. — 1900. — 127.—131.lpp.
21. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.—1940.g. Antoloģija. — R.: Zvaigzne, 1994. — 239.lpp.
22. Sprancis J. Bebru Juris. // Skola un Dzīve / Pedagoģisku — sabiedrisku rakstu krājums 1933. — Nr.3. — 110.lpp.
23. Videnieks R. Inspektoram Bebru Jurim pensijā aizejot! // Mūsu Nākotne. — 1933. — Nr.35.
24. Zālītis A. Bebru Jura 50 darba gadi pedagoģiskā laukā // Brīvā Zeme. — 1933. — Nr.35. — 214. lpp.

2.8. LUDVIGS ERNESTS BĒRZIŅŠ

(1870 — 1965)

Pedagogs, teologs, folklorists, literatūrvēsturnieks, dzejnieks Ludis Bērziņš dzimis 1870. gadā Džūkstes pagasta Rīpelēs saimnieka Anša Bērziņa un viņa sievas Gotlības ģimenē. Ludis no 7 brāļiem bija jaunākais, un kā pastarītis iemantojis vecāku, īpaši mātes, kā arī brāļu, mīlestību. Viņš savus vecākus raksturo: «Tēvs un māte nebija lieli grāmatnieki, bet sprediķa grāmatu — Bankavu — un Kurzemes seno dziesmu grāmatu ar visām dziesmām un lūgšanām pārvaldīja, tā sakot, pilnīgi.»¹

Piecu gadu vecumā iemācās lasīt un, cūkas ganot, jau «dzejo»:

«Pa reizi paņem tāpeli, kaut tas ar tev' būt grūt.

Un mācies rakstīt riktīgi, daudz gudrāks tā var kļūt.»

¹ Bērziņš L. Mūža rīts un darba diena. — R.: Gulbis, 1935. — 13.lpp.

Mācās Džūkstes pagastskolā, kur dziļu iespaidu uz viņu atstājis Ansis Lerhis — Puškaitis, kā ietekmē vēlāk L. Bērziņš pievērsies latviešu tautas garamantu izpētei.

Pēc diviem gadiem pagastskolā L. Bērziņš pāriet uz Veidemaņa privātskolu, kur mācības notikušas vācu valodā. Te apguvis ērģeļu un vijoles spēles pamatus.

No 1886. līdz 1889. gadam L. Bērziņš mācījies Irlavas skolotāju seminārā. Pēc tā beigšanas viņš palicis direktora Zadovska ģimenē par mājskolotāju un gatavojies abitūrijas eksāmenam ģimnāzijā. Lai to nokārtotu, bija jāzina grieķu un latīņu valodas. L. Bērziņš tās apguvis tādā līmenī, ka varējis diezgan brīvi izteikties un rakstīt. 1891. gadā abitūriju nokārtoja Jelgavas ģimnāzijā.

Izglītību turpinājis Tērbatas universitātē, studēdams teoloģiju, iestājies korporācijā «Lettonia», piepelnījies ar privatstundām, vasarās apstaigājis Kurzemi, vācot latviešu tautasdziesmas.

Mācītāja amata kandidāta laiku pavadījis Smiltēnē pie pāvesta Kundziņa. Šeit viņš sagatavojis ģimnāzijai nelielu skolnieku grupu un par šo laiku rakstījis: «Mēs, pieaugušie, pēc veca sakāmvārda — mācīdami mācījamies arī paši.»¹

Kā atceras viens no skolēniem: «... viņš pilnīgi iemiesoja sevī Pestolocija ideālus atrast katrā cilvēka bērņā tos jaukos asnus, kas dabiski tiecas pretim saulei, tos atbalstīt un attīstīt.»²

Tā kā mācītāja vietu nav iespējams atrast, viņš devies uz Pēterpili 1897. gadā, taču nodomi strādāt par «Baltijas Vēstneša» redaktoru izzuduši, un viņš no 1898.—1904. gadam strādājis Kijevā par vācu valodas virsskolotāju un vietējo latviešu mācītāju.

Pēc atgriešanās Latvijā viņš 5 gadus vadīja tirdzniecības skolu Jēkabpilī. Bijušais šīs skolas audzēknis Dardzāns atceras:

¹ LVVA, fonda Nr. 1632, apraksta Nr. 2, lietas Nr. 1623 «L. udis Bērziņš».

² Zvaigžņu sega. Rakstu krājums. — Mīnca pole: Grāmatu draugs, 1967. — 9. lpp.

«Ludis Bērziņš bija ne vien izcils skolotājs, bet arī izveicīgs administrators, skolēnu audzinātājs un sagatavotājs nākamās dzīves grūtībām.»¹

1908. gadā L. Bērziņš apprecējies ar Minnu Šmithenu, ģimenes dzīve bijusi laimīga, un te uzauguši 6 bērni.

1909. gadā ar mācītāja Opša materiālo atbalstu tiek dibināta Dubultu ģimnāzija. Ludis Bērziņš ir bijis tās direktors un māca valodas. Palīgs un domubiedrs šajā darbā bijis Fricis Šmithens (sievas brālis), kas pasniedzis ticības mācību.

«Šmithens un Bērziņš iet savu nosprausto ceļu. Fricis Šmithens ir ļoti nosvērts savā darbā un savās sarunās. Viņš ir iecietīgs, viņš grib pārliecināt, kaut sarunas arī ievilkto vai garumā. Šīs īpašības ir ļoti svarīgas satiksmē arī ar kuratoru un viņa padomdevējiem kuratora kancelejā.

Ludis Bērziņš savus uzdevumus un nodomus veic straujākā gaitā. Vai nu tie ir ģimnāziju audzēkņi un audzēknes, vai skolotāji, vai skolnieku un skolnieču vecāki, visiem, kam sakars ar ģimnāzijas vai internātiem, visiem jāiekļaujas ģimnāziju garā un noteikumos, vai nu šie noteikumi ir kā rakstīti likumi vai arī nerakstīti kā tikumības, sadzīves pieklājības, takta likumi.

Nevēlamos gadījumus L. Bērziņš nolīdzina ātri jo ātri. Liekas, ka katrā sarežģītā gadījumā Ludis Bērziņš jau paredz gala iznākumu, piemēro tikai īsāko ceļu vai nu rādams, pamācīdams, vai arī vieglākā veidā pieiedams ar apbrīnojami dziedinātāju atjautīgu veidu.»² (inž. Viklands)

1. pasaules kara laikā tiek nodedzinātas Dubultu ģimnāzijas un internāta ēkas. L. Bērziņš ar ģimeni devies bēgļu gaitās uz Tērbatu, te noorganizējis skolu latviešu bērniem.

1918. gadā viņš kopā ar Frici Šmithenu atvēris reālģimnāziju Limbažos.

¹ Zvaigžņu sega. Rakstu krājums. — Mīnēapole: Grāmatu draugs, 1967. — 19.lpp.

² Turpat. — 26.lpp.

«Ludis Bērziņš, kas pats augstu cienīja kārtību un latviešu tautas krietno tikumu — darbu, ļoti prata šīs labās īpašības iedvest arī saviem padotajiem, kā audzinātajiem, tā audzēkņiem. Viņš it kā pats izstaroja no sevis šīs īpašības un ietekmēja apkārtni.

Pietika viņam parādīties tikai pa gabalu, kad puikas aplusa, cits citam uzsaukdami: «Ludis nāk!»¹

1922. gadā L. Bērziņš ticis ievēlēts par mācībspēku Latvijas Universitātē, un šajā gadā viņš kļuvis arī par Rīgas skolotāja institūta direktoru (1922–1934). Viņa vadītās skolas vienmēr izcēlušās tieši ar to, ka tajās darbojušies labi skolotāji. Arī Rīgas Skolotāju institūtā strādājušas izcīlas personības — prof. Endzelīns, prof. Dauge, prof. Ausējs, prof. Plāķis, prof. Šmits, Zenta Mauriņa un citi. Jāatzīmē, ka daudzi Rīgas Skolotāju institūtā strādājošie pedagogi vienlaikus bija arī mācībspēki Latvijas Universitātē.

L. Bērziņš LU vadījis seminārus poētikā un literatūras vēsturē:

«L. Bērziņa semināru nolūks bija nākamās filoloģijas speciālistus ievadīt literatūrzinātniskās un arī folkloristiskās pētīšanas praktiskajā darbā. Studentam doto problēmu nācās izstudēt mājās vai bibliotēkā un par saviem konstatējumiem un secinājumiem uzrakstīt referātu, kas tad bija nolasāms semināra sēdē, dalībnieku un paša vadītāja priekšā.»²

L. Bērziņš lasījis kursus latviešu rakstniecības vēsturē un folklorā.

«Vajadzēja dzirdēt kaut tikai vienu L. Bērziņa lekciju, lai klausītājiem būtu skaidrs, ka auditorijas priekšā stāv cilvēks, kam ir laba pedagogiskā izglītība un arī viens praktisks ķēriens.»³

Studentiem patika viņa solidā, mierīgi nosvērtā uzstāšanās auditorijas priekšā, imponēja arī lielais kārtīgums.

¹ Zvaigžņu sega. Rakstu krājums. — Mineapole: Grāmatu draugs, 1967. — 55.—56.lpp.

² Turpat. — 139.lpp.

³ Turpat. — 147.lpp.

Ludis Bērziņš kā mācībspēks, goda doktors (no 1933.) un profesors (no 1935.) bijis smalkjūtīgs pedagogs, atzīmējis studentu darba vērtīgās puses, palīdzējis nedrošākiem un mazāk par savām spējām pārlicinātiem.

Divos darba gados sagatavojis 8 kursus, 8 proseminārus un 11 seminārus.

Par darbiem folkloristikā 4 reizes saņēmis K. Barona prēmiju.

Visvairāk L. Bērziņu nodarbinājuši ar audzināšanu saistītie jautājumi. Viņa pedagoģiskos uzskatus ietekmējuši J. H. Pestalocija darbi. «Cik nu manā spēkā stāv, esmu mēģinājis visumā savai skolas un audzinātāja darbībai pamatos likt uzticību, apzinādamies, ka nekas cilvēka zemākos instinktus tā neatraisa kā neuzticība, un nekas neuzliek tik lielas saistības kā uzticība.»¹ Viņš noliedz Ž. Ž. Ruso «brīvo audzināšanu», L. Bērziņš uzskata, ka disciplīna ir nepieciešama.

Viņa vārdiem sakot, «nevar bez disciplīnas pastāvēt organizēta valsts dzīve, nevar bez disciplīnas būt arī skola»².

Lielu uzmanību Ludis Bērziņš pievērš ģimenes un skolas attiecībām audzināšanā, apgalvojot, ka primārais šai procesā ir vecāki, jo «no tevis paša atkarājas, kāds tavs bērns taps»³.

Viņa uzmanības lokā ir arī tik aktuālais jautājums — mācīšanas un audzināšanas savstarpējās sakarības. Rakstā «Mācīšana un audzināšana»⁴ viņš uzsver, ka «audzināšana» ir plašāks jēdziens kā mācīšana, bet tas nenozīmē, ka tā izvirzāma pirmajā vietā. Skolā šie jēdzieni iet «roku rokā».

Ludis Bērziņš sarakstījis vairākas mācību grāmatas («Vārds un teikums»⁵, «Tēva valoda»⁶, «Vācu valodas mācība»⁷, «Garīgas dziesmas skolām un sētām»⁸).

¹ Bērziņš L. Kā man klājies ar skolu dibināšanu un vadīšanu // Audzinātājs. – 1931. – Nr.7/8. – 182.lpp.

² Bērziņš L. Skola un disciplīna // IMM. – 1936. – Nr.1. – 19.lpp.

³ Bērziņš L. Skola un skolas gars // Ceļš. – 1948. – Nr.10/11. – 319.lpp.

⁴ Bērziņš L. Bēmi un vecāki // Jauno Latviešu Avīžu Pielikums. Baznīca un skola. – 1909. – Nr.1. – 4 lpp.

⁵ Bērziņš L., Gaide M., Grabis R. Vārds un teikums. Valodas mācība. – R.: Valters un Rapa, 1934. – 56 lpp.

⁶ Bērziņš L., Dravnieks A. Tēvu valoda. Lasāmā grāmata lauku pamatskolām. 1.kl. – R.: Valters un Rapa, 1934. – 125 lpp.

⁷ Vācu valodas mācība. Sarakst. P.Neijs, M.Bruņenieks, L.Bērziņš. 1.gads. – R.: Valters un Rapa, 1922. – 106 lpp.

⁸ Garīgas dziesmas skolām un sētām. Ar meldīju pielikumu. Sak. un rediģ. L.Adamovičs, L.Bērziņš, R.Bērziņš. – R.: Valters un Rapa, b.g. – 149 lpp.

Interesējies par valodas apguves metodiku (valodas mācīšanās saistībā ar piedzīvojumiem).

L. Bērziņš ir Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris, par izcilu pedagoģisko darbību apbalvots ar Tēvzemes balvu un Humbolta medaļu.

It ražīgo darbu pārtrauca 2. pasaules karš. Tā rezultātā viņš ar ģimeni spiests doties trimdā. 1944. gadā Bērziņu ģimene emigrēja uz Vāciju, kur viņš strādājis par latviešu draudzes mācītāju. 1950. gadā izbraucis uz ASV, te aktīvi darbojies kultūras un izglītības laukā (500 publikācijas, referāti). Miris 1968. gadā Denverā. Pārapbedīts Džūkstē 1997. gadā.

Skola un disciplīna

(priekšā lasīts latviešu skolotāju kongresā 1936. 3. 1.)

(..) Bet it īpaši jāuzsver, ka disciplīna ir lejasgals tai kāptuvei, pa kuru cilvēks. uz augšu kāpdams, nāk pie personīgas un sabiedriskas kultūras. Teikdami, ka disciplīna ir pakļaušanās ārējām normām, mēs jau esam iezīmējuši, ka ar disciplīnu vien vēl viss nav sasniegts. No pakļaušanās ārējām normām līdz kategoriskajam imperatīvam ir vēl tāls ceļš, un tomēr ir ceļa sākums, jo pašsavaldīšanās, ko ārējās normas mums uzliek, būs allaž nepieciešama, kad cilvēkam nāksies patstāvīgi izlemt savu ceļu kādā ētiskā jautājumā.

Un nenovērtēsim pārāk zemu ieradumu un radināšanu! Tā vien liekas, ka visu laiku gudrākie gari ir kārtu kārtām pasvītrājuši, cik nozīmīga ir cilvēka pirmā ievirze dzīves ceļā. Nav iespējams visus šos lieciniekus ir vārdā pieminēt, atzīmēju tikai, ka blakus Horātijam, kas domā, ka kanna vēl ilgi tā smaržos, kā tā bijusi pirmoreiz pildīta, arī mūsu Mancelis apgalvo, ka audzēšanas jeb jaucēšanas pēdas — bet jaucēšana īsteni ir radināšana — būšot saskatāms līdz mūža galam.

(..) Ir grūti saskaitīšanas ceļā uzrādīt visas tās īpašības, ar kurām skolotājs disciplīnas ziņā gūst panākumus. Visumā var teikt, tas ir personības noslēpums. Bet

vienu otru tādas personības izstarojumu varēsīm daudz maz apzīmēt arī vārdos. Vismazāk gan derēs vienaldzīgais skolotājs, jo bērni ar smalku instinktu nojauš, vai skolotāji — tie ir cilvēki, ar kuriem tas meklē kontaktu, vai tikai vienības, kas aizpilda zināmu vietu skolā un klases žurnālā. Kādreiz mūžā, kad man bija laime vadīt skolu ar atsevišķi labu skolotāju sastāvu, šim sastāvam bija it kā vienprātīgi pieņemts atzinums, ka bērni visu ko piedod, tikai ne vienaldzību.

Glūži citādi izskatās klases seja, ja skolotājam ar klasi kontakts un pret bērniem noteikta labvēlība. Tā jāmana ir bez teikšanas, un kur to pamana, tur baušļi vairs nav grūti, t.i., skolotāja rīkojumi nerada opozīciju, bet vēlēšanos tos piepildīt. Protams, ka skolotājs arī tīri objektīvā ziņā apsvērs savus rīkojumus, lai tiem netrūktu loģiska un morāliska pamata vai konsekvences. Tāpat būs jādomā arī klusībā par to, vai paša piemērs der paraugam; jo vārdi gan kustina, bet piemēri rauj raušus.

Skolotājs bez disciplīnas, īpaši nemierīgais, kas, vainīgos ķerdams, svaids no viena istabas gala uz otru, ir pēc būtības traģiska figūra, jo kas gan cits varētu cilvēku vēl vairāk ievainot, kā just apkārtnes nievas, kaut tās nāktu no nepieaugušu puses, — bet bērniem tāds skolotājs ir komiska figūra. Tikai rezultātā ir cietušas abas puses: skolotājs ir tapis par mocekli, un audzēkņi nav guvuši savu daļu mācībās vai rakstura veidošanā. Parasti tādos gadījumos nelaimīgais skolotājs dod vainu sabiedrībai vai iestādes vadītājam, vai klases audzinātājam, bet tie visi ir otras šķiras faktori; pirmajā vietā stāv audzinātājs pats ar savas personības pozitīvajām īpašībām.

Nebūs nekāds noslēpums, ka disciplīnas trūcumam dažs skolotājs apkarina rožainu mētelīti, uzsvērdams, ka bērniem nedrīkst dzīvi padarīt pārāk drūmu. Esot jau dzirdēts, kas viss kādreiz notiek nospīestā gara stāvoklī etc. Tamlīdzīga argumentācija ir liels pārpratums. Uzsvērdams disciplīnas lielo nozīmi, es tomēr ar apustuli gribētu sacīt: priecājaties; es saku atkal: priecājaties! Proti, es domāju, ka prieks ir skolai un bērna dvēselei tikpat nepieciešams kā saules gaisma. Bet nevajag

iedomāties, ka īstu prieku iemanto, no kādām augstākām prasībām atsakoties. Taisni otrādi! Izlaista dzīve kā mazvērtīga apņikst skolniekiem pašiem, kurpretim prātīga disciplīna viņiem sniedz dzīves balstu. Gan neviens saldums bērnam neradīs tik simpātisku pārdzīvojumu un jaukas atmiņas, kā kāds grūts, bet pareizi atrisināts uzdevums. Tāpat arī skolotāja glāsti un skūpstī, iziedami no laba stila rāmjiem, nedod bērnam to prieku, ko laipns un atzinīgs vārds, pastāvot labai disciplīnai. Bez tam varam iet vēl soli tālāk un konstatēt sekojošo: jo disciplīna labāka, jo drīzāk skolotājs varēs vaļas brīžos bērnu vidū arī brīvi kustēties. Nebūs viņam, prestižu sargājot, kā elkam jāsēž paaugstinātā vietā. Bet skolniekiem, kas labā disciplīnā ievadīti, ir pieraduši skolotājā redzēt respekta personu, skolotāja līdzdalība viņa priekos un bēdās, īpaši arī rotaļās, būs divkārt vērtīgāka.

Ar visu to negribu teikt, ka disciplīna ir kāds pielūdzams elks. Nedrīkstēsīm skolas apstākļos disciplīnu pārspilēt un militarizēt, bet būs disciplīnā jāievēro arī sava elastība, un, jo bērni jaunāki, jo vairāk. Vajadzīgs tas jau tāpēc, lai disciplīnas prasījumi netiktu sajusti kā pārslodze. Nespējot to nest, rastos pārkāpumi, kas kā nevēlamie precedenti var negatīvi ietekmēt nākotni ar savu nepareizo ievirzi. Bet īpaši vajadzīga šī elastība tāpēc, lai pozitīvie spēki, kas grib pausties, netiktu atbīdīti un apslāpēti. Bērniem ir citāds interešu aploks nekā pieaugušam. Būs labi, ja šīs intereses nenicināsim abstraktas kārtības dēļ.

Bibliogrāfija

1. Bērziņa L. Grestieši stāsta par saviem skolotājiem. — R.: Arka, 1994. — 26.—30.lpp.
2. Bērziņš L. Bērni un vecāki // Jauno Latviešu Avīžu Pielikums. Baznīca un Skola. — 1909. — Nr.1. — 2.—5.lpp.
3. Bērziņš L., Dravnieks A. Tēvu valoda. Lasāmā grāmata lauku pamatskolām. 1.kl. — R.: Valters un Rapa, 1934. — 125 lpp.
4. Bērziņš L., Gaide M., Grabis R. Vārds un teikums. Valodas mācība. — R.: Valters un Rapa, 1934. — 56 lpp.
5. Bērziņš L. Kā man klājies ar skolu dibināšanu un vadīšanu // Audzinātājs. — 1931. — Nr.7/8. — 177.—184.lpp., Nr.9. — 204.—209.lpp.
6. Bērziņš L. Mācīšana un audzināšana // Audzinātājs. — 1934. — Nr.1. — 14.—19.lpp.
7. Bērziņš L. Skola un disciplīna // IMM. — 1936. — Nr.1 — 15.—19.lpp.
8. Bērziņš L. Skolas un mājas sadarbība // Audzinātājs. — 1936. — Nr.5./6. — 338.—346.lpp.

9. Bērziņš L. Skola un skolas gars // Ceļš. — 1948. — Nr.10./12. — 316.—319.lpp.
10. Bērziņš L. Universālmācība // Audzinātājs. — 1937. — Nr.1. — 13.—16.lpp.
11. Garīgas dziesmas skolām un sētām. Ar meldiju pielikumu. Sak. un rediģ. L. Adamovičs, L. Bērziņš, R. Bērziņš. — R.: Valters un Rapa, b./g. — 149 lpp.
12. LU divdesmit gados (1919—1939). I d. — R.:LU, 1939. — 207.—209.lpp.
13. LU divdesmit gados (1919—1939). II d. — R.:LU, 1939. — 39.—41.lpp.
14. LVVA, fonds Nr.1632, apraksts Nr.2., lietas Nr.1623. «Ludis Bērziņš».
15. Vācu valodas mācība. Sar. P. Neijs, M. Bruņenieks, L. Bērziņš. 1. gads. — R.: Valters un Rapa, 1922. — 106 lpp.
16. Zvaigžņu sega. Rakstu krājums. — Mineapole: Grāmatu draugs, 1967. — 325 lpp.

2.9. ROBERTS BĒRZIŅŠ

(1868 — 1935)

Pedagogs un literāts Roberts Bērziņš, Luda Bērziņa brālis, dzimis Džūkstes pagasta «Rīpelēs» saimnieka ģimenē. Pirmo izglītību viņš ieguvis Džūkstes pagastskolā pie Teodora Veidemaņa. 1887. gadā R. Bērziņš pabeidzis Irlavas skolotāju semināru. Mācības padevušās viegli, mācījies, «tā sakot, rotaļādamies».¹ Te iepazīties ar A. Lerhi — Puškaiti. Šī personība spēcīgi ietekmējusi R. Bērziņu. un 1928. gadā viņš sarakstījis monogrāfiju «Ansis Lerhis — Puškaitis savā dzīvē un darbā».

Kā skolotājs strādājis Lieliecavā, pēc gada pārcēlies uz Džūkstes Pienavu, kur strādājis 13 gadus. Roberts Bērziņš vēlējies pārcelties uz Rīgu, darboties kādā vācu privātgimnāzijā, taču direktore teikusi, ka viņa uzvārds skanot tik šausmīgi latviski, ka par vācu valodas skolotāju viņu nevarot pieņemt.

Savas latviskās pārliecības vajāts, 1902. gadā devies uz Ukrainu. Viņš izturējis eksāmenu jauno valodu mācīšanā ģimnāzijās un ieguvis skolotāja vietu Kijevā Keizariskajā ģimnāzijā un Tirgotāju savienības komercskolā. Kad Kijevas keizariskajā garīgajā akadēmijā tiek izsludināts konkurss uz vācu valodas lektora

¹ Bērziņš R. Mans dzīvs stāsts // Jaunākās Ziņas. — 1925. — Nr.56. — 8 lpp

vieta, R. Bērziņš nolemj pieteikties. Bijis jānovada 2 lekcijas profesoru klātbūtnē. Roberts Bērziņš šo darbu ieguvis.

1920. gadā viņš atgriezies Latvijā. «Zēns no šaurās istabas bija pārstaigājis pasauli un nācis pie atziņas, ka visur ir labi, bet dzimtenē vislabāk.»¹

Kļuvis par Rīgas pilsētas valdes locekli un izglītības nodaļas vadītāju (1921—1925), vēlāk strādājis par skolotāju.

Viņš sacerējis un tulkojis apmēram 600 garīgo dziesmu, jo pats piedalījies Brāļu draudzes kustībā, no 1920. gada skaitījās šīs draudzes sacītājtētiņš.

Kā atsaucas Līgotņu Jēkabs, R. Bērziņam bijusi fenomenāla atmiņa, viņš bijis smalks vācu klasiskās literatūras pazinējs, miermīlīgs un godprātīgas dabas.²

Miris 1935. gadā Rīgā.

Roberts Bērziņš sastādījis vācu valodas lasāmo grāmatu vidusskolai un pašmācībai «Jaunības dārzs». Tai pievienota atsevišķā izdevumā vārdnīca, kas lietojama, mācoties pēc šīs grāmatas. Autora nolūks, sastādot grāmatu, bijis ne tikai palīdzēt skolēniem apgūt svešvalodu, bet arī iepazīstināt ar tautu, kuras valodu bērni mācās, tādēļ grāmatas otrajā daļā ievietoti materiāli par Vāciju, atbilstošas ilustrācijas un arī Vācijas karte. Pirmā šīs grāmatas daļa aptver interesantus stāstus un pasakas, biogrāfijas, «lai, valodu mācot, būtu iespējams mainīt aprakstošu un stāstošu lasāmu materiālu.»³ Mācību viela sakārtota tā, ka paragrāfu kārtību, pēc autora domām, skolotājs var mainīt atbilstoši stundu mērķiem un uzdevumiem.

R. Bērziņš iestājies par nopietnu, pamatīgu svešvalodu apguvi, norādījis, ka četras atvēlētās stundas nedēļā vācu valodai ir gaužām maz, un mēģinājis šo problēmu risināt, ierosinot konkursa eksāmenus dažos mācību priekšmetos, tai skaitā arī svešvalodā, iestājoties vidusskolā. Viņaprāt, tad pieaugtu skolēnu apzinīgums un atbildība par mācību rezultātiem pamatskolā.

¹ Bērziņš R. Mans dzīves stāsts // Jaunākās Ziņas. – 1933. – Nr.5/6. – 8.lpp.

² Līgotņu Jēkabs. Jubilejas un piemiņas rakstniecības pasaulē. / Latvijas preses biedrības gada grāmata. – R.: A/S Rota, 1936. – 262.–263.lpp.

³ Bērziņš R. Jaunības dārzs. Ilustrēta vācu lasāmā grāmata vidusskolai un pašmācībai. – R.: Valters un Rapa akciju sabiedrības izdevums, 1922. – 3.lpp.

Publicistiskajos darbos R. Bērziņš analizējis kļūdas, kas radušās izglītības pārbūves posmā 20. gadsimta 20. gadu sākumā, uzsverot prasību pēc kvalificētiem, nevis «nejaušiem» skolotājiem.

Lielu darbu R. Bērziņš veicis, apkopojot un analizējot faktus par dažādām Rīgas skolām, bērnudārziem, patversmēm Latvijas patstāvības pirmajos gados.¹

Skolēnu ekskursijas

Parastie mērķi, kurus atzīst vairākums, ir dzimtenes mīlestības modināšana, zināšanu paplašināšana ģeogrāfijā, atpūta brīvā dabā, bet man šķiet, ka visi mērķi ar to vēl nav uzskaitīti, viņus varētu paplašināt.

Ņemsim sekojošu piemēru. Skolēni pavada dienu uz upes krasta vai mežā, pie tam skolas gados par divām un vairākas reizes apmeklējami vienu un to pašu vietu. Bez meža, upes un ezera skolēniem, sevišķi pilsētniekiem, jārāda arī ziedoši tīrumi, ganāmi pulki, lauku apstrādāšana, labības kulšana, linu laušana.

Tālāk ekskursija varētu vest pie ievērojamu vīru kapu vietām. Līdz šim, kas pilnīgi pareizi, apmeklētas tikai kauju vietas. Vai, aplūkodami dzimtenes dabu, zemnieku darbu un tīrumus skolēni, piemēram, nevarētu galvas noliekt pie Kronvalda, R. Kaudziša Piebalgā, Lerha — Puškaiša Džūkstē Pienavā (..) Ja pie šī gadījuma skolotāji iepazīstinās skolēnus ar zināmā tautieša dzīves gaitu un nopelniem un rādīs tās pēdas, pa kurām viņš staigājis, tad šis apstāklis atstās neizdzēšami svētas pēdas bērna dvēselē.

Bibliogrāfija

1. Bērziņš R. Akūts jautājums mūsu skolu dzīvē // Latvijas Sargs. — 1927. — Nr. 70.

¹ Bērziņš R. Rīgas skolas Latvijas patstāvības pirmajos gados. — R.: Rīgas pilsētas valdes Izglītības nodaļas izdevums, 1925. — 200 lpp.

2. Bērziņš R. Jaunības dārzs. Ilustrēta vācu lasāmā grāmata vidusskolai un pašmācībai. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1922. — 237 lpp.
3. Bērziņš R. Mans dzīves stāsts // Jaunākās Ziņas. — 1933. — Nr.56. — 8.lpp.
4. Bērziņš R. Par skolotāju izglītību // Rīgas Ziņas. — 1925. — Nr.191.
5. Bērziņš R. Rīgas skolas Latvijas patstāvības pirmajos gados. — R.: Rīgas pilsētas valdes Izglītības Nodaļas izdevums, 1925. — 200 lpp.
6. Bērziņš R. Skolas gadam noslēdzoties // Latvijas Sargs. — 1929. — Nr.22. — 4.lpp.
7. Bērziņš R. Skolēnu ekskursijas // Rīgas Ziņas. — 1925. — Nr.114. — 2.lpp.
8. Līgotņu Jēkabs. Jubilejas un piemiņas rakstniecības pasaulē / Latvijas preses biedrības gada grāmata. — R.: A/s «Rota», 1936. — 262.—263.lpp.

2.10. ANTONS BIRKERTS

(1876 — 1971)

Rakstnieks, literatūrzinātnieks, pedagogs Antons Birkerts dzimis 1876. gadā Jaunsvirlaukas pagasta Jaunbitēnos.

Viņš trīs ziemas mācījies vietējā pagastskolā (1884—1889)¹, Jelgavas pilsētas skolā, kuru nepabeidza, piedalījies Jaunās strāvas kustībā. Jaunstrāvnieku aresti liek doties no Jelgavas prom.

1899. gadā viņš nolīcis mājskolotāja eksāmenus Pēterburgā ar tiesībām pasniegt krievu un vācu valodu un strādājis par skolotāju Pleskavas guberņā (1900), Kijevā (1901), Poltavas guberņā (1902), Vladivostokā (1903—1904), Valkā Grīnberga progimnāzijā (1904—1905).

Mazpilsētiņas privātajā ģimnāzijā vērotos notikumus aprakstījis romānā «Pedagogi», savas izjūtas, pārdomas izsakot skolotāja Staburaga vārdiem:

«Viņam bij' grāmatas, šīs saules meitas ... Tur bij' stils, loģika, domas, fantāzija, skaistums ... Viņas atvēra jaunas, mirdzošas pasaules ... jaunas nākotnes gleznas ...»²

¹ RLMVM A.Bir. D1 6 184.663.

² Birkerts A. Pedagogi. Kopoti raksti. — R.: A Ripča grāmatu tirgotavas apgādībā, 1924. — 15.lpp.

1905. gadā A. Birkerts «Dienas Lapas» redakcijā bijis nodaļas vadītājs. 1906. gada pirmo pusi kā politiešlodziņš pavadījis Rīgas Centrālcietumā, pierādījumu trūkuma dēļ ticis atbrīvots.

Bijis lektors literāros un kultūras jautājumos (1908—1914). Strādājis par vācu valodas skolotāju Maskavā (1914—1916). 1916. un 1917. gadā bijis rakstvedis kādā no latviešu strēlnieku pulkiem, bet 1917./18. mācību gadā — latviešu valodas un literatūras skolotājs Valkas latviešu ģimnāzijā.¹

Studējis pedagoģiju un baltu filoloģiju Latvijas Universitātē (1920 – 1926), bet slimības dēļ to nebeidzis.

Pēc II pasaules kara strādājis Raiņa muzejā un ZA Valodas un literatūras institūtā.

«Ja es savu dzīvi gribētu raksturot ar vienu vārdu, tad šis vārds būtu : darbs. Ja — ar diviem vārdiem, tad: neatlaidīgs darbs. Ja — ar nedaudziem, tad: neatlaidīgs radīšanas un sevis izveidošanas darbs.»²

Galvenais Antona Birkerta darbības lauks bija literatūrvēsture, viņš rakstījis arī stāstus, skices un dzeju.

Miris 1971. gadā, apglabāts Lielupes kapos.

Paliekama pedagoģiska vērtība ir viņa devumam vēstures mācīšanas metodikā.

A. Birkerts sastādījis «Latvijas vēstures hrestomātiju»³, «Latvijas vēsturi»⁴ un «Mazo Latvijas vēsturi»⁵. Šajās grāmatās viņš apkopo daudz no tā, kas 1918. un 1919. gadā par šo tematu bija publicēts gan zinātniskajos, gan publicistiskajos izdevumos.

¹ RLMVM A. Bir. D1. 184.670.

² Atziņas: Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. – Cēsis – Rīga: 1924. – 201. lpp.

³ Birkerts A. Latvijas vēstures hrestomātija. Skolām un pašmācībai. I daļa. – Valka: 1919. – 263 lpp. II daļa – «Kultūras balss» izdevusi, 1921. – 282 lpp.

⁴ Birkerts A. Latvijas vēsture. Pamatskolas kurss. – R.: A. Gulbja apgādā, 1926. – 236 lpp.

⁵ Birkerts A. Mazā Latvijas vēsture. Pamatskolas III un IV kl. kurss. – R.: Izgl. kooperatīva «Kultūras Balss» izdevums, 1925. – 113 lpp.

«Latvijas vēstures hrestomātijā» ir 2 daļas:

- aizvēsture (sākas ar Raiņa dzejoli «Senatne»).
- feodālisma laiki (ievadā Raiņa dzejolis «Karaļmeita»).

Lai skolotājiem un skolēniem būtu vieglāk un uzskatāmāk, lappušu malās izcelts galvenais, par ko attiecīgajā tematā stāstīts, ievietotas arī teikas, pasakas, tautasdziesmas, jo A. Birkerts uzskatīja, ka vēstures viela jāpadara dzīva, lasot vai stāstot attiecīgus tēlojumus un raksturojumus no pagātnes.

Skolēniem tiek piedāvāti dažādi diferencēti uzdevumi (mājās un klasē), kas pamatojas konkrētā vēstures materiālā, «lai tas tādā kārtā viegli iespiestos atmiņā».¹

Interesanta ir viņa veidotā mācību grāmata «Latvijas vēsture», kurā ir vairāk par 90 ilustrācijām. Kādēļ? Uz jautājumu atbild pats autors grāmatas priekšvārdā:

«1) rādīt, tā sakot, mūsu vēsturi bildēs,

2) lai katra bilde dotu vielu pārrunām, kas papildina vai ilustrē pārējo grāmatas saturu.»²

Par galveno sasniegumu šajā grāmatā A. Birkerts uzskata, ka «izdevies atrast katrā vēstures laikmetā arī latviešu tipus vai skaitļus no latviešu dzīves. Šis princips konsekventi izvests mūsu vēstures literatūrā te pirmoreiz.»³

Kopā ar J. Broku un Z. Lancmani A. Birkerts sastāda mācību grāmatu «Apkārtnes mācība»⁴ un metodiku šī priekšmeta pasniegšanai.

Metodika pamatojas uz 2 galvenajām atziņām (principiem):

1) darba princips (pamatā vācu pedagoga V. A. Laja izstrādātais vienkāršais darba principa psiholoģiskais formulējums: «iespaids — pārstrādājums — attēlojums»).

¹ Birkerts A. Mazā Latvijas vēsture. Pamatskolas III un IV kl.kurss. – R.: Izgl. kooperatīva “Kultūras Balss” izdevums, 1925. – 3 lpp.

² Birkerts A. Latvijas vēsture. Pamatskolas kurss. – R.: A.Gulbja apgādība, 1926. – 4.lpp

³ Turpat.

⁴ Birkerts A., Broka J., Lancmanis Z. Apkārtnes mācība. I klasei. – R.: A.Gulbis, 1930. – 50 lpp.

Tādēļ katrai stundai dota skice, kuras uzdevums ir sniegt tikai galvenos pieturas punktus. Skolotāja uzdevums ir individuāli tos sīkāk izstrādāt. Ikvienā skicē iezīmēts mērķis, viela, pārstrādājums, kopsavilkums, attēlojums.

2) bērnu pašdarbība un radošums.

«Apkārtnes mācības metodikā»¹ ir 2 daļas — praktiskā (kā pasniegt) un teorētiskā (apkārtnes mācības psiholoģiskie pamati).

Apkārtnes mācības grāmatas līdzīgas mūsdienu darba burtnīcām, kurās skolēni ieraksta savus vērojumus, uzdevumi radoši (skolēniem jāsalīdzina, jānovērtē, jāaptausta, jāieklausās. ...).

Ievērotas atšķirības starp pilsētu un lauku skolām, norādot, kuri temati attiecīgajās skolās vairāk piemēroti.

Nozīmīgas kā literatūrā, tā pedagoģijā ir viņa monogrāfijas par Raini, G. Merķeli, A. Jesenu, K. Skalbi, K. Valdemāru.

Antons Birkerts bieži lasījis vispārīzglītojošas lekcijas par dažādiem jautājumiem — kultūras vēsturi, tautsaimniecību, psiholoģiju, filosofiju, literatūru.

Apkārtnes mācības metodika

Nodibinoties mūsu jaunajā valstī jaunai skolai, radās vajadzība pēc jauniem priekšmetiem. Viens no tādiem ir apkārtnes mācība. No priekšmeta nosaukuma nevar īsti neko noteiktu spriest par viņa saturu. Redzama tikai vēlēšanās skolas mācību ciešāk saistīt ar īstenību. Neskaidrs palika jautājums, kā šo uzdevumu veikt. Mācības grāmatu nebij, pieredzējumu ļoti maz. Metodu — nekādu. Daudz maz bij pazīstams dzimtenes mācības jēdziens. Daudzi tad arī saprata apkārtnes mācību kā dzimtenes mācību. Bet tā kā arī pati dzimtenes mācība, kā priekšmets, vēl nav pietiekoši noskaidrota, tad juceklis priekšmeta uztveršanā un pasniegšanā bij diezgan liels.

¹ Birkerts A., Broka J., Lanemanis Z. Apkārtnes mācības metodika. – R.: «Kultūras Balss», 1924. – 323 lpp

Radās vajadzība un uzdevums:

- 1) atrast lietas būtību,
- 2) noskaidrot pasniegšanas metodes,
- 3) parādīt, kā viņas praktikā lietojamas.

Apkārtnes mācības būtību domājam atraduši, noskaidrojot pamatprincipus, norobežojot priekšmeta jēdzienu, novelkot robežas starp apkārtnes mācību un dzimtenes mācību.

Pasniegšanas metodes ziņā teorētiski lieta bija samērā vienkārša. Tā kā mūsu jaunās skolas uzdevums ir audzināt pilsoņus radošam darbam, tad pasniegšanas metodes pamatā nepārprotami liekams darba princips. Tātad atlika tikai šo principu nokārtot. Bet, tā kā visas runas par darba skolu un darba principu ir mazvērtīgas un veltas, ja nezinām šī principa būtību, tad nācās tuvāk pakavēties pie viņa psiholoģiskajiem pamatiem un noskaidrošanas. Domājam, ka no darba skolas teorētiķiem vistuvāk patiesībai ir piegājis vācu pedagogs V. A. Lajs un tamdēļ galvenā kārtā esam turējušies pie viņa izstrādātā vienkāršā darba principa psiholoģiskā formulējuma: iespaids — pārstrādājums — attēlojums.

Par sevi saprotams, ka, lietojot šo principu praksē, jārēķinās ar bērna psihi ikreizējā attīstības stadijā. Tamdēļ nācās sevišķu vērību piegriezt svarīgajam bērnu dziņu un interešu jautājumam. Nenoskaidrojot dziņu un interešu psiholoģijas, nevar darba principu sekmīgi izvest praksē. Tamdēļ turējām par vajadzīgu un sevišķi svarīgu — sniegt nepieciešamās ziņas par bērna dziņām un interesēm. Jo skaidrs ir viens: ja gribam bērnu ierosināt uz darbību, tad nav jāstrādā pret viņa dziņām un interesēm — izņemot, protams, atavistiskās dziņas — nav jāuzvel nasta, ko viņš nevar nest, bet jārīkojas sakarā ar to psihisko materiālu, kas ir bērna rīcībā. Nav tādu grūtību, kuras bērns nepārvarētu ar prieku darbā, ja uzdevums nodarbina kādu no viņa dziņām un interesēm. Turpretī katrs uzdevums ir mocība, ja viņš nenodarbina tās, uz tām nedibinās vai strādā tām pretī.

Bet te nu sākas visgrūtākais apkārtnes mācības izveidošanā: konsekventi izvest praktikā šos mūsu laiku svarīgākos pedagoģijas ieguvumus. Mēs uzsveram jēdzienu: konsekventi. Šā un tā praktikā izvests šis princips tiek šur un tur. Bet nepietiekoši konsekventi izmantots, viņš nespēj dot vajadzīgos augļus. Tamdēļ mēs skatījāmieš cieši uz to, lai apkārtnes mācības pasniegšanā viņš tiktu viscaur izmantots pēc iespējas pilnā mērā.

Te nu nevarēja aprobežoties ar aizrādījumiem, kā nu darāms, nevarēja apmierināties ar vienu vai otru piemēru, bet vajadzēja izstrādāt katrai stundai zināmu skici, pie kuras pēc vajadzības varētu pieturēties pasniegšanā. Ar to, protams, negribējām dot paraugus, jo tādi nevar būt priekš visiem vienādi, bet tikai ierosinājumus, aizrādījumus, piemērus. Kā visur pedagoģijā, tā arī te krīt svarā skolotāja personība. Skices uzdevums ir sniegt tikai galvenos pieturas punktus. Sīkāks izstrādājums — katra individuāla lieta.

Dažas stundu skices esam izstrādājuši diezgan sīki un plaši. Tas mums likās vajadzīgs tanīs uzdevumos, kuri mums šķita maz parasti vai, raugoties no darba principa viedokļa, grūtāk izvedami. Parasti šinīs plašākajās skicēs ir divas pozīcijas: viena īsa, otra plašāka un sīkāka. Īsā informē pasniedzēju par lietas būtību galvenos vilcienos, plašākā — sīkāk. Abas vienmēr ir ciešā saskaņā. Tā, mums šķiet, iespējams viegli orientēties un atrast to, kas katram vajadzīgs un derīgs.

Stundu skices parasti iedalītas pēc noteiktas kārtības: mērķis, viela, pārstrādājums, kopsavilkums, attēlojums.

Mums šķiet, ka vienam no galvenajiem prasījumiem jābūt: nevienas darbības klasē bez noteikta mērķa, nevienas stundas bez noteiktiem panākumiem!

Citādi stundas var novest pie vienkāršas izrunāšanās, kura var būt klasei patīkama, bet kura nesasniedz apkārtnes mācības spraustos mērķus.

Bibliogrāfija

1. Apkārtnes mācības metodika. Sar. A. Birkerts, J. Broka, Z. Lancmanis.— R.: «Kultūras Balss», 1924. — 323 lpp.
2. Atziņas: Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. — Cēsis — Rīga: 1924. — 201.—215.lpp.
3. Bērsons I. Mūžs gadsimta garumā // Karogs. — 1971. — Nr.2. — 177.lpp.
4. Birkerts A.,Broka J.,Lancmanis Z. Apkārtnes mācība I klasei. — R.: A. Gulbis, 1930. — 50 lpp.
5. Birkerts A., Broka J., Lancmanis Z. Apkārtnes mācība II klasei. — R.: A.Gulbis, 1929. — 118 lpp.
6. Birkerts A. Dažas epizodes no manas dzīves un darbības 1905.g. // Karogs. — 1966. — Nr.4. — 128. — 130.lpp.
7. Birkerts A. Latvijas vēsture. Pamatskolas kurss. — R.: A. Gulbja apg., 1926. — 236 lpp.
8. Birkerts A. Mazā Latvijas vēsture. Pamatskolas III un IV klases kurss. — R.: izgl. koop. «Kultūras Balss» izd., 1925. — 113 lpp.
9. Birkerts A. Pedagogi Kopoti raksti III. — R.: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādība, 1924. — 216 lpp.
10. Birkerts A. Simts lekcijas. Latviešu Izglītības biedrības gada grāmata IV, 1912. — 44. — 62.lpp.
11. Birkerts A. Vēstules Rainim // Karogs. — 1976. — Nr.5. — 127. — 130.lpp.
12. Latvijas vēstures hrestomātija. I daļa. Sast. A. Birkerts. — Valka: izd. «Kultūras Balss», 1919. — 263 lpp.
13. Latvijas vēstures hrestomātija II daļa. Sast. A. Birkerts. — R.: izd. «Kultūras Balss», 1921. — 287 lpp.
14. LVVA, fonda N.1632, apraksta Nr.5, lietas Nr.166 «Birkerts Antons»
15. RLMVM J.Catl.79/1 (575701.)
16. RLMVM A.Birkerts D1 184.670.
8
17. RLMVM A.Birkerts D1 184.663.
6
18. RLMVM A.Birkerts R5 184.941.
1

2.11. AUGUSTS BRAČS

(1880 — 1967)

«Augusts Bračs ir savdabīga personība tajā mūsu rakstniecības laikmetā, kad to veidoja galvenokārt tautskolotāji.»¹

¹Zanders O. Savdabīga personība. Atceroties A. Braču // Skolotāju Avīze. — 1980. — Nr.45. — 8 lpp

M. Saule — Sleine viņu raksturojusi kā «.. nosvērtu, padrūmu, atturīgu, mazrunīgu, dziļu jūtu cilvēku»¹.

Mācījies pie brāļiem Kaudzītēm Ogrēnskolā (1889—1891), Vecpiebalgas draudzes skolā (1891—1896) kopā ar K.Skalbi² un Valkas skolotāju seminārā (1896—1899), kurš tolaik atradies Rīgā. Darbojies kā lektors Blūma reālskolā, J. Dubura dramatiskajosursos, strādājis par skolotāju Raunas draudzes skolā (1899—1904), Jonatāna biedrības skolā Rīgā (1904—1905), Millera reālskolā (1906—1915). Būdams pārliecināts, ka lielāki kultūras dārgumi slēpjas laukos, viņš 1915. gadā atgriezies savās lauku mājās Vecpiebalgas Vecgropiņos un nodzīvojis tur līdz mūža beigām, nodarbojoties ar rakstniecību un lauksaimniecību.³

Bijis rosīgs sabiedriskajā dzīvē — Raunā vadījis kori, rīkojis teātra izrādes, nodibinājis un vadījis sīgu orķestri.

Paliekoša vērtība ir A. Brača sarakstītajām «Rakstniecības teorijai» un «Īsai rakstniecības mācībai». To mērķis — «rakstniecības teorija un zinātne nav kaut kāds nejaušs piemēru un likumu sakopojums. Tādēļ viņā visā vajag būt stingram, loģiskam sakaram, kuru skaidru darīt esmu turējis par savu pirmo uzdevumu. Caur to radies plāns, kas dod skolniekam iespēju katru acu mirkli aptvert visu šo priekšmetu.»⁴

Šeit aplūko visus galvenos literatūras teorijas jautājumus. «Īsā rakstniecības mācība»⁵ sastāv no 2 daļām — «Rakstniecības teorijas» un «Rakstniecības vēstures», kurā lielu (1/3) daļu atvēlējis tautas garamantām, lai atdzīvinātu jaunās paaudzes apziņā šo rakstniecības daļu.

¹ Saule - Sleine M. No sāpju ūdeņu dziļumiem // Karogs. - 1980. - Nr.5. - 158.lpp.

² RLMVM K.Sk. R3 57039

³ RLMVM J.Cat. 79 515701

⁴ Bračs A. Rakstniecības teorija. I daļa. - Cēsis: koop. Sabiedrība «Skola», 1920. - 3 lpp.

⁵ Bračs A. Īsa rakstniecības mācība. - Cēsis: O. Jēpes izdevums, 1921. g. - 116 lpp., Bračs A. Īsa rakstniecības mācība. II daļa. - Cēsis: O. Jēpes apgādībā, 1922. - 208 lpp.

Galvenais nolūks, rakstot grāmatu, Augustam Bračam bijis: «Rakstniekus cildinādams, cerēju audzēt mīlestību uz mūsu vēsturiskiem darbiniekiem, jaunākos sacerējumus arī kritizēdams, gribēju izdaiļot audzēkņos mākslas gaumi.»¹

Augusts Bračs uzmanību iepriekšaplūkotojāiem jautājumiem pievērsis arī tādēļ, ka daļā sabiedrības valdījis uzskats, ka lasīšanas un valodas stundām jāattīsta tikai skolēna jūtas, lasāmgrāmatās tāpēc jābūt ievietotiem tikai dzejiskiem sacerējumiem, rakstniecības teorija un vēsture esot lieka, pat kaitīga.

A. Bračs uzskatīja, ka valodas pirmais, svarīgākais uzdevums ir «noderēt par domu izteiksmi.»²

Proza ir cilvēka pastāvēšanas jautājums, dzeja — greznums.

Prozas lasīšana dod:

1) jēdzienu satura skaidrojumu.

«Cilvēks bez loģikas tiešām līdzinās sajukušam receklam.»³

2) to var daudz pilnīgāk izskaidrot kā dzeju.

3) proza tāpat var radīt jūtas, sniegt baudījumu.

Pieminama arī A. Brača «Pareizrūnas mācība» (1922)⁴ — palīgs tiem, kas grib iemācīties pareizu, no izlokšņu savdabībām brīvu latvisku izrunu.

Šī ir pirmā tāda veida grāmata, jo II daļā doti teksti (J. Jaunsudrabiņa, R. Blaumaņa, F. Bārdas, K. Skalbes u.c.) paralēli parastajā rakstu valodā un fonētiskajā transkripcijā.

Augusts Bračs rakstījis periodikā arī par psiholoģiskiem un sociāli ekonomiskiem jautājumiem.

¹ Bračs A. Īsa rakstniecības mācība. – Cēsis: O.Jepes izdevums, 1921, — ievads bez lpp. numerācijas

² Bračs A. Proza un poēzija kā lasāmviela // Izglītība. – 1909. – Nr.3. – 215.lpp.

³ Turpat — 217.lpp.

⁴ Bračs A. Pareizrūnas mācība. – Cēsis: O.Jepes izdevums, 1922. – 120 lpp.

Proza un poēzija kā lasāmviela

Uz valodu jaunā skolā ir pretējs uzskats: valodas stundām, sevišķi lasīšanas stundām, jāattīsta tikai skolēna jūtas; tikai dzejiski sacerējumi drīkst būt lasāmgrāmatā. Dzejiski sacerējumi nedrīkst tikt analizēti pat no estētiskās puses: rakstniecības teorija ir ne tikai lieka, bet pat kaitīga. Pat rakstniecības vesture kā zinība ir lieka: rakstnieku darba analīze un vēsturisko sakaru uzrādījums jau ir prāta darbs, tas nav vajadzīgs, ar rakstniecību un rakstniekiem jāiepazīstas tikai, lasot viņu sacerējumus. Nav nepieciešams lasīt visu kādu sacerējumu (tas būtu nepieciešams, šo darbu analizējot), bet pietiek ar jūtīgākām vietām. Šādu uzskatu aizstāvji saka: «Jums ir skaists zieds; ņemsat to priekšā kā botāniķis, griezīsat, krāsosat — kāds skaistums atliks? Jums ir skaistas jaunavas stāvs; ņemsaties to ar anatoma nazi griezt — beigta būs skaistā dzīvība, skaistās formas! Jums ir skaista dzeja — analizēsiet, sadalīsiet, gudrosiet — atradīsiet galā arī kādu trūkumu, un — iespaids beigts, skaistums uz jums vairs nerunā.» Tātad vajag lasīt tikai, lai attīstītu jūtas (estētiskās vai šīs kopā ar ētiskām, patriotiskām, reliģiskām utt.).

Tātad valodas pirmais svarīgākais uzdevums ir noderēt par domu izteiksmi. Katrai izteiksmei jāir, tā sakot, arī ieteiksmei: tai ir jāizteic runātāja (zīmētāja utt.) domas un jūtas un jāir saprotamai viņas uzņēmējam. Tā skolai, zīmējoties uz valodu, jānāca vispirms — izteiktās domas saprast un paša domas saprotami izteikt. Tikai otrkārt tas jāattiecina uz jūtām. Te atveras tik daudz vajātās prozas nozīme. Proza ir cilvēka pastāvēšanas jautājums, dzeja — greznums. Bez prozas nevar pastāvēt pat cilvēka organiskā dzīve, jo, tikai pateicoties prātam, cilvēks ir citu organismu uzvarētājs. Proza cilvēka dzīves ēkā ir sienas: dzeja ir sienas gleznas, būves ornamenti. Par dzejniekiem top bezgalīgi maza cilvēces daļa; prozaiķim jāir katram.

Man teiks: priekš tam ir dažādas zinības, kas skolniekam sniedz prozu: valodas stundas nevajag padarīt par dabas mācības vai vēstures stundām.

Jā. Bet dabas zinības stundās mēs iepazīstamies ar dabu, vēstures — ar senatni, tas ir — ar pašam domām. Bet kurā stundā lai apskatām domu kā izteiksmes līdzekli? Domas un domu izteiksme nav viens un tas pats: kādu cilvēku pazīt un spēt šo cilvēku uzzīmēt ir divas dažādas lietas.

Tātad domu izteiksmei ir nozīme, neskatoties uz to, kādas domas tiek izteiktas, tātad mācīties varētu arī no tāda sacerējuma, kurā domu nemaz nav, ja tikai — domu izteiksme varētu būt bez domām; tātad prozaiski sacerējumi vajadzīgi skolā ne tikai kur smelties zināšanas, bet arī ko mācīties 1) saprast izteiktās domas (lasāmi gabali) un 2) domas saprotami izteikt (rakstieni), ar vārdu — kur mācīties valodu pazīt kā domu izteiksmes līdzekli.

Kādā kārtībā lai iepazīstamies ar prozu? Tādā, kā vispārīgi cilvēkā attīstās prāta spējas. Uz zemākā pakāpiena prāts salīdzina iegaumējumus, sastāda jēdzienus, savieno tos spriedumos, taisa prāta slēdzienus, sastāda zinības un beidzot rada filozofisku sistēmu.(..)

Vēl prozaiskiem rakstiem ir cita nozīme. Tos var daudz pilnīgāk izskaidrot nekā dzeju; loģiska analīze ir daudz vieglāka un varbūt pilnīgāka, nekā dažādu jūtu nokrāsu psiholoģija. — Te ir vislabākā izdevība pieradināt pie apzinīgas lasīšanas.

Beidzot varbūt tas svarīgākais, kas tomēr nav ticis nekad pietiekoši uzsvērts. Tas ir proza kā jūtu radītāja (...)

Katrs būs sapratis, ka šo runāju, lai rādītu, ka nav vienīgi uz mākslas (estētiskiem) gabaliem lasāmā grāmatā un hrestomātijā jāiziet. Ir cilvēki, kuriem intelektuālās jūtas attīstītas stiprāk par estētiskām, kuriem nesakarīgas domas, loģikas trūkums ir tikpat nepaciešams, kā mūziķim neskaidrs tonis un dzejniekam neizdevies dzejolis, bet saruna ar asprātīgu cilvēku sagādā lielāku baudījumu, nekā gleznu izstāde. Un jauniem pilsoņiem dzīvi bagātāku padarīt arī no šīs puses – tas arī ir skolotāja uzdevums.

Ja kāds no izteiktā spriež, ka mākslas neatzīstu, tad viņš maldās. Māksla ir tikai cita valstība.

Iekš kā tad lai pastāv dzejas analīze?

Lai mākslas darbu varētu apzinīgi baudīt, ir jāzin, kāpēc viņš runā uz mūsu jūtām un kā tas notiek; kāpēc viņa, otra vieta neizpilda sava uzdevuma; kā jūtas atspoguļojas stilā un stils darbojas jūtās. Bet vissvarīgākais ir — kā noticis māksliniekā radīšanas process. Radīšanas psiholoģija ir vidus punkts, ap kuru jāgrupējas katrai mākslas teoretizēšanai. Īsu sistematizētu rakstniecības savilkumu mums sniedz rakstniecības teorija, ja tajā ir pietiekoši izskaidrots psiholoģiski — estētiskais dzejas pamats; tā satur cilvēka dabas un dzejas radīšanas mūžīgus pamatus: dzejnieka radīšanas pārejošos, laicīgos apstākļus uzrāda dzejas vēsture un apskata radīšanas procesu no atsevišķu laikmetu stāvokļa.(..)

Nav jāiziet tād uz to, lai mākslas un zinības stari viens otru noslāpētu, nodzēstu vai tiktu viens no tiem ievērots uz otru rēķina, bet — lai parādības apgaismotos no divām pusēm, no divējādu spilgtu staru avotiem. Ne tikai valodas stundās tas jāievēro, — tas jāpatur acīs katrā mācības priekšmetā, katrā audzināšanas līdzeklī. Matemātiķis attīstīs stingru loģiku un intelektuālās jūtas; dabas pētnieks mācīs ne tikai saprast dabu, bet arī to mīlēt un atrast viņā skaistumu; gleznotāji vairo estētiskās jūtas un iepazīstinās ar formām, krāsu, ēnu, refleksu, atspoguļojumu, perspektīves utt. likumiem. Lai cik tālu attīstītu kādu pusi cilvēkam, viņš nebūs savā kopsummā tik liels, kā attīstot visas puses. Ja akliem ir smalkāka tauste, nekā redzīgiem, tad tomēr, ja kāds, gribēdams sev tausti lieliski attīstīt, izdurtu sev tīšām acis, tad viņa garīgais saturs būtu mazāks, nekā redzīga — lai cik daudz reiz viņš smalkāk netaustītu. Ja kāds savas muzikālās spējas gribētu attīstīt tik stipri, ka visu savu spēku tik mūzikai upurētu, tad, ja arī viņa garīgās ausis būtu desmit reizes lielākas, nekā citiem — viņa kopsvars būtu mazāks, jo viņa citas spējas būtu atrofējušās: liels cilvēks ir lielāks nekā pat liels mākslinieks. Skolotājam nav jāaudzina radījumi, kuriem galva būtu kā gaisa kuģis un sirds

piederētu pie rudimentāriem orgāniem, vai arī tādi, kuriem sirds jāved līdzī uz ratiņiem kā kurdjuku aitām aste, kamēr galva ir kā kniepadatas, jo tie būtu kropļi.

Ne ideāli kropļi — ideāli cilvēki skolotājam jāaudzina, attīstot visas cilvēcīgās spējas.

Uz to jāiziet arī valodas stundām.

Bibliogrāfija

1. Atziņas: Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. — Cēsis — Rīga: 1924. — 217.—220.lpp.
2. Bračs A. Īsa rakstniecības mācība. — Cēsis: O. Jeps izdevums, 1921. — 116 lpp.
3. Bračs A. Īsa rakstniecības mācība. II daļa. — Cēsis: O. Jeps izdevums, 1922. — 208 lpp.
4. Bračs A. Jutekļu vilšanās. Apcerējums psiholoģijas. — Cēsis: iespiedis Ozols, 1905. — 16 lpp.
5. Bračs A. Nešanas nasta // Lauku Domas. — 1932. — Nr.45. — 2.lpp.
6. Bračs A. Pareizrakstības mācība. — Cēsis: O. Jeps izdevums, 1922. — 120 lpp.
7. Bračs A. Proza un poēzija kā lasāmviela // Izglītība. — 1909. — Nr.3. — 214.—220.lpp.
8. Bračs A. Rakstniecības teorija. I daļa. — Cēsis: koop. sab. «Skola», 1920. — 146 lpp.
9. Bračs A. Rakstniecības teorija. II daļa. — Cēsis: koop. sab. «Skola», 1920. — 173 lpp.
10. Kiršs H. No visiem zariem pil rūgtums // Karogs. — 1980. — Nr.5. — 160.—165.lpp.
11. Zanders O. Savdabīga personība. Atceroties Augustu Braču // Skolotāju Avīze. — 1980. — Nr.45. — 8.lpp.
12. RLMVM J.Catl. 79 515701
1
13. RLMVM K.Sk. R3 57039
2

2.12. ANNA BRIGADERE

(1861 — 1933)

Rakstniece Anna Brigadere dzimusi Kalnamuižas, vēlākā Tērvetes pagasta, Baļļās kalpa ģimenē. Mācījusies Kalnamuižas un Auces pagastskolās apmēram 4 gadus. 1874. gadā zaudēja tēvu, kuram bija liela nozīme viņas rakstura izveidē.

Lai nopelnītu iztiku, A. Brigadere kopā ar māti devusies uz Jelgavu pie māsas Līzes, kurai palīdzējusi šūšanas darbos. Izglītību turpinājusi pašmācības ceļā. Līdz

ar māsas ģimeni pārcēlusies uz Ventspili, ap 1880. gadu — uz Rīgu, kur strādājusi brāļa Jāņa veikalā par pārdevēju.

1882. gadā A. Brigadere aizbraukusi uz Maskavu, bet pēc tam uz Jaroslavu, kur strādājusi par audzinātāju un mājskolotāju turīgās ģimenēs.

Pēc atgriešanās Rīgā viņa iestājusies Reinšes augstākās meiteņu skolas viengadīgos pedagoģiskajosursos un, tos pabeigusi, strādāja par mājskolotāju (1885—1897).

Nenogurstoši brīvajos brīžos papildinājusi savas zināšanas. No 1897. gada viņa galvenokārt nodevusies literāram darbam. 1906.—1907. gadā strādājusi par latviešu valodas skolotāju E. Šubes sieviešu proģimmāzijā.

Pirmā pasaules kara gados (1915—1917) devusies uz Maskavu. Atgriezusies Latvijā, dzīvoja brāļa ģimenē Rīgā līdz mūža galam, vasaras pavadīdama Tērvetes «Sprīdīšos», kas tika viņai uzdāvināti 1922. gadā. Raizēdamās par bērniem, kas gāja līdzī vecākiem darba gaitās, Anna Brigadere gribēja «Sprīdīšos» iekārtot bērnu dārzu.

Rakstniece atstājusi 27 dramatiskus darbus, vairākus desmitus stāstus, simtiem dzejoļu un biogrāfisku trioloģiju.

Labākie rakstnieces darbi pauž svarīgas ētiskas, estētiskas, pedagoģiskas vērtības — patieso, skaisto, labo. Viņa nepamāca, «nekrata ar pirkstu», mācība izriet no varoņu darbības, rīcības. «Brigaderes pasaku lugu varoņi dodas vilinošā, krāšņā pasaulē, lai beigās visi atgrieztos. Lai atgrieztos dzimtenē un — darbā. Sprīdītis pirmais (..) ar lāpstu pāri plecam. Seko liels, krāsains pulks, gan princeses, gan bārenītes, gan karaļi. Daži no viņiem, pa trejdeviņām valstīm ceļodami, arī vieni kāvušies ar nelabajiem, ka dzirkstis šķīst! Bet nevienam viņu gaitās nav palikušas asiņainas sliedes, beigās tomēr kaut kā salīgts ar labu.»¹

A. Brigaderes pasaules balsti — Dievs. Daba. Darbs. «A. Brigaderes trioloģiju vajadzētu tagad lasīt kā Bībeli, taisnību sakot, tā jau arī ir mūsu Bībele, kurā

¹ Birze M. Darba dziesmu pasaulē // Karogs. – 1986. – Nr.10. – 118.lpp.

latvieša gars, viņa ticība Dievam, viņa mūžs kā nemitīgi darāms darbs, viņa attieksme pret darbu un dzīvniekiem kā pret svētumu — izpaužas nepārspējami košās rindās, neaizsniedzami dvēseliskā starojumā, apskaužamā prāta intensitātē.»¹

Teologs A. Freijs² analizējis galvenās ētiskās atziņas Annas Brigaderes darbos:

- sirdsapziņa — vadītāja uz labu un pilnību,
- labā un stiprā griba — «varonis ir tas, kas spēj pārvarēt savās ļaunās dienas un pārspēt kārdinājumu»³,
- mīlestība — patiesība. Mīlēt nozīmē ciest, žēlot, kalpot, ziedoties,
- patiesība un taisnība. Tikai tās ved pie laimes un pilnības, meli noārda visu,
- saprašanās un vienprātība — saprašanās ir pamats vienprātībai, cilvēku kopas iekšējai vienībai,
- varonība un patriotisms — cilvēka pilsoniskais pienākums,
- darbs — lielākais no tikumiem, kam jābūt ierakstītam asinīs,
- ciešanas — tām Anna Brigadere piešķir pozitīvi ētisku nozīmi,
- laime — tā mīt tur, kur viss ir šķīsts un tīrs, tā nav meklējama svešumā,
- atdzimšana — «cilvēka pienākums ir salauzt to spēku, kas ietekmē viņa neētisko rīcību, un ieņemt to spēku, kas viņu paceļ tikumiskā krietnuma un skaidrības augstumos»⁴,
- laulība — dvēseles un gara apvienojums,
- vecāki un bērni — svarīgu lomu rakstniece piešķir tēvam (viņas bērnības pieredze).

¹ Liepiņš J. Gluži nepieciešama rakstniece // Izglītība. – 1991. – Nr. 39.

² Freijs A. Annas Brigaderes reliģiskās un ētiskās atziņas. – R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1938. – 148lpp.

³ Turpat — 78. lpp.

⁴ Turpat — 122. lpp.

Lasot A. Brigaderes daiļdarbus, izkristalizējas atziņa, ka «audzināt par personību nozīmē saskaņot miesas un gara spēkus, saskaņot spējas. Katra personība ir mākslas darbs, kas kļūst pilnīgāks, ja tā labā nes upurus.»¹

Visos darbos, kur rakstniece risinājusi pedagoģisko domu, jaušama psiholoģiski pareiza iedziļināšanās bērna izjūtās un pārdzīvojumos. Šo pieredzi Anna Brigadere guvusi ilgajā mājskolotājas darbā.

Audzināšanas jautājumus Anna Brigadere risinājusi arī vairākos savos publicistiskajos rakstos.

To galvenās atziņas:

- vecāku māja — stiprā klints, kas dod atbalstu pret iespaidu pārmērību,
- bērnam — no labākā to labāko. «Bērnā ne kvantitatīvi daudz, bet gan kvalitatīvi»²,
- audzinātājam jāvada bērna izvēle,
- jo agrāk bērns attīstās, jo vairāk tam vajag saudzības,
- visdziļākos iespaidus mantojam no grāmatām,
- tradīcijām ir nenovērtējama loma audzināšanā.

«Annas Brigaderes darbi var daudz dot tikumiskās, estētiskās apziņas veidošanai, domāšanas un jūtu kultūras izkopšanai.»³

Rakstniece mirusi 1933. gada 25. jūnijā Tērvetē, apglabāta Rīgā, Miera kapos.

¹ Freijs A. Annas Brigaderes reliģiskās un ētiskās atziņas. – R.: Valtera un Rapas akeļu sabiedrības apgāds, 1938. – 146.lpp.

² Brigadere A. Kas zēlo mūsu jaunatni? // Daugavas Gada Grāmata. – 1930. – 129.lpp.

³ Eihvalds V. Dzīves un dzīvības apliecinātāja // Karogs. – 1986. – Nr.10. – 155.lpp.

Smilšu pīrādziņi

Bērna pasaule ir neizsmeļami bagāta. Bērns ir arhitekts, inženieris, aviators utt. Katru mirkli cits, katru mirkli radošs. Bet kā piekļūt šai bagātībai, kā viņu praktiski izmantot? ... bērns kā mākslinieks. Bērna rakstiņi, bērna zīmējumi.

Zināmā attīstības laikmetā katrs bērns ir brīnumbērns. Un lai viņš tāds ir. Lai viņš taisa aeroplānus, ceļ cietokšņus un skanstes, konstruē mašīnas, raksta dzejas un stāstus, lai glezno, spēlē teātri un dzied operas. Bet lai viņš to dara savā brīnumu pasaulē, kuras vārtus sargāsimies patvarīgi ielauzt par daudz agri.

«Es bildet ein Talent sich in der Stille,» saka lielais vācu dzejnieks, un tas ir brīnums, kas piepildās visos laikos. Talants ir kautrs kā tikla mīlestība un tikpat rets. Kur tas klusībā attīstās, tur tas nemaz neļaujas ierauties pārāgrā atklātībā. Bet, kur vecāki un audzinātājs, suminādami godkārību, to tomēr dara, tur viņi labākā gadījumā mazina viņa augšanas spējas (kā tas arī notiek fiziskā ziņā) un pilda žurnālus ar mazvērtīgu lasāmvielu. Kam tas var nākt par labu, ja ne diletantisma kultivēšanai?

Pārdomas par rakstura audzināšanu

Eiropas kultūras grūži ir pār mums biruši kā no pilnības raga. Sabiedrība tos ir patērējusi ar kāri, ar aizraušanos. Vieglumu, vieglumu mēs mācījāmies. Slidēt pāri visādiem dzīves lūzumiem un — pārkāpumiem. Bet no viegluma līdz vieglprātībai, no vieglprātības līdz noziegumam dažreiz ir tik viens solis. Viss atļauts, kas patīk. Vērtību pārvērtēšana nereti pārvērtās par visu vērtību nivelēšanu.(..)

Nekad jaunatnei nav bijis tik viegli pietams viss labais un ļaunais kā taisni mūsu laikmetā. Bez aizsardzības viņa ir padota neskaitāmu mīlas drāmu filmai, neatbildīga autora grāmatai, kas skatuvei visu atklāj, presei, kas par visu līdz

pēdējam sīkumam informē. Tagad dzird domas, ka jaunatnei vajagot visu redzēt, zināt, izbaudīt. Varbūt vienam otram, kam stipra aizmugure, kas pats stiprs, tas arī neko nekaitēs, bet nekad to nevarēs pieņemt par vispārīgu noteikumu. Visos laikos taču dārznieki devuši balstu jaundēstītam kokam, kopuši un saudzējuši to, jo no tā gaidīja augļus.

(..) Mēs lasām, ar kādu neatlaidību piekopj sportisti savu «trenēšanos», tāpat visāda veida akrobāti, artisti, baletēzes utt., lai iegūtu ķermeņa vingrību; viņu tā sauktā «trenēšanās» ir cīņa ar ķermenisko smagumu, tā pārvarēšana viņu uzvara; gluži tāpat ir ar rakstura stingrību, kas iegūstama tāpat ar neatlaidīgu dvēseles spēku treniņu. Un to augšana ir ļoti lēna. Cilvēka raksturs ir kā mozaīka, kurā katra diena iegravē mazu emaljās šķiliņu. Tas izaug no ikdienišķām parādībām, sīkiem vilcieniem. Dažreiz notiek, ka gluži bezrakstura cilvēki gan aizraujas no kāda liela notikuma un var pastrādāt pat varoņdarbu, bet, ja tas nav dibinājies uz dvēseles dziļākiem pamatiem, tad tāds cilvēks drīz atkal atkrīt atpakaļ savas būtnes bezveidībā.

Vecāku māja jau no pašas bērnības var ieaudzināt svarīgus rakstura vilcienus. Pirmais: labprāt pakalpot citiem; otrs: panest grūtumu. Bērns lai agri mācās — nevis jautāt: ko es gribu? Ko es dabūšu? Ko es prasu? Bet: ko es dodu pretī? Pret devumu pretdevums. Citi pakalpo man, man jāpakalpo citiem. Kalpošana ir visa dzīve, ir cilvēka mūžs. Darīt citiem kaut kādā ziņā labu iedveš spēku un apmierinājumu, tas ir ceļš uz nesavtību, uz nesavtīgu mīlestību.(..)

Tāpat ir arī žēl mācīt bērnu panest grūtumus, pie reizes atsacīties, nest upurus. Bet tā ir rakstura norūdīšana. Mūsu tauta nav bagāta, mūsu zeme ir ar skarbu klimatu un tikai grūtam darbam dod savus augļus; viņa prasīt prasa no mums izturību, neatlaidību, cīņas gatavību. Nepatīkamā darbā ielikt tīksmi, jā — tā ir grūta māksla, sevišķi jaunam cilvēka bērnam.(..)

Mūsu vecāki gaida no skolas ļoti daudz. Vai visu. Skola jau gan izmācīs. Pēcītis mājā bijis nekārtīgs, nepaklausīgs, bet, lūk, skola to tā pārvērs, ka nevar ne

pažīt. Pēcīti pārsteidzis kolektīvais piemērs: Kā tie citi, tā es ar. Bet rakstura plaisas var palikt neizlīdzinātas, jo ne visi skolotāji ir arī audzinātāji, un arī priekšzīmīgāko audzinātāju laiks un iespējas ir ierobežotas, jo skola, pirmā kārtā ir formas darbnīca.

Vai tas tā nebūs katrā darbā un vai katrs darbs nav sacensības cienīgs?(..)

Darbam pieiet ar mīlestību un aizraušanos — sen aizmirsti jēdzieni, kas jāiemācās par jaunu. (..) Nekas tev netiks dots, ko tu pats sev neizpelnīsi. Tavš zemes mūžs ir tikai viena diena tavu mūžības mūžu virknē. Mācies to lietot sevis labā, citu labā, tik tas ir cilvēka cienīgs uzdevums.

Bibliogrāfija

1. Anna Brigadere par audzināšanu // Skola un Ģimene. — 1975. — Nr.10. — Pielikums — 7.lpp.
2. Birze M. Darba tikumu pasaulē // Karogs. — 1986. — Nr.10. — 110.—118.lpp.
3. Brigadere A. Cīņa par garīgo Latviju // Brīvā Zeme. — 1931. — Nr.113.
4. Brigadere A. Kas žēlo mūsu jaunatni? // Daugavas Gada Grāmata. — 1930. — 129.lpp.
5. Brigadere A. Smilšu pīrādziņi. // Daugava. — 1928. — Nr. 2. — 249.—251.lpp.
6. Brigadere A. Pārdomas par rakstura audzināšanu // Daugavas Gada Grāmata. — 1933. — 121. — 127.lpp.
7. Eihvalds V. Dzīves un dzīvības apliecinātāja // Karogs. — 1986. — Nr.10. — 152.—155.lpp.
8. Freijs A. A. Brigaderes reliģiskās un ētiskās atziņas. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1931. — 148 lpp.
9. Fridrihsone Z. Anna Brigadere manā atmiņā // Karogs. — 1986. — Nr.10. 148.—151.lpp.
10. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.—1940. Antoloģija. — R.: Zvaigzne, 1994. — 240 lpp.
11. Rapa J. (juniors). Anna Brigadere — atziņu un atmiņu lokā // Izglītība. — 1990. — 10. X.
12. Liepiņa A. Brigaderes pasaule bērna acīm // Brīvā Latvija. — 1995. — Nr.6.
13. Liepiņš J. Gauži nepieciešama rakstniece // Izglītība. — 1991. — Nr. 39.
14. Mauriņa Z. Annai Brigaderei veltītās ekspresijas un pārdomas // Daugavas Gada Grāmata. — 1933. — 135.—138.lpp.
15. Viese S. Ko mācāmies no A. Brigaderes varoņiem // Pionieris. — 1961. — 29. IX.

2.13. JEZUPS CAKULS

(1898 — 1942)

Dzejnieks, skolotājs, Latgales sabiedriskais darbinieks Jezups Cakuls dzimis 1898. gadā Ūzgaliešu Smelteros zemnieka ģimenē. 1913. gadā beidzis Varakļānu pagastskolu, no 1913. līdz 1917. gadam mācījies Rēzeknes pilsētas skolā. Beidzis pirmos skolotāju sagatavošanas kursus Rēzeknē (1918) un sācis strādāt Vidsmuižas pagasta Vilcānu 1. pakāpes pamatskolā.

1920. gadā nozīmēts uz Silajāņu pagasta Rībeņu pamatskolu, kur viņam vajadzēja organizēt 2. pakāpes pamatskolu, taču nezināmu iemeslu dēļ pēc pāris nedēļām ticis pārcelts darbā uz Rēzeknes I dzelzceļa stacijas pamatskolu.

Pēc paša lūguma pēc gada sācis strādāt Barkavas pagasta Saminieku 1. pakāpes pamatskolā. Te nostrādājis līdz 1927. gadam. Šis ir J. Cakula dzīvē nozīmīgākais laiks kā sabiedriskajā, tā literatūras laukā.

Jezups Cakuls skolā noorganizējis skautu pulciņu, iestudējis vairākas lugas. Saminieku skola, pateicoties viņam, kļūst tajā laikā par apkārtnes kultūras centru.

Saminieku skola tikusi likvidēta, tās vietā nodibināta Silagala pamatskola, kurā Jezups Cakuls iecelts par pārzini (1927—1940).

1940. gadā viņš ticis pārcelts darbā uz Sakstagala pamatskolu par pārzini. 1941./42. mācību gadā pārmērīgā slodze un sliktie darba apstākļi ietekmējuši veselību. 1942. gadā miris ar tuberklozi. Apbedīts Rēzeknē.

Jezupam Cakulam iznākuši trīs dzejoļu krājumi. Aktīvi viņš darbojies laikrakstā «Latgolas Škola», kur publicēti daudzi viņa raksti par izglītības problēmām. Īpašu uzmanību veltījis savam dzimtajam novadam — Latgalei, tās īpatnību ievērošanai, saglabāšanai.

J. Cakuls uzsvēris piemēra lielo nozīmi audzināšanā. Pirmo audzināšanu bērns gūst mājās. Pedagoģs tai piemēro parunu «Ābols no ābeles tālu nekrīt». Ne mazāk nozīmīgs ir skolotāja piemērs, tādēļ augstas prasības izvirzījis pedagogiem, kuri ik

dienu ir kopā ar bērniem, tāpat kā vecāki. Skolotājam jāseko līdzī sabiedrībā notiekošajam, jāveido skolēnos nacionālā apziņa, jāpilnveido savas profesionālās prasmes.

«Lai skolotājs neuzskata tikai to vien par pienākumu, kā mācīt bērnus klasē, pasniedzot viņam pēc programmas paredzētu vielas daudzumu un stundu skaitu. Nē! Ar to vien skolotājs nedrīkst apmierināties. Galvenais skolotāja uzdevums — jaunas paaudzes pareiza audzināšana».¹

Jāpanāk, lai skolas un vecāku mērķi bērna izglītošanā un audzināšanā sakristu. Lai skolotājs būtu «prasmīgs un veikls kapteinis», lai viņa vadītais, kuģis resp. skola, «laimīgi nokļūtu no klints, lai viņi to nesaskaldītu drupanās»². Tikai tad skolotāja audzināšanas darbs būs sekmīgs, kad «būs vairāk, daudz vairāk pašapzinīgu māmiņu, pilnā šā vārda nozīmē, kuras pirmkārt, bērna dvēselē visu ieliks, ko spēj un var spēt ideāla saite — tad skolotājam paliks tikai pabeigt, izveidot»³.

Tā kā visu savu darba mūžu J. Cakuls ir bijis saistīts ar rakstniecību, tad interesējies arī par skolēnu un skolotāju attieksmi pret grāmatu lasīšanu. Pedagoģam ir jālasa un jāmudina lasīt audzēkņus, «bet par nožēlošanu ir sastopamas vēl tādas skolas, kur bibliotēkas guļ mierīgi un zirnēklis auž tajās savus tīklus»⁴.

Arī par skolu inspektoriem pedagogs izsacījis vērā ņemamas domas. Tiem ir vairāk jāizprot cēloņi, nav jāskatās tikai uz sekām. Pēc inspicēšanas kopā ar skolotāju jāanalizē darbs, ja kaut kas nav izdevies, inspektoram jāsniedz problēmas risinājums.

J. Cakuls savos pedagoģiskajos rakstos risinājis arī sociālas problēmas, kas saistītas ar Latgales atpalcību izglītības un kultūras ziņā no citiem novadiem.

¹ Cakuls J. Školotōji un tautyski - nacionālō apziņa // Latgolas Škola. – 1930. – Nr.2. – 43.lpp.

² Cakuls J. Izgleiteiba un audzynošona. // Latgolas Škola. — 1932. – Nr.7. – 9.–11.lpp.

³ Turpat. — 12.lpp.

⁴ Cakuls J. Školotōjs un grōmota // Latgolas Škola. – 1931. – Nr.9. – 14.lpp.

Skolotājs un grāmata

(..) Skolotāja darbs nedrīkst aprobežoties ar pienākuma pildīšanu klasē vien, — mācības stundas laikā. Viņam arī ārpusstundām, ārpus klases nav jāaizmirst mudināt savi audzēkņi uz grāmatu lasīšanu. Grāmatas jālasa pašam skolotājam un jārāda ar to piemērs.

(..) Viens otrs skolēns nelasa tikai tāpēc, ka skolotājs nav to lasīšanā ieinteresējis, ieradinājis. Skolnieki ir jā māca atrast patīkamu laika pavadīšanu labu grāmatu lasīšanā.

(..) Kur guns, tur siltums, gaišums; kur skolotājs, tur grāmata, grāmatas cienīšana, lasīšana. Lai ir tā, ka skolotājs un grāmata ir divi nešķirami draugi, attiecinot tāpat arī uz skolnieku un vispāri uz jaunatni. Tāpat kā arājam arklis, kalējam veseris, skroderam adata utt.

Lai skolnieku iemācītu un pieradinātu lasīšanā, vajag pirmā kārtā pašam skolotājam lasīt, lasīt un vēl lasīt. Tikai ar dzīvu piemēru var stiprāk iespaidot un vairāk panākt, nekā dažu reizi ar tukšu un nepārliecinošu vārdu skandināšanu. Mīļosim labu grāmatu un redzēsīm citos šo mīlestību. Tikai caur grāmatu var tikt pie izglītības, gaismas, gaišākas un vieglākas dzīves.(..)

Skola ir tikai ceļš, bet grāmata līdzeklis, kā tikt pie izglītības, pie zinībām. Lai sniegtu citiem palīgu, dotu padomu, ir pašam pēc iespējas vairāk jāzin.

Ikvienam skolotājam ir jālasa labas grāmatas, cik atļauj laiks. Ikvienam pamatskolas skolotājam pirmā kārtā — būtu pat nepieciešami un obligāti jāzina savas skolas bibliotēka. Tas jo sevišķi attiecas uz skolotāju — bibliotēkas pārzini, kas izdod grāmatas lasīšanai skolniekiem. Izniedzot grāmatu lasīšanai, skolotājam būtu īsos vilcienos — pāris teikumos jāpaskaidro šīs grāmatas saturs. To skolnieki ļoti labprāt vēlas klausīties, jo tā tie drīzāk var izlasīt grāmatu pēc savas īpatnējas garšas.

Bibliogrāfija

1. Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. — Stokholma: 1957. — 645.—646.lpp.
2. Cakuls J. Izgeiteiba un audzinošona // Latgolas Škola. — 1932. — Nr.7. — 9.lpp.
3. Cakuls J. Školotōjs un grōmota // Latgolas Škola. — 1931. — Nr.9. — 18.—19.lpp.
4. Cakuls J. Školotōjs un tautyski — nacionalō apziņa // Latgolas Škola. — 1932. — Nr.2. — 40.—73.lpp.
5. Cakuls J. Pōrdūmas par školotōju tiseibom // Latgolas Škola. — 1930. — Nr.9. — 179.—182.lpp.

2.14. JŪLIJS DIEVKOCIŅŠ

(1879 — 1906)

Rakstnieks un skolotājs Jūlijs Dievkociņš dzimis 1879. gadā Lauteres Kalna Dzīšļos. Tēvs ir kļaušu laika cilvēks, kurš izmācījies par mūrnieku, strādā visā pagastā, tādēļ ģimene bieži pārceļas no vienas vietas uz otru. Grāmatu mīlestību un pamudinājumu pievērsties dzejai gūst no mātes. Bērībā zēnu ietekmējusi arī skaistā Gaiziņkalna apkārtnē.

Tāpat kā māsa un brāļi, 8 gadu vecumā viņš uzsāk ganu gaitas, dzīvo pie svešiem cilvēkiem. T. Sietiņa piezīmēs par J. Dievkociņu lasām: «Jūlijs ir pārdzīvojis visas tās stadijas, kādām jāiet cauri katram kalpa un rokpeļņa bērnam, ar visām tām neįēdzībām gan morāliskā, gan fiziskā ziņā, kādas dod ganos iešana. Un te ir meklējams Dievkociņa lielās mīlestības sākums pret bērnu.»¹

Pirmo izglītību gūst Lauteres pagastskolā, Vestienas un Bērzaunes draudzes skolās, kurās pavada visu nedēļu. Tēvs rūpējas, lai bērni iegūtu labu izglītību. Jūlijs Dievkociņš no 1895. līdz 1899. gadam mācās Valkas skolotāju seminārā Rīgā, kur ieguvis tautskolotāja diplomu.

Pirmā darbavieta viņam bijusi Litenē (1899—1902).

Kā galveno Jūlijs Dievkociņš uzskata — audzināt patstāvīgi domājošus, progresīvus cilvēkus. Par brīvdomīgajiem uzskatiem viņš no darba atlaists. Šajā

¹ RLMVM Dievk. R14 95500

laikā iznāk viņa sakopojumā grāmatiņu virkne «Mazi stāstiņi maniem mazajiem draugiem».

1902. gadā J. Dievkociņš devies uz Rīgu. Tur radies ciešāks kontakts ar literātiem, nodarbojies ar rakstniecību, taču pastāvīgu darbu nav dabūjis un no literāta darba vien nevar pārtikt, tādēļ 1903. gadā sācis darbu Lielzalvē. Mācījis latviešu valodu, vēsturi, aritmētiku un ģeogrāfiju, bijis labs skolotājs, vienkāršs, laipns, sirsnīgs, saprātīgs un visiem pieejams.

«Centies iedziļināties skolnieku dvēselēs un iemantot viņu uzticību. Ar tādu pašu iedziļināšanos un rūpību viņš vērojis arī katra skolnieka sekmes, — rādījis un skaidrojis arī tad, kad viņi ārpus stundām mācījušies skolas uzdevumus. Parastos sodus disciplīnas uzturēšanai un sekmības ieviešanai viņš nekad neesot lietojis, ļaunākā gadījumā izticis ar tēvišķu pamācību. Tā viņš daudziem bērniem kļuvis par cildenu paraugu arī turpmākā dzīvē. Bet, ja kāds pavisam neesot mācījies, Dievkociņš atņēmis vienam otram zēnam to jauko nodarbību, kura sevišķi spējusi valdzināt lauku zēnus ziemas laikā, nelaidis viņus «sniega karos», kamēr skolas uzdevumi nav piesavināti. Tādā veidā Dievkociņš izskaudis nesekmību.

Dievkociņš pats ļoti mīlējis dabu un šo dabas mīlestību centies modināt arī skolniekos. Viņš arvien vadījis skolnieku pēcpusdienas pastaigas pa mežu, kur izvestas interesantas rotaļas un veikti dažādi dabas vērojumi. Uz mājām ejot, pārrunājuši visu novēroto.»¹

1903. gadā J. Dievkociņš uzņēmās mācītāja Rozena nodibinātā jaunatnes žurnāla «Jaunības Draugs» bērniem domātās nodaļas vadību.

1905. gadā piedalījies revolucionārajā kustībā, slepenās skolotāju sanāksmēs Mazzalvē, tautas mītiņā pie Lielzalves skolas nolasa «Latviešu pagasta skolas reformu projektu». 1906. gada janvārī par progresīvajām domām un darbību tiek apcietināts un nošauts. Jūlijs Dievkociņš apglabāts Zalves kapos.

¹ RLMVMDievk. R1 78070

Jūlija Dievkociņa vienīgais dzejoļu krājums «Ugunsziēdi» iznāca pēc autora nāves 1907. gadā. Viņš rakstījis arī prozu, tulkojis krievu autoru darbus.

Pirms Jūlija Dievkociņa nevar nosaukt nevienu kultūras darbinieku, kas tik daudz būtu popularizējis bērnu un jaunatnes literatūru¹.

1900. gadā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas vasaras sēdē viņš nolasījis rakstu «Par bērnu literatūras veicināšanu»², tas ticis publicēts «Dienas Lapā» (cik daudz te paša domu, grūti spriest, jo balstās uz vācu bērnu literatūras kritiķa Volgasta atziņām). Savā darbā vērsies pret didaktiski sausām, klaji pamācošām, dievbijīgām un pseidopatriotiskām grāmatām, pret diletantiskiem sacerējumiem, uzsvēris bērnu literatūras specifiku, paudis rūpes par pareizu bērnu estētisko audzināšanu.

Rakstā «Par bērnu literatūras nozīmi»³ skatījis jautājumus, kas saistīti ar skolēnu lasīšanas gaumi, kuras veidošana lielā mērā atkarīga no skolotājiem un rakstniekiem, izteicis prasību autoriem mācīties no latviešu folkloras bagātībām un paudis nepieciešamību pēc īpaša bērnu laikraksta.

Domājis par latviešu tautskolas demokratizāciju, viņu nomācis skolotāju vidū sastopamais karjerisms un garīgais inertums.

Lieli nopelni Jūlijam Dievkociņam ir arī kā bērnu literatūras sakopotājam. Jau iepriekš minētie «Mazi stāstiņi maniem mazajiem draugiem» 1902. gadā iznākuši viņa sastādītie bērnu literatūras krājumi «Bērnu pasaule» un «Zvaigznītes». Viņš aicinājis bērnus uz saraksti, tādējādi veicinādams to jaunradi.

J. Dievkociņš bija iecerējis izdot arī lielākas antoloģijas dažāda vecuma bērniem.

¹ Bērsons I. Jūliju Dievkociņu atceroties // Karogs. – 1954. – Nr. 8. – 122.lpp.

² Dievkociņš J. Par bērnu literatūras veicināšanu // Dienas Lapa. – 1900. – Nr.197., 198.

³ Dievkociņš J. Par bērnu literatūras nozīmi // Apskats. – 1903. – Nr.26. – 373.–375.lpp.

Par bērnu literatūras nozīmi

Nav daudz jābrīnās, ka bērna literatūra tik ilgi palikusi tik maz ievērota. Mūsu literatūra jau sākuse sekmīgāki attīstīties tikai beidzamos gadu desmitos. Un bērnu literatūra, kā zināms, nav daudz šķirama no vispārējās, sevišķi tas attiecas uz daiļliteratūras, jo te pa galvenai tiesai krīt svarā tikai bērniem saprotamu tematu izvēle. Taču tādu, taisni bērniem ieteicamu un derīgu rakstu mums nav daudz. Iznāk raksti jaunībai, bet ne bērniem, t.i., tādiem, kas tikko vēl radinās apzinīgā lasīšanā. Mums iznāk «Jaunības Draugs», tiek izdota «Jaunības Literatūra», «Derīgu Grāmatu Nodaļa» izdod «Jaunības Rakstus». Tie visi pa lielākai daļai nodomāti jaunībai. Ir jau «Jaunības Draugā» sava nodaļa arī mazajiem «Mazo Draugs», bet tas vēl neko daudz neatsver!

Tātad pa galvenai tiesai iziet uz to, lai gādātu par mūsu jaunību. Manas domas ir, ka jāsāk taisni no saknes. Taisni bērni ir tie, kuri jāsāk radināt pie īstas mākslas literatūras. Ja bērnus ieinteresēs par zinātņi un mākslu, tad interesēsies par to arī jaunībā, padzīvojušie, visa tauta. Un, tā ka ar mūsu bērnu audzināšanu un mācīšanu mājās un skolās stāv visai bēdīgi, tad taisni literatūrai nu vajaga būt tai, kas šos apstākļus daudz maz labotu. Visiem, kam vien sirds pukst par mūsu tautas patiesu izglītību, vajaga ar visiem spēkiem pabalstīt un veicināt mūsu bērnu literatūru, tad vien ir gaidāma gaišāka nākotne kā mūsu tautai, tā arī pašiem rakstniekiem. Bez īstas izglītības tauta neinteresēsies par savu rakstniecību, nelasīs savu labāko rakstnieku darbus, un veltas būs un paliks žēlošanās, ka laikrakstus maz lasa un labas grāmatas maz pērk. Tā saucamai «lubu literatūrai» tikmēr būs kā bijuši ziedu laiki, un nekas cits nespēs viņas izskaust, kā vienīgi jaunās paaudzes pieradināšana pie īstas mākslas literatūras.

Bet ko mēs redzam, ja paraugāties uz mūsu bērnu literatūru? Mūsu labākie rakstnieki ar dažiem izņēmumiem, tā sakot, novēršas. Saka: «Kas citiem labs, bērniem pietiekošs». Varam nu iedomāties, cik pietiekoša ir mūsu bērnu literatūra,

tur pie viņas strādā gandrīz bez izņēmuma vājākie rakstniecības darbinieki. No mūsu labākajiem rakstniekiem tikai daži tieši piedalījušies pie mūsu bērnu rakstu uzdevumiem. Tas vispārīgi liecina, ka arī mūsu rakstnieki, tāpat kā skolotāji, daudz neinteresējas par to, kas tiek sniegts mūsu bērniem un kā viņu mākslas garša tiek attīstīta. Viņi vienaldzīgi pret mūsu nākošajiem pasaules pilsoņiem. To pārdomājot, man paliek tā savādi ap sirdi. Vienmēr kā laikrakstos, tā arī Zinību Komisijas vasaras sapulcēs dzirdama žēlošanās par tautas neizglīto garšu, par to, ka laikraksti tiek maz abonēti, ka labās grāmatas tiek maz pirktas, labāko dzejnieku darbi tautā netiek cienīti, turpretī visādas sēnalas izplatās tūkstošos eksemplāros. visādas dažādu rebinieku izdotās vissalkanākās mīlestības gaudu ziņģes tiek lasītas bēdīgi lielā mērā. Par to tiek spriests gadu no gada, gadu no gada tiek meklēts pēc šādas bēdīgas parādības cēloņiem. Vieni uzkrauj vainu pašai tautai. Kāpēc? — Nezin. Citi par vainīgiem tura mūsu grāmatu tirgotājus, ka tie maz izdod derīgas grāmatas, ka tiem trūkstot ideālisma, tie neskatoties uz derīgumu, bet tikai — uz savu naudas maku. Beidzot, citi vaino pašus rakstniekus, ka tie nerakstot tā, ka tauta varētu saprast viņu darbus un sajūsmināties par tiem, viņi neprotot piemēroties tautas garīgām interesēm. Varbūt vienā otrā ziņā šiem pārmetumiem taisnība, to negribu liegt. Bet gandrīz neviens nesaprot vai negrib saprast šīs bēdīgās parādības galvenos cēloņus. Tie, pēc manām domām, kā jau aprādīju, ir — skolotāju un rakstnieku nepiedodamā vienaldzība pret mūsu jauno paaudzi, pret mūsu bērniem, cilvēka jūtas vislabāki un vissekmīgāki izdaiļojamas bērībā, cilvēka prāts attīstāms jaunībā. To negrib likt vērā mūsu skolotāji, to negrib saprast mūsu rakstnieki, kā līdz šim to ik dienas pierādījuse viņu nepiedodami vienaldzīga izturēšanās pret šo savu uzdevumu. Tiem it pareizi aizrādīts, ka senāk, kad vēl bija pazīstamas tikai tautas dziesmas, tautas daiļuma jūtas un mākslas, garša bija vairāk attīstīta nekā mūsu apgaismības laikos. Kāpēc tas tā bija? Tauta uzauga pēc šām daiļajām tautas dziesmām, tautas dziesmas bija tās, kas cilvēkā attīstīja daiļuma jūtas, jo tās viņa dzirdēja jau no mazotnes, no bērna dienām, kad cilvēka jūtas un

prāts pret visu uzņēmīgāki pieejamāki, kad viss dara uz dvēseli lielu iespaidu nekā vēlāk, kad cilvēks jau pieaudzis. Toreiz tādos apstākļos tauta varēja būt un arī bija ar attīstītāku mākslas gaumi, ar daiļākām jūtām. Tagad tas tā nava. Tauta vienaldzīga kā pret savām senajām, daiļajām dziesmām, tā arī pret saviem šo laiku labākajiem dziesminiekiem. Viņa vienaldzīga. Un vienaldzības cēlonis arī ir tikai vienaldzība. Tātad galu galā jautājums par tautas neattīstīto mākslas gaumi, par viņas neattīstītām daiļuma jūtām izvēršas, tā teikt, par vienaldzības jautājumu. Ja gribam labot tautas neattīstīto garšu, tad lai vispirms vairs nemeklējam nezin kādus tur šīs neattīstības cēloņus. Mums vispirms jāmeklē un jānovērš cēloņi skolotāju, rakstnieku un vispārīgi tautas audzinātāju vienaldzībai. Kamēr tas nebūs noticis, tikmēr mūsu puļiņiem nebūs nekādu panākumu, kad tas būs darīts, tad lieta labosies pati no sevis.(..)

Tādos apstākļos, esmu pārliecināts, tiešām drīzāki pienāktu tie laiki, kad vairs nebūtu jāžēlojas ne par tautas rupjo nevīžību, ne par grāmatu izdevējiem un tirgotājiem, ne par skolotāju un rakstnieku vienaldzību. Izglītība ietu savu uzvaras gaitu un nobīdītu pie malas visu to, kas tagad tik ļoti nospiež mūsu sirdis un prātu. Un apgaismoti spēcīgi, lieli ar bezgala saldu sajūsmību mēs varētu gaidīt drīzumā tuvojamies tos laikus, par kuriem Rainis tik jauki izsakās, — tos laikus, kad:

«Jaunas gaismas audi,
Līdz saules segai
Silti apņems visus sājpu bērņus...»

Bibliogrāfija

1. Bērons I. Jūlija Dievkociņa atcerei // Karogs. — 1954. — Nr.8. — 123.—125.lpp.
2. Cīrulniece V. Skolotājam, dzejniekam, cīnītājam // Stars (Madona). — 1968. — Nr.48.
3. Dadzīte N. Pēc simt gadiem // Skolotāju Avīze. — 1979. — Nr.35.
4. Dievkociņš J. Augstākā izglītība Japānā // Apskats. — 1903. — Nr.48.
5. Dievkociņš J. Gabaliņi iz skolu dzīves un par skolu dzīvi // Dienas Lapa. — 1902. — Nr. 197.
6. Dievkociņš J. Par bērnu literatūras nozīmi // Apskats. — 1903. — Nr.26. — 373.—375.lpp.

7. Dievkociņš J. Par bērnu literatūras veicināšanu // Dienas Lapa. — 1900. — Nr.197., 198.
8. Dievkociņš J. Tautas augstskolu celšanās un attīstīšanās Francijā // Dienas Lapa. — 1902. — Nr.220.
9. Domburs E. Jūlijs Dievkociņš // Karogs. — 1946. — Nr.1. — 96.—101.lpp.
10. Frīde J. Jūlijs Dievkociņš // Literatūra un Māksla. — 1956. — 29.janvāris
11. Jūlijs Dievkociņš // Zīlīte. — 1979. — Nr.8. (bez autora)
12. Ķuzāne L. Dzīvība tomēr zaļo // Karogs. — 1979. — Nr.8. — 159.—163.lpp.
13. Reiskate Z. 1906.g. soda ekspedīcijas upuris Jūlijs Dievkociņš // Karogs. — 1979. — Nr.3. — 158.—160.lpp.
14. Ribovska O. Jūlijs Dievkociņš / Divpadsmit mēneši. — R.: Liesma, 1968. — 98.lpp.
15. Stepiņš L. Jūlijs Dievkociņš // Skolotāju Avīze. — 1969. — Nr.32.
16. RLMVM Dievk. R1 78070
5
17. RLMVM Dievk. R1 95500
4

2.15. HERBERTS DORBE

(1894 — 1983)

Herberta Dorbes mūžā bijušas četras lielas mīlestības: mūzika, literatūra, novadpētniecība un pedagoģija. Kā pats autors rakstījis autobiogrāfijā:

«Mana darba 2 galvenie poli — literatūra un pedagoģija; starp tiem ir vēl citi vairāk vai mazāk nozīmīgi pieturas punkti.»¹

Herberts Dorbe dzimis 1894. gada 15. martā Zlēku pagasta Zušos lauksaimnieka ģimenē. Savu pedagoga talantu un attieksmi pret bērniem H. Dorbe mantojis no mātes. Visā savā dzīves laikā viņa nekad nav pacēlusi balsi, kad bērni bija izdarījuši kaut ko nepiederīgu, visu, ko viņa vēlējās, panāca ar labu — labiem vārdiem un labu priekšzīmi.

Autobiogrāfijā Herberts Dorbe apliecinājis:

«(..) gadu desmitus strādādams skolā, citu un savus bērnus audzinādams, allaž esmu centies sekot šim mātes audzināšanas paraugam.»²

¹ Dorbe H. Gaitas un gadi // Karogs. — 1979. — Nr.2. — 152.lpp.

² Turpat. — 147.lpp.

Desmit gadu vecumā iesākušās viņa skolas gaitas Zūru skolā. Kad ģimene pārcēlusies uz dzīvi Ventspilī, Herberts Dorbe mācības turpinājis Ventspils pareizticīgo skolā, vasarā strādādams dažādus gadījuma darbus (piena iznēsātājs, mūrnieka palīgs, gans u.c.).

No 1909. līdz 1912. gadam mācījies Ventspils pilsētas zēnu skolā, tad strādājis par palīgskolotāju Užavā, rakstveža palīgu Puzes pagastā.

1915. gadā Dorbes kā bēgļi devušies uz Krieviju, kur Veļikije Lukos viņš strādājis par korektoru frontes avīzē, vadījis vienu no latviešu korjiem.

1920. gadā viņš atgriezies Latvijā, sākumā strādājis par dzelzceļa ierēdni Ugālē, tad viņam piedāvāta skolotāja vieta Vārves pagastā (1921—1923).

Pēc skolotāju kursu pabeigšanas Rīgā 1923. gadā H. Dorbe sācis strādāt Ventspils 2. pamatskolā. Aktīvi piedalījies pilsētas sabiedriskajā dzīvē.

Vācu okupācijas laikā skola bijusi jāatstāj. No 1941. gada strādājis par grāmatvedi.

1950. gadā atsācis skolotāja darbu Ventspils 1. septiņgadīgajā skolā (1950—1955).¹

Rakstījis dzejoļus, prozu, lugas, tulkojis.

Miris 1983. gada 25. augustā, apbedīts Ventspils Meža kapos.

Bērniem mācījis galvenokārt latviešu valodu, krievu valodu, dziedāšanu, arī aritmētiku, apkārtnes mācību, glītrakstīšanu.²

Pedagoga darbā uzkrāto pieredzi un savas metodiskās atziņas H. Dorbe popularizējis 1929. gadā izdotajā darbā «Uzdevumi (temati) rakstu darbiem pamatskolā.»³ Šīs grāmatas mērķis ir skolēnus ieinteresēt aktīvam radošam darbam un palīdzēt viņiem pakāpeniski izkopt un paplašināt garīgo redzesloku, pārejot no tuvākā (konkrētā) uz tālāko (abstrakto). Kā skolotājs viņš saviem skolēniem

¹ RLMVMH. Dor. R7 332. 008/932896

² Ventspils Vēstures muzejs 16659/22 HD manuskriptu skapis

³ H. Dorbe. Uzdevumi (temati) rakstu darbiem pamatskolās. – R.: Izd. A. Jessens, 1929. – 25. lpp. az

mācījis mīlēt pasauli visā tās daudzkrāsainībā. Pamatskolas pirmajās klasītēs jāiepazīst sava māja, vecāki, ceļš uz skolu un jāmēģina sava pieredze, emocijas, zināšanas paust rakstveidā.

Vecākajās klasēs bez vērošanas un redzētā aprakstīšanas jāpauž sava attieksme, jāanalizē rīcība, jāvērtē pašam sevi un apkārt notiekošais. Tādēļ H. Dorbe iesaka tādus tematus kā «Vieta, gar kuru jāiet ar likumu», «Drausmīgi piedzīvojumi», «Netikumi, no kuriem jātiek vaļā». Ierosmi domrakstu tematiem šajā grāmatā var smelties arī mūsdienu literatūras skolotāji.

H. Dorbe visu mūžu ir bijis savas Dzimtenes, dzimtā Ventspils novada patriots, un šo mīlestību mācījis saviem skolēniem arī ar domraksta palīdzību, veidojot tematus par latviešu svētkiem, paražām, tradīcijām.

Uzdevumos H. Dorbe ir iekļāvis arī praktiskas, katram dzīvē nepieciešamas zināšanas un prasmes — uzrakstīt kvīti, sludinājumu par dzīvokļa izīrēšanu, tirgotavas izkārtnes tekstu. Ja šodien skolotāji vairāk uzmanības veltītu šādiem darījumrakstiem, iespējams, mazāk kļūdu (ortogrāfijas, interpunkcijas, stila) būtu mūsu reklāmās, sludinājumos.

Atzīmējams fakts, ka H. Dorbe citējis latviešu rakstnieku daiļdarbus (J. Jaunsudrabiņa «Ar makšķeri», Sudraba Edžus «Dullo Dauku», A. Austrīņa «Dzērvju zābakus» u.c.), lai skolēni mācītos pareizi, tēlaini izteikties, lai palīdzētu tiem izprast domrakstu tematus, lai padziļinātu bērnu zināšanas literatūrā.

1930. gadā tiek izdots H. Dorbes veidotais mācību palīgglīdzeklis «Diktāti pamatskolām». Kritikā K.Videnieks norādījis:

«Vietu vietām te pamirdz pa atjautībai, paliek pa ierosinājumam bērna patstāvīgajam darbam; nav arī daudz tādu taisītu gabalu, kur apnīkst skolotājs un skolēns, kuldamiens pa klaburainajiem teikumiem, kur autors meklē tikai attiecīgus likumus, neievērodams valodas garu, valodas un satura dzīvību. Šinī ziņā H. D. diktāti ir laimīgāki.»¹

¹ K. Videnieks, H. Dorbe. Diktāti pamatskolām // Mūsu Nākotne. – 1931. – Nr.1. – 70 lpp.

Diktātu tekstos izmantoti latviešu rakstnieku darbu fragmenti (E. Birznieka — Upīša, A. Baltpurviņa, Doku Ata), paša autora sastādīti teksti un dzejoļi. Ar nesarežģītu, saprotamu piemēru palīdzību skolēns apgūst latviešu valodas gramatikas pamatlikumus un vienlaicīgi audzina skolēnu, bagātina skolēna valodu, attīsta uztveri un domāšanu.

Pieminama arī H. Dorbes sastādītā ābece «Gaismiņa»¹ un «Ābece mājas mācībai». Izdevējs A. Jessens recenzijā rakstījis: «Šī ābece atšķiras no citām ne tikvien ar savu interesanto saturu, bet arī ar to, ka tās teksts viscaur ilustrēts krāsainām bildēm. Šāda veida ābece šī ir pirmā.»²

Nepieciešamība pēc piemērota repertuāra skolēnu uzvedumiem rosinājusi H. Dorbi pievērsties arī dramaturģijai. Skolas vajadzībām viņš sarakstījis ludziņas ar pamācošu saturu, piemēram, «Laimona nelaime»³, «Leiputrija»⁴, par kuru A. Upīts sacījis:

«(..) dažas gluži patīkamas vietas viņā pamanīju»⁵ un kuru 1929./30.gadā izrādīja Dailes teātris.

Uzsverot skolotāja nozīmi bērnu izglītošanā un audzināšanā, H. Dorbe uzskatījis, ka visa pirmsākums ir vecāki: «Mācieties, rūpējaties un gādājat par viņu (bērnu — aut.) audzināšanu, — tas ir katra vecāka pirmais un augstākais bauslis.»⁶

Paliekoša vērtība ir arī H. Dorbes bērnu dzeja:

«No latviešu bērnu dzejas un bērnu literatūras vēstures Herberta Dorbes vārds nav izsvītrojams.»⁷

Herberts Dorbe vācis dažādas senas lietas, kuras mūža nogalē dāvājis Ventspils vēstures muzejam, viņš izdarījis arī skicējumus un pierakstus griestu gleznojumiem Apriķu baznīcā, kur strādājis Neredzīgā Indriķa aizgādnis mācītājs

¹ Dorbe H. Gaismiņa. Ābece un pirmā lasāmā grāmata mājai un skolai. — R.: A.Jessens, b/g.

² Dorbe H. Ābece mājas mācībai. — R.: A.Jessens, b/g. — 5.lpp.

³ Dorbe H. Laimona nelaime. 3 cēlieni skolēnu teātrim. — R.: Cēsis — Valmiera. K.Dūnis, b/g. — 16 lpp.

⁴ Dorbe H. Leiputrija. Spēle 9 ainās. — R.: A.Jessens, b/g. — 39 lpp.

⁵ Dorbe H. Rakstītas dienas. — R.: Liesma. 1980. — 28.lpp.

⁶ Dorbe H. Nepārprotama valoda // Mūsu Nākotne. —1923. — Nr.6. — 175.-177.lpp.

⁷ Ancītis V. Simtgadnieks no ventīņu cilts // Neatkarīgā Cīņa. — 1994. — Nr.38. — 4.lpp.

Elferfelds, lai skolēniem latviešu literatūras pirmsākumu laiks un apstākļi būtu vairāk saprotami. Viņš vadījies pēc principa, ka «pagātnes pazīšana palīdz saprast un iemīlēt tagadni.»¹

Kopš 1989. gada apmeklētājiem durvis vēris «Senču putekļi» — H. Dorbes muzejs Ventspilī, kuram pats devis vārdu un sācis iekārtot.

«Viņš bija savdabīgs vīrs, izcila personība un viņa vārds paliekami ierakstāms gan Ventas novada, gan mūsu bērnu literatūras, gan arī vispār latviešu gara dzīves vēsturē.»²

Uzdevumi (temati) rakstu darbiem pamatskolās

Priekšvārds

Šie uzdevumi, resp. temati, domāti pirmām kārtām domrakstiem, jo tiklab brīviem, kā nosacītiem ierosinājums un pamudinājums nepieciešams, pie kam temats nav uzlūkojams kā ierobežojums, bet kā izejas punkts koncentrētai rakstiskai domu izteiksmei patstāvīgā darbā skolā un mājā. Vienā vai otrā ziņā saistāmi un radnieciski temati apvienoti grupās. Iepazīstinot skolēnus ar vienas vai dažu grupu tematiem, ar katrā atsevišķā gadījumā nepieciešamiem un tuvākiem paskaidrojumiem, saistot tos ar skolēniem pazīstamu lasāmo vielu vai tiešiem piedzīvojumiem un novērojumiem, arī mazāk aktīvie skolēni, cik varu spriest no piedzīvojumiem, tiek ieinteresēti darbā. No svara tas, lai šādos skolēnu rakstu darbos pirmām kārtām izpaustos viņu pašu novērojumi, piedzīvojumi, domas un iespaidi. Uzdevumi, resp. temati, domāti visām pamatskolas klasēm, sākot ar pirmsskolu, kaut gan šinī gadījumā vilkt stingri noteiktu robežu pie materiāla iedalīšanas bija grūti. Un tas, man šķiet, nav galvenais, jo vienu un to pašu tematu piem. «Kā es pavadīju vasaru» (II nod.) vai «Brītiņš brāļu kapos» (VII nod.), katrs

¹ Kalndruva M. Ciemos pie Herberta Dorbes // Zvaigzne. – 1964. – Nr.3. – 18.lpp.

² Ancītis V. Simtgadnieks no ventiņu cilts // Neatkarīgā Cīņa. – 1994. – Nr.38. – 4.lpp.

pēc savām spējām aprakstīs tā pirmās klases skolēns, kā vecāko klašu audzēkņi. Autora nolūks bija — skolēnus ieinteresēt aktīvam radošam darbam un palīdzēt viņiem pakāpeniski izkopt un paplašināt garīgo redzes loku, pārejot no tuvākā (konkrētā) uz tālāko (abstrakto). Par sevi saprotams, ka ar šiem dažiem simtiem uzdevumu un variantu nav domāts izsmelt visu darbu, bet autors centies skart tās izcilākās parādības, ar kurām skolēniem nākas sastapties ikdienišķā dzīvē.

Bibliogrāfija

1. Ādmīdiņš R. Talanta daudzpusība // Cīņa. — 1974. — Nr.41. — 3.lpp.
2. Ancītis V. Simtgadnieks no ventiņu cilts // Neatkarīgā Cīņa. — 1994. — Nr.38. — 4.lpp.
3. Atvadu rindas // Dzimtenes Balss. — 1983. — Nr.36.
4. Bērsone I. Herberta Dorbes trīs novadi // Draugs. — 1974. — Nr.2. — 25.lpp.
5. Dorbe H. Atziņas jeb domu gaudi // Skola un Ģimene. — 1979. — Nr.2. — 35.lpp.
6. Dorbe H. Ābece mājas mācībai. — R.: A. Jessens, b/g.
7. Dorbe H. Diktāti pamatskolām. — R.: J. Rozes apgādībā, 1930. — 48lpp.
8. Dorbe H. Gaismiņa. Ābece un pirmā lasāmā grāmata mājai un skolai. — R.: A. Jessens, b/g.
9. Dorbe H. Gaitas un gadi // Karogs. — 1979. — Nr. 2. — 147.—153.lpp.
10. Dorbe H. Laimona nelaime. 3 cēlieņi skolēnu teātrim. — Cēsis — Valmiera: K. Dūnis, b/g — 16 lpp.
11. Dorbe H. Leiputrija. Spēle — pasaka — 9 ainās. — R.: A. Jessens, b/g — 39 lpp.
12. Dorbe H. Nepārprotama valoda // Mūsu Nākotne. — 1923. — Nr.6. — 175.—177.lpp.
13. Dorbe H. Rakstītas dienas. — R.: Liesma, 1980. — 125 lpp.
14. Dorbe H. Uzdevumi (temati) rakstu darbiem pamatskolās. — R.: A. Jessens, 1929. — 25lpp.
15. Kalndruva M. Ciemos pie Herberta Dorbes // Zvaigzne. — 1964. — Nr. 3. — 18.lpp.
16. Lasmanis I. Darba gaismā // Karogs. — 1969. — Nr.2. — 77.lpp.
17. Selga G. Nākošajām paaudzēm // Literatūra un Māksla. — 1970. — Nr.41. — 15.lpp.
18. Skore M. Senču putekļi // Izglītība. — 1990. — Nr. 37. — 8.—9.lpp.
19. Vanags V. Pavisam savāds amats // Skola un Ģimene. — 1979. — Nr. 2. — 2., 34.lpp.
20. Vanags V. Sīkstums un neatlaidība // Skolotāju Avīze. — 1974. — Nr.24. — 4.lpp.
21. Videnieks K. H. Dorbe «Diktāti pamatskolām» // Mūsu Nākotne. — 1931. — Nr.1. — 70.lpp.
22. RLMVM H.Dor. R7 332.008/932896
23. RLMVM J.Catl 5 I 10/1 515692
24. Ventspils Vēstures muzejs 16659/22 HD manuskriptu skapis.
25. Ventspils Vēstures muzejs 951/36 HD manuskriptu skapis.

2.16. KĀRLIS DZIĻLEJA

(1891 — 1963)

(īst. v. Kārlis Tīfentāls)

Rakstnieks, literatūrkritiķis, pedagogs. Kārlis Dziļleja dzimis 1891. gadā Talsu pagasta Brūžkalnos zemnieka ģimenē. Pirmo izglītību ieguvis Stendes II (Ģibuļu) pamatskolā (1902—1904). Jau bērnībā vēlēties kļūt par skolotāju. K. Dziļleja no 5 gadu vecuma aizrautīgi lasījis visas grāmatas, ko varējis dabūt. Tālāko izglītību ieguvis Talsu pilsētas skolā (1904—1908), kur tikusi rosināta interese par apkārtnes vēsturiskajām vietām.

1909. gadā beidzis Cēsīs pedagoģijas kursus, kuros ieguvis pamatskolas skolotāja tiesības un sācis strādāt par skolotāju Rīgā Čiekurkalnā Mednes — Ozolas elementārskolā un Kokneses pagastskolā (1910./11.). Izglītību papildinājis Belgorodas skolotāju institūtā no 1911. līdz 1914. gadam. Mācījis matemātiku, dabaszinības un latviešu valodu Majoros tirdzniecības skolā.

1. pasaules kara laikā K. Dziļleja strādājis latviešu bēgļu skolā Harkovā un Pēterpilī (1916—1919), kur pabeidzis augstākos komerckursus (1918).

Atgriezies Latvijā, strādājis Rīgas 1. un 3. ģimnāzijā, no 1919. gada bijis Rīgas domnieks, Rīgas Domes revīzijas komisijas priekšsēdētājs (1927—1934), Strādnieku teātra direktors (1932—1934), Tautas augstskolas lektors (1920—1934), lasījis lekcijas literatūras vēsturē, poētikā, politiskajā ekonomikā. Bijis žurnālu «Jaunais Cīrulītis» un «Domas» redaktors.

50 gadu vecumā ar izcilību beidzis Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tieslietu zinātņu fakultātes Tieslietu nodaļu.¹

1944. gadā Kārlis Dziļleja ar ģimeni emigrējis uz Vāciju, kur strādājis latviešu

¹ Kalniņa M. Kārlis Dziļleja līdz 1944. gadam // Varavīksne. – R.: Liesma, 1991. – 169. lpp.

bēgļu ģimnāzijā Neištātē (1945)¹ un Blombergā, mācījis latviešu valodu un literatūru, kā arī psiholoģiju un loģiku. Tur, svešumā, «...savu sirdsdedzi centās iedot latviešu jauniešiem, mudināja viņus, svešās zemēs izklīstot, neaizmirst Latviju, sevišķi pieminot savu mīlēto Raini, lielo trimdinieku.»²

1949. gadā K. Dziļleja pārcēlies uz Zviedriju, strādājis dažādus darbus. Iedzīvojies svešā zemē, viņš izvērta rosīgu sabiedrisku un literāru darbību.

Miris 1963. gadā Zviedrijā, pārapbedīts 1991. gadā Talsos Jauviņu kapsētā.

20. gadsimta 20. gados skolās bija populāras K. Dziļlejas sastādītās latviešu daiļliteratūras hrestomātijas «Darbs un dzīve» vairākās daļās.

Īpašu uzmanību pievērsis domrakstu rakstīšanai. K. Dziļleja aizstāvējis brīvo domrakstu skolā. Ja skolēnam liek rakstīt tā saucamo «nebrīvo» sacerējumu, tad bieži tas izveidojas trafaretisks, pēc šablona, un tas ir «bērnu domām un jūtām nereti nepieskaņots un pretīgs darbs.»³ Kā brīvo domrakstu priekšrocības autors uzsvēris brīvību temata un formas izvēlē, skolēna radošās domas veicināšanu. K. Dziļleja izteicis arī savas domas par to labošanu, ņemot vērā vācu pedagogu norādījumus šajā aspektā (Gaudigs, Vofs, Jensens u.c.), arī latviešu pedagogu atziņas (Dauge, Dēķens). Viņš uzskata, ka tikai ielikta atzīme skolēniem neko daudz neizsaka, tas bērnus neierosina jauniem darbiem. Labāk būtu 2—3 rindās atklāt šī darba pozitīvās un negatīvās iezīmes.

Šī nav tikai teorētisku norāžu grāmata, K. Dziļleja centies pamatot savas domas ar daudziem bērnu brīvo domrakstu paraugiem.

Viņš mēģinājis iet «jaunu ceļu» latviešu literatūras mācību grāmatu izveidē, saistot mūsu literatūru ar citu tautu literatūru, mēģinot «nevis mehāniski, bet organiski sasaistīt latviešu un cittautu literatūras vielu».⁴ Pēc šādiem principiem

¹ RLMVM K. Dziļl. D1 (379697)

7

² Dziļleja - Ziverte I. Kārlis Dziļleja trimdā // Varavīksne. – R.: Liesma, 1991. – 173.lpp.

³ Dziļleja K. Brīvie domraksti. – R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1924. – 9.lpp.

⁴ Dziļleja K. Latviešu literatūras vēsture. Sakarā ar galvenajām pamācībām cittautu vēsturē. I daļa. – R.: A Gulbja apgādā, 1931. – 3.lpp.

veidota viņa «Latviešu literatūras vēsture. Sakarā ar galvenajām pamācībām cittaute vēsturē».

Tā kā 20. gadsimta 20. gadu sākumā vēl nav jaunajiem apstākļiem piemērotu mācību grāmatu, nav skolās plašu bibliotēku, kur skolēniem un arī skolotājiem smelt papildu zināšanas poētikas jautājumos, tad 1923. gadā tiek publicēta K. Dziļlejas mācību grāmata «Mazā poētika pamatskolām» ar teoriju un uzdevumiem — tematiem praktiskiem darbiem. Arī šī darba priekšvārdā autors uzsvēris izvēles iespējas, brīvību, jo dotie temati nav obligāti jādod klasē, tāpēc ka «dažādie darba apstākļi liks arī šiem praktiskajiem darbiem būt visai dažādiem».¹

Populāras bijušas arī mācību grāmatas «Mazais valodnieks» pamatskolas I — IV klasei. Arī šeit K. Dziļleja neatkāpjas no izvirzītajiem radošuma un skolēnu ieinteresētības darbā principiem. Šeit bērniem pašiem jāmeklē, jāizdomā atbildes, daudziem uzdevumiem ir tajā laikā savdabīga forma — krustvārdu un burtu mīklas.

Kārlis Dziļleja publicējis arī savas pārdomas par latviešu valodas kā mācību priekšmeta uzdevumiem, akcentējot derīguma principu. («Kā pamatskolai, tā vidusskolai jāgādā par to, lai bērni iegūtu to, kas dzīvē viņiem vajadzīgs.»²) cieņu pret savas tautas dzejniekiem un rakstniekiem, spēju to darbos atrast «savai garīgai pasaulei to labāko un daiļāko»³, vēlmi un prasmī runāt un sarunāties, brīvi izteikt savas domas.

Metodiskos jautājumus K. Dziļleja saistījis ar audzināšanu, norādot, ka jāsaista «valodas mācības uzdevumi ar sabiedrisko un estētisko audzināšanu, kas organizatoriski ievadītu jauno paaudzi kā sabiedriskā dzīvē un viņas parādību izpratnē, tā arī izkoptu katra indivīda garīgo pasauli un tuvinātu dabai»⁴.

Viņš uzmanību pievērsis ārpusskolas izglītībai, uzskatot, ka «ārpusskolas izglītība ir tāds pat valsts un sabiedrības pienākums kā skola»⁵.

¹ Dziļleja K. Mazā poētika pamatskolām. – R.: A.Gulbja apgādībā. 1923. – 3.lpp.

² Dziļleja K. Latviešu valodas uzdevumi // Skolotāju gadagrāmata ar kalendāriju, 1923. – 29 lpp.

³ Turpat.

⁴ Dziļleja K. Latviešu valodas programmas pamatskolām // Latvijas Skola. – 1920. – Nr.8.–10. – 327 lpp.

⁵ Dziļleja K. Izglītības stāvoklis Latvijā // Sociāldemokrāts. – 1922. – Nr.155. – 2.lpp.

Rakstā «Aroda izvēle» izvērtējis Psihotehnikas un jaunatnes pētīšanas institūta darbību skolas vecuma bērnu orientēšanā uz tiem piemērotu profesiju izvēli. Šajā darbā izkristalizējās arī K. Dziļlejas pozitīvā attieksme pret arodizglītību un tās mērķis: «Jaunatnei jādod tāda skola, lai izglītība dotu iespēju nostāties uz savām kājām praktiskā dzīvē un nopelnīt dienišķo maizi.»¹

Rakstā «Latviešu valodas rakstu darbi mūsu skolās» K. Dziļleja centies apkopot tajā laikā Latvijas skolās izmantotos darbus. Tie ir domraksti, diktāti, gramatikas uzdevumi, skolēnu žurnāli, ilustrēti rakstu un dzeju krājumi, kolektīvas klases dienasgrāmatas, skolēnu vēstules skolotājam, ilustratīvi zīmējumi sakarā ar klasē apstrādāto lasāmo vielu. Viņš tulkojis arī vairākas pedagoģiska satura grāmatas.

K. Dziļleja ir izpētījis latviešu literatūrā sastopamos skolotāju tipus un secinājis, ka daudzu autoru darbos ir attēloti skolotāji, jo lielākā daļa mūsu rakstnieku ir bijuši skolotāji. Taču lielāko uzmanību viņš vērš uz faktu, ka tie gandrīz visi ir negatīvi tēli. Tikai šur tur pavīd pa «baltam zvirbulim». Un rakstu sērijas nobeigumā autors mūs aicina: «Centīsimies vairot šo «balto zvirbuļu cilti!»²

Latviešu valodas uzdevumi

Pamatskolā nevar notikt nekāda teoretizēšana, nedz valodas pētīšana. Pat vidusskolas uzdevums nav nodoties abstraktiem valodnieciskiem jautājumiem. Kā pamatskolai, tā vidusskolai jāgādā par to, lai bērni iegūtu to, kas dzīvē viņiem vajadzīgs.

Vispirms — skolā bērni jāaudzina. Tas nav iespējams ar disciplināriem noteikumiem vai kādu sevišķu mācību, bet audzinošam ir jābūt skolas darbam katrā stundā, uz katra soļa. Mūsu valodā ir uzrakstīta bagātīga literatūra, kura atspoguļo

¹ Dziļleja K. Arodizvēle // Doms. – 1928. – Nr. 8. – 238.lpp.

² Dziļleja K. Skolotāju tipi latviešu literatūrā // Dzīve. – 1912. – Nr. 25.

mūsu tautas dzīvi, rāda tās sabiedriski — ētiskās garīgās vērtības, atspoguļo mūsu dabas un apkārtējo ļaužu dzīves daiļumu un nedaiļumu. Tātad, mūsu folklorā un mūsu literatūrā sniedz mums bagātīgu vielu sabiedriski — ētiskai un estētiskai audzināšanai. Ja skolā ir ne tikai jā māca, bet arī jā audzina, tad latviešu valodai šai ziņā ir drošs pamats. Ministrijas programmas «Aizrādījumā» lasām: «Visnotaļ jā māca bērniem izprast, mīlēt un cienīt savu dzimto valodu, iemācīties viņā pareizi rakstīt un runāt un meklēt tautas gara mantās viņu audzinošo saturu.» Vai tad tikai «tautas gara mantās» (valodnieki sākuši apšaubīt šāda nosaukuma pareizību)? Vai tad arī tagad mūsu tautai nav savas «gara mantas» ar audzinošu saturu? Vai tāpat kā dainas un tautas pasakas arī Raiņa, Aspazijas, Skalbes, Akuratera, Jaunsudrabiņa un daudzu citu tagadnes rakstnieku darbi nevar kalpot šim nolūkam? Mūsu oficiālās zinātnes vīri māca, ka skolā varot mācīt tikai to, ko jau vēsture atzinusi. Nožēlojama tad būtu tā skola, kura varētu mācīties no pagātnes, kurai tagadne jau pāraugusi pāri vai to pat sagrāvusi! Ja mēs runājam par darba skolu, par skolas piemērošanu dzīvei, tad tas nozīmē, ka mēs gribam celt — tagadnes skolu. Un tagadnes skolā jādod vieta arī tagadnes literatūrai ar viņas ētiskām un estētiskām vērtībām. Nevis vēsture vēstures dēļ jā māca, bet bērni jāievada dzejnieku darbos. Lasīt skolā taču māca ar to nolūku, lai lasīt prasana dotu kādu garīgu vērtību.(..)

Bērniem jāliek iemīlēt dzejnieku grāmatas, jāiepotē mīlestība un cienība uz saviem dzejniekiem, kuriem tiem ir laime būt par laika biedriem, kuru vārdus tie ik dienas dzird, kurus tie personīgi redz un dzird, kuru darbus tie redz uz skatuves vai bibliotēkas plauktā, veikala logā. — Lai jaunais pilsonis iet kā bite ziedos un ņem no katra rakstnieka darbiem savai garīgai pasaulei to labāko un daiļāko. Lai viņš tā izaug par labu un krietnu cilvēku, savas sabiedrības locekli un valsts pilsoni, kas dzenas pēc dzīves pilnības, taisnības un daiļuma piepildīšanas(..)

Un tad — lai bērni mācās runāt un sarunāties! Ne tikai atstāstīt, bet brīvi stāstīt savas domas un jūtas, savus piedzīvojumus un pieredzējumus. Klasē

jāmaina lomas: lai runā skolēni, ne skolotājs. Skolotājs nav klasē likts par runātāju mašīnu, bet par dzīvei derīgu pilsoņu audzinātāju. Un dzīvē vairs nevarēs paņemt skolotāju līdz vai atbildēt uz iepriekš sagatavotiem jautājumiem. Tur būs pašam katrā brīdī jāorientējas saviem spēkiem. Tādēļ arī pēdējā laikā bērnu sarunas programmās mēdz uzsvērt kā atsevišķu uzdevumu.

Bibliogrāfija

1. Apbedīts dzimtenes kapsētā // Tēvzemes Avīze. — 1991. — Nr.38. — 3.lpp.
2. Bērsone G. Šodien atklāj piemiņas plāksni Kārlim Dziļlejam // Labrīt! — 1995. — Nr.97. — 12.lpp.
3. Bičolis J., Dziļleja K. Latviešu literatūras vēsture // Domas. — 1932. — Nr.3. — 267.—271.lpp.
4. Dziļleja K. Aroda izvēle // Domas. — 1928. — Nr.8. — 237.—238.lpp.
5. Dziļleja K. Brīvie domraksti. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1924. — 143 lpp.
6. Dziļleja K. Darbs un dzīve. Latvju literatūras hrestomātija. — R.: Kultūra Balss, 1922. — 384 lpp.
7. Dziļleja K. Izglītības stāvoklis Latvijā // Zociāldemokrāts. — 1922. — Nr.155. — 1.—2.lpp.
8. Dziļleja K. Latviešu literatūras vēsture. Sakarā ar galvenajām parādībām cittautu vēsturē. I daļa. — R.: A. Gulbja apgādā, 1931.
9. Dziļleja K. Latviešu rakstniecības teorija. Vidusskolas kurss. — Majori: Fr. Kundziņš, 1914. —129 lpp.
10. Dziļleja K. Latviešu valodas programmas pamatskolām // Latvijas Skola. — 1920.—Nr. 8.—10.—327.lpp.
11. Dziļleja K. Latviešu valodas uzdevumi // Skolotāju gadagrāmata ar kalendāriju. — 1923. — 28.—31.lpp.
12. Dziļleja K. Mazā poētika pamatskolām. — R.: A. Gulbja apgādībā, 1923. — 96 lpp.
13. Dziļleja K. Mazais valodnieks. Latvju valodas mācība ar uzdevumiem. — R.: Valters un Rapa, 1926. — 38 lpp.
14. Dziļleja K. Skolotāju tipi latviešu literatūrā // Dzīve. — 1912. — Nr. 205., 207., 209., 211., 213., 215., 217., 219., 222., 225.
15. Dziļleja K. Toreiz ... // Signāls. — 1930. — Nr.4./5. — 124.—126.lpp.
16. Dziļleja K., Zīverte I. Kārlis Dziļleja trimdā // Varavīksne. — R.: Liesma, 1991. — 171.—175.lpp.
17. Kalniņa M. Kārlis Dziļleja līdz 1944. gadam // Varavīksne. — R.: Liesma, 1991. — 166.—170.lpp.
18. Ķelpe J. Latvju jaunās rakstniecības vēsture // K/s «Jelgavas ziņas» izdevums, 1934. — 97.lpp.
19. Vecgrāvis V. Riekšava // Literatūra un Māksla. — 1989. — Nr.5. — 13.lpp.
20. RLMVM K.Dziļl. D1 Nr.379697.
21. RLMVM K.Dziļl. R/72Nr.165465.

2.17. JĀNIS EZERIŅŠ

(1891 — 1924)

Rakstnieks Jānis Ezeriņš dzimis 1891. gadā Biksēres pagastā (Madonas rajonā) vidējo zemnieku ģimenē. Vecāmamma Made Ezeriņa ir tā, kas galvenokārt nodarbojusies ar zēna izglītošanu, sniedzot arī materiālu atbalstu. Viņš mācījies Vanagpakalnes pagastskolā (1899—1902), Cesvaines (1902—1905) un Lazdonas (1905—1906) draudzes skolās.

No 1906. gada līdz 1910. gadam bijis Valkas skolotāju semināra audzēknis. Beidzis semināru, J. Ezeriņš sācis strādāt Lazdonas draudzes skolā par palīgskolotāju. «...gara auguma, slaidis, kustīgs. Stundās viņš nemitīgi staigā pa klasi tā, ka pagarie svārki šūpojas abpus šķēlumam.»¹ Tādu savu skolotāju redzējuši bērni.

1913. gadā kļuvis par Saikavas ministrijas skolas pārzini. Skolā bijuši apmēram simts 1.—6.klašu skolēnu. J. Ezeriņš mācījis latviešu literatūru, krievu valodu, matemātiku, dabas zinības. Viņš mācējis savas domas tā izteikt, ka visgrūtākie mācību priekšmeti kļuvuši saprotami. J. Ezeriņš bieži vedis bērnus pastaigās, mācījis saskatīt apkārtnes skaistumu, piedalījies rotaļās, mācījis apkopt skolas apkārtni. Interesanti esot bijuši viņa rīkotie skolas pasākumi. Ļoti spraigu darbu J. Ezeriņš veicis arī pēc stundām — vadījis skolas kori un iestudējis lugas, no Rīgas teātriem iznomājot kostīmus, uzaicinot galveno lomu tēlotājus (piemēram, Daci Akmentiņu).

Kā atceras viņa audzēknis Sestulis: «Pēc rakstura Ezeriņš bija, ja tā var teikt, plaša vēriena cilvēks, kam sveša skolotājam tik parastā sīkmanība, nenovīdība un cilvēku tiesāšanas kāre. Cilvēkus viņš ņēma tādus, kādi viņi ir.»²

¹ Zvirgzdiņa D. Jāņa Ezeriņa gadi Lazdonā un Saikavā // Karogs. – 1981. – Nr.4. – 154.lpp.

² RLMVMEz 11/8 95640

1914. gadā Ezeriņš ticis iesaukts karadienestā, bet drīz vien sliktās veselības dēļ demobilizēts. 1916. gadā J. Ezeriņš devies uz Kaukāzu ārstēt plaušu tuberkulozi. Atgriezies dzimtenē, turpinājis strādāt Saikavā. Šajā gadā rakstnieks apprecējies ar skolotāju Antoniju Erdmani.

Kad 1918. gadā Latviju okupējis vācu karaspēks, J. Ezeriņš ticis apcietināts un vairākas nedēļas noturēts Madonas cietumā.

No 1919. līdz 1922. gadam J. Ezeriņš dzīvojis Rīgā un strādājis par laikraksta «Brīvā Zeme» literārās daļas vadītāju.

1922. gadā, veselībai pasliktinoties, J. Ezeriņš apmeties uz dzīvi Praulienā, kur strādājusi viņa sieva un dzīvojusi meitiņa.

Miris 1924. gadā, apbedīts Meža kapos.

J. Ezeriņa literārajā mantojumā ir daudzas meistarnoveles, lugas un dzejoļi. Pedagoģijā, konkrētāk, latviešu valodas mācības metodikā kopā ar J. Grīnu sastādījuši lasāmās grāmatas pirmskolai un pamatskolas sešām klasēm «Valoda». 1., 2., 3.klasēm domātajās grāmatās ir ievietota vēstoša lasāmviela, «cik iespējams, vairījāmieš no aprakstiem, kas mazākiem bērniem grūtāk uzņemami»¹.

4. klases grāmatā jau ir garāki vēstījumi, arī tāda lasāmā viela, kam pamatā ir apraksts, kas saistīts ar noteiktu Latvijas vietu un dabas parādībām.

5. un 6. klases mācību grāmatās sniegti «skolai piemēroti latviešu daiļrakstniecības vērtīgi darbi tālākā to grūtuma pakāpē»². Pēc kritiķu domām, grāmatas sevišķi noderīgas varētu būt tur, kur nav skolotāja vai skolas rīcībā plašākas bibliotēkas.

Šeit atrodami arī dažādu daiļliteratūras žanru paraugi. Grāmatas papildinātas ar reprodukcijām un fotogrāfijām, kas palielina uzskatāmību.

¹ Valoda. Lasāmā grāmata pamatskolas 4.g. Sast. J.Ezeriņš, J.Grīns. – R.: J.Rozes apgādībā. 1930. – 292.lpp.

² Valoda. Lasāmā grāmata pamatskolas 5.g. Sast. J.Ezeriņš, J.Grīns. – R.: J.Rozes apgādībā. 1924. – 343.lpp.

J. Ezeriņš kopā ar J. Grīnu veidojuši arī ābeci un pirmo lasāmo grāmatu «Valodiņa», kurai ir 2 daļas — pirmajā uzmanība vairāk pievērsta rakstīšanas prasmei, otrajā — lasīšanas un stāstīšanas prasmēm. Stāstījumi izvēlēti tā, lai modinātu skolēnos labestību, līdzcietību, paklausību. Tā atšķiras no citām ar greznumu. Grāmatā ir 29 krāsainas ilustrācijas, kas piesaista uzmanību ar savu spilgtumu un saturu. Autori te īpaši rūpējušies par estētisku jūtu radīšanu.

J. Ezeriņš sastādījis arī bērnu antoloģiju «Cīruļu koris».

Priekšvārds «Valodas» 4. daļai

Kas iepazinušies ar «Valodas» pirmām 3 daļām, būs ievērojuši, ka tur sniedzām vēstošus lasāmus gabalus, un cik iespējams, vairījāmieš no aprakstiem, kas mazākiem bērniem grūtāki uzņemami. Šinī «Valodas» daļā, kura lietojama pamatskolas 4. klasē, sniedzam, blakus garākiem vēstījumiem, arī tādu lasāmo vielu, kam pamatā apraksts, gan lielāko tiesu saistīts ar noteiktu Latvijas vietu vai dabas parādību.

Dzejiskajiem Latvijas dabas tēlojumiem — šīs grāmatas pirmā daļā — pieslēdzas mūsu tautas dzīves un Latvijas valsts tapšanas notikumu tēlojumi. Protams, lasāmā grāmata nevar būt ne vēsturiska, nedz ģeogrāfiska hrestomātija. Dodam tikai tēlojumus no mūsu daiļrakstniecības, kuros izpaudusies autoru karstā tēvijas mīlestība. Nevar būt šaubu, ka tādi tēlojumi veicinās nacionālās skolas svarīgus uzdevumus.

Priekšvārds «Valodas» 5. daļai

«Valodas» V daļā sniedzam skolai piemērotus vērtīgus latviešu daiļrakstniecības darbus tālākā to grūtuma pakāpē. Kā kas gluži jauns, nākuši klāt daži prozaiski lasāmi gabali. Tie cieši pieslēdzas latviešu valodas un

daiļrakstniecības aplokam (..) Šādu piemērotu rakstu izvēle mūsu literatūrā jāatzīstas, nav nekāda plaša.

Šinī «Valodas» daļā vajadzības gadījumā atrodami rakstniecības galveno formu paraugi, kādi nepieciešami elementārai leksiskai, stilistiskai un literatūrteorētiskai analīzei. Saprotams, dažu lasāmo gabalu pie tam nāksies izmantot vairākkārtīgi; piemēram, Skalbes «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» noderēs tēlojošās valodas līdzekļu analīzei, tāpat arī jaunlaiku pasakas paraugam.

Ar to, ka 5. mācības gadā pamatskolā mācās rakstniecības teoriju, rēķinājāmie tik tālu, cik to atļāva mūsu lasāmās grāmatas kopējie galvenie principi.

Bibliogrāfija

1. Dombrovska G. Mīlēt dzīvo, vēlēt labu cilvēkiem // Cīņa. — 1981. — Nr.98.
2. Ezeriņš J. Cīruļu koris. Bēnu antoloģija. — R.: Leta, 1926. — 155 lpp.
3. Ezeriņš J. Stāsti un noveles. — R.: Latvijas valsts izdevniecība, 1962. — 443 lpp.
4. Ezeriņš J. Grīns J. Valodiņa. Ābece un pirmā lasāmā grāmata. — Latviešu apgāds, 1946. — 148 lpp.
5. Ķelpe J. Latvju jaunās rakstniecības vēsture. Pēckara laikmets. — Jelgava: k/s »Jelgavas ziņas» grāmatiespiestuves izdevums, 1934.
6. Laganovskis J. Lasot Jāni Ezeriņu // Karogs. — 1966. — Nr.4. — 167.—168.lpp.
7. Mežsēts A. Zem atmiņu varavīksnes // Karogs. — 1971. — Nr.4. — 111.—114.lpp.
8. Silabriede M. Atmiņas par J.Ezeriņu // Karogs. — 1981. — Nr.4. — 103.—107.lpp.
9. Talcis Ā. J.Ezeriņš (1891—1924) // Karogs. — 1941. — Nr.4. — 554.—555.lpp.
10. Valoda. Lasāmā grāmata pamatskolas 4. g. Sast. Ezeriņš J. Grīns J. — R.: J. Rozes apgādībā, 1930. — 292 lpp.
11. Valoda. Lasāmā grāmata pamatskolas 5. g. Sast. Ezeriņš J. Grīns J. — R.: J. Rozes apgādībā, 1924. — 343 lpp.
12. Videnieks K. Valoda // Mūsu Nākotne. — 1925. — Nr.15./16. — 497.—500.lpp.; Nr.17. — 531.—533.lpp.
13. Zanders O. Jāņa Ezeriņa smaids // Karogs. — 1971. — Nr.4. — 155.—157.lpp.
14. Zvirgzdiņa D. Jāņa Ezeriņa gadi Lazdonā un Sainavā // Karogs. — 1981. — Nr.4. — 153.—157.lpp.
15. RLMVM Ez. I 1/8 95640;95037
16. RLMVM J.Catl.Lf. I 13/1 515709

2.18. PĒTERIS GILUČS

(1907 — 1943 vai 1944)

Žurnālists, rakstnieks un skolotājs Pēteris Gilučs dzimis 1907. gadā Preiļu pagasta Anspokos. Cēlies no lielas, garīgi apdāvinātas, sabiedriski rosīgas dzimtas. Ģimenē bijuši desmit bērni, no kuriem trīs miruši mazi. Arī P. Giluča māsa Natālija bija rakstniece.

Mācījies Anspoku sešklasīgajā pamatskolā un Daugavpils skolotāju institūtā, kuru beidzis 1927. gadā. Studiju gados sācis publicēt darbus latgališu periodiskajos izdevumos.

Strādājis Rudzātu sešklasīgajā pamatskolā (1927—1928), bijis Ambeļmuižas sešklasīgās pamatskolas pārzinis (1928—1930).

1930. gadā devies uz Rīgu, jo vairāk par pedagoģiju tomēr interesējusi literatūra. Lai iestātos Latvijas Universitātes Filoloģijas un filosofijas fakultātē, bija nepieciešamas latīņu valodas zināšanas, taču to Daugavpilī nemācīja, tādēļ sācis studēt šīs pašas augstskolas Lauksaimniecības fakultātē. Studiju laikā paliek strādāt Rīgas 39. pamatskolā (1930—1939).

Viņš strādājis arī žurnāla «Latgolas Škola», laikraksta «Jaunais Vārds» redakcijās, bijis «Zīdūņa», «Straumes», «Latgolas Zemkūpja» līdzstrādnieks. Rakstījis asus, kritiskus rakstus par pedagoģiskiem, valodnieciskiem, literāriem, sabiedriski politiskiem un sadzīves jautājumiem.

Pēteris Gilučs savos rakstos nosodījis komerciju izglītībā, īpaši mācību grāmatu jautājumā, to esot saradies tik daudz, ka bērnu vecākiem, kuriem ir trīs dažāda vecuma skolas bērni mājās, «vecā (grāmata — aut.) ir jāuzliek noputējušā plauktā un jāpērk jauna. Un tā katru gadu. Tā katram mājās nekam nevajadzīgu, nelietojamu grāmatu kaudzes, skolu skapji un pat bērniņu telpas pilnas ar

«izgājušām no modes» grāmatām, par kurām pirms dažiem gadiem ir maksāta barga nauda ...»¹

Vai kādas attālas paralēles nevaram vilkt arī ar mūsdienām?

Pēteris Gilučs iestājies par Latgales skolu stāvokļa uzlabošanu. Salīdzinot ar Vidzemes un Kurzemes skolām, Latgales izglītības iestādēs ir daudz sliktāks stāvoklis. Izskaidrojums vienkāršs — te ir daudz zemāks materiālais līmenis. «Kur trūcīgāki iedzīvotāji, skrandaināki bērni, — tur nabadzīgākas un neveselākas skolas.»² Šo stāvokli, Pētera Gilučaprāt, var mainīt, tikai sakārtojot likumdošanu un izglītojot tautu demokrātiskā garā.

Šie raksti presē par Latvijas valdības izglītības politiku Latgalē pievērsa Politiskās pārvaldes uzmanību. Un 1939. gadā P. Giluču kopā ar citiem «Jaunā Vārda» redakcijas darbiniekiem apcietina. Pēc desmit dienām pierādījumu trūkuma dēļ tiek atbrīvots, taču izsūtīts uz Ļaudonu, kur no 1939. līdz 1941. gadam strādājis par skolotāju.

1940./1941. mācību gadā sācis vadīt skolas pionieru organizāciju. 1941. gadā vācu varas pārstāvji viņu ievietojuši koncentrācijas nometnē Salaspilī. Par tālāko pedagoga Giluča likteni ziņu nav.

Modernais izglītības virziens

Modernais izglītības virziens iziet uz neatkarību un saimniecisku patstāvību.

Bez amata un noteikta pienākuma ir cilvēks — vienalga, vīrietis vai sieviete — nederīga būtne. Tikai tad īstam cilvēkam ir iespējams dzīvi dzīvot un baudīt, ja tas redz un jūt sevi vajadzīgu savā vietā, ja tas nav rudimentārs loceklis cilvēces organismā.

¹ Gilučs P. Kad izgleiteības litas voda ... komersanti ... // Latgolas Škola. – 1932. – Nr.5/6. – 7. lpp.

² Gilučs P. Navīnleidzeiba joiznycnoj! // Latgolas Škola. – 1931. – Nr.7. – 2. lpp.

Lai katrai veselai būtnei būtu iespējams pašai par sevi gādāt, lai cilvēks to tura par godu un pienākumu pats uz savām kājām nostāties. Pilngadība ir arī mazu cilvēku un mazu tautu mērķis.

Modernā izglītība cenšas vairot dzīves prieku un aicina pie plašākas un dziļākas dzīves izmantošanas.

Lai mani nepārprastu, tad jāpiezīmē, ka ar to nav domāta dziņa pēc elementāriem baudījumiem vien. Esmu tanī pārliecībā, ka visbrīvākais un veselīgākais lopiņš bauda nesalīdzināmi maz samērā ar mums. Tāpat attīstītam cilvēkam vienmuļīgā dzīvē maz to bēdu, vēl mazāk to prieku. Izglītotāko garu turka dzīve pie pilniem gaļas podiem un 37 sievām tomēr novedīs izmisuma tumsā. Tātad ne dzīves ērtības vien te domāju, kaut arī tās ir viegli citiem aizliegt un pašam ņemt kā pelei pa apcirknī. Galvenais te nav arī vismodernākā romantisma virziena ekscentrisko fantāziju pasaule ar tās baudām un reiboni. Tas, ko mūsu laiku izglītības virziens cilvēcei grib nest, ir - tūkstošus un miljonus izraut iz smacējošās pagraba tumsas saules gaismā. Izplatās uz katru dienu tālāk ieskats, ka cilvēkam nepietiek ar dienas un nakts pārmaiņām, bet, ka tam arī pa dienu vajadzīga pārmaiņa, lai nezustu dzīves prieks un spēki, un ka arī vienkāršam strādniekam ārpus darba jāņem dalība pie cilvēces garīgām baudām.

Ceļi un gājēji

Taisni tie cilvēki, kuri savi ideju dēļ ir spējīgi atsacīties no dzīves, ir īstais zemes sāls. Bez tiem nav iedomājama kultūra! Tai tad visas cilvēces labā mums ir vajadzīgs nākošajās paaudzēs iedziļināt altruismu un ideālismu.

Dzīve mums rāda bēdīgu ainu. Skolas gadu ideālisms izzūd dzīvē, nemanot sadrūp. Reti kāds šo dārgo īpašumu uzglabā visu mūžu. Ar lielu izbrīnu jāvaicā: «Kas traucē ideālisma plaukšanu jaunatnē? Kāpēc cilvēks visu mūžu nepatur tās lielās, cēlās domas, kuras viņš iemantojis skolā?»

Te ir daudz iemeslu. Tālākais — kuru pie cilvēka var saskatīt, ir iedzimtība ar pirmās bērna sabiedrības iespaidiem.

Visi zina parunu, ka «ābols no ābeles tālu nekrīt.» Šo parunu var pilnīgi attiecināt uz vecākiem un bērniem. Pa lielākai daļai bērni tak neatšķiras no vecākiem. Daži filozofi, piem., Dž. Loks apstrīd iedzimtību un saka, ka bērna dvēsele ir tīra, neaprakstīta lapa. Pieņemot arī šo teoriju, mēs nenoliegsim pirmās bērna sabiedrības, t.i., paša saimes iespaidu. Bez šaubām, šajā neaprakstītajā lapā pirmos iespaidus ierakstīs māte, bet, ja māte ir zemiska un rupja, tad arī tāds pat būs pirmais atbalss bērna dvēselē.

No saimes bērns pāriet skolas atmosfērā un ir padots gan skolas biedru, gan skolotāju iespaidam. Skolēnu sabiedrības iespajds ir līdzīgs saimes iespaidam. Šis iespajds ir pasīvs, jo skolēni iespajdo viens otru, pilnīgi neapzinot.

Vislielāko lomu rakstura izveidošanā spēlē skolotāji — audzinātāji. Skolotāja iespajds jau nav tikai pasīvs. Skolotājs jau pilnīgi apzinīgi bērna intereses var novadīt vienā vai otrā gultnē. Skola var ļoti lielā mērā izlīdzināt mājas audzināšanas robus, bet nepiemērots, ļauns skolotājs var uz visu mūžu samaitāt paaudzi.

Ļoti daudz ir faktu, kuri pastrīpo skolotāja lielo iespajdu uz jaunās paaudzes izveidošanu.

Kāds sirms lauku pedagogs savā darba jubilejā paziņo, ka no viņa skolēniem septiņdesmit ir beiguši augstskolu, daudz studē, daudz ievērojamu vīru un sabiedrisku darbinieku.

Šo gadījumu nevar pierakstīt tikai labvēlīgiem apstākļiem. Ierosinājumu jaunajiem censoņiem ir devis pirmais pedagogs.

Tepat Latgalē ir skolas, kuras ir izaudzinājušas skolēnos mākslas mīlestību, labu izpratni literatūrā, citas audzina veiklus sabiedriskus darbiniekus, citas — zinātniekus.

Bet skola, kur audzinātāji — skolotāji ir pazīstami apkārtnē kā žūpas vai bezrakstura cilvēki, arī jaunatnei neiespēs dot.

Iznīdēt no skolām nepiemērotus skolotājus, tas būtu mūsu tuvākās nākotnes uzdevums.

Ļoti daudz ir tādu audzinātāju, kuri, izvadot no skolas sienām jaunos pilsoņus darbā un dzīvē, nekad neaizmirst iedot līdz patiesības lāpu, kura apgaismotu tam visu turpmāko dzīves ceļu. Daudz ir pašai dziedzīgu skolotāju, kuri pēdējās savas dvēseles drumstalas atdod saviem skolēniem.

Bet cik ir tādu, kas katru labsirdību nosauc par glēvulību un ideālus par murgiem.

Vai jūs varat iedomāties jaunatnei nāvīgāku un apkaunojošāku triecienu, kā nosaukt to par glēvuli? Nē, viņš desmitreiz labāk paliks par bendi, laupītāju, izvirtuli, tikai ne par glēvuli.

Arī mūsu skolu programma ir tālu no pilnības, vai varat iedomāties, ka vienā mācības iestādē vienā dienā pasniedz i militāro audzināšanu, i ticības mācību? Vai varat iedomāties, kas par haosu vārās skolēnu galvās, kad viens kā ideālu nostāda Kristu un Asīzes Francisku, otrs — Bismarku, trešais — Darvinu, ceturtais — Napoleonu, piektais — Nīči.

Reliģijas stundās māca par pasaules radīšanu 7 dienās; ģeoloģijas — Kanta — Laplasa teoriju; bioloģijas stundās dzīvības izcelšanās teorija arī tālu nesaskan ar konfesiju sludinātajiem pasaules un dzīvības radīšanas notikumiem.

Vienā stundā runā par Pestalociju, par pašai dziedzību un mīlestību, bet otrā stundā stāsta, ka karš ir jautra mūzika, kas snaudošo cilvēci pamodina no miega.

Redzot visu šo haosu, mēs nebrīnīsimies, ka tādus pat nenoteiktus cilvēkus sagatavo mūsu skolas.

Bibliogrāfija

1. Anspaks O. Pīteri Giluču pīmynt // Tāvu zemes kalendars 1993. — Rēzekne: Latgolas kulturas centra izdevniecība, 1993. — 75.—76.lpp.
2. Gilučs P. Ceļi un gājēji // Latgolas Škola. — 1930. — Nr.11./12. — 241.—247.lpp.
3. Gilučs P. Izgleitōsim tautu demokrātiskā gorā! // Jaunais Vārds. — 1993. — Nr.18. — 3.lpp.
4. Gilučs P. Kad izgleiteibas lītas voda ... komersanti...// Latgolas Škola. — 1932. — Nr.5./6. — 8.—9.lpp.
5. Gilučs P. Navīnleidzeiba jōiznycynoj! // Latgolas Škola. — 1931. — Nr.7. — 1.—3.lpp.

2.19. FRICIS JANSONS

(1875 — 1957)

Rakstnieks un pedagogs Fricis Jansons dzimis 1875. gadā Kursišu muižas kalpu mājās «Akmeņdzirās». Tēvs bijis muižas vagars, liels grāmatnieks un ļoti reliģiozs cilvēks. Katru svētdienas rītu mājās bijuši pātari, svinīgs klusums un Bībele uz tīra galdauta.

Ģimenē bijuši trīs bērni, kuri tomēr nemīlējuši svētdienas un svētku dienas. No tēva Fricis Jansons mantojis neatlaidību, izturību, pienākuma apziņu, darba un grāmatas mīlestību. Māte bijusi dzīvespriecīga, romantiska un pat nedaudz sentimentāla.

Kā jau muižas cilvēkiem — bieži jāmaina dzīvesvieta. Lielblīdenē sastapis daudz bērnu, taču pirmais draugs bijis pieaudzis cilvēks — Krimas Krišs. F. Jansons pats iemācījies lasīt. Vecākais brālis tikai parādījis burtus, arī rakstīšana sākusies it kā pati no sevis.

Pirmo izglītību ieguvis Zebrenes pagastskolas 1. pakāpes Upesskolā 9 gadu vecumā. Šeit nomācījies tikai 1 gadu, iestājies Mazzantes skolā, bet saslimis ar tīfu un mācības bijis jāpārtrauc. 1890. gadā beidzis pagastskolu ar apbalvojumu par labāko sacerējumu. Šī ir arī pēdējā skola ar latvisku garu un mācību valodu, kurā gājis F. Jansons.

No 1890. līdz 1892. gadam mācījies Kuldīgā Pareizticīgo Brālības divklasīgajā ministrijas skolā, mācīties bijis grūti, daudz kas jākaļ no galvas.

1896. gadā pabeidzis Baltijas skolotāju semināru Kuldīgā un ieguvis tautskolotāja tiesības. Līdz 1911. gadam strādājis Salaspilī, Stukmaņos, Ragaciemā. 1910. gadā Ragaciemā iestudējis kādu lugu, tā jāspēlē pat 3 reizes vienā vakarā, jo telpa par mazu visiem skatīties gribētājiem.

1911. gadā viņš kļuvis par Dubultu valdības skolas pārzini. Rosīgo darbu pārtraucis 1. pasaules karš, no 1914. līdz 1917. gadam F. Jansons strādājis hospitālī, pēc demobilizācijas devies uz Novgorodu pie ģimenes, strādājis pārtikas komisariātā.

1920. gadā atgriezies Latvijā. Vienu gadu viņš nostrādājis Rīgas 16. pamatskolā, bet 1921. gadā iestājies LU Pedagoģiskajā nodaļā un šajā pašā gadā kļuvis par Rīgas Valsts parauga pamatskolas vadītāju. «Skolas uzdevums bija meklēt un pārbaudīt jaunus metodiskus un audzināšanas ceļus un paņēmienus».¹

1922. gadā viņš apceļojis Vācijas tautskolas, pēc tā savā skolā iekārtojis mūzikas, zīmēšanas, fizikas, mājturības — rokdarbu kabinetus.

Lielu darbu F. Jansons veicis ar skolotāju kolektīvu — ir pārnedēļas kāds no skolotājiem lasījis referātu audzināšanā vai mācību priekšmetu metodikās.

«Skolas darba pedagoģiskā puse, skolas saimniecība, plašais inventārs, kancelejas darbi bija veicami man vienam pašam.»²

Skolotāju sagatavošanasursos (no 1921. gada) lasījis lekcijas latviešu valodā un bērnu literatūrā.

«No skolas darba izaugušas arī visas manas mācību grāmatas.»³

F. Jansons sarakstījis latviešu valodas mācību grāmatas «Mazais valodnieks»⁴ 1. — 4. klasei. Interesantas šīs grāmatas ar to, ka netiek ievietoti gramatikas likumi,

¹ Trimdas rakstnieki. Autobiogrāfiju krājums. – V. Štāla apgāds, 1947. – 70.lpp.

² Turpat, 73.lpp.

³ Turpat, 77.lpp.

⁴ Jansons F. Mazais valodnieks. Latv. valodas mācība. Pamatskolas 1. klases kurss. – R.: Rozes apgādībā, 1926. – 56lpp.

tie doti stāstiņu veidā (aprakstoši). Lai skolēnus ieintriģētu, F. Jansons veidojis saistošus virsrakstus nodaļām, piemēram, «Nepazīstama vārdu šķira» (divdabji).

Populāras bijušas viņa sastādītās ābeces un lasāmgrāmatas «Soli pa solim»,¹ kur ievietoti autoru darbu fragmenti vai atsevišķi darbi, īsa rakstnieka biogrāfija un portreti.

F. Jansons mēģinājis grāmatu saturu veidot pēc iespējas saprotamāku un tuvāku skolēnu pasaules izpratnei un apkārtējai videi. Viņš izdevis atsevišķas mācību grāmatas pilsētas un lauku bērniem, kas atšķirās pēc satura. Tā, piemēram, klasificējot lasāmo vielu pēc gadalaikiem, pilnīgi atšķirīgus stāstiņus ievietojis nodaļā «Rudens». Pilsētas bērni lasa un stāsta par šā gadalaika pārmaiņām parkā, par rudens veltēm pārtikas veikalā, bet lauku bērni — par darbu kartupeļu laukā, dzirnavās.

Kā ļoti pozitīva jāvērtē praktiskā rokas grāmata skolotājiem un vecākiem darbā ar mācību grāmatu «Soli pa solim». Šeit F. Jansons devis pedagoģisku pamatojumu grāmatām, uzsverot sistemātiskuma principu un skolēnu vecumposma īpatnību ievērošanas principu. «Soli pa solim vest apkārtnes dzīvē, nesaraustot to, un tāpēc jāmēģina attēlot šo dzīvi tai secībā, kā tas patiesībā ir, izceļot spilgtākos momentus.»²

F. Jansons akcentējis ekskursijas pozitīvo lomu mācību procesā, sarunu nozīmi, īpaši pirmsskolas darbā, atbalstījis apvienotās jeb integrētās mācības jaunākā skolas vecuma bērniem.

Arī savos publicistiskajos rakstos viņš uzsvēris, ka bērns ir īpatnis, viņš ir citāds nekā pieaugušais, viņš ir citāds arī grāmatu lasītājs, jo dzīve, kas norisinās grāmatā, ir patiesa dzīve bērnam.

¹ Jansons F. Soli pa solim. Ābece un lasāmā grāmata pilsētas bērniem. — Latvijas skolotāju kooperatīva izdevums. 1933.—86lpp.

² Jansons F. Soli pa solim. Praktiskas rokas grāmata skolotājiem un vecākiem ābeces mācīšanā. — Latvijas skolotāju kooperatīva izdevums. 1929. — 24.lpp.

«Bērns arī skaistumu izprot citādāk. Par dabu, skaistām vietām, saulrietu un vispārīgi par tādām lietām, par kurām mēdz jūsmot dzejnieks savos dzejoļos, bērns nejušmo nekad. Un tāpēc ir pilnīgi aplam uzspiest bērniem šādu jūsmu dzejoļus lasīt un mācīties.»¹

Viņš pievērsies arī tādām jautājumam kā daiļrakstīšana skolā, izdotas divas viņa sastādītas grāmatas — «Daiļrakstības augstskola»² un «Kā iemācīties skaisti rakstīt».³ Te doti padomi, kā veidot šādus rakstus, paraugi, kā arī kaligrāfiskās rakstītmācības plāns skolām — sākot no bērnudārziem un beidzot ar pamatskolas VI klasi.

F. Jansons sastādījis arī ģeogrāfijas mācību grāmatu, kurā īpašu akcentu licis uz vispārinājuma prasmes veidošanu.

Savos pedagogiskajos rakstos viņš aizskāris tēmu par daiļliteratūras lasīšanu. Skolēnus ieinteresēt šajā nodarbē var bibliotekāre. Skolotāju darbam jārisinās divos virzienos: «Vienā virzienā jāieaudzina nacionālā garīgā kultūrā bērns, bet otrā – jāaudzina arī vecāki.»⁴

Šis darbs nav veicams tikai ar tiešo darbu klasē. Skolas programmās vairāk vērtības tiek veltītas bērna zināšanām, bet sirds izglītībai, dvēseles skaidrībai nav ierādīta pietiekami liela vieta. Nedrīkst apmierināties tikai ar to, ka skolotājs norāda bērnam attiecīgo literatūru. Skolēnu vairāk interesē pati fabula, notikums, bet pašam «nodomam» tas dažkārt paiet garām. «Ja nu mēs gribam, lai bērns iemācītos pats meklēt šo kodolu un to izlobīt, ja gribam, lai bērns patiesi izprot un sevī nostiprina tās vērtības, ko rakstnieks savā darbā ielicis, tad, vismaz pirmā sākumā, audzinātājam un skolotājam jābūt bērnam palīdzīgam.»⁵

¹ Jansons F. Mazais lasītājs un viņa interese par grāmatu // Mūsu Nākotne. – 1932. – Nr.5.– 6. – 321.lpp.

² Jansons F. Daiļrakstības augstskola. – R.: Kaligrāfa F. Jansona rakstu mākslas kursi, 1932. – 164 lpp.

³ Jansons F., kaligrāfs. Kā iemācīties skaisti rakstīt. – R.: Draugs, 1930. – 88 lpp.

⁴ Jansons F. Vairāk sirsnības // Nākotnes Spēks. – 1931. – Nr.12. – 574.lpp.

⁵ Turpat. — 575. lpp.

Savdabīga ir viņa integrētā ģeogrāfijas un vēstures mācību grāmata.¹ Piemēram, tematā «Ūdeņi» konkrētā mācību viela tiek aplūkota no ģeogrāfiskā viedokļa, pārejot uz vēsturisko — kā ūdeņi palīdzēja valsts aizsardzībā.

F. Jansons savos pedagoģiska rakstura darbos apskata problēmas, kas saistītas ar skolas un vecāku mijattiecībām. Vecākiem jābūt ieinteresētiem skolas darbā. «Nedrīkst pielaist, lai skola un māja paliktu katra par sevi, un bērni, kuru labā, galu galā, tik daudzi vecāki gribētu darīt visu labāko, strādātu un augtu divās nošķirtās, varbūt naidīgās, pasaulēs.»²

Rakstnieks F. Jansons iedziļinājies arī pirmsskolas vecuma bērnu grāmatu uztverē un izpratnē, uzskatot, ka vispiemērotākās bērniem ir labas bilžu grāmatas, kurās ievēroti vairāki pedagoģiskie un psiholoģiskie nosacījumi: bilžu grāmatas jā sastāda pedagogam, māksliniekam un dzejniekam, tas ir kolektīvs darbs, attēla kompozīcijai jābūt vienkāršai, bez uzsvērtas perspektīves, grāmatai bērns jāiepazīstina sākumā ar tuvāko pasauli.

1933.—1934. gadā rediģējis un izdevis populārzinātnisku un literāru žurnālu bērniem «Dzimtene un Pasaule». 1944. gadā emigrējis uz Vāciju. Trimdā publicējis literārus un pedagoģiskus darbus. Miris 1957. gadā Vācijā Vircburgā.

Bilžu grāmata mazbērna audzināšanas darbā

Ka bilžu grāmata var noderēt par patīkamu mazbērna laika kavēkli, tas visiem zināms, un lielais bilžu grāmatu krājums mūsu grāmatu tirgū liecina, ka bilžu grāmatas šim nolūkam tiek arī plašā mērā izmantotas.

(..) Bet ko nu bērns manto no bilžu grāmatas?

Kad bērna gars sāk intensīvāk darboties, viņam krājas priekšstats pie priekšstata, jēdziens pie jēdziena, atziņa pie atziņas — viņa pasaule kļūst ik brīdi

¹ Jansons F. Mana dzimtene. Ievads Latvijas ģeogrāfijā un vēsturē pamatskolas III klasei. – R.: J.Rozes izdevums. 1936. – 117 lpp.

² Jansons F. Vecāki un skola // Nākotnes Spēks. – 1924. – Nr.7. – 18 lpp.

lielāka, plašāka un bagātāka. Parasti viņam to dod dzīvā daba, dzīvā dzīve, kur priekšmeti un parādības virknējas savā dabiskā fonā, paceldamies, ja tā var izteikties, pāri zemes plāksnei. Ja nu bērnam nāk rokā kāds šo priekšmetu attēls tieši paša plāksnē, resp. papīra lapā, un bērns to pazīst melnas kontūras ierobežotā krāsu plankumā, tad tas jau pats par sevi ļoti svarīgs akts viņa attīstības gaitā. Meklējot tālāk šai papīra lapā citu priekšmetu attēlus, bērns turpina vingrināt savu garu un prātu. Šis darbs nava vien pasīvs, uzņemot attēlus tikai ar redzi, bet ir arī stipri aktīvs, jo, saskatījis papīra lapā redzēta, pazīstama priekšmeta attēlu, bērns to salīdzina ar tiem priekšstatiem, kas jau agrāk uzkrājušies viņa apziņā, un tādā veidā vingrina savas domāšanas spējas un nodarbina savu fantāziju. Pie tam, domāju, nevajadzēs vēl plašāk paskaidrot, ka bērns šai darbā atsvaidzina agrāk uzkrātos priekšstatus, tos noskaidrojot, nokārtojot un apziņā nostiprinot. Ja nu bērns bildē saskata priekšmetus, kas tam vēl sveši un par kuriem tam nekādu priekšstatu vēl nav, viņā pamostas ziņkāre, pareizāk zināšanas kāre, un līdz ar to cenšanās šo kāri apmierināt. Jāaizrāda arī, ka „apskatīdams bildi, izprašņādams par tās saturu citus vai stāstīdams par to citiem, bērns vingrina un attīsta savu domu izteiksmi, savu valodu. Taču tas vēl nav viss. Kā laba bilde un laba bilžu grāmata paver bērnam vārtus un pamazām ievada reālā pasaulē, tāpat tā ver tam vārtus un ievēd to arī mākslas pasaulē. Ja bērns atrod sev prieku, bildi aplūkojot, tad tā jau ir pirmais sākums, ko māksla cilvēkam dod. Un, ja bērns, bildi aplūkodams, atrod to par skaistu, tad tas jau ir pirmais solis viņa mākslinieciskās, respektīvi, estētiskās gaumes, attīstībā. Tātad, visu to kopā saņemot, redzam, ka laba un ar saprātu izvēlēta bilžu grāmata ir svarīgs faktors mazbērna intelektuālā, tikumiskā un mākslinieciskā audzināšanā(..)

Lai nu bilžu grāmata sasniegtu savus īstos mērķus un veiktu savus patiesos uzdevumus, tad, bilžu grāmatas sastādot, vajaga iet roku rokā trim nopietniem faktoriem: paidagogam, māksliniekam un dzejniekam. Paidagogs izvēlēs un noteiks vielu, mākslinieks to izteiks bildē, dzejnieks ietērps dzejā vai arī labā prozā. Turklāt

paidagogam piederēs vēl pēdējais vārds , noteicot, vai mākslinieka un dzejnieka darbs būs īsti paidagoģisks, t.i., audzinošs, bērna vecumam, psihei un attīstībai atbilstošs. Bet arī māksliniekam un dzejniekam tādā gadījumā jābūt ar stipru paidagoģisku instinktu, lai pieietu bērnam un viņa gara pasaulei. Tikai tā varēsīm sagaidīt, ka izdodamā bilžu grāmata būs laba un visus savus mērķus patiesi arī sasniegs.

Pirmā bilžu grāmata, kas domāta vismazākiem bērniem, var būt pilnīgi bez teksta, bet bildēm jābūt katrā ziņā krāsainām.

(..) Nevar būt šaubu, ka mazbērna bildei savā kompozīcijā jābūt cik iespējams vienkāršai (ar vienu vai divu priekšmetu attēliem). Komplicētās kompozīcijās bērns apmaldīsies kā aklā mežā — aizmaldīsies sīkumos un blakus lietās, galveno un raksturīgo atstājot neievērotu. Nav jāaizmirst, ka mazbērna garīgās spējas vēl stipri aprobežotas, un tāpēc, kā vispāri, tā arī bildē, tam jādod tikai pats galvenais, svarīgākais. Komplicētās kompozīcijas bildē tāpēc arī nepavērs bērnam vārtus viņa apkārtnes un šīs apkārtnes dzīves izpratnē, kas, kā jau agrāk redzējām, ir viens no bilžu grāmatas svarīgākiem mērķiem, bet pieradinās bērnu tikai pie paviršības.

Kā mazbērnā sākumā neder komplicētās kompozīcijas, tāpat neder arī tās, kur uzsvērtā perspektīve vai priekšplānā redzami kādi saīsinājumi un atgriezumi. Perspektīve bērnam vēl sveša.

Par audzināšanu

(..) Es nerunāšu te par veselības kopšanu valstī vispārīgi, runāšu par to tikai tik daudz, cik tas attiecas uz skolu, kā jauno pilsoņu audzināšanas iestādi. Un te pirmā vieta pieder skolas telpām. Tām jābūt ērtām un higiēniskām, gaišām un gaisīgām. Līdzās šim jautājumam nostājas skolas iekšējās iekārtas jautājums: bērnu augumam piemēroti skolas galdi u.c. Tālāk — skolas ārsts ar attiecīgu kabinetu, nepieciešamiem instrumentiem un aptieku, un ārstu uzraudzības par veseliem un

slimiem; vingrošana un piemērots sports. Vēl tālāk — skolu programma, stundu skaits un stundu kārtība tādos apmēros un kārtībā, ka bērni netiktu pārpūlēti. Bet pāri par visu to — kārtīga un pareiza bērnu ēdināšana. Ja skola visu to pēc labākās sirdsapziņas ievēro un cenšas izpildīt, tad viņa ir ceļā uz nācijas pareizu, demokrātiski valstisku audzināšanu.

Šim jautājumam varētu pievienot jautājumu par mācīšanas un audzināšanas metodēm, kas skolā tiek pielietotas. Vecās metodes un vecie audzināšanas paņēmieni, kas kādreiz tika pielietoti skolās, bija tieši bērnu veselības bojātāji. Modernā pedagogija to atzinusi un meklē jaunas, labākas mācīšanas metodes, kas prasītu no bērna vismazāko piepūlēšanos. Un no audzināšanas sistēmas cenšas izņemt visu to, kas nesaskan ar nācijas brīvības ideāliem un, tāpat kā metodes, kaitē bērnu veselībai. Tie ir dažādi sodi: atstāšana bez pusdienas, bez brokastīm, bez vakariņām, stundām ilga stāvēšana kaktā, miega kavēšana, svaiga gaisa noliegšana, pērieni, pļaukas, nostādīšana uz ceļiem uz zirņiem, lieki bārieni, lamāšanās un, kas nu visu to vairs var uzskaitīt, ko vecā skola pielietoja, savā laikā bērnus audzinot paklausībā un bijībā. Ja nu skola no savām sienām izvēdinājusi visas šīs necilvēcības un cītīgi meklē, un pielieto labākas, vieglākas, cilvēcīgākas mācīšanas un audzināšanas metodes, tad viņa ir ceļā uz pareizu nācijas, resp., demokrātiski valstisku audzināšanu.

Modernā skola te bieži nonāk konfliktā ar bērnu vecākiem. Izauguši vecās skolas garā, tie nevar saprast jauno skolu, kur bērni iegūst tās pašas zināšanas it kā rotaļādamies, ko vecāki savā laikā ieguvuši ar sviedriem vaigā. Pēc viņu domām, tā nav mācīšana, tas nav nopietns darbs, un tāpēc bīstas, ka bērni neiegūs tās zināšanas, ko skolas programma no tiem prasa. Un nevar viņi saprast arī, kā var uzturēt disciplīnu, kad nav necilvēcīgo un pazeminošo sodu, nav vecās «paklausības un bijāšanas».

Taču demokrātiskas valsts audzināšanas, nācijas audzināšanas interesēs nebūt nestāv šī paklausība un bijība, jo tās īpašības ir vergu īpašības, bijušo monarhu

«pavalstnieku» īpašības. Demokrātiskas valsts un nācijas interesēs ir izaudzināt brīvus pienākuma cilvēkus.

Padevība un bijība vajadzīgas tikai tur, kur ir kāda vara, kas neatbilst visas nācijas interesēm. Demokrātiskā valstī šīs prasības ir liekas, jo ikkatrs pilsonis par sevi var teikt: «Es esmu valsts!» Ikkatram pilsonim ir tiesības izteikt savas domas, ikkatram pilsonim ir garantēta viņa pārliecība un ikkatrs pilsonis, šā jeb tā, var piedalīties valsts iekārtas izveidošanā un viņas iekšējās un ārējās dzīves noteikšanā. Demokrātiskas valsts pilsonis ir brīvs, un viņam nav vajadzīgs nekam padoties; un demokrātiskas valsts pilsonis ir valsts dzīves noteicējs, un viņam nava vajadzīgs ne kaut kādas citas varas, kas stāv ārpus tā, būties. Sprotams, brīvība te nav domāta tāda, ka nu cilvēks var darīt visu, kas tikai viņam ienāktu prātā. Brīvība te domāta apzinīga, tāda, kas neaizskar citu pilsoņu intereses, kas netraucē citu līdzpilsoņu dzīvi un darbu. Bet bijība te jāsaprot, kā sava pienākuma skaidra un noteikta apziņa un skaidra, apzināta un apzinīga sava pienākuma izpildīšana. Un tāpēc – ja skola audzina savai nācijai un valstij apzinīgi brīvus un apzinīgus pienākuma cilvēkus, tad viņa nostājusies uz nācijas demokrātiski valstiskas audzināšanas ceļa.

Bet nācijai un demokrātiskai valstij vajadzīgi arī patstāvīgi locekļi. Varbūt mūsu vecākās paaudzes lielākais trūkums ir mūsu nepatstāvība. Audzināti vecajā padevības un bijāšanas garā, kad par mums domāja un gādāja augstākas varas, par kurām mēs nedrīkstējām prasīt, vai tās nes mums labu vai ļaunu, kad mums mūsu pilsoniskā dzīvē nebija pašiem savas noteikšanas, tagad, iekļuvuši citā atmosfērā, mēs jūtamies, it kā zeme būtu izrauta mums no kāju apakšas, un nezinām, kurp iet, ko teikt, ko darīt, kam pievienoties, ko noraidīt. Un tāpēc mēs viegli padevāmies tiem «vadoņiem», kas, patiesībā savas intereses aizstāvēdami un rēķinādamies ar mūsu nepatstāvību, mums bieži vien uzmauc mums kaklā savas sakas un liek mums vilkt paši savu vezumu pretēji mūsu pašu interesēm. Ja nu skola modina, attīsta un nostiprina savos aprēķinos viņu patstāvību spriedumos un darbos, tad tā ir ceļā uz nācijas un demokrātiski valstisku audzināšanu.

Bibliogrāfija

1. J. A. Izcils jaunatnes audzinātājs aizsaulē // Londonas Avīze. — 1957. — 14. jūn. — 3.lpp.
2. Jansons F. Bilžu grāmata mazbērna audzināšanas darbā // Nākotnes Spēks. — 1932. — Nr.4. — 204.—213.lpp.
3. Jansons F. Daiļrakstības augstskola. — R.: Kaligrāfa F. Jansona rakstu mākslas kursi — 1932. — 164 lpp.
4. Jansons F. Ģeogrāfija darba skolai. Pamatskolas III klases kurss. — R.: J. Rozes apgādība, 1926. — 219 lpp.
5. Jansons F., kaligrāfs. Kā iemācīties skaisti rakstīt. — R.: Draugs, 1930. — 88 lpp.
6. Jansons F. Lasāmā grāmata pirmsskolai un mājmacībai. — R.: a/s Zemnieka Domas, 1939. — 117 lpp.
7. Jansons F. Mana dzimtene. Ievads Latvijas ģeogrāfijā un vēsturē pamatskolas III klasei. — R.: J. Rozes izdevums, 1936. — 117 lpp.
8. Jansons Fr. Mazais lasītājs un viņa interese par grāmatu. // Mūsu Nākotne, 1932. Nr. 5./6. — 321.—327.lpp.
9. Jansons F. Mazais valodnieks. Latviešu valodas mācība. Pamatskolas 1. klases kurss. — R.: Rozes apgādībā, 1926. — 56 lpp.
10. Jansons F. Mazais valodnieks. Latviešu valodas mācība. Pamatskolas 2. klases kurss. — R.: Rozes apgādībā, 1926. — 42 lpp.
11. Jansons F. Mazais valodnieks. Latviešu valodas mācība. Pamatskolas 3. klases kurss. — R.: Rozes apgādībā, 1927. — 39 lpp.
12. Jansons F. Mazais valodnieks. Latviešu valodas mācība. Pamatskolas 4. klases kurss. — R.: Rozes apgādībā, 1927. — 46 lpp.
13. Jansons F. Soli pa solim. Ābece un lasāmā grāmata pilsētas bērniem. — Latvijas skolotāju kooperatīva izdevums, 1933. — 86 lpp.
14. Jansons F. Soli pa solim. Ābece un lasāmā grāmata lauku bērniem. — Latvijas skolotāju kooperatīva izdevums, 1933. — 88 lpp.
15. Jansons F. Soli pa solim. Praktiska rokas grāmata skolotājiem un vecākiem ābece mācīšanā. — Latvijas skolotāju kooperatīva izdevums, 1929. — 82 lpp.
16. Jansons F. Vairāk sirsnības // Nākotnes Spēks. — 1931. — Nr.12. — 570.—578.lpp.
17. Jansons F. Vecāki un skola // Nākotnes Spēks. — 1924. — Nr.7. — 15.—20.lpp.
18. Osmanis J. Daži vārdi par F.Jansonu // Padoms. Rakstnieki, mākslinieciski un zinātnieki bērniem. — R.: Liesma, 1988. — 203.—220.lpp.
19. Trimdas rakstnieki. Autobiogrāfiju krājums. — V. Štāla apgāds, 1947. — 39.—89.lpp.
20. RLMVM Fr. Jns R 3/3 517752 («Par audzināšanu»)

2.20. ROBERTS KLAUSTIŅŠ

(1875 – 1962)

Literatūras vēsturnieks, kritiķis, rakstnieks un pedagogs Roberts Klaustiņš dzimis 1875.gadā Lielezeres pagasta Garozu muižā vagara ģimenē. Tā kā Roberta vecākais brālis Ādolfs bijis Māteru Jura līdzstrādnieks, viņš jau no agras bērnības Robertu mudinājis lasīt jaunāko latviešu literatūru un iemācījies arī viņu lasīt krievu un vācu valodā.

Roberts Klaustiņš mācījies Rozes ministrijas skolā (1885 – 1890), kur bijusi laba bibliotēka un nav valdījis despotisks pārkrievošanas gars.

Tālāk viņš izglītību turpinājis Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā (1891 – 1895). Te viņa klasesbiedrs un arī domu biedrs bijis Vilis Plūdons.

1895.gadā R.Klaustiņš sācis strādāt par tautskolotāju Aizkraukles pagastā (1895 – 1899), tad Raunas draudzes Baižkalnā (1899) un Lizuma draudzes skolā (1900). Rīgā skolotāja darbu viņš turpinājis Sarkandaugavā. 1902.gadā R.Klaustiņš devies uz Maskavu un kā brīvklauvētājs pāris gadus klausījies lekcijas Maskavas universitātē.

No 1903.gada strādājis žurnālos «Apskats» un «Jaunības Draugs». 1905. – 1907. gadā viņš dzīvojis pie brāļa Lielezerē. Te sarakstījis monogrāfiju par brāļu Kaudzišu romānu «Mērnieku laiki».

Ar 1912. gadu R. Klaustiņa dzīvē un darbā iezīmējies jauns posms, jo viņa dzīvesbiedre nodibina Klaustiņas meiteņu ģimnāziju, kuras vadīšanā (līdz 1924. gadam) viņš aktīvi piedalījies. Šeit strādājis arī par latviešu valodas un literatūras skolotāju.

Viņš sastādījis vairākas mācību grāmatas. Interesanta ir viņa veidotā «Latvju folkloras hrestomātija.»¹ Šeit ievietoti gan folkloras piemēri, gan apcerējumi par dažādiem tās žanriem.

¹ Klaustiņš R. Latvju folkloras hrestomātija. – R.: Gulbja apgādība, 1927. – 212 lpp.

20.gadsimta pirmajos trīs gadu desmitos tika veidotas daudzas literatūras vēstures grāmatas. Arī R.Klaustiņš sarakstījis «Ievadu latvju rakstniecībā»¹, kas izaugusi no novērojumiem skolā. Tās mērķis bijis nodarbināt un darbā izveidot skolēnu prātu, jūtas un valodas izteiksmes spējas. R.Kaustiņš izdalījis uzdevumus, kuri veicami klasē, kuri – mājās. Šī grāmata domāta pamatskolai.

«Latvju rakstniecības vēsturē pamatskolām, papildu skolām un sveštautu skolu augstākām klasēm»² atzīmējamas dažas priekšrocības, salīdzinājumā ar citām literatūras vēsturēm, – «spriedumi drošāki, patstāvīgāki, definējumi īsi, konkrēti, rakstnieku darbu paraugi raksturīgi un viegli atreferējami.»³ Uzdevumos ir ievērots skolēnu patstāvīgā darba princips.

Mācību grāmata «Latviešu rakstniecības vēsture»⁴ izveidota vecāko klašu audzēkņiem. Tā rosina skolēnu uz patstāvīgu zināšanu apguvi mājās – aiz paragrāfiem norādīta literatūra, kurā bērni iegūtu papildu ziņas par kādu literāro darbinieku.

«Tas ir nopietns, rūpīgi izstrādāts zinātnisks darbs, kur atsevišķi latvju vecākā rakstniecība pamatīgi un labi apskatīta. Tomēr kā skolas grāmata Klaustiņa vēsture neiesakņojās, jo par daudz viņa patstāvīga un īpatnēja.»⁵

R.Klaustiņa sastādītā «Poētika pamatskolām»⁶ ir viegli pārskatāma, jo ir izcelti apakšvirsraksti un svarīgākie jēdzieni retināti, tā ka skolēni ātri var orientēties tajā, atrast meklējamo informāciju.

Roberts Klaustiņš regulāri publicējis recenzijas par literatūrvēstures un literatūras mācību grāmatām, latviešu oriģinālliteratūru.

¹ Klaustiņš R. Ievads latvju rakstniecībā. Lasāmā grāmata pamatskolām. – R.: Gulbja apgādība. I d. – 1922. – 232 lpp., II d. – 1923. – 314 lpp.

² Klaustiņš R. Latvju rakstniecības vēsture pamatskolām, papildu skolām un sveštautu skolu augstākām klasēm. R.: Gulbja apgādniecībā, I d. – 1932. – 63 lpp., II d. – 1933. – 80 lpp.

³ Akmens J. Klaustiņš R. Latvju rakstniecības vēsture pamatskolām, papildu skolām un sveštautu skolu augstākām klasēm // Latvju Grāmata. – 1927. – Nr.2. – 105.lpp.

⁴ Klaustiņš R. Latviešu rakstniecības vēsture skolām. – R.: Sīmaņa apgādība. 1907. – 350 lpp.

⁵ Akmens J. Klaustiņš R. Latvju rakstniecības vēsture pamatskolām, papildu skolām un sveštautu skolu augstākām klasēm. – Latvju Grāmata. 1927. – Nr.2. – 106.lpp.

⁶ Klaustiņš R. Poētika pamatskolām. – R.: Gulbja apgādība. I d. – 1925. – 23 lpp., II d. – 1927. – 24 lpp.

Pēc 2.pasaules kara galvenokārt nodarbojies ar literāru darbu. Miris 1962.gadā Rīgā.

Lasāmās grāmatas lietotājiem

Tautiskās atmodas un īpaši visjaunāko rakstu laikmets smeļ vielu no pasaku un daiņu pasaules, tāpēc pilnīgi spējam tagad nojaust lielo vienību un organisko zaļoksnību, kas sola latvieti izaudzināt par patstāvīgu un īpatnēju locekli citu tautu starpā. Tāds virziens skolai apzinīgi un visiem spēkiem pabalstāms. Minēto vēsturīgo vienības principu autors pūlējies jo spilgti pacildināt un zīmīgos piemēros izvirzīt, nevis tik stingri sistematizēdams, cik izvēlēdams tos populāros motīvus, kas mūžam latvju rakstos atkārtosies. Cerams, ka tādā ceļā arī plašās tautas masās viss īsti latvisks nepaliks nevienam latvietim gluži svešs. Tādā kārtā mums izdosies nobīdīt nost tukšos un nepiederīgos svešautību iespaidus, atdzīvināt pilnīgi īpatnējo tautas gara attīstības gaitu, valodas apziņu un izteiksmi.

Tāda patstāvība un apzinība iegūstama ražīgā skolas darbā, stingri pieturoties pie darba principiem latvju valodas stundās. Bērniem nav sniedzams gatavs neviens valodas mācības, rakstniecības vēstures un teorijas likums, kas nebūtu no pašiem audzēkņiem savstarpējā domu cīņā pēc satura iztīrīts, noskaidrots un viņu pašu īstā valodā izteikts un noformulēts. Protams, bērni definē plaši, konkrēti, viņu definīcijas variējas pēc sastādītāju spējām, gara tieksmēm, izvirzot vienu vai otru īpašību. Tādā darbā bērni apzinīgi vadāmi, lai tie mācītos cienīt otra domas, bet skolotājs vēlāk tik izlietotu savu padoma devēja un kontrolētāja uzdevumu.

Lai skolas darbs nepaliktu vienpusīgs un nenosvērtos pārāk uz dzejas pusi, latvju valodas stundās katrā definējumā un apcerējumā praktiski rādāmi tie nolūki un valodas līdzekļi, ar kādiem sasniedzama noteikta zinātniska (prozaiska) domāšana un skaidra izteiksme. (..)

Lai ķertos pie nopietnāka latvju valodas kursa, pirmos četros mācību gados bērniem jāiegūst vispirmās zināšanas teikumu un vārdu mācībā, jāprot pienācīgi

teikumus salikt un tos sakarīgi savirknēt. Ja šādas iepriekšējās zināšanas skolnieki iemantojuši, skolotājs spēs kursa apmērus padziļināt valodas mācībā, literatūras vēsturē un teorijā.

Vispirmā kārtā latvju valodas stundu vielu nedrīkst varmācīgi saraustīt, izšķirot to, kas ir organiski vienots, atraujot teikuma mācību no vispārējas izteiksmes mācības (stilistikas), no literatūras vēstures un teorijas. Saturs, nolūks katrā gadījumā noteic ar savu iekšējo būtību izteiksmes paņēmienus, tropus, figūras, epitetus, savu kārtu prasīdams ļoti noteiktu teikumu uzbūvi un vārdu ritmisko akcentējumu. Stilistika palīdzēs izskaidrot, kāpēc zināmā gadījumā autori lietojuši īsus, savilktus vai sakārtotus teikums. Katra stilistikas stunda kļūst par īstu un apzinīgu teikumu mācības vingrinājumu, kad skolnieks tiešām spēs vispirms mācīties un vēlāk pats mēģinās, skatīdams un pētīdams valodas uzbūves noslēpumus iespējamā pilnībā. Ar tādu nolūku autors neatlaidīgi ar jautājumiem virza skolēnu uzmanību uz teikumu konstrukciju, īsteni pasakās un daiņās, kas tā vecumā un attīstībā vienīgs, nesalīdzināms, neatsverams materiāls. Arī rakstniecības teorija, kā abstraktākā no kursa daļām, mācāma, turoties stingri pie darba principiem, latvju rakstniecības apmēros, ar ko gan nepavisam nedrīkstētu nākotnē apmierināties, tāpēc ka rakstniecības teorija nav nacionāla, bet vispārcilvēcīga.

Bibliogrāfija

1. Akmens J. R. Klaustiņš. Latvju rakstniecības vēsture pamatskolām, papildu skolām un svešautu skolu augstākām klasēm. Ievads latvju rakstniecībā. Poētika pamatskolām // Latvju Grāmata. – 1927. – Nr. 2. – 105.–108. lpp.
2. Deisons R. Roberta Klaustiņa mūža darbs // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1935. – Nr. 3. – 253.–258. lpp.
3. Ērmanis P. Roberts Klaustiņš // Latvju Grāmata. – 1923. – Nr. 1. – 6.–9. lpp.
4. Klaustiņš R. Ievads latvju rakstniecībā. Lasāmā grāmata pamatskolai. – R.: Gulbja apgādība, I d. – 1922. – 232 lpp., II d. – 1923. – 314 lpp.
5. Klaustiņš R. Latviešu rakstniecības vēsture skolām. – R.: Sīmaņa apgādībā, 1907. – 350 lpp.
6. Klaustiņš R. Latvju folkloras hrestomātijā vidusskolām un arodskolām. – R.: Gulbja apgādība, 1927. – 212 lpp.

7. Klaustiņš R. Latvju rakstniecības vēsture pamatskolām, papildu skolām un sveštautu skolu augstākām klasēm. – R.: Gulbja apgādībā, I d. – 1932. – 63 lpp., II d. – 1933. – 80 lpp.
8. K.V. Klaustiņš R. Latvju rakstniecības vēsture // Mūsu Nākotne. – 1927. – Nr. 1. – 27.–29.lpp.

2.21. ATIS ĶENIŅŠ

(1874 – 1961)

Dzejnieks, pedagogs, sabiedriskais darbinieks Atis Ķeniņš dzimis 1874.gadā Tukuma apriņķa Grenču pagastā Lielu mājās kā kalpa dēls. Atis Ķeniņš par saviem vecākiem stāstījis: «Katrs, kas redzējis manus vecākus kā agrāk, tā tagad, tas ar pirmo acu uzmetienu jūt, ka te uz kopmūžu sadevušies divi galēji pretēju raksturu cilvēki. Es jau aizrādīju uz sava tēva patvaļīgo, skaļo dabu, kuru apgaismo liels dabas dots intelekts un ar plašākas pasaules pazīšanu modināta interese par pasauli un sabiedrību. Mana māte turpretī ir kautra, savrupīga, laipna, bet atturīga (...)»¹

Atis Ķeniņš 6 gadu vecumā iemācījies lasīt, pirmo izglītību ieguvis Grenču pagastskolā (1883 – 1888), no 8 gadu vecuma piepelnījis kā gans. Tālāk mācījies Irlavas semināra paraugskolā (1889 – 1891) un Irlavas skolotāju seminārā (1891 – 1894). Strādājis par skolotāju Jelgavas kurlmēmo skolā (1894 – 1895, 1896 – 1897), Līvberzes pagastskolā (1895 – 1896), bijis Zemītes skolas dibinātājs un priekšnieks (1897 – 1900).

1897. gadā apprecējies ar Annu Rūmani. 1900.gadā Ķeniņu ģimene pārcēlusies uz Rīgu, kur viņš sācis strādāt sievas nodibinātajā Āgenskalna meiteņu progimnāzijā.

1904. gadā A.Ķeniņš nodibinājis zēnu tirdzniecības skolu (šai skolā neviena skolēnu beigu kursa izlaiduma nav bijis), 1907.gadā dabūjis atļauju atvērt zēnu reālskolu, pie kam liela daļa tirdzniecības skolas audzēkņu pārgāja uz reālskolas attiecīgo klasi.

¹ Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. II d. – Cēsis – Rīga: Jēpes apgādībā, 1924. – 134.lpp.

Par piedalīšanos 1905.gada revolūcijā bijis spiests uzturēties Pēterburgā un Somijā.

Laikā no 1901.gada līdz 1906.gadam, rūpējoties par skolu jaunatnes estētisko audzināšanu, izdod almanahus, kuri veltīti Auseklim, Pumpuram, Valdemāram, Merķelim. Tās ir pirmās latviešu periodikā izdotās grāmatas jaunatnei.¹

I.pasaules kara laikā Ķeniņš dzīvojis Maskavā, vadījis bēgļu Izglītības nodaļu, Maskavas universitātē studējis jurisprudenci. 1918.gadā to pabeidzis.

1918.gada rudenī atgriezies Latvijā, viņš bijis nacionāldemokrātiskās partijas līderis, bet, nodibinoties padomju varai, dzīvojis Parīzē un Londonā.

A.Ķeniņš no 1919.līdz 1921.gadam bijis Latvijas sūtnis Varšavā, no 1922.gada advokāts Rīgā, 1923.gadā otrreiz apprecējies ar dzejniecei Austru Dāli. Bijis Latvijas Centrālās izglītības savienības priekšsēdētājs (1922–1937), žurnāla «Ārpuskolas Izglītība» (1925–1930)redaktors.²

No 1931. līdz 1933.gadam bijis Izglītības un tieslietu ministrs. Atvēris K.Barona tautas augstskolu (1932) un publicējis rakstus par tautas augstskolām. No 1933. līdz 1937.gadam A.Ķeniņš strādājis Rīgas Komercinstitūtā.³

1940.g.A.Ķeniņš tiek apcietināts un 1941.g. izsūtīts uz Kazahstānu, 1944.gadā atgriezies Rīgā un sācis strādāt Latvijas Universitātē un Rīgas skolotāju institūtā, arī Valodas un literatūras institūtā. 1951.gadā atkal izsūtīts uz Kazahstānu un mācījis angļu valodu Ščučinskas vidusskolā.

Pēc rehabilitācijas 1955.gadā atgriezies Latvijā un turpinājis iepriekš iesākto darbu.

Miris 1961.gadā Rīgā.

Atis Ķeniņš, skolotājs, skolu dibinātājs, izglītības ministrs, sarakstījis arī vairākas pedagoģiska rakstura publikācijas. Audzināšanas darbā, kā redzams, ielicis visu savu spēku, varēšanu, zināšanas un mīlestību. Aicinājis veidot nacionālu

¹ Dāle A. Atmiņas // Varavīksne. – R.: Artava, 1992. – 102.–108.lpp.

² RI.MVM A.Ķen.R5 2 Nr.497758

³ RI.MVM A.Ķen. R 4 15 Nr. 497765

skolu.¹ Viņš uzskatījis, ka neviena cita skola nespēj attīstīt tādu nacionālu pašapziņu un pašcieņu latviešu bērnos kā latviešu skola. Īpaši nozīmīga šī atziņa ir 20. gadsimta pirmajos divdesmit gados, kad cariskā Krievija negrib ļaut pašiem latviešiem lemt par savu izglītību. A.Ķeniņš aicinājis sabiedrībai veidot pašas uzturētas vispārlatviskas skolas, pastāvošās latviešu skolas mudinājis vienoties par skolu programmām un aicinājis uzlabot stāvokli tajās.

Tā kā A.Ķeniņš ir strādājis speciālajā skolā, tad viņš rakstījis arī par kurlmēmo bērnu problēmām, par to apmācību un audzināšanu parastajās skolās,² ja nav iespējas bērnam apmeklēt kurlmēmo skolu.

A.Ķeniņš saskatījis moderno izglītības virzienu, akcentējot izglītības mērķu un uzdevumu vēsturisko un sociālo nosacītību. «..nevar liegt, ka visos laikos daži ideāli paceļas sevišķi augstu, ka dažs moments dabū pārsvaru pār citiem.»³ Uzsvēris individualitātes attīstību kā vienu no izglītības mērķiem un tajā pašā laikā izvirzījis arī otru mērķi – veidot cilvēku kā sabiedrības locekli.

Viņu interesēja Dānijā un Zviedrijā iekārtotās tautas augstskolas, tādas A.Ķeniņš gribēja dibināt arī Latvijā, taču iespējams bijis atvērt tikai vienu – Krišjāņa Barona tautas augstskolu.

Atis Ķeniņš «rūpējās pa skolu jaunatnes sabiedrisko un estētisko audzināšanu, izdodams no 1901. līdz 1906.gadam piecus almanahus «Jaunības Literatūra», katru atsevišķi veltīdams literātiem Auseklim, Pumpuram, K.Valdemāram un G.Merķelim. Tās ir pirmās latviešu periodikā izdotās grāmatas jaunatnei.»⁴

E.Treimanis – Zvārgulis veltījis Atim Ķeniņam dzejas rindas:

«Tu esi viens no tiem, kas tautu karsti mīlo,

Kas labprāt savu sirdi upurtraukā liktu,

¹ - e. Kādās skolās sūtīt mūsu bērnus? // Latvija. – 1914. – Nr.71.

² Ķeniņš A. Kurlmēmais, viņa audzināšana un pirmmācība. – R.: 1897. – 48 lpp.

³ Ķeniņš A. Modernais izglītības virziens // Austrums. – 1903. – Nr. 5. – 329.lpp.

⁴ Dāle A. Atmiņas // Varavīksne. — R.: Artava. 1992. – 106.lpp.

Lai tauta īstā gara gaismā tiktu,
Kur latviskums par visu spožāk zviļo.»¹

Kurlmēmais, viņa audzināšana un pirmmācība

Ja mums ir jāuzņem kurlmēmie, kuriem kurlmēmu skola ir nepieejama, tautas skolā, lai šie, nespēdami tikt pie plašākas izglītības, dabū, mazākais, visu nepieciešamāko. Es saku vēl reizi: drusku ir vairāk kā nemaz.

Bet vai mūsu tautskolotājam nav tā, ka tā jau darba pilnas rokas? Tiesa, tam darba daudz, bet tas nebūt nespēj atturēt no palīdzības sniegšanas tam, kam tās tik nepieciešami vajaga un kurš arī tā paša pagasta bērns. Kurlmēmais neprasa no pagasta skolotāja nekādu sevišķu upuri.

Ja skolotājs tikai kurlmēmo bērnu pieņem savā skolā, t.i., ļauj viņam piedalīties pie ikdienišķiem skolas darbiem, tad skolotājs viņam jau lielu labumu darījis. Iekams tie bērni, kas neapmeklē skolu, skraida, vazājas apkārt, padoti dažādiem netikumiem (..)tikmēr tas, kurš sēd uz skolas sola, pieron pie kārtības, paklausības, uzmanības, attīsta, ar citiem bērniem sarunādamies, vairāk un vairāk savu zīmju valodu un paplašina savu redzes aploku. Bet, tā kā skolotājs gribēs un spēs drusku vairāk nekā tikai tik daudz, kurlmēmos skolā pieņemt, tad arī panākumi būs toties lielāki.

Mīlestība un pacietība ir skolotājam nepieciešami tikumi, kas kurlmēmus grib mācīt, tam viņi trīskārt vajadzīgāki. No pirmā acumirkļa jāiziet uz to, iemantot kurlmēmā uzticību, viņam vajag skolotājā atzīt savu aizstāvi, mācītāju un labdari, skolotājs darīs varbūt labi, kurlmēmajam skolā vietu izrādīdams starp 2 prātīgākajiem un – ja iespējams – viņam jau pazīstamiem skolniekiem. Citu skolēnu izturēšanās būs kurlmēmajam priekšzīme un likums. Starp citu sevišķi jāievēro uz to, ka citi bērni kurlmēmo neķircina, bet labprāt viņu pieņem un

¹ RLMVM J.Catl. 19/3 515731.

neatstumj no rotaļām. Pašā sākumā nedrīkstēs no kurlmēmā prasīt daudz darba. Tomēr jau no pašas pirmās dienas viņam jāzin, ka skolā ir jāstrādā, ka te ir tikai viena griba, proti, skolotāja, kurai viņi padodas, ka te visi paklausa.

Kurlmēmo pamācot vai viņam pavēlot, būs, protams, jālieto zīmju valoda. Šo skolotājs piesavinājies vajadzīgā mērā it drīz caur satiksmi ar kurlmēmo. No pat pirmās dienas kurlmēmais nu darāms uzmanīgs uz runāšanu – lūpu kustībām. Skolotājam ieteicams īsas pavēles, vārdus, kas bieži nāk priekšā, izteikt vārdos, t.i., runājot. Jārunā, protams, ļoti lēni, skaidri, noteikti īsi. Šādas pavēles būtu: Nāc!. Apsēdies! Uzcelies! Tāfeli! Dod! Ej uz mājām! u.d.c. (..)

Kurlmēmais no dabas nav nebūt sliktāks vai pat neapdāvinātāks kā citi dzirdošie bērni, un, ja skolotājam būs tā pacietība tikai pāris nedēļu ar viņu nodoties, tad viņš tajā atradīs ne tik vien čaklu un paklausīgu, bet arī pateicīgu audzēkni (..)

Bet mūsu tautskolotājs var vēl vairāk. Ir tautskolā mācību priekšmeti, kuros bez tādām sevišķām, neparedzamām grūtībām, bez sevišķas mācīšanas reizes arī kurlmēmais mācāms. Pirmā kārtā te minama rakstīšana. Rakstīšanas mācība pie kurlmēmiem ir gandrīz pilnīgi vienāda ar to pie dzirdošiem piekopto. (..)

Jāievēro princips «no viegla uz grūtu», jāraksta kurlmēmajam redzot, priekšā un jāievēro tad uz to, ka priekšā rakstītās formas (lielie un mazie burti), iesākumā arī dažas priekšmācības – burtu elementi – un vēlāk zilbes, vārdi, teikumi tiek pareizi un istā rakstīšanas vizē pakaļtaisītas.

Bibliogrāfija

1. Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. II d. – Cēsis–Rīga: O.Jepes apgādība, 1924. – 125.–148.lpp.
2. Bērsons I. Šajā reizē // Karogs. – 1984. – Nr.7. – 182.–183.lpp
3. Dāle A. Atmiņas // Varavīksne. – R.: Artava, 1992. – 102.–108.lpp
4. Ķelpe J. A.Ķeniņš // Latviešu rakstniecības vēsture. Latvijas neatkarības laiks. – R.: Grāmatrūpnieks, 1939. – 41.–44. lpp
5. Ķeniņš A. Kādās skolās sūtīt mūsu bēmus // Latvija. – 1914. – Nr.71.

6. Ķeniņš A. Kurlmēmais, viņa audzināšana un pirmmācība: Padomi un uzaicinājumi vecākiem, tautskolotājiem un kurlmēmo draudzei. – R.: 1897. – 48 lpp
7. Ķeniņš A. Modernais izglītības virziens // Austrums. – 1903. – Nr.4. – 248.–252., Nr.5. – 328.-333. lpp.
8. Ķeniņš A. Ķeniņa skolu lietā // Rīgas Avīze. – 1908. – Nr.132. – 135. lpp.
9. Reiskate Z. Zeme, cik tu krāšņa // Karogs. – 1974. – Nr.8. – 63.–64. lpp
10. Rubenis A. Latvijas skolas laikmetu griežos 1917.–1941. – Valmiera: Liesma, b/g, – 423 lpp.
11. RLMVM A.Ķen. I 1/6 (Nr.96610A)
12. RLMVM A.Ķen. R 4/13 (Nr. 497762)
13. RLMVM A.Ķen.R 4/15 (Nr.497765)
14. RLMVM A.Ķen. R 5/2 497758
15. RLMVM J.Catl. 19 515731

3

2.22. NAAIZMĒRSTULE

(īst. v. Rozālija Tabine)

(1890 – 1965)

Rakstniece un pedagoģe Rozālija Tabine (tēva uzvārds Tabunovs) dzimusi 1890.gadā Bērzgaļu pagasta Veckubulovā 5 bērnu ģimenē. Tēvs bijis liels pasaku un teiku stāstītājs, viņa ietekmē vēlāk Rozālija Tabine apmēram 60 pasakas nodevusi pasaku un teiku vācējam Pēterim Šmitam.

Vecāki bijuši dziļi reliģiozi cilvēki, arī Rozālijai labāk paticis iet uz baznīcu, ne rotaļāties ar citiem bērniem.

Kad meitenei ir 4 gadi, ģimenei jāpārceļas uz Rēzekni, jo tēvs slimības dēļ vairs nevarējis pildīt mežsarga pienākumus.

No 1901. līdz 1904. gadam viņa mācījusies Rēzeknes krievu draudzes meiteņu skolā, kur mācības grūtības nav sagādājušas, taču katoļticība gan, jo visām meitenēm bija jāapmeklē krievu baznīca. Šajā skolā arī atmesta uzvārda krieviskā izskaņa – ovs. Tā kā tālākai izglītībai naudas nebijis, R.Tabine kļuvusi par mājkalpotāju, vēlāk šuvēju. Taču tēvs, tāpat kā Rozālija, vēlējies, lai meita kļūtu par skolotāju, kas mācītu bērnus Latgalē.

Un tad 1906.gadā Rozāliju Tabini uz ielas satīcis baznīckungs P.Tukišs, kurš meklējis meiteni, kas prastu latviešu, poļu un krievu valodas un varētu mācīt Juzefinovas muižas grāfu Moļu kalpu bērnus. Tā Rozālija Tabine sākusī savas skolotājas gaitas, mācot apmēram 40 bērnus. Ar grāfu Moļu atbalstu viņa turpinājusi mācības Viļņā – māsu Nācariešu klostera skolā. Šis dzīvesveids aizrāvis jauno sievieti, taču viņa sapratusi, ka tās īstā vieta ir skolotājas darbs. Te ieguvusi arī pseidonīmu Naaizmērstule, jo internāta audzinātāja jokojoties katrai meitenei devusi puķu vārdu.

Pēc 4 klašu ģimnāzijas un Frēbeļa kursu beigšanas 1913.gadā R.Tabine atgriezusies Latvijā un turpinājusi darbu grāfa Moļu izveidotajā kalpu skolā. Skolotājas pienākumus R.Tabine pildījusi ar lielu mīlestību. Viņa «bijusi bez pretenzijām un prasībām laicīgajā dzīvē, peticīga un draudzīga, un laipna pret visiem, bet stipra un stingra, un bez kompromisa garīgajā dzīvē.»¹

Bērni drīz vien iemīļojuši jauno skolotāju, darbs ritējis spraigs, taču trūkusi piemērota daiļliteratūra latgaliešu bērniem, un R.Tabine sākusī rakstīt bērniem piemērotus stāstiņus, pasakas. Tajos dominē dievticības tēma, morāles jautājumi, «viscaur jūtami jaunatnes audzināšanas akcenti».²

I.pasaules kara laikā, 1915.gadā, Moļi atstājuši Juzefinovu un pārcēlušies uz Sebežas apriņķi, Naaizmērstule kļuvusi par viņu bērnu skolotāju – audzinātāju.

1916. gadā baznīcas kungs Skrinda aicinājis viņu uz Balviem darboties bēgļu bērnu patversmē un draudzes pamatskolā Balvos. Te nostrādājusi līdz 1920. gadam, tad pārcēlusies uz Daugavpils apriņķi un strādājusi Somersetas pamatskolā, no 1924. gada strādājusi Mežinieku pamatskolā (7 km no Aglonas). Apmeklējusi skolotāju sagatavošanas kursus vasaras brīvlaikos, lasījusi referātus, kuros mudinājusi tiekties pēc zināšanām.

¹ Latkovskis L. Naaizmērstules piemiņai // Dzeive. – 1965. – Nr.71. – 3.lpp.

² Vējāns A. Naaizmērstules simtgadei (1890 – 1965) // Sieviete. – 1990. – Nr.10. – 12.lpp.

«Par Rozāliju Tabini kā par skolotāju varētu sacīt, ka viņa labi sapratās ar maziem bērniem, viņa mīloja bērnus un bērni mīloja viņu. Kad viņa aizgāja pensijā un vairs nestrādāja kā skolotāja, viņa tomēr sakarus ar bērniem nepazaudēja. Pavasaros viņa Aglonas prāvestam palīdzēja bērnu katehizācijā, palīdzēja sagatavot bērnus pie pirmās svētās Komūnas un vadīja bērnu pulciņus procesijās».¹

Mirusi 1965. gadā, apglabāta Aglonas kapos.

Viņa «bija māksliniece audzinātāja: ar iejūtu raudzīja ieklausīties bērnu balsīs, interesēs un sapņos».²

Es nemīloju aprunāt

Pasakāt, bērni, kas tas par putnu: mazāks par vārnu. lielāks par strazdu. spalvas baltas ar melnām. Stāsta, ka tas putns labs ziņu nēsātājs. Nu, vai zināt? Sakāt – žagata? Labi, tā pate nu ir.

Reizi žagata, tupēdama uz sētmaļa, runāja ar zvirbuli.

«Es nemīloju aprunāt,» asti grozīdama, tā čačināja, «bet, taisnību sakot, vārnas pavisam nemīloju. Čak – čak – čak, vārna ir liela zagle. Tā cāļus zog un no perēkļa olas nes, pat saimniecei sieru noraun. Es tās neaprunāju. Tā ir taisnība.» Bet zvirbulis jau tajā neklausījās. Pamanīja, ka saimniece izbēra mēslus, noskrēja tur kādu graudiņu meklēt. Žagatai tas bija ne pa prātam. Pagrozījusies uz sētmaļa un ieraudzījusi zaļu vardīti, asti kratīdama, runāja:

«Es nemīloju aprunāt, bet zvirbulis ir ļoti neaudzināts. Es ar viņu runāju, bet viņš aizskrēja tur pa mēsliem kasīties.»

«Kurh – um, kurh – um,» aizkunca vardīte un arī ielēca zālē. Vardīte nesaprata žagatu vai arī varbūt negribēja tajā klausīties.

¹ Latkovskis L. Neaizmērstules piemiņai // Dzeive. – 1965. – Nr.71. – 5.lpp.

² Vējāns A. Neaizmērstules simtgadei (1890 – 1965) // Sieviete. – 1990. – Nr.10. – 12.lpp.

Žagata aizkaunējusies arī laidās skriet. Te bērza virsotnē tā ieraudzīja vārnu. to pat, par kuru nesēn runāja zvirbulim. Un, nolaidusies uz otru zaru, izsacīja:

«Vesela. kūmiņ! Kā tu dzīvo? Sen jau tevis neredzēju. Pastāsti, ko labu dzirdēji?»

«Krau, krau,» aizķērcā vārna. «Biju, kūmiņ, cīruļa kāzās. Tur man tika siera gabals.»

«Cīruļa? Kā tad viņš mani nepalūdza? Nuja – čak, čak, ča, lai gan es nemīloju aprunāt, bet, taisnību sakot, uz cīruļa kāzām gan neietu. Jo kāzās pa dancotāju ir bijusi bada dzeguze. To putnu es nemīloju.»

«Krau, krau – krau, pa ko?» ķērcā vārna.

«Kūmiņ, vai tad tu nezini? Tā tak ir puru bradātāja. Barojas, kas zin, ar kādiem vaguļiem, kurus izkaš no smirdošiem puriem. Un viņas kājas taisni apaugušas ar pura duni, smird vien. Nu, pasak, kūmiņ, kas tur tajās kāzās bija? Kādi viesi vēl bija?» tuvāk virzīdamās, čačināja žagata.

«Bija dzenītis kalējiņš, lakstīgala dziedātāja, strazds svilpotājs un tava vedekla par saimnieci. Jā, vēl bija dzeguze, laimes kūkotāja.»

«Fui, dzeguze,» dusmojās žagata, «ko, ko, bet dzeguzes nemīloju. Kaut es i negribu aprunāt, bet sliktāka putna par dzeguzi nav.»

«Krau – krau, ko tad viņa tev padarīja?»

«Čak – čak – ča, man viņa neko nedarīja, bet viņa ir ļoti ļauna. Padomā, kūmiņ, viņa tak nekad netaisa perēkli, nekad pati savu bērnu neperē, bet pasviež olas citam, mazākam putnam ...»

Vēl gribēja nez ko par dzeguzi runāt, bet sakaunējās, jo dzeguze tepat garām skrēja. Žagata arī laidās skriet, bet tai vēl gribējās parunāt. Par laimi, ieraudzīja gaili, kurš tepat pie sētmaļa ravēja zāli.

Priecīga, ka atkal būs kam paklausīties, viņa noietās uz sētmaļa, pakratīja astīti un, redzēdama, ka gailis negriež uz viņu vērību, aizčakcināja.

«Ko – ko, ko – ko – ko!» galvu pacēlis, aizkiedza gailis.

«Čak, čak, čak! Nedusmojies, gailīt, ka pamaisīju tavu darbu, bet es gribu tev nez ko pastāstīt. Aprunāt gan es nemīļoju, bet pīle ...»

Te viņas runu pārtrauca suns Burka, kurš riedams dzinās pēc kaķa. Kas zin, ko tā plāpātāja būtu runājusi par pīli, bet šo reizi nepaveicās.

Pasakāt, bērni, vai jums patīk žagata? Vai viņa neaprunāja citu putnu?

Bibliogrāfija

1. Bojārs V.D. Gaismainas atmiņas // Dzeive. – 1965. – Nr.71. – 7.–9.lpp.
2. Broks J. Naaizmērstule nav aizmērstama (1890 – 1965) // Katoļu kalendārs 1990. – Romas katoļu Rīgas Metropolijas kurija, 1989. – 90.–94.lpp.
3. Broks J. Tautas rakstneice // Tāvu zemes kalendārs 1942.gadam. – J.Cybuļska izdevums Nautrānūs, 1941. – 51.–52.lpp.
4. Latkovskis L. Naaizmērstules piemiņai // Dzeive. – 1965. – Nr.71. – 3.–6.lpp.
5. Lācis V. Cīmā pī Naaizmērstules // Dzeive. – 1965. – Nr.71. – 9.lpp.
6. Naaizmērstule. Zvaigznītes. – Rēzekne: 1923. – 49 lpp.
7. Pekšs A. Rozālija Tabine – Naaizmērstule // Dzeive. – 1965. – Nr.71. – 6.–7.lpp.
8. Tabina R. Lauku zīdi. – Rēzekne: 1934. – 474 lpp.
9. Vējāns A. Naaizmērstules simtgade (1890 – 1965) // Sieviete. – 1990. – Nr.10. – 12.lpp.

2.23. LEONS PAEGLE

(1890 – 1926)

Rakstnieks un pedagogs Leons Paegle dzimis 1890.gadā Vidrižu pagasta Laučos kalēja ģimenē. «Tēvs bijis pirmais un labākais Leona skolotājs, kas devis atbildes uz visiem jautājumiem.»¹ Viņš mācījies Vidrižu pagastskolā (1899 – 1903), Lēdurgas draudzes skolā (1903 – 1906), Valmieras skolotāju seminārā (1906 – 1910).

Vienu gadu pēc semināra beigšanas L.Paegle strādājis Krimuldas pagastskolā par pirmo skolotāju.Bijis «darba rosmes un enerģijas pilns».² Te mācījusies arī viņa māsa Olga:

¹ Atmiņas par Leonu Paegli. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. – 5.–6.lpp.

² RLMVM Pae R8 196677

«Pret saviem skolēniem Leons izturas ļoti labi. Bērniem viņš ir kā vecākais biedrs, jo pats vēl ir tik jauns. Viņa stundas ļoti interesantas.»¹

L.Paegle aktīvi darbojies arī sabiedriskajā dzīvē – veidojis teātra izrādes, lasījis lekcijas, piedalījies jautājumu un atbilžu vakaros. Savā skolā viņš cīnījies pret rutīnu un sastingumu, aicinājis skolēnus uz pašdarbību un aktivitāti mācību procesā un ārpusskolas dzīvē.

Jau no agras bērnības izjutis trūkumu, saskatījis pretišķības bagāto – nabadzīgo starpā, ar sajūsmu atbalstījis 1905.gada revolūciju, viņš nespējis satikt ar vietējo mācītāju Ērmani un 1911.gadā no amata spiests aiziet.

L.Paegle sācis strādāt Dombrovska fabrikas skolā Vecmīlgrāvī (1911 – 1914), organizējis bezmaksas vispārīzglītojošos kursus, lasījis lekcijas. 1912.gadā viņš nolīcis mājskolotāja eksāmenu vēsturē un krievu valodā. Šajā laikā par marksistisku uzskatu paušanu ticis arestēts, bet pierādījumu trūkuma dēļ atbrīvots.

Tālāk L.Paegli dzīves ceļš vedis uz Maskavu Šaņavska Tautas universitāti Vēstures un filozofijas fakultāti (1914 – 1917). Paralēli studijām viņš strādājis V.Kaščenko vadītajā defektīvo bērnu sanatorijā, Rostovceva ģimnāzijā, Zālamana amatniecības skolā, darbojies Kultūras birojā un Latvijas palīdzības biedrībā. 1917.gadā iestājies boļševiku partijā.

1919.gadā, atgriezies Latvijā, viņš kļuvis par I.Rīgas pilsētas vidusskolas direktoru, pasniedzis vēsturi un latviešu valodas metodiku skolu instruktoru kursus, kas gatavoja kadrus paraugskolām un izglītības nodaļām.²

Par darbošanos komunistiskajā partijā vairākas reizes Latvijas brīvvalsts laikā ticis apcietināts. Viņš bijis viens no Tautas augstskolas dibināšanas iniciatoriem, organizētājiem un lektoriem.

¹ Atmiņas par Leonu Paegli. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. – 18.lpp.

² Labrence V. Leons Paegle. – R.: Zinātne, 1969. – 59.lpp.

«Paegle piederēja pie tiem cilvēkiem, kuri savaldzina jau pirmajā mirklī. Tikko viņš sāka runāt, viss viņā atdzīvojās, acis iemirdzējās, balss bija skanīga, valoda skaidra.»¹ Taču pretvalstisko uzskatu dēļ viņam aizliedza lasīt lekcijas.

1922.un 1925.gadā kā kreiso arodnieku kandidāts ievēlēts Rīgas pilsētas domē. Lai uzlabotu veselību, Leons Paegle 1923.un 1924.gadā devies uz Vāciju un Itāliju.

Pēc kritiena cietumā 1925.gadā saslimis ar sarkomu. Viņš miris 1926.gadā, apbedīts Meža kapos.

Kaut gan L.Paegle bijis marksistiski noskaņots, tomēr viņa pedagoģiskie uzskati bijuši demokrātiski. Viņš Latvijas skolotāju kongresā 1917.gadā Jurjevā nolasījis referātu «Pamatskolas programmas un mācību grāmatas»², kurā akcentējis domu, ka skolai jābūt obligātai un tā šķirama no baznīcas. Īpašu uzmanību viņš veltījis latviešu valodas un vēstures mācīšanas jautājumiem, norādot principus veiksmīgai vielas apguvei – brīvs atstāstījums, interesantas sarunas, sistemātiska ārpusstundu lasīšana, kultūras vēstures izpratne, nevis politiskās vēstures mehāniska iekalšana. Lai šis process būtu veiksmīgs, nepieciešami labi sagatavoti skolotāji un pareizi izstrādātas mācību grāmatas visos mācību priekšmetos.

Referātā «Mūsu skolu politika»³ L.Paegle uzsvēris skolēnu pašvaldību nepieciešamību un prasību pēc skolotāja - autoritatīva biedra:

«Skolotājam vislabāki būt par autoritatīvu biedru savu skolnieku starpā. Ja skolnieki raudzīsies uz viņu kā uz biedru, kam var ticēt, un kā uz autoritāti, uz kuru var paļauties, tad viņa sekmes kā audzinātājam ir nodrošinātas.»⁴

Turpinot domu par skolotāja lomu audzināšanas un mācību procesā, Leons Paegle rakstījis:

¹ Atmiņas par Leonu Paegli. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. – 101.lpp.

² Paegle L. Kopoti raksti. 5.sēj. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958. – 7.–20.lpp.

³ Turpat, 21.–32.lpp.

⁴ Turpat, 29.lpp.

«Tādēļ arī no skolotāja tiek daudz prasīts. Viņam ne tikai vien labi jāpārzina savs priekšmets, bet jāpazīst arī bērnu psiholoģija, jāprot rīkoties ikkurā gadījumā.»¹

Savā pedagoģiskajā darbībā (kā praktiski skolās, tā arī teorētiski mācību grāmatās) Leons Paegle akcentējis darba skolas idejas, pārlietu uzsverot patstāvīgā darba nozīmību. Kā atceras viņa bijušais audzēknis Pauls Celtmanis:

«Visos mācību priekšmetos notika praktiskas nodarbības, teorētiskās zināšanas centās saistīt ar praksi, ar konkrētu darbu. Tā bija skolas mācību turpināšana darba dzīvei. Tika rīkotas skolēnu ekskursijas uz rūpnīcām un dažādām darbnīcām.»²

Leons Paegle sastādījis vairākas mācību grāmatas. Bilžu ābece «Vālodzīte», kā norāda kritiķi, ir pedagoģiskajā un literārajā ziņā jauns meklējums, kurā ievēroti šādi principi:

- «1) padarīt mācīšanos interesantu,
- 2) savienot redzes un dzirdes iespaidus,
- 3) celt visu uz darbības un pašdarbības pamatiem»³

Kā turpinājums ābecei tikušas izdotas vēl 3 daļas – lasīšana, rotaļas un darbs pirmsskolā un pamatskolas pirmajā un otrajā klasē «Vālodzes šūpulī»⁴ un «Vālodzes šūpulis»^{5, 6}. «Mazajiem lasītājiem, kuri jau veikuši ābeci, nepieciešama piemērota un interesanta lasāmā viela. Bet ne tikai lasāmā viela vien. Ar šo lasāmo vielu vajaga saistīties arī rotaļām un patstāvīgam darbam. Pašdarbība – lūk, galvenais attīstības faktors bērna dzīvē. Līdzšinējā bērnu literatūra maz ievēroja šo faktoru. Mana grāmata turpretim piegriezīs tam vislielāko vērību. Bērni no viņas mācīsies ne tikai vien lasīt, bet arī patstāvīgi domāt, minēt mīklas, izvest rotaļas,

¹ Paegle L. Kopoti raksti. 5. sēj. — R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958.—29.lpp.

² Atmiņas pa Leonu Paegli. — R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. — 83.lpp.

³ Paegle L. Vālodzīte. Bilžu ābece. — R.: Daile un darbs, b/g. — 16.lpp.

⁴ Paegle L. Vālodzes šūpulī. Lasīšana, rotaļas un darbs pirmsskolā un pamatskolas pirmajā klasē. — R.: Liepa un biedri, b/g. — 152 lpp.

⁵ Paegle L., Laicens L. Vālodzes šūpulis. II daļa. — R.: P.Liepas apgādībā, 1922. — 232 lpp.

⁶ Paegle L., Laicens L. Vālodzes šūpulis. Pamatskolu III klasei. — R.: Daile un Darbs, 1923. — 224 lpp.

pagatavot rotaļu lietišķas, izgriezt priekšmetus un grupas no papīra, zīmēt, veidot no māliem un rakstīt patstāvīgus darbiņus. Tas viss modinās arī daudz lielāku interesi pret lasāmo vielu, palīdzēs viņu labāk uzņemt un izprast(..),» rakstījis Leons Paegle «Vālodzes šūpuļa» priekšvārdā.

Autori vēlējušies šajās grāmatās ievietot tādu materiālu, kāda citās grāmatās nav, tādēļ daudzi stāstiņi un praktiskie darbi veidoti tieši šīm grāmatām. Skolēni šeit tiek rosināti uz abstraktu darbību, domāšanu, sirds izglītību.

Vajadzību pēc pārdzīvojuma, lai bērnu atmiņā paliek apgūtais, Leons Paegle mēģinājis realizēt «Seno laiku vēstures hrestomātijā»¹ un «Ievadā vēsturē»². Leons Paegle sastādījis arī divas grāmatas pašmācībai - «Krievu valodas skolotājs»³ un «Latviešu valodas skolotājs»⁴. Viņš savā darbā vadījies pēc principa:

«Ja lasa, tad vajag lasīt ne daudz, bet ar apdomu, ja raksta, tad ne gari, bet labi, ja mācās, tad ne daudzus priekšmetus uz reizes, bet mazāk priekšmetu labi pamatīgi.»⁵

Pamatskolas programma un mācību grāmatas

(..) Pēc manām domām, skolas darbībai jāiet divos virzienos, kuri nav pretēji, bet gan paralēli: jādod bērnam 1) individuālā un 2) sabiedriskā attīstība.

Katrs cilvēks pastāv no miesas un dvēseles, kuras reizē ar to ir nedalāmas un rada vienu vienīgu individu. Tādēļ arī individam vajadzīga 1) fiziska un 2) psihiska audzināšana un attīstība, kurām savā starpā jāstāv ciešā sakarā.

Fiziskās audzināšanas mērķis ir veidot veselu, stipru, izturīgu, izveicīgu un daiļu cilvēku. Bez tam fiziskai audzināšanai jāmaņa cīnīties ar netūrību, slimībām,

¹ Paegle L. Seno laiku vēstures hrestomātija. Skolām un pašmācībai. – R.: Kultūras Balss, 1921. – 182 lpp.

² Paegle L. Ievads vēsturē pamatskolām. – R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1921. – 167 lpp.

³ Paegle L. Krievu valodas skolotājs. Grāmata pašmācībai vēstules. – Petrograda: Kukura akciju sabiedrība, b/g. – 240 lpp.

⁴ Paegle L. Latviešu valodas skolotājs. Pilnīgs kurss. – Petrograda: Kukura akciju sabiedrība, 1921. – 174 lpp.

⁵ Paegle L. Kopoti raksti. 5.sēj. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958. – 32.lpp.

dažādām dabas un dzīves nepilnībām un savām kaislībām. Lai to sasniegtu, tad pamatskolā jā māca vingrošana, higiēna (vecākās klasēs dzimuma higiēna) un atturības mācība.

Arī pa daļai fiziskās, bet vēl vairāk psihiskās indivīda audzināšanas mērķis ir radīt cilvēku ar stipru raksturu un pēc iespējas attīstīt visas spējas, lai cilvēks varētu jo intensīvi uzņemt visu, ko dod daba, zinātne un māksla, ne tikai vien izlietot to, padarot pašu dzīvi plašu un bagātu, bet arī radīt jaunas kultūras vērtības. Pie pamatskolu priekšmetiem, kas galvenām kārtām attīsta cilvēka psihisko indivīdu, pieder dabas zinības, valodas (obligatoriskas latviešu, krievu un vācu), literatūra, matemātika, ģeogrāfija, zīmēšana (tehniskā un gleznošana), dziedāšana, roku darbi visplašākā nozīmē, ievads mākslā un pa daļai filozofija. Pēdējā jāieved reliģijas vietā, pie kam nav nemaz jābaidās no vārda filozofija. Katrs bērns ir filozofs, tikko viņš sāk jautāt *kā* un *kāpēc*.

Ne mazāk svarīgs ir otrs skolas uzdevums - sabiedriskā audzināšana. Līdz šim tā mūsu skolās bija atstāta gluži novārtā. Tagad, lielu sabiedrisku pārdzīvojumu laikmetā, vairāk kā jebkad kļūst redzams, ka nepietiek ar to vien, ka cilvēks augsti attīstīts kā indivīds. Viņam vajag būt attīstītam arī kā sabiedrības loceklim, kā lielā sociālā organisma daļai. Viņam jāprot ņemt aktīva dalība viskopus lietā. Pretējā gadījumā viņa rīcība var nākt par ļaunu visai sabiedrībai un līdz ar to arī pašam indivīdam.

Otrs sabiedriskās audzināšanas uzdevums ir veidot cilvēkā noteiktu pasaules uzskatu. Līdz šim mūsu skola ar to nemaz nenodarbojās. No viņas iznāca ne auksti, ne karsti, bet remdeni, ne melni, ne sarkani, bet nenoteiktas krāsas cilvēki, kurus dzejnieks Rainis sauc par garā nabagiem un par kuriem pat jaunās derības karotājs Pāvils saka, ka tie ir izspļaujami. Skolai ir jāatmet laipošanas un izvairīšanās politika. Droši un atklāti viņai ir jāsaka, ka apspiestiem ir cita patiesība un apspiedējiem cita. Nevis šaubīgām niedrēm jāiznāk no skolas, kas vēlāk dzīvē lokās pēc visiem vējiem, bet gan stipriem un noteiktiem karotājiem, kas zina, ko

viņiem darīt, un kas arī prot ķerties pie darba. Pārdzīvojis savu laiku uzskats, ka skola ārpus katras politikas. Nekad viņa nav bijusi ārpuspolitikas un nekad arī nebūs. Viss jautājums grozās tikai ap to, vai skolā valda klerikālās garīdzniecības politika, drosmes un uzvaras sajūsmas pilnā sociālistu politika vai arī kādas citas šķiras politika.

Pie priekšmetiem, kas pamatskolā dotu sabiedrisku attīstību, pieder sekojošie: ētika, likumu zināšana, vēsture, socioloģija, tautsaimniecība, literatūra un pa daļai filozofija.

Bibliogrāfija

1. Atmiņas par Leonu Paegli. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. – 226.lpp.
2. Labrence V. Leons Paegle. – R.: Zinātne, 1969. – 289.lpp.
3. Lieknis L. Leons Paegle. Ievads vēsturē pamatskolām // Mūsu Nākotne. – 1923. – Nr.22. – 649.–651.lpp.
4. Paegle L. Ievads vēsturē. Pamatskolām. – R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1921. – 167 lpp.
5. Paegle L. Kopoti raksti. 5.sējums. – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958. – 528 lpp.
6. Paegle L. Krievu valodas skolotājs. Grāmata pašmācībai vēstulēs. – Petrograda: Kukura akciju sabiedrības izdevums, b/g, – 240 lpp.
7. Paegle L. Latviešu valodas skolotājs. Pilnīgs kurss. – R.:Kukura akciju sabiedrības apgādiens, 1921. – 174 lpp.
8. Paegle L., Laicens L. Vālodzes šūpulis. II daļa. – R.: P.Liepas apgādībā, 1922. – 232 lpp.
9. Paegle L., Laicens L. Vālodzes šūpulis. Pamatskolas III klasei. – R.: Daile un Darbs, 1923. – 224 lpp.
10. Paegle L. Vālodzes šūpulī. Lasīšana, rotaļas un darbs pirmsskolā un pamatskolas pirmajā klasē. – R.: P.Liepa un biedri, b/g, – 152 lpp.
11. Paegle L. Vālodzīte. Bilžu ābece. – R.: Daile un Darbs, b/g, – 16 lpp.
12. Paegle L. Seno laiku vēstures hrestomātija. Skolām un pašmācībai. – R.: Kultūras Balsis, 1921. – 182 lpp.
13. Ūsiņš V. Leons Paegle un pedagogija. – R.: Zvaigzne, 1983. – 110 lpp.
14. Videnieks K. Paegles lasāmās grāmatas // Mūsu Nākotne. – 1925. – Nr.19. – 595.–596.lpp.
15. RLMVM Pae D2 245577
9
16. RLMVM Pae R8 196677
1
17. RLMVM Pae R8 113208
5

2.24. VILIS PLŪDONIS

(1874 – 1940)

(īst.v. Vilis Lejnieks)

Vilis Plūdonis, dzejnieks un pedagogs, dzimis 1874.gadā Bauskas Pilsmuižas Lejnieku mājās saimnieka ģimenē. Viņš agri zaudējis tēvu, galvenās viņa un vēl trīs brāļu audzinātājas bijušas māte un vecmāmiņa, liela pasaku un teiku zinātāja. Mēmeles skaistums un notikumi spēcīgi ietekmējuši zēnu.

1884.gadā Plūdonis sācis mācīties Pilsmuižas pagastskolā. 1887.gadā - Bauskas pilsētas skolā, kur viņa skolotājs ir Fricis Adamovičs.

No 1891.gada līdz 1895.gadam viņš mācījies Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā.

Pirmie divi darba gadi aizritējuši Lielezeres skolā, 1897.gadā kļuvis par otro skolotāju Bigauņciemā. Viņš skolēniem licis rakstīt sacerējumus par viņu tuviniekiem, dzīvi Jūrmalā, kas kalpojuši kā zvejnieku dzīves liecība un impulsi literārajam darbam.¹

Šeit Plūdonis juties vientuļš, nepiederīgs, tādēļ 1898.gadā pārcēlies uz Rīgu un strādājis par skolotāja aizvietotāju.

No 1901. līdz 1914.gadam Plūdonis strādājis par skolotāju pilsētas savienotajās elementārskolās, tai skaitā arī vēlāk V. Zālīša vārdā nosauktajā pamatskolā. Kā atceras Valdis (V.Zālītis):

«Amata biedri latvieši sagaida to ar lielām cerībām, bet tām seko tikpat liela vilšanās.

Jaunais kolēģis (V.Plūdonis – aut.) izrādās par nesaticīgu, iedomīgu darba biedru, varmācīgu priekšmeta iekalēju un tādu pašu ierēdni skolotāju un

¹ RLMVM Plūd R33 3930

audzinātāju, kas ne domāt nedomā iekļauties kopīgā darbā un dalīties vispārējās grūtībās un uzdevumos.»¹

Kā redzams, Vilis Plūdonis tomēr vairāk bijis pedagogs – teorētiķis, ne praktiķis. Redzot, ka skolām trūkst labu un piemērotu mācību grāmatu un līdzekļu, viņš sastādījis vairākas dzejas antoloģijas: «Skolas dzeja», «Dzejas pērle» un citas.

Grāmatā «Deklamācija jeb daiļlasīšana»² autors vēlējies izklāstīt daiļrunas likumus. Sākotnēji bijuši iecerēti tikai īsi norādījumi par daiļlasīšanu, kā pielikums kādai dzejas antoloģijai, taču darbs kļuvis daudz plašāks un bijis jāizdod atsevišķā grāmatā. Tas ir pirmais «teorētiskais vadonis» daiļlasīšanā. Autors sniedzis arī kritērijus, pēc kuriem varētu noteikt labāko daiļlasītāju klasē vai literāros vakaros:

«Par labāko daiļlasītāju būs, zināms, jāatzīst tas, kas visdziļāki nogremdējies lasāmā gabala domu un jūtu dzīlē, kas pārdomājis visus viņa sīkumus, nojautis vistuvāk lasāmā gabala noskaņu, izpratis viņa dvēseli, un tad ar teicamiem līdzekļiem attēlojis.»³

Vairākus izdevumus piedzīvojusi V.Plūdoņa mācību grāmata vidusskolām «Latvju literatūras vēsture»⁴, kurā skolēniem sniegts plašs, vispusīgs literatūras materiāls,

I. daļas pielikumā ievietota Livonijas karte, lai bērniem senie laiki būtu vieglāk izprotami, šeit autors mēģinājis integrēt vairākus mācību priekšmetus – vēsturi, latviešu valodu un latviešu literatūru. Šis darbs ir pirmais, kas devis sistemātisku pārskatu par latviešu folkloras žanriem un literatūru līdz 19.gadsimta 70. gadiem.

Pamatskolai viņš sastādījis literatūras grāmatu «Mūsu burtniecība un rakstniecība»⁵ un lasāmo grāmatu⁶.

¹ Valdis. Kopoti raksti. 5.sējums. – R.: K.Rasiņa apgāds, 1943. – 287.lpp.

² Plūdonis V. Deklamācija jeb daiļlasīšana. – R.: Zolta apgādībā, 1913. – 184 lpp.

³ Turpat.

⁴ Plūdonis. Latvju literatūras vēsture. I d. – Jelgava: Z.Neimaņa izdevums, 1908. – 250 lpp., II d. – 1909. – 383 lpp.

⁵ Plūdonis V. Mūsu burtniecība un rakstniecība. – R.: Valters un Rapa, 1933. – 100 lpp.

⁶ Dauge A., Plūdonis V. Mūsu lasāmā grāmata. Pilsētas un lauku pamatskolām. – R.: Valters un Rapa, 1930. – 152 lpp.

Piecus izdevumus piedzīvojusi V.Plūdoņa latviešu valodas mācību grāmata «Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā». Priekšvārdā autors norādījis, ka skolēnam mācību procesā jābūt aktīvam tā dalībniekam, kurš meklē, pārdomā, analizē, salīdzina:

«.. nelikt skolniekiem mutē neko «gatavu», bet visu skolnieka zinību iegūšanu dibināt uz viņa pašdarbību.»¹

Mācību viela šajā grāmatā ievietota un izkārtota, balstoties uz diviem principiem:

- «pāriet no vieglākā uz grūtāko,
- likt pirmajā vietā visnepieciešamāko un atvirzīt uz beigām mazsvarīgo.»²

V.Plūdonis aktīvi iesaistījies sabiedriskajā un politiskajā darbībā. Tā, 1905. gada revolūcijas dienās viņš ir viens no Skolotāju kongresa dalībniekiem.

1.pasaules kara laikā Plūdonis pārcēlies uz Jaungulbeni, jo skola, kurā strādāja dzejnieks, tikusi evakuēta. Viņš strādājis par skolotāju Jaungulbenes ministrijas skolā.

1917. gadā viņš piedalījies Latvijas skolotāju kongresā Tērbatā, kur uzstājies ar runu, šajā laikā strādājis Valkas apriņķa Skolu daļā.

Pirmās Latvijas brīvvalsts laikā Plūdonis strādājis par latviešu valodas skolotāju Rīgas 1.pilsētas ģimnāzijā (1920 – 1933) un nodarbojies ar rakstniecību, īpaši pievērsdamies bērnu dzejai.

Dzejnieks un pedagogs V.Plūdonis miris 1940.gadā un apglabāts Lejenieku kapsētā.

¹ Plūdonis V. Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā. – Valmiera –Cēsis: K.Dūņa apgādībā, 1923. – 7.lpp.

² Turpat. – 4.lpp.

Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā

Gramatikas pirmmācībai jābūt galvenā kārtā praktiskai. Ko tas līdz, iekalt skolniekam nez cik daudz gramatisku likumu, ja viņš nemāk tos praksē piemērot!

Teorētiskai atziņai tikai tad kāda nozīme, ja viņa izaugusi no praktiskas saknes.

Gramatikas analītiski – praktiskai mācības metodei tātad daudz svarīgu priekšrocību, salīdzinot ar sintētiski – teorētisko metodi.

Gramatiku praktiski mācot, skolnieks pats ir aktīvs valodas mācības līdzdarbnieks. Viņš meklē, tirzā, pārdomā, salīdzina, atvedina slēdzienus. Viss tas ne tikvien attīsta skolnieka gara spējas, bet atstāj audzinošu iespaidu arī uz viņa raksturu, iepotējot viņam dziņu uz pašdarbību un paskubinot to uz novērošanu un salīdzināšanu, t.i., tām teicamām tieksmēm, kas bērņā veicināmas un attīstāmas.

Ja gramatikas mācīšanā turpretim tiek uzsvēta teorētiskā puse, piešķirot praktiskiem gramatikas darbiem tikai blakus lomu, tad skolnieki, būdami pasīvi mācības vielas piesavinātāji, var gan lielīties ar gramatikas «iziešanu», bet nekad ar viņas lietderīgu piesavināšanu.

Izpildīt gramatikas uzdevumu ir šīs grāmatas virsnolūks.

Grāmata iedalīta divās daļās: praktiskā un teorētiskā.

Praktiskā daļa sastāv no daudz un dažādiem praktiskiem vingrinājumiem, kuri nodomāti mutiskai vai rakstiskai izpildīšanai klasē¹, kā arī rakstiskai izpildīšanai mājās.

Praktiskos vingrinājumus mutiski izpildot, protams, laiks tiks lielā mērā ietaupīts, un izņemt būs iespējams daudz vairāk, nekā liekot tos izpildīt rakstiski.

No vārdu šķirām praktiskajā daļā sevišķa vērība piegriezta darbības vārdam.

¹ Rakstiskam klases darbam praktiskie vingrinājumi, man šķiet, būs sevišķi parocīgi tais skolās, kur skolotājam jānodarbina vienā stundā vairāk nodaļu.

Darbības vārds ir mūsu valodas lepnums, viņas formu bagātības kronis; tādēļ tad arī skolnieki ar to iepazīstināmi daudz plašākā mērā nekā tas līdz šim mūsu mazākajās skolas gramatikās bija parasts.

Teorētiskajā daļā sniedz parastos gramatikas likumus un gramatisko jēdzienu paskaidrojumus un apzīmējumus īsā, tomēr noapaļotā un pilnīgā veidā.

Mācības vielu praktiskajā daļā neesmu sakārtojis pēc parastās vecās gramatikas parauga, kura iesāk mācību ar skaņām, bet iedalījis to trijos posmos, saskaņā ar valodas mācības metodikas prasījumiem

Pirmajā posmā apskatīts vienkāršs nepaplašināts teikums; otrajā – vienkāršs paplašināts teikums; trešajā – salikts teikums.

Šais metos ieausta līdzteku visa gramatiskā viela, kā to prasa valodas metodikas lietpratēji.

Vielas iedalījumā esmu lūkojis iztapt diviem principiem: 1) pāriet no vieglākā uz grūtāko, 2) likt pirmajā vietā visnepieciešamāko un atvirzīt uz beigām mazāksvarīgo.

Tā kā šie principi dažā labā vietā nav savienojami, tad arī vielas sadalījums varēja vietām būt citādāks. Tomēr valodas mācības gaitai, ceru, tas nebūs nekāds traucēklis.

Bibliogrāfija

1. Ādmīdiņš R. Lejenieku zāle, Lejenieku sniegs. – R.: Sol Vita, 1994. – 175 lpp.
2. Dauge A., Plūdonis V. Mūsu lasāmā grāmata pilsētas un lauku pamatskolām. – R.: Valters un Rapa, 1930. – 152 lpp.
3. Kalniņš J. Par Vili Plūdoni un arī par citiem // Literatūra un Māksla. – 1974. – 15.jūnijs. – 4.lpp.
4. Ķelpe J. Latviešu rakstniecības vēsture. I daļa. – R.: Grāmatrūpnieks, 1939. – 36.–41.lpp.
5. Latviešu literatūras vēsture. 4. – R.: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. – 248.–253.lpp.
6. Plūdonis V. Deklamācija jeb daiļlasīšana. – R.: Zolta apgādībā, 1913. – 84 lpp.
7. Plūdonis V. Latvju literatūras vēsture. I daļa. – Jelgava: L.Neimaņa izdevums. 1908. – 250 lpp.: II daļa – 1909. – 383 lpp.
8. Plūdons V. Dēla atmiņas // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1974. – Nr.1. – 30.–32.lpp.
9. Plūdonis V. Mūsu burtniecība un rakstniecība. – R.: Valters un Rapa. 1933. – 100 lpp.

10. Plūdons V. Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā. – Valmiera – Cēsis: K.Dūņa apgādībā, 1923. – 203 lpp.
11. Plūdons V. Skolas dzeja. 1.gads. – R.: Skribes apgādībā, 1911. – 69 lpp.
 2. gads. – Jelgava: Neimaņa izdevniecība, b/g, – 65 lpp.
 3. gads. – Jelgava: Neimaņa izdevniecība, b/g, – 95 lpp.
 4. gads. – Jelgava: Neimaņa izdevniecība, b/g, – 83 lpp.
12. Rūja S. Rakstnieks un pedagogs Vilis Plūdons // Rakstu krājums “Laikmets un personība.” — R.: RaKa, 2000. – 120.–140.lpp.

2.25. JŪLIJS SĪLIS

(1891 – 1957)

Skolotājs un rakstnieks J.Sīlis dzimis Ērgemē 1891.gadā. Tēvs bijis laukstrādnieks. 1908. gadā J.Sīlis beidzis Ērgemes draudzes skolu, bet 1912.gadā – Valmieras skolotāju semināru. Strādājis par skolotāju Idus pagastskolā, Gaujienas un Olaines draudzes skolās. Piedalījies 1.pasaules karā un Latvijas brīvības cīņās (1919 – 1920).

Latvijas brīvvalsts laikā mācījis latviešu valodu un literatūru Cēsīs, Liepājā, Rīgā un Jelgavā.

No 1945. līdz 1956.gadam bijis Rīgas 2.vidusskolas skolotājs. Saņēmis LPSR Nopelniem bagātā skolotāja nosaukumu (1955). Miris 1957.gadā, apbedīts Ērgemes kapos.

J.Sīlis sarakstījis vairākas lugas skolu teātriem.

«Bez gaismas un zinātnes nekur nevar tikt.» Šādus vārdus saka Andris J.Sīļa skolām domātajā lugā “Kalpa zēns”¹. Autors te akcentējis zināšanu lielo nozīmi dzīvē, ticību savam «Es». Arī lugā «Romas atjaunotāji» (pēc J.Poruka stāsta)² darbība noris skolā. Šai darbā vairāk uzsvērti morāles, ētikas jautājumi, kā arī risinātas sociālas problēmas.

Kā atceras viņa skolniece dzejniece Olga Lisovska:

¹ Sīlis J. Kalpa zēns. 3 cēlieni skolnieku teātrim. – Cēsis un Valmierā: K.Dūņa apgādībā. 1931. – 15.lpp.

² Sīlis J. Romas atjaunotāji. – Cēsis – Valmierā: K.Dūņa apgādībā. b/g, – 20 lpp.

«Skaļu un dzīvespriecīgu meiteņu pilna klase. Zvans jau atskanējis, bet kņada vēl nenorimst, jo kāda no mums allaž vaktē aiz durvīm, kad koridora galā parādīsies Jūlija Sīļa mazliet sagumušais augums. Tad atskan sauciens: «Jūlis nāk!» Trokšņainais haoss neticami ātri sakārtojas solos, un 2. vidusskolas literatūras skolotājs atver durvis uz pilnīgi klusu un saspringti gaidošu klasi.

Tā mēs viņu gaidījām. Ikreiz. Un, lai gan savā starpā dēvējām par Jūli, šajā iesaukā nebija ne mazākās ironijas. Jūlijs Sīlis mums bija autoritāte, visām, arī tām skolniecēm, kurām literatūra nelikās mīļākais priekšmets. Jo viņš bija dzimis audzinātājs, skolotājs pēc aicinājuma, skolotājs, kādu mums šodien gauži pietrūkst.

Literatūras stundas gaidījām ar interesi, jo tās neatkārtojās. Viņa stundas – tas bija tā, kā lasīt aizraujošu grāmatu, jo nekad nevarēja zināt, par ko tiks runāts, kas tiks mums atklāts, kur tiksīm aizvadītas ar katru viņa ienācienu. Viņš apbrīnojami prata noskaņot klasi tā vai cita literāta pieteikumam, un savā šodienas skatījumā saku – tas bija talants.»¹

Jūlijs Sīlis sarakstījis bērniem un jauniešiem domātus stāstu krājumus «Saulainā pēcpusdienā» un «Ziedošā liepa».

Paliekošu darbu veicis latviešu literatūras metodikā, sarakstot «Vispārīgo literatūru»² un «Latviešu rakstniecības vēsturi»³ vidusskolām. Kritiķi tās vērtē visumā pozitīvi, tomēr norādot arī uz dažām nepilnībām grāmatu saturā, valodā, izteiksmē.

Pats grāmatu autors J.Sīlis «Vispārīgās literatūras» ievadā raksta:

«Vispārīgās rakstniecības pārskatu centos sniegt vidusskolu programmā norādītos apmēros, tomēr kopējā literatūras vēstures attīstības gājiena attēlojumā bija jāievēro arī viens otrs mazāks novirziens vai tā pārstāvis. Rakstnieku sagrupējumu kārtībā jaunākā laikā turējos pēc attiecīgiem virzieniem, bet pilnīga

¹ Lisovska O. Skolotājs // Karogs. – 1981. – Nr.10. – 185.lpp.

² Sīlis J. Vispārīgā literatūra. Vidusskolu kurss. – R.: Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva ģenerālkomisijā, 1933. – 304lpp.

³ Sīlis J. Latviešu rakstniecības vēsture. Vidusskolu kurss. – R.: Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīvs. I d. – 1937. – 246.lpp., II d. – 1936. – 274 lpp., III d. – 1932. – 292 lpp.

noteiktība šinī ziņā neiespējama. Sacerējumu analizē aprobežojos tikai ar izciliem darbiem. Lai vairāk izceltu plašo vielu, diezgan daudz kavējos satura pārskatā, bet ne ar tādu nolūku, lai attiecīgs darbs nebūtu skolniekiem jālasa. Bez literatūras vēstures faktiem un virzieniem analizē galveno vērību piegriežu estētiskiem un ētiskiem jautājumiem.»¹

Tātad Sīlis ne tikai ar šīs mācību grāmatas palīdzību sniedzis skolēniem zināšanas, bet arī audzinājis tos. Te ļoti cieši saistītas mācības un audzināšana. Viņš dzīvi un saistoši apskatījis arī latviešu tautas folkloru – tautasdziesmas, pasakas, mīklas.

«Pārvērdams bagāto materiālu mācību vielā, pratis un spējis to padarīt viegli uzņemamu audzēkņiem, pat nodaļu par tautasdziesmu formu tie mācīsies ar lielāko prieku: tā skaidri noteikta, bagātīgi piemēros konkretizēta, tāpat kā viss pārējais grāmatas saturs.»²

Literatūrvēsturnieks K.Egle «Latviešu rakstniecības vēsturi» novērtē pozitīvi:

«Mehāniskās atmiņas viss tas sevišķi neapgrūtinās, bet to tiesu prasīs no skolnieka lielāku piespiešanos, lai ar sajēgu uzņemtu un aptvertu kā atsevišķas literāriskas parādības, tā viņu vēsturisko sakarību un secību – literatūras attīstības un izveidošanās gaitu».³

J.Sīļa nodoms bijis ar iespējami daudziem citātiem un piemēriem izcelt katra rakstnieka individuālo stilu, nepārsātināt saturu ar biogrāfiskiem sīkumiem un nostiprināt skolēnu atmiņā izlasīto.

Viņš rakstījis arī atmiņas par T.Zeifertu, brāļiem Kaudzītēm, V.Plūdoni un par E.Birznieka – Upīša jaunatnes un bērnu grāmatām.

¹ Sīlis J. Vispārīgā literatūra. Vidusskolu kurss. – R.: Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva ģenerālkomisijā. 1933. – 3.lpp.

² Egle K. Jaunas literatūrvēstures vidusskolām // Latvju Grāmata. – 1931. – Nr.4. – 169.lpp

³ Egle K. Jūlijs Sīlis. Latviešu rakstniecības vēsture // Latvju Grāmata. – 1931. – Nr.5/6. – 203.–204.lpp.

Priekšvārds «Latviešu rakstniecības vēsturei»

Ievērojot mūsu tautas bagātību un arī to, ka Izglītības ministrijas programmā tām iedalīts l.mācību gadā vairāk laika, apskatīju tās plašāk un vispusīgāk. Piedzīvojumi darbā rāda, ka vistuvāka tautas dziesmu viela kļūst ar daiļiem un zīmīgiem piemēriem, tamdēļ tos pārspriedumos izlietāju lielākā skaitā. Plašo tautas dziesmu saturu centos izsmelt, saistot tās ar darbu un dzīvi, tā kā bija jāievēro arī kultūrvēsturiski jautājumi. Apskatot formu, vairāk ļāvu telpas piemēriem. Darbā izmantoju visus pieejamos apcerējumus par latviešu tradīcijām, bet visvairāk nācās atbalstīties uz mūsu ievērojamāko folkloristu prof.P.Šmita un docentu L.Bērziņa un A.Švābes pētījumiem. Tāpat ievēroti arī dažu citu autoru dati un spriedumi, piem., R.Klaustiņa sakārtoto «Latviešu tautas Daiņu» speciālistu ievados u.c. Izteiksmē un sīkākā vielas sadalījumā jēmu vērā vidusskolas 1.kl.audzēkņu attīstības līmeni.

Bibliogrāfija

1. Bīčols J. Jūlijs Sīlis. Vispārīgā literatūra // Daugava. – 1934. – Nr.11. – 1041.–1044.lpp
2. Dravnieks A. Jūlijs Sīlis. Latviešu rakstniecības vēsture. Vidusskolas kurss // Skola un Dzīve, 1933. – Nr.2. – 74.–75.lpp.
3. Egle K. Jūlijs Sīlis. Jaunas literatūrvēstures vidusskolām // Latvju Grāmata. – 1931. – Nr.4. – 168.–170.lpp.
4. Egle K. Jūlis Sīlijs. Latviešu rakstniecības vēsture // Latvju Grāmata. – 1931. – Nr.5/6. – 203.–204.lpp.
5. Sīlis J. Kalpa zēns. 3 cēlieņi skolnieku teātrim. – Cēsis – Valmiera: K.Dūņa apgādībā, 1931. – 24.lpp.
6. Sīlis J. Latviešu rakstniecības vēsture. Vidusskolas kurss. – R.: Latviešu vidusskolu skolotāju kooperatīvs, I d. – 1937. – 246 lpp.; II d. – 1936. – 274 lpp.; III d. – 1932. – 292 lpp.
7. Sīlis J. Romas atjaunotāji. – Cēsis – Valmiera: K.Dūņa apgādībā, b/g – 20 lpp.
8. Sīlis J. Vispārīgā literatūra. Vidusskolas kurss. – R.: Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva ģenerālkomisijā, 1933. – 304 lpp.
9. RLMVM K.Eg. R2 290035

2.26. KĀRLIS SKALBE

(1879 – 1945)

Kārlis Skalbe, lielākais literāro pasaku meistars Latvijā, dzejnieks un arī pedagogs, dzimis 1879.gadā Vecpiebalgas pagasta Incēnos kalēja ģimenē. Tēvs nomiris, kad zēnam bija tikai astoņi gadi, galvenā viņa audzinātāja bijusi māte.

Pirmo izglītību Kārlis Skalbe ieguvis Veļķu pagastskolā, pēc tam Vecpiebalgas draudzes skolā, kuru pabeidzis 1895.gadā. Šajā laikā ļoti daudz lasījis: gan pašu mājās, gan kaimiņos sameklētas grāmatas, gan skolas bibliotēkā atrodamo literatūru.

No 1896.gada līdz 1900.gadam Kārlis Skalbe strādājis dažādus gadījuma darbus – par laukstrādnieku, kolportieri, vēršu dzinēju, skrīvera palīgu. Visu laiku viņam bijis jācīnās ar materiālām grūtībām.

1901.gadā viņš nolīcis skolotāja eksāmenu un līdz 1904.gadam strādājis Ērgļos par skolotāju. Šajā laikā Kārlis Skalbe jau kļuvis par pazīstamu dzejnieku.

1905.gada revolūcijas dienās K.Skalbe uzstājies skolotāju kongresā ar runu, nodibinājis žurnālu “Kāvi”. Varas iestādes žurnālu slēgušas un pret redaktora uzsākušas prāvu, tādēļ K.Skalbe 1906.gadā dzīvojis Somijā, Zviedrijā, Vācijā un Šveicē. Ierodoties Latvijā, viņam tomēr draudējies arests, tādēļ viņš bijis spiests emigrēt otrreiz, dzimtenē atgriezies 1906.gadā. Tomēr no cietuma dzejnieks nav varējis izbēgt, 1911.gadā viņš ticis apcietināts.

I.pasaules kara laikā K.Skalbe strādājis kā līdzstrādnieks laikrakstos «Dzimtenes Vēstnesis», «Līdums» un «Jaunākās Ziņas». Kā korespondents bijis arī frontē. 1916.gadā viņš iestājies latviešu strēlnieku bataljonā, kur strādājis kancelejas darbus.

1918., 1919.gadā un Latvijas brīvvalsts laikā aktīvi darbojies sabiedriskajā dzīvē. Latvijas Tautas Padomes 6.sesijā viņš uzstājies ar runu, kurā aicinājis dot bērniem ne tikai audzināšanu, bet arī mīlestību, tādēļ uzskatījis, ka labākais ceļš

sešu līdz astoņu gadu bērnu mācībā, īpaši uz laukiem, kur skolas ir tālu. ir māj mācība.

«Vajag mīlēt un saudzēt bērnus, jo mīlestība ir tā saule, bez kuras neviens stāds nevar izaugt un bērni arī ne.»¹

Kārlis Skalbe bijis deputāts pirmajā (1922–1925) un ceturtajā (1931–1934) Saeimā, laikraksta «Jaunākās Ziņas» literārās nodaļas vadītājs, vadījis žurnālu «Piesaule» (1928–1935).

Viņš publicējis vairākus pedagoģiskus rakstus. «Domās par mūsu skolu» viņš risinājis jautājumu par inteliģences pārprodukciju. Skolu vadība «pieved jaunekli pie zinātņu straute un saka: «Smel no viņa!», maz domādama par dzīves praktiskiem uzdevumiem.»² K.Skalbe uzskatījis, ka nepieciešams vairumu skolēnu virzīt uz amata apgūšanu, augstskolās uzņemot tikai spējīgākos un apdāvinātākos.

Ļoti mūsdienīgi skan viņa raksts «Mūsu skolu programma.» Kārlis Skalbe vērsis sabiedrības uzmanību uz bērnu pārslodzi skolā, aicinājis izanalizēt esošo programmu, pārskatīt un to pārveidot, lai bērni neapmulstu, nekļūtu izklaidīgi, nesalūztu zem mācību nastas.

«Jāzin, ko vajag iemācīties, ko nedrīkst nezināt. Citādi mācīsimies visu – un neko»³.

Aktuāla ir viņa tēze:

«Mācību daudzums nekad nedrīkst būt tik liels, ka tas paņem bez atlikuma visus spēkus vai pat nomāc. Arvienu kaut kas vēl jāatstāj brīvai pašdarbībai, jo kur nav pašdarbības, tur nav gara.»⁴

K.Skalbe vēl aizvien audzina ar savām literārajām pasakām. Tās iekļautas literatūras programmā 5.–12.klasei. Viņš aicina meklēt augstākas debesis nekā Miera un Pieticības malā, priecāties par labi padarītu darbu, neaizstāt sirds siltumu

¹ Latvijas Tautas Padomes 6. sesijas 2. sēde 21. novembrī 1919. gadā // Latvijas Tautas Padome. II puse. – R.: Satversmes Sapulces izdevums – 494. lpp.

² Skalbe K. Domas par mūsu skolām // Jaunākās Ziņas. – 1924. – Nr. 180. – 1. lpp.

³ Skalbe K. Mūsu skolu programma // Jaunākās Ziņas. – 1924. – Nr. 155. – 1. lpp.

⁴ Turpat.

ar naudas skaitīšanu, atrast savu dzīves uzdevumu, mīlēt sev tuvos un dzimteni un katru dienu dzīvot ar domu: «Kāpēc vairoties sāpēs? Lai vairojas labāk prieks!»¹

Mūsu skolu programma

Mēs daudz strādājam un maz domājam; tādēļ mūsu darbs bieži ir neauglīgs un mēs veltīgi izšķiežam spēkus. To var lielā mērā arī sacīt par skolu. Mūsu skolotāji strādā enerģiski, bērni ir apkrauti ar mācībām, bet skolas sekmes ir ļoti vidējas - tikai tāpēc, ka daudz strādājam un maz domājam. Daudzi svarīgi skolas jautājumi nav izdomāti un pašai skolas vadībai vēl nav skaidri.

Tāds vēl arvien ir skolu programmas jautājums. Mūsu skolu programma ir pārpildīta. Viņā daudz labu lietu, tā atgādina bagātīgi sastādītu ēdienkarti, kura skolas māceklim jānoēd bez kādas izvēles no sākuma līdz galam, pie kam audzinātāji, kā liekas, par daudz palaižas uz savu audzēkņu veselību.

Mēs esam jauna tauta un mums ir veselīga jaunība, kura daudz var izturēt. Bet derētu arī viņu piesargāt no nevajadzīgas pārpūlēšanās. Mūsu skolnieki tā apkrauti dažādiem uzdevumiem, ka viņi, cītīgi mācīdamies visu, ko no tiem prasa, beidzot apmulst, top truli un pazaudē to vērtīgāko, ko skolai arvienu vajag uzturēt dzīvei: modru interesi, koncentrētu uzmanību, jo šai uzmanībā ir ģenialitāte. Nesējs, kurš iet ar kurvi uz galvas, nekad viņu nepiekraus tā, ka viņš to nevarētu nest ar visu savu auguma grāciju un locekļu svabadību. Citādi viņam jāstagurst zem savas nastas. Tas jāievēro arī skolai, piekraujot šo kurvi ar dažādiem mācību gabaliem priekš skolnieka galvas. Vajag zināt, ko zināms augums, zināmi gadi var nest. Mācību iziešanā jāievēro visstingrākā pakāpenība, programmā jāievēro tikai tas, kas nepieciešams, ko vajag iemācīt un ko var iemācīt. Tur nedrīkstētu būt arī nekā lieka, ko vajadzētu mācīt, bet ko varētu arī atlaist. Skolas uzdevums vispirmā kārtā koncentrēt uzmanību uz to, kas nepieciešams. Nekādas nenoteiktības, nekā arī

¹ Skalbe K. Pasakas. – R.: Liesma, 1979. – 90.lpp.

tāda, kas bez vajadzības apgrūtinātu kopējo mācību svaru. Jāzin, ko vajag iemācīties, ko nedrīkst nezināt. Citādi mācīsimies visu – un neko. Mūsu skolu programma ir sastādīta bagātīgi un izklaidīgi. Iznākums no tā – apmulsums, izklaidība, noteiktu zināšanu trūkums. Dzīva interese, dzīva uzmanība skolā ir tas dārgākais. Tāpēc ar šo uzmanību jāapietas saudzīgi. Viņa jākoncentrē vispirms kārtā uz to, kas nepieciešams. Mācību daudzums nekad nedrīkst būt tik liels, ka tas paņem bez atlikuma visus spēkus vai pat nomāc. Arvienu kaut kas vēl jāatstāj brīvai pašdarbībai, jo kur nav pašdarbības, tur nav gara.

Tagadējo skolu programmu ir sastādījis skolotāju kongress, tāpēc tā ir tikai plašs uzmetums un satur to, kas pēc skolotāju domām vēlams. Šī programma pārbaudāma un tiktāl apstrādājama kādā šaurākā pedagogu padomē, kurā būtu mūsu labākie skolu darbinieki. Tai vajadzētu sastādīt minimālo mācību programmu, kurā būtu tikai tas, kas nepieciešams, ko vajaga iemācīt un ko var iemācīt; ko vajag zināt un ko nedrīkst nezināt. Šie jautājumi jāizdomā. Jātiek skaidrībā, ko no savas skolas pašam un ko viņa spēj dot.

Bibliogrāfija

1. Latvijas Tautas Padomes 6.sesijas 2.sēde. 21.novembrī 1919. // Latvijas Tautas padome. II puse // R.: Satversmes Sapulces izdevums – 494.lpp.
2. Skalbe K. Domas par mūsu skolām // Jaunākās Ziņas. – 1924. – Nr.180. – 1.lpp.
3. Skalbe K. Mūsu skolu programma // Jaunākās Ziņas. – 1924. – Nr.155. – 1.lpp.
4. Skalbe K. Pasakas. – R.: Liesma, 1979. – 274 lpp.
5. RLMVM K.Sk. R3/2 57039

2.27. JONŠ TURKOPUĻS

(1899 – 1939)

Skolotājs un rakstnieks Jons Turkopuļs dzimis 1899.gadā Preiļu pagasta Dēļupē zemnieka ģimenē. Mācījies Petrogradas tirdzniecības skolā, kā eksterns nolīcis ģimnāzijas beigšanas eksāmenus. 1919.gadā viņš iestājies Latvijas armijā,

pedalījies Brīvības cīņās. 1923.gadā beidzies LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Baltu filoloģijas nodaļu. Pēc tam J.Turkopiņš strādājis Ludzas ģimnāzijā par direktoru (1923–1939). Rediģējis žurnālus «Zīdūnis» (1923–1924) un «Latgolas Škola» (1928), bijis laikraksta «Zemes Balss» izdevējs (1934).

J.Turkopiņš bijis dedzīgs latgaļu aizstāvis un cīnītājs par sava novada politiskajām un kultūras vajadzībām. Viņš palīdzējis kārtot K.Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcu», pedalījies latgaļu ortogrāfijas komisijas darbā, vācis folkloras materiālus.

Miris 1939.gadā, apbedīts Ludzā.

J.Turkopiņš publicējis rakstus gan žurnālā «Latgolas Vords», gan «Latgolas Škola», gan avīzē «Zemes Bolss», gan citos latgaļu preses izdevumos. Skolu jautājumus viņš skatījis ciešā kopsakarā ar ekonomiskajiem un politiskajiem apstākļiem. Viņu uztraucis analfabētisms Latgalē. Lai problēmu mazinātu, J.Turkopiņš ieteicis visām politiskajām partijām izstrādāt vienotu politiku izglītības jautājumā, pašvaldībām rūpēties par piemērotām skolas telpām, Izglītības ministrijai izstrādāt noteiktu, reālu darbības plānu.

Par izglītības pamatprincipu J.Turkopiņš izvērza «mīlestību un žēlsirdību»¹, prasa ieaudzināt skaidrus dzīves mērķus. «Dzīve tik tad rit laimīgi, kad cilvēks skaidri redz savas dzīves mērķus un uzdevumus. Tad tam ir prieks uz tiem censties, par tiem pūlēties. Bet, ja cilvēks nezina, kam par labu darboties, tad viņš nezina, kam par labu jādzīvo un jācīnās, tad krīt nespēkā un dzīves apnikumā.»²

Viņš uzskata : «Kad katrs darīs to, kas tam jādara, tad dzīve ies uz priekšu.»³

Kopā ar skolotājiem M.Apeli un B.Spūli sarakstījis «Dzimteni» (I – II daļa) – lasāmo grāmatu Latgales skolām (sk.arī pie M.Apela pedagoģiskās darbības). Autori šajā grāmatā balstījušies uz diviem principiem:

¹ Turkopiņš J. Cilvēki bez sirds // Zemes Bolss. – 1934. – Nr.10. – 2.lpp.

² Turkopiņš J. Jaunotnes tragedija // Zemes Bolss. – 1934. – Nr.4. – 1.lpp.

³ Turkopiņš J. Jaunu uzdevumu priekšā // Zemes Bolss. – 1934. – Nr.14. – 1.lpp.

1) bērnu audzināšana jāsaista ar savas tautas garamantām, tādēļ arī bagātīgs tautas folkloras klāsts – pasakas, tautasdziesmas, teikas;

2) papriekšu bērns jāiepazīstina ar savu apkārtni, dzimteni un tad pakāpeniski jāpāriet uz vispārīgākām un abstraktākām lietām, loģisko domāšanu.

«Pirmo reizi līdzīga tipa izdevumos nāk klāt plašākā mērā arī latgaliešu vecāko autoru un tautas darbinieku darbi, kuri bagāti valodas ziņā un kuros izpaužas tēvijas siltā mīlestība un aicinājums uz tuvākā mīlestību.»¹

Kritiķi šo mācību grāmatu vērtējuši dažādi.

“Vai latgaliešiem vajadzīga vidējā izglītība”

(..)Latgalē, kur tikai pašulaik sāk dīgt jauna inteliģence, šis lozungs: «Nost ar vidējo izglītību!» ir viens liels pārpratums un nav attaisnojams ne no kādiem viedokļiem.

Tā ir mūsu veca nelaime, ka mēs negribam patstāvīgi domāt, izejot no reālās dzīves faktiem un vajadzībām, bet katru reizi vieglprātīgi skrienam pakaļ visādiem modes saucieniem un trokšņiem, pavisam nepaskatoties, vai tas sakrīt ar mūsu dzīves īstenību, vai ne.

Tas tak ir skaidrs, ka Latgales dzīvi no tagadējās nabadzības un tumsas stāvokļa var izvest tikai izglītota, ar plašām zināšanām un garā stipra inteliģence. Vajadzīgi tak uz katra soļa agronomi – speciālisti daždažādās zemkopības un lopkopības nozarēs, ekonomisti, inženieri, ārsti, advokāti, skolotāji utt. Bez vispusīgi izglītotiem speciālistiem mēs nekur netiksim. Un mums tādu vēl pavisam nav, un pats nožēlojamākais, ka mēs pa šiem gadiem neesam papūlējušies tos sagatavot.(..)

¹ Tihovskis H. Dzimtene - Losomā grāmata latgolas skolam // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1929. – Nr. 11 – 467.lpp.

Neviens nenoliegs, ka Latgalē vietējo dzīves vadītāju vietām un posteņiem vajag atrasties pašu latgaliešu rokās. Nebūs pareizi un taisnīgi, ka demokrātiskā un brīvā valstī latgaliešu bērniem tiks sagatavots liktens tāpat kā i agrākajos verdzības gados vienīgi par zemes rušinātājiem, grāvju racējiem un akmeņu skaldītājiem. (..)

(..) Bez vidējās izglītības nevar rasties minētie speciālisti. (..) Svarīgākās vietas dzīvē, visi augstāki un vadoši posteņi pieprasa cilvēku ar plašu un vispārīgu izglītību.

Bibliogrāfija

1. Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. – Stokholma: 1957. – 722.–723.lpp.
2. Turkopuļs J. Gausi sulī izgleitības dryvā // Latgolas Vords. – 1931. – Nr.34. – 35. – 3.lpp.
3. Turkopuļs J. Jaunotnes tragedija // Zemes Bolss. – 1934. – Nr.4. – 1.lpp.
4. Turkopuļs J. Jaunu uzdavumu prikšā // Zemes Bolss. – 1934. – Nr.14. – 1.lpp.
5. Turkopuļs J. Vai latgališim vajadzīga videjo izgleitība? // Latgolas Vords. – 1931. – Nr. 47. – 2.–3.lpp.
6. Turkopuļs J. Pašvaļdību steidzomoki dorbi tautas apgaismošanas dryvā // Latgolas Vords, 1931. – Nr.38. – 39. – 3.lpp.
7. Turkopuļs J. Trejs paaudzes // Zemes Bolss. – 1934. – Nr.6. – 1.lpp.
8. Turkopuļs J. Vai latgališim vajadzīga videjo izgeitība? // Latgolas Vords. – 1931. – Nr.47. – 2.–3.lpp.
9. Tihovskis H. Dzimtene - Losomā grāmota Latgolas školam // IMM. – 1929. – Nr.11. – 467.–468.lpp.

2.28. VALDIS

(īst.v. Voldemārs Zālītis)

(1865 – 1934)

Rakstnieks un pedagogs Voldemārs Zālītis dzimis dārznieka ģimenē Sausnējas muižā 1865.gadā, mācījies Stukmaņu muižas skolā, Subatē, Biržu draudzes skolā. 1882.gadā iestājies Baltijas skolotāju seminārā Rīgā, ko beidzis 1886.gadā. Vienu gadu nostrādājis Koknesē draudzes skolā. Studiju nolūkos apceļojis Vāciju, Itāliju, Šveici.

No 1887. līdz 1890. gadam studējis Viļņas skolotāju institūtā, kuru pabeidzis ar sudraba medaļu. Tad viņš sācis strādāt par skolotāju.

1892.gadā iznācis ceļojuma apraksts «Kurzemē», kuru veidojis kopā ar Jāni Kriškānu (1863 –1916), skolotāju, latviešu skolu vēsturnieku, tautas bibliotēku attīstības rosinātāju. Šī darba nolūks – pašu acīm iepazīt dzimto zemi un tā ļaudis.

1902. gadā Valdi ievēl par skolas pārzini vēlākajā Rīgas pilsētas 1.pamatskolā. Šeit viņš nostrādā 25 gadus. Jau pirmajā sēdē uzsvēris, ka «ikvienam skolotājam gluži dabīgi daudz un dažādās lietās ārpus skolas (..) sava īpaša interese un ieskati un ka šīs intereses saskaņot un apvienot tik lielā skolotāju pulkā, kāds ir skolā, nav iespējams un īstenībā arī nemaz vajadzīgs. Te jāvalda citam, spēcīgākam apvienotājam – darbam, kādu prasa valsts likums un paidagoģijas izpratne. Tas lai būtu kungs un pavēlnieks skolā.»¹ Īpašu uzmanību pievērsis rakstura audzināšanai.

«Kam der cilvēks, ko vērts tauta, ja tajā nav rakstura? Bez rakstura arī vislielākās spējas un viskrāšņākās gara dāvanas sadrūp bezvērtīgos vizuļa putekļos, ko vēja dvaša bez pūlēm iznēsā dzīves tuksnesī, nepadarīdama to ne jaunāku, ne auglīgāku.»²

Latvijas skolu vēsturei noderīgs dokuments ir Valda sarakstītā «skolas hronika». Tajā apkopotas ziņas par Rīgas elementārskolām laikā no 1885. līdz 1915. gadam.

1902.gadā Maskavā notika Krievijas skolotāju biedrību kongress. No Baltijas guberņām tanī piedalījās V.Zālītis un I.Cīrulis, abi kā Vidzemes savstarpējās skolotāju palīdzības biedrības biedri.

1905.gadā viņš izstrādājis Rīgas pilsētas skolotāju sapulcei jaunu stundu plāna paraugu. Savā pedagoģiskajā darbībā lielu uzmanību pievērsis reliģijas mācībai. Par savu darbu skolā Valdis pieticīgi rakstījis: «Mans darba lauks – mūsu

¹ Valdis. Kopoti raksti. 5.sēj. – R.: Rasiņa apgāds. 1943. – 234.lpp.

² RLMVM Val. R1 98975

skola – bijis mazs un norobežots. Tajā esmu centies ielikt savu spēku un māku, cik nu man viņa bijis.»¹

Pats bijis ticīgs, sirdskaidrs cilvēks, to mēģinājis audzināt skolēnos. Viņa pasaules uzskats ir kristīgi reliģisks. «Tikums ir tautas stiprākais spēks.»²

Īpaši nozīmīgs ir viņa bērnības atmiņu tēlojums «Staburaga bērni» (1895).

It kā vienkāršais stāstījums par divu zēnu – Marča un Janča – kopīgi pavadīto gadu Vīgantes muižā ietver sevī mūžam vajadzīgās atziņas par draudzību, nesavtību, dabas mīlestību u.c.

Šodien, kad daudzas morālās vērtības ir zaudējušas savu spožumu, kad arī bērnu kolektīvos ienācis cinisms, nežēlība, skaudība, «Staburaga bērni» liek aizdomāties par to, kā saglabāt un veidot cilvēciskas attiecības.

Stāstīdams par Janča un Marča ikdienas gaitām. Valdis bez uzmācīgas moralizēšanas atklāj dziļo un sirsniņo draudzību, kas veidojas Janča un Marča starpā. Tā nav draudzība, kurā stiprākais pakļauj vājāko, gluži pretēji, Jancis – stiprākais – ņem savā aizgādībā Marču, māca un vada viņu ar savu uzkrāto pieredzi. Šajā draudzībā ir gan atbildība, gan rūpes par mazāko.

Krāšņajā Staburaga apkārtnē augušais Jancis dziļi sevī izjūt dabas skaistumu, par nepieciešamību viņam kļuvušas rūpes par dabu. Saudzēt visu, ko daba mums sniedz, aizstāvēt to – šāda atziņa vijas cauri visam stāstam. Cik stiprs, bezbailīgs un taisns savās dusmās kļūst Jancis, kad izpostīta putnu ligzdiņa! Tas ir spožs paraugs, kā aizstāvēt vājāko, kā pierādīt savu taisnību un pārliecināt par to, neglabājot sevī naidu un atreibību, bet spējot piedot.

Arī vēsturiskas atmiņas gūstamas šajā grāmatā. Tautas apdziedātā raudošā klints - viens no likteņupes Daugavas simboliem – guļ upes dzelmē. Dziļi izjustais Staburaga apraksts šodien vien iztēlē ļauj saskatīt tā skaistumu, vienreizību.

¹ Valdis. Kopoti raksti. 5.sēj. – R.: Rasiņa apgāds, 1993. – 389.lpp.

² Kārklīšs K. Valda darbu problēmas un kompozīcija // IMM –1934. – Nr.12. – 565.lpp.

Tas vispirms apliecina Valda kā rakstnieka talantu, bet ne mazāk svarīgi – šeit pausts viņa pedagoģiskais ideāls – tautas dzīvē sakņota humāna personība.

«Viņš ir krīvs – pedagogs, kas nemitīgi nesis upuri uz pedagoģiskā altāra, lai jaunā paaudze taptu labāka.»¹

Skolas hronika

1904.gads

Gads paiet raženā darbā. Paidagoģijas padome notur pavisam 7 sēdes. Tālā, nelaimīgā krievu – japāņu kara atskaņas atzīmētas 5.marta protokolā, kur pēc priekšniecības (skolu direkcijas) aicinājuma – kas uzņemams kā pavēle – skolēni ziedo ievainotiem karā 51 rbl. 72 kap. (zeltā), bet skolotāji nolemj ziedot karā kritušo bāreņiem un atraitnēm 1% no algas.

Ja vien aprobežotība valdības vīru galvās nebūtu īsteni vainīgā, būtu jāsāk tīri vai domāt, ka skolu pasaulē notiek milzīgi daudz netaisnības un pārestības skolēniem un viņu vecākiem no skolotāju puses: kamēr pirmajie pilnīgi jēriņi, tamēr pēdējie visniknākie vilki – jo kā citādi lai būtu radušās nejdzīgās važas, kādās iekalta skolotāju un skolu vadītāju rīcības brīvība viņu arodā tādās reizēs, kas visas skolas labā vajadzīgs neapšaubāmi ātrs, noteikts lēmums un rīkošanās, kā, piemēram, gadījumā, kad māju apdraud ugunsgrēks? Cik vajaga daudz dārgā laika un pūļu šķiest un nervus bojāt skolā, kur paidagogi rīcības brīvībā saistīti, kā teic, aiz rokām un kājām, viena paša negēļa skolēna dēļ, ko par tādu izaudzinājusi galīgi nenormāla māte, kas turklāt arī skolā sacēlusi nepieredzētu skandālu, liecina milzīgais visniecīgākos sīkumos pamatīgi sastādītais protokols par katoļticīgo III Jēk.kl.skolēnu Potmaļnieku (klases pārz.V.Lejnieks). Lieta par ārkārtīgo palaidni aizņem visu sēdi. Potmaļnieka grēku rinda tik aplam gara, ka rodas neapšaubāms slēdziens par puikas iedzimtu nenormālību. Viņš aizskar meitenes, kaujas līdz

¹ Reiss R. Valdis // Rīgas Ziņas, 1925. – Nr.217. – 5.lpp.

asinīm ar puikām un apmelo mājā skolotājus, ka tie viņu piekāvuši zili melnu: māte tad nu iebrūk skolā stundu laikā un, ko vien satiek – pārzini, skolotājus vai skolēnus – visiem dūres vien vicina un šķendējas kā jau satracināts nenormāls cilvēks. Lieta beidzas ar vienprātīgu lēmumu – skolēnu izslēgt, bet tam vajadzīga inspekcijas piekrišana. Jābrīnās vienīgi, kā tik ārkārtīgi samaitātu puiku pienācīgā kārtā nav jau laikus novērojuši un novērtējuši šīs nodaļas skolotāji, bet ļāvuši viņam sagandēt un bendēt citus normālus un godīgus bērnus līdz par III klasei, kur šāds negēlis un sliņķis atstāts pat vēl otru gadu!

Protokola noraksts ar pavada rakstu iesniedzams inspektoram un mierīgi jāgaida – varbūt mēnesis – varbūt divi mēneši, - kamēr nāks atļauja un rīkojums, ko un kā ar Potmaļnieku darīt, jo skolotājiem, nedz skolas pārzinim nav brīv šādiem «dārgumiem» ne pirksta piedurt!

11.decembra sēdē atzīmēts Skolu kolēģijas ziņojums, cittautiešu skolniekiem vācu valodas stundas var pasniegt, sākot ar III klasi.

Bibliogrāfija

1. Ancītis V. "Staburaga bērni" četrpadsmit izdevumi // Dzimtenes Balss. – 1985. – Nr.43. – 8.lpp.
2. Arājs. Voldemārs Zālītis – Valdis // Jaunais Zemgalietis. – 1925. – Nr.219.
3. Eihvalds V. Staburaga nemirstība // Skola un Ģimene. – 1990. – Nr.7. – 10.lpp.
4. Kāds sens ceļojums caur Saldu. Sast.K. Ancītis V. // Saldus kalendārs 1994.g. – Saldus: Signe, 1993. – 66.lpp.
5. Kārklīšs K. Valža darbu problēmas un kompozīcija! // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1934. – Nr.12. – 558.–571.lpp.
6. Reiss R. Valdis // Rīgas Ziņas. – 1925. – Nr.217. – 5.lpp.
7. Valdis. Dzīves apraksta vietā // Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. I daļa. Egles K. sakārtojums. – Cēsis – Rīga, 1923. – 187.–189.lpp.
8. Valdis. Kopoti raksti. I sējums. – R.: K.Rasiņa apgāds, 1942. – 266 lpp.
9. Valdis. Kopoti raksti. V sējums. – R.: K.Rasiņa apgāds, 1943. – 396 lpp.
10. Zālītis A. Jaunatnes rakstnieks un audzinātājs Valdis // Latvijas Skola. – 1939. – Nr.5. – 537.–538.lpp.
11. RLMVM J.Catl. 76 515698
3
12. RLMVM K.Eg. R2 59428
27
13. RLMVM Val. R1 98975
4

NOBEIGUMS

Promocijas darbs strukturēts 2 nodaļās. 1. nodaļas 4 apakšnodaļās analizētas kopējās tendences skolotāju — rakstnieku teorētiskajā un praktiskajā darbā pedagogijā — kā audzināšanā, tā mācību teorijā un metodikās. Biežāk sastopami mācību un audzināšanas procesa modeļi, kad teorija bagātina praksi. Šajā pētījumā atklāts, ka skolotāju — rakstnieku radošās praktiskās darbības rezultāts, kas pauž viņu pieredzes kvalitāti, viņu personisko skatījumu uz dažādām pedagogiskām norisēm, bagātina pedagogijas teoriju Latvijā. Atbilstoši savai izpratnei, ņemot vērā konkrētos vēsturiskos apstākļus, šīs personības interpretēja un konkretizēja pedagogiskā procesa komponentu savstarpējās sakarības.

Pētījuma gaitā tika secināts:

1. Vēsture vienmēr ir klātesoša. Tās izziņošana ļauj izprast šodienas norises un noteikt nākotnes perspektīves.
2. Sabiedrības attīstības virzītājspēks ir radoša personība. Tās darbību savukārt ietekmē telpa un laiks, kurā realizēsies šī darbība.
3. Skolotāji — rakstnieki aktīvi iesaistījās dažādās sabiedriskajās norisēs (1905. gada revolūcijā, I un II tautskolotāju kongresā, skolotāju biedrību darbā, skolu un mācību programmu izveidē, kultūras dzīves sekmēšanā), tādējādi virzot sabiedrības progresu un veidojot izglītības politiku 1900.—1940. gadā.
4. Skolotāji — rakstnieki popularizēja jaunas un paliekošu vērtību apliecināšanas pasaules pedagogiskās atziņas, tā papildinot nacionālās izglītības ietvarus.
5. Skolotāji — rakstnieki kā audzināšanas ideālu izvirzīja tikumisku, ētisku, garīgi attīstītu personību, kas sakņojas tautas dzīvē un darbā.
6. Jaunas valsts veidošanās noteica vajadzību pēc personīgi nozīmīgas darbības latviskās identitātes veidošanā. Skolotāju — rakstnieku darbi un

praktiskā pedagoģiskā darbībā bija līdzeklis šo valsts vajadzību apmierināšanai.

7. Skolotāju — rakstnieku darbi apliecina vispārcilvēcisko un latvisko vērtību, kas rodamas daiļliteratūrā, un skolēnu vērtību veidošanās mijšakarību.
8. Skolotāji — rakstnieki kā emocionālas, radošas personības bija piemērs saviem skolēniem, bija audzinātāji — sadarbības partneri, bērnu dzīves izpratēji (izņēmums — V. Plūdonis).
9. Skolotāji — rakstnieki sekmējuši jaunas didaktiskās paradigmas veidošanu, akcentējot skolēna individualitāti, viņa aktivitāti mācību procesā, ievērojot tādas didaktikas principus kā apzinīgumu un radošu aktivitāti, sistemātiskumu, mācību saistību ar dzīvi, pozitīvu mācību emocionālo fonu, popularizējot ekskursiju kā interdisciplināru darbību.
10. Skolotāji — rakstnieki, konkrēto apstākļu ietekmēti un savas radošās pedagoģiskās darbības virzīti, sarakstīja vairāk nekā 35 mācību grāmatas un mācību līdzekļus latviešu valodā un literatūrā, kā arī citos mācību priekšmetos — ģeogrāfijā, dabaszinātnēs, apkārtnes mācībā, vācu valodā, daiļrakstībā, vēsturē. Viņi izstrādāja metodiskos norādījumus dziedāšanā un vēsturē.

2. nodaļu veido katra pētījumā iekļautā skolotāja — rakstnieka biogrāfija, kas ietver viņa pedagoģisko darbību, darbu fragmenti, kas atklāj viņa pedagoģiskos uzskatus un vērtības, kā arī bibliogrāfija. Dziļas saturiskās analīzes rezultātā atlasīti tie darbu fragmenti, kas visprecīzāk, vistiešāk atklāj skolotāju — rakstnieku atstātās pedagoģiskās vērtības, un tie ir pētījuma bāze, uz kuras balstīta 1. nodaļas analīze.

2. nodaļa kā antoloģija publicēta arī grāmatā «Latviešu skolotāji — rakstnieki 1900—1940».

«Vērtības ir lietas, fakti, parādības, paradumi, principi, kam piemīt pozitīvo īpašību kopums un ko cilvēks savā apziņā uztver kā sev vai citai personai būtiski

nozīmīgus, vēlamus konkrētos vēsturiskos apstākļos, noteiktā kultūrā un konkrētā sabiedrībā, kā arī kas sekmē viņa personības veidošanos.»¹

Skolotāji — rakstnieki, tāpat kā ikviens, kurš māca, ir saistīti ar vērtībām. Vienā gadījumā pedagoģiskās vērtības izteiktas tieši — viņu pedagoģiskajos darbos, mācību grāmatu ievados; citā gadījumā slēpti — kā pamācības daiļdarbos vai kā personīgais piemērs. Galvenās pedagoģiskās vērtības, kuras savu nozīmību nav zaudējušas mūsdienās, ir skolas demokratizācijas idejas, viņu izvirzītais audzināšanas mērķis, it īpaši tautiskums skolā, cieņa pret skolēna personību, humānisms mācībās un audzināšanā.

Atsevišķos gadījumos pedagoģiskajiem uzskatiem nozīme ir tikai sava laikmeta robežās, citreiz tie savu nozīmīgumu nezaudē cauri gadsimtiem, dažkārt atziņas ar laiku zaudē savu aktualitāti, bet, apstākļiem mainoties, atkal atgūst savu vērtību. Latvija vienā gadu simtenī ieguvusi un atguvusi savu valstisko neatkarību, tādēļ daži procesi sabiedrībā ir līdzīgi, reizē ar tiem līdzīgas ir pedagoģiskās norises — jāveido jauna izglītības paradigma. Kas īpaši aktuāls šodienas pedagoģiskajā procesā no tā, ko savā praktiskajā un teorētiskajā darbībā akcentējuši skolotāji — rakstnieki?

Veidojoties jaunai, demokrātiskai izglītības sistēmai, kuras mērķis ir humāna personība, priekšplānā izvirzās brīvības princips. Brīvība sākas tur, kur ir izvēles iespējas. To savos darbos iezīmēja skolotāji — rakstnieki. Šī brīža galvenais uzdevums ir sekmēt skolēnos personiskās brīvības apzināšanos, realizēšanu, iegūstot personisko jēgu darbībā, un atbildības veidošanos par savu izvēli. Aktuāls ir ar brīvību saistītais disciplīnas jautājums. «Nevar bez disciplīnas pastāvēt organizēta valsts dzīve, nevar bez disciplīnas būt arī skola,» uzsvēris skolotājs — rakstnieks L. Bērziņš. Šodien ir būtiski atrast pareizas proporcijas starp brīvību un disciplīnu.

¹ Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīca. — R.: Zvaigzne ABC, 2000. — 187.lpp.

Otrs aspekts, kurš vieno 20. gadsimta I pusi un 21. gadsimta sākumu, ir radošums kā viens no svarīgākajiem elementiem personības veidošanās procesā. Kā iezīmēts skolotāju — rakstnieku atziņās, tā arī mūsdienās ir svarīgi panākt, lai zināšanas, idejas, domas netiktu pārņemtas mehāniski, nekritiski, bet izietu caur katra cilvēka personisko spriedumu prizmu, lai pakāpeniski skolēnos rastos vajadzība darboties patstāvīgi, veidotos turpmākās radošās pašrealizācijas pamats.

20. gadsimta 20.—30. gados īpaša uzmanība tika pievērsta nacionālās identitātes, latviskuma izkopšanai. Skolotāji — rakstnieki kā savas zemes patrioti sekmēja šī jautājuma risināšanu gan savos daiļdarbos, gan pedagoģiska satura darbos, gan ikdienas saskarsmē ar skolēniem. Latvijai, virzoties uz iestāšanos Eiropas Savienībā, kas ir multikulturāla vide, aktuāla kļūst problēma — vai nepieciešama latvietība, vai skolās sekmēt nacionālo, patriotisko audzināšanu. Tomēr jāatceras, ka katrs dzīvo konkrētā laikā un konkrētā vietā, nacionālo identitāti nevar noliegt.

Skolotāju — rakstnieku dzīvesdarbības izpēte un analīze ļauj apgalvot, ka viņu izteiktās atziņas savu aktualitāti nav zaudējušas; tās nav tikai viņu atklājums pedagoģijā, tās izskanējušas arī citu Latvijas pedagogu darbos, kurus determinējusi Eiropas un ASV pedagoģija, taču ar savu prasmī izmantot vārda spēku literāti vēl un vēlreiz likuši aizdomāties par šo uzskatu patiesīgumu, tādējādi bagātinot pedagoģijas teoriju un praksi Latvijā no 1900. līdz 1940. gadam.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

1. Abuls P. Skolas Druva. Ābece. — R.: Valters un Rapa akciju sabiedrība, 1938.—64 lpp.
2. Abuls P. Skolas Druva. I daļa. — R.: Valters un Rapa akciju sabiedrība, 1923.—64 lpp.
3. Aistars E. Domraksta mērķis // Audzinātājs. — 1936. — Nr. 7./8. — 454.—460.lpp.
4. Aistars E. Latviešu domraksts. Domrakstu mācību principi un prakse. — R.: Valtera un Rapas apgāds, 1937. — 155.lpp.
5. Apeļš M. Latgaliešu skolotāju trūkums un tā novēršana // Latgolas Škola, 1929. — Nr. 10.—16. (422.) — 22. (428.)lpp.
6. Arnis. Kurzemes skolas vācu okupācijas laikā // IMM. — 1920. — Nr. 5.
7. Ausējs L. Vēlamais un sasniedzamais skolā.—R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1938. — 22 lpp.
8. Ābece mājai un skolai. Sastādījuši A. un K. Āre. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1930. — 64 lpp.
9. Āre T. Darbi bērniem. — R.: Jesens, b/g, — 104 lpp.
10. Āres T. un K. Kā rotaļa ietilpst skolas darbā // Mūsu Nākotne. — 1923. — Nr.7. — 201.—205.lpp.
11. Bebru Juris. Audzināšana paklausībā // Nākotnes Spēks. — 1934. — Nr. 9./10. — 137.—143.lpp.
12. Bebru Juris. Audzināšana paklausībā // Nākotnes Spēks. — 1934. — Nr. 11./12. — 215.—221.lpp.
13. Bebru Juris. Kādu sadarbību no skolas un ģimenes prasa jaunie laiki // Latvijas Skola. — 1932. — Nr. 1. — 24.—28.lpp.
14. Bebru Juris. Mūsu skolas psiholoģiskie pamati // Latvis. — 1922. — Nr. 3. — 367.lpp.
15. Bebru Juris. Vēstures mācības metodika pamatskolām. — Rīga: A. Gulbja apgādā, 1925. — 65 lpp.
16. Bērziņš J. Latviešu tautskolotāji un 1905. gada revolūcija // IMM. — 1926. — 193. — 200.lpp., 300. — 309.lpp.
17. Bērziņš L. Kā man klājies ar skolu dibināšanu un vadīšanu // Audzinātājs. — 1931. — Nr. 7./8. — 177.—184.lpp.
18. Bērziņš L. Skola un disciplīna // IMM. — 1936. — Nr. 1. — 15.—19.lpp.

19. Bērziņš L. Skola un skolas gars // Ceļš. — 1948. — Nr. 10./11. — 316.—319.lpp.
20. Bērziņš R. Skolēnu ekskursijas // Rīgas Ziņas. — 1925. — Nr. 114. — 2.lpp.
21. Birkerts A., Broka J., Lancmanis Z. Apkārtnes mācība I klasei. — R.: A. Gulbis, 1930. — 50 lpp.
22. Birkerts A. Latvijas vēsture. Pamatskolas kurss. R.: A. Gulbja apgādā, 1926. — 236 lpp.
23. Birze M. Darba tikumu pasaulē // Karogs. — 1986. — Nr. 10. — 110.—118.lpp.
24. Blanks E. Latvijas valsts sagatavošanas laikmets // Latvija desmit gados. — R.: 1928. — 159 lpp.
25. Bračs A. Proza un poēzija kā lasāmviela // Izglītība. — 1909. — Nr. 3. — 214.—220.lpp.
26. Brigadere A. Pārdomas par rakstura audzināšanu // Daugavas Gada Grāmata. — 1933. — 121.—127.lpp.
27. Cakuls J. Izgleiteiba un audzynošona // Latgolas Škola. — 1932. — Nr. 7. — 9.lpp.
28. Cakuls J. Skolotāji un tautyski nacionālā apziņa // Latgolas Škola. — 1930. — Nr. 2. — 40.—73.lpp.
29. Cakuls J. Školotōjs un grōmota // Latgolas Škola. — 1931. — Nr. 9. — 18.—19.lpp.
30. Dauge A. Audzināšana kā profesija // Audzinātājs. — 1926. — Nr. 7./8.
31. Dievkociņš J. Par bērnu literatūras nozīmi // Apskats. — 1903. — Nr. 26. — 373.—375.lpp.
32. 20. gadsimta Latvijas vēsture. I daļa. — R.: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. — 869 lpp.
33. Dorbe H. Ābece mājas mācībai. — R.: A. Jesens, b/g. — 25 lpp.
34. Dreimanis P. Demokrātija un skola // Tautas audzināšana. 3. daļa. — R.: Latvijas Nacionālo skolotāju centrs, 1926. — 98 lpp.
35. Dribins L. Nacionālais jautājums Latvijā 1850. — 1940. — R.: Mācību apgāds, 1997. — 207 lpp.
36. Freijs A. Annas Brigaderes reliģiskās un ētiskās atziņas. — R.: Valtera un Rapas apgāds, 1938. — 148 lpp.
37. Garleja R. Izziņas kreatīvie aspekti // Skolotājs. — 1997. — Nr. 2. — 14.—15.lpp.
38. Garleja R. Tautsaimniecības pedagogija. — R.: LU Ekonomikas katedra, Latvijas Zinību biedrība, 1996. — 102 lpp.
39. Gilučs P. Ceļi un gājēji // Latgolas Škola. — 1930. — Nr. 11./12. — 241.—247.lpp.

40. Gilučs P. Kad izgleiteības litas voda... komersanti // Latgolas Škola. — 1932. — Nr. 5./6. — 8.—9.lpp.
41. Jansons F. Bilžu grāmata mazbērna audzināšanas darbā // Nākotnes Spēks. — 1932. — Nr. 4. — 204.—213.lpp.
42. Jansons F. Vairāk sirsnības // Nākotnes Spēks. — 1931. — Nr. 12. — 570.—578.lpp.
43. Jansons F. Vecāki un skola // Nākotnes Spēks. — 1924. — Nr. 7. — 15.—20.lpp.
44. Kaļķe B. Latgales skolotāji — rakstnieki // Laikmets un personība. Sast. Krūze. A. — R.: RaKa, 2000. — 140. — 158.lpp.
45. Kaļķe B. Latviešu skolotāji — rakstnieki (1900 — 1940). Monogrāfija. — R.: RaKa, 2001. — 219 lpp.
46. Kaļķe B. Literāta Bebru Jura dzīve un pedagoģiskā darbība. // Valoda un literatūra kultūras aprītē, LU zinātniskie raksti. — R.: Mācību apgāds, 2001. — 161. — 168.lpp.
47. Kaļķe B. Skolotāji — rakstnieki 1900 — 1940 // Latvijas Vēsture. — 2001. — Nr. 4. — 95. — 102.lpp.
48. Kaļķe B. Skolotāju — rakstnieku devums pedagoģijas teorijas un prakses attīstībā Latvijā 20.gs. I pusē // Personība. Laiks. Komunikācija. Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences materiāli. — Rēzekne: — 2001. — 99. — 102.lpp.
49. Karpova Ā. Personība un individuālais stils. — R.: Latvijas Universitāte, 1994. — 291 lpp.
50. Krūze A. Audzināšanas mērķis un ideāli pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā. // Zinātnisku rakstu krājums. — R.: Izglītības soļi, 2001. — 47.—51.lpp.
51. Kūle M., Kūlis R. Filosofija. — R.: Zvaigzne ABC, 1998. — 656 lpp.
52. Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi. — Tērbata: Ed. Bergmaņa drukātava, 1917. — 48 lpp.
53. Latviešu rakstniecība biogrāfijās. — R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. — 413 lpp.
54. Latviešu valodas vārdnīca. — R.: Avots, 1987. — 883 lpp.
55. Likums par tautu izglītību // Valdības Vēstnesis. — 1934. — Nr. 156.
56. Lisovska O. Skolotājs // Karogs. — 1981. — Nr. 10. — 185.— 187.lpp.
57. LU Pedagoģijas muzejs, fonda Nr. 317, I. Freimaņa atmiņas
58. LU Pedagoģijas muzejs, fonda Nr. 318, I. Freimaņa atmiņas
59. Obšteins K. Paidagoģijas vēsture. Senatne un viduslaiki. — R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1929. — 198 lpp.

60. Paegle Dz. Latviešu valodas mācībgrāmatu paaudzes. — R.: Zvaigzne ABC, 1999. — 103 lpp.
61. Paegle L. Kopotie raksti. 5. sēj. — R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958. — 528 lpp.
62. Paegle L., Laicens L. Vālodzes šūpulis. — R.: Daile un darbs, 1923. — 224 lpp.
63. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. — R.: Zvaigzne ABC, 2000. — 248 lpp.
64. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. līdz 1940.g. // Antoloģija. — R.: Zvaigzne, 1994. — 240 lpp.
65. Peters J. Svētā mierā, sāpēs mūžīgās. — R.: Liesma, 1989. — 542 lpp.
66. Pētersons E. Vispārīgā didaktika. — R.: Gulbis, 1931. — 130 lpp.
67. Plūdonis V. Deklamācija jeb daiļlasīšana. — R.: Zolta apgādībā, 1913. — 84 lpp.
68. Plūdonis V. Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā. — Valmiera — Cēsis: K. Dūņa apgādībā, 1923. — 203 lpp.
69. Prets D. Izglītības programmu pilnveide. — R.: Zvaigzne ABC, 2000. — 383 lpp.
70. RLMVM Fr. Jns. R. 3/3 517752 («Par audzināšanu»)
71. RLMVM Baltp. 1/3 8833133
72. Rubenis A. Latvijas skola laikmeta griežos. 1917. — 1914. — Valmiera: Liesma, b/g. — 423 lpp.
73. Ruberts J. Latvijas skolotājs un skolu jaunatne 1905. gada revolūcijā. — R.: Zinātne, 1965. — 133 lpp.
74. Semanis E. Demokrātijas pamati. — R.: Zinātne, 1993. — 239 lpp.
75. Sīlis J. Vispārīgā literatūra. Vidusskolas kurss. — R.: Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva ģenerālkomisija, 1933. — 304 lpp.
76. Skalbe K. Mūsu skolu programma // Jaunākās Ziņas. — 1924. — Nr. 155.
77. Skalbe K. Nacionālisti // Jaunākās Ziņas. — 1922.g. 18. III
78. Skalbe K. Pasakas. — R.: Liesma, 1970. — 366 lpp.
79. Smits E. D. Nacionālā identitāte. — R.: AGB, 1997. — 223 lpp.
80. Staris A., Ūsiņš V. Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā. — R.: Zinātne, 2000. — 306 lpp.
81. Staris A., Ūsiņš V., Žukovs L. Skolas un izglītība Latvijā (1900—1920). — R.: RaKa, 2000. — 155 lpp.
82. Students J. A. Vispārīgā pedagoģija. — R.: RaKa, 1998. I daļa — 329 lpp. II daļa — 224 lpp.
83. Špona A. Audzināšanas teorija un prakse. — R.: RaKa, 2001. — 162 lpp.

84. Špona A. Pedagoģiskā prakse — studijas — zinātne // Skolotājs. — 1997. — Nr. 5. — 5. — 7 lpp.
85. Tauriņš G. Vēstures filozofija. — R.: a/s «Preses nams», 1997. — 624 lpp.
86. Tautas audzināšana. — R.: Latvijas Nacionālo skolotāju centrs, 1923. — 141 lpp.
87. Ušinskis K. Par tautiskumu sabiedriskajā audzināšanā. Pedagoģisko rakstu izlase. 1. sēj. — R.: LVI, 1959. — 516 lpp.
88. Vaivode E. Pedagoģe Valerija Seile. — Daugavpils: Daugavpils Pedagoģiskais institūts, 1990. — 102 lpp.
89. Valerijai Seilei 100. // Sast. Kudiņa G. — Daugavpils: Daugavpils Latviešu Biedrības izdevniecība, 1991. — 29 lpp.
90. Vičs A. Latviešu skolu vēsture. 5. sēj. — R.: Derīgu grāmatu nodaļas apgāds, 1940. — 493 lpp.
91. Vilciņa A. Klases audzinātājs, vecāki, bērns. — R.: Zvaigzne, 1991. — 94 lpp.
92. Žogla I. Pedagoģiskā paradigma un didaktiskais modelis. // Zinātnisku rakstu krājums. — R.: Izglītības solī, 2001. — 28. — 34.lpp.
93. Žukovs L. Pedagoģijas vēsture. Pamatkurss. — R.: RaKa, 1999. — 303 lpp.
94. Соловьев Б. С. Сочинение. Т. 1. — М.: Мысль. 1988. — стр. 893
95. Тойнби А. Дж. Постигение истории. — М.: «Прогресс», «Культура», 1996. — стр. 605

Pētījuma ietvaros analizēti avoti un literatūra, kas iekļauta katra skolotāja — rakstnieka bibliogrāfijā promocijas darba 2. nodaļā.